

RECTOR
DE
Colonia

UNIVERSIDAD DE EXTREMADURA

TS-4058

AM 1753236

UNIVERSIDAD DE EXTREMADURA

2 202000 148418

EN RELOJ 10
4058
DE ARTE
RHETORICA

LIBRI QUINQUE,
LECTISSIMIS VETERUM SCRIPTORUM
ÆTATIS AURÆ,

Perpetuisque Exemplis illustrati:

AUCTORE

DOMINICO DE COLONIA.

Accessere in hac novissima Editione

INSTITUTIONES POETICÆ,

AUCTORE

JOSEPHO JUVENCYO.

MATRITI.

En Regia Typographia, vulgò de la GAZETA.

SUPERIORUM PERMISSU.
MDCCLXXX.

Don de Francisco

Don Juan Fernandez

Don de Lorenzo de

1566.

COMUNIDAD DE COLONIA

LOS SEÑORES DON

ALVARO

JOSEPH JUVENTO

AUCTOR

LECTORI.

PRæceptis paucis brevibusque, exemplis verò bene multis constat hæc Ars Rhetorica. Præcepta hausimus ex vetustissimis Græcorum Latinorumque Rhetorum fontibus; Aristotelem dico, Ciceronem, Quintilianum, Demetrium Phalerum, Hermogenem atque Longinum. Exempla, quæ lectissima sunt perpetuaque, summo studio, singularique diligentia selegimus fere ex elegantissimis ætatis aureæ Scriptoribus. Atque hoc exquisito ve-

te-

terum exemplorum delectu copiaque nostrum hunc qualemcumque laborem speramus posse commendari, si cetera omnia desunt; illumque etiam politioribus & urbanis hominibus nec inutilem, nec injucundum, hoc saltem nomine, fore confidimus.

ELE-

ELEMENTA

RHETORICÆ.

CAPUT PRIMUM.

De Fabula.

Quid est Fabula?

QR. Est Oratio falsa veritatem effingens. Talis est apud Horatium (a) elegantissima illa Fabella equi, hominis opem adversus cervum implorantis.

Cervus equum, pugna melior, communibus herbis Pellebat; donec minor in certamine longo Imploravit opes hominis, frenamque recepit. Sed postquam victor (b) violens discessit ab hoste, Non equitem dorso, non frenum depulit ore.

Vide quam sollertè Horatius sub illis Fabulæ involucris, & quasi integumentis, verum ac rectum nos doceat: & nos repentè à levi illa in speciem narratiuncula, ad veritatem traducat illis quæ sequuntur versibus:

Sic qui pauperiem veritus, potiore metallis Libertate caret, dominum vehet improbus, atque Serviet æternum, quia parvo nesciet uti.

A 3

§. I.

(a) *Epist. 10. Lib. 1.*

(b) *Violens pro violentus, vox parum usitata.*

§. I. De variis Fabularum generibus.

Quot sunt genera Fabularum?

R. Tria numerantur ab Aphthonio, & à Theone Sophista, qui Rhetoricas exercitationes, seu progymnasmata, (sic enim appellant) Tiro- nibus admodum utilis, nobis scripto reliquere. Tria igitur statuunt genera Fabularum. Aliæ sunt Rationales: aliæ Morales: aliæ Mixtæ.

§. II. De Fabula Rationali, sive Parabola.

Quid est Fabula Rationalis, seu Parabola?

R. Fabulæ Rationales sunt illæ, quibus ad mores instruendos fingimus ab homine dictum, vel factum quidpiam, quod tamen reipsa neque dictum fuit, neque factum, sed tamen dici, vel fieri om- nino potuit. Hujusmodi sunt Divinæ illæ Parabolæ de Virginibus decem, de Divite & Inope, de Filio Prodigo, aliæque, quibus Christus Dominus Apos- tolos, & circumfusam plebem ad omnem virtu- tem erudiebat; (a) *Sine Parabolis non loquebatur eis*: inquit Sacra Pagina; tum ut se ad rudem po- puli caprum accommodaret, tum etiam in primis ut serviret Palæstinorum moribus ac consuetudini, apud quos nimirum hujusmodi Parabolæ majorem in modum erant usitatæ, & unde in reliquas Orientis partes dimanarunt.

Rationales id genus Fabulas, seu Parabolas cir- citer duodecim habes in aureo Phædri libello. Exemplum esto hæc, quam hic affero.

Æsopus & Petulans.

(b) *Æsopo quidam petulans lapidem impegerat: Tanto, (c) inquit, melior; assem deinde illi dedit, Sic prosecutus: plus non habeo me hercule: Sed unde accipere possis, monstrabo tibi. Venit ecce dives & potens: huic similiter Impinge lapidem, & dignum accipies præmium. Persuasus ille fecit quod monitus fuit.*

Sed

(a) *Matth. 14.* (b) *Lib. 3. Fab. 4.*

(c) *Inquit Æsopus.*

Sed spes fefellit impudentem audaciam;
Comprehensus nempe poenas persolvit cruce.

§. III. De Fabula Morali, sive Apologo.

Quid est Fabula Moralis, seu Apologus?

R. Est illa, quæ belluarum mores & indolem exprimit ad mores hominum informandos. Morales hujusmodi Fabulæ dicuntur *Æsopica*; non quod Æsopum auctorem habeant, ut vulgus existimat, cum longissimè ante Æsopi tempora (a) ab Homero, (b) & Hesiodo fuerint usurpatæ; sed quod valde fuerint in deliciis Æsopo, qui illas admodum ingeniosè tractavit. Interdum etiam non solùm feræ, sed arbores quoque & plantæ, mallei, incudes, aliæque res hujusmodi, loquentes inducuntur. Exquisitissimum Fabulæ Moralis exemplum habes in hoc Phædri Apologo:

Rana rupta, & Bos.

Inops potentem dum vult imitari, perit.
In prato quodam Rana conspexit Bovem;
Et tacta invidia tantæ magnitudinis,
Rugosam inflavit pellem; tum natos suos
Interrogavit, an Bove esset latior?
Illi negarunt; rursum intendit cutem
Majore nisu, & simili quæsivit modo,
Quis major esset? illi dixerunt, Bovem,
Novissimè indignata, dum vult validius
Inflare sese, rupto jacuit corpore.

Quantoque valeat hic Apologus ad nostros mores emendandos, satis liquet ex primo versiculo:

Inops potentem dum vult imitari, perit.

Quapropter vir antiquis comparandus Julius Cæsar Scaliger ait in sua Poetica, Apologum sic appellari, (c) quasi si aliud palam & apertè dicat, aliud clam innuat doceatque, quemadmodum Allegoria.

A 4

Quid

(a) Æsopus floruit anno 185. à Roma condita.

(b) Homerus Poetarum Græcorum Princeps vixit mille circiter annis ante Christum.

(c) ἀπὲ λόγου λόγου.

4 *Elementa Rhetoricæ.*

Quid interest inter Apologum & Parabolam?

R. Hoc interest, quod Apologus sit earum rerum, quæ fieri omnino nequeunt; neque enim belluæ loqui possunt: Parabola verò est earum rerum, quæ si reipsa non sunt, esse quidem certe potuerunt.

§. IV. De Fabula Mixta.

Quid est Fabula Mixta?

R. Est ea, quæ ex Rationalis, & moralis admixtione componitur, seu in qua homines cum brutis sermocinari finguntur. Eximium Fabulæ Mixtæ exemplum reperies apud Justinum, Historiarum libro XLIII. cap. IV. Hanc opportunè adhibuit Regulus quidam ad concitandos veterum Gallorum animos contra Massilienses, qui ex Asia nuper in Ligurum regionem advecti, locique amœnitate capti, condendæ urbis locum ab incolis precario impetraverant.

Canis & Pastor. Fabula Mixta.

Canis aliquando partu gravida locum à Pastore precario petiit, in quo pareret: quo obrento, iterato petiit, ut sibi educare eodem in loco catulos liceret. Ad extremum adultis catulis, fulta domestico præsidio, proprietatem loci sibi vindicavit. Non aliter Massilienses qui nunc inquilini videntur, quandoque dominos regionum futuros.

Quantum porrò valuerit hæc Fabula, continuo subjungit Justinus; *His, inquit, incitatus Rex insidiis Massiliensibus extruxit.*

§. V. De legibus, & artificio Fabulæ.

Quanam est prima, ac præcipua Fabula lex?

R. Prima hæc est lex, ut Fabula quælibet adjunctam habeat suam interpretationem, qua moralis illius sensus breviter explicetur: quam interpretationem quasi Fabulæ animam ausim appellare. Hæc interpretatio, si ponatur post Fabulam, vocatur (a) *Afabulatio*; si vero ponatur initio, vocatur (b) *Præfabulatio*, si ita loqui fas esset. Ce-
te-

(a) ἐπιμύθιον. (b) προμύθιον.

terum initio ne ponas, an fine, non refert maximopere.

Quanam est altera lex Fabulæ?

R. Secunda lex hæc est, ut Fabulæ narratio sit perspicua, probabilis, brevis, & jucunda. Verum de illis quatuor narrationis cum Fabulosæ, tum Historicæ virtutibus, itemque de Figuris, quibus utraque potest illuminari, capite subsequenti dicatur sumus.

Quomodonam probabilis reddi potest, veroque similis Fabula, quæ nimirum ficta semper res est & commentitia, ac persæpe etiam incredibilis, fideique prorsus absona, quales sunt Apologi, qui belluis humanum sermonem affingunt?

R. Fabulæ, quantumvis fictitiæ; quamdam tamen inesse probabilitatem, ac verisimilitudinem, si sua cuilibet animanti seruetur indoles ac suum ingenium: si Vulpem facias versipellem & subdolam; Lupum rapacem & truculentum; Agnum mittem & simplicem; ac ceteræ demum belluæ germanis propriisque sui coloribus depingatur. Hinc sapienter monet Horatius in Arte Poetica; poetæ mendacia ad veritatem accedere omnino debere: Ficta voluptatis causa sint proxima veris.

Et alio loco ejusdem Poeticæ.

Atque ita mentitur, si veris falsa remiscer.

Primo ne medium, medio ne discrepet inum.

§. VI. De utilitate Fabulæ.

Quanam est utilitas Fabulæ?

R. Mirabiles quosdam usus habet Fabula, si in loco ac tempore adhibeatur, ut par est. Primo enim mirum in modum valet ad exhilarandos recreandosque auditorum animos, & ad conciliandam attentionem, quæ delectationi solet esse conjuncta. Hac arte sibi paravit olim attentionem summus Orator Demosthenes.

Cum enim, licet de rebus gravissimis agens, fastidiosè tamen & oscitantè audiretur ab Atheniensibus, hac eleganti Fabella repente illorum aures & animos ad audiendum convertit.

Atti-

Asini umbra. Fabula.

Alolessens astivo tempore Athenis Megaram profecturus, asinum conduxit; cumque effervescente iam meridie, ardor solis cœpisset esse vehementior, vitandi caloris causa, sub asini ventrem se coniecit, ut umbram inde captaret. At (a) agaso, qui locaverat asinum, hinc hominem serio perturbare, asserens se nihil nisi asinum, non vero asini umbram locasse; alter contra affirmare, se cum asino pariter illius umbram conduxisse. Cum autem vidisset Demosthenes capros hac Fabula Judices risu corruere, ac pene emori, discessum repente paravit, vel parare se finxit; sed rogantibus enixè Atheniensibus, ut Fabulæ quod reliquum erat perficeret: *Itane vero*, mutata voce inquit, (b) *de asini umbra audire vultis, de rebus gravibus & seriis non vultis?* & illos hoc artificio ab oscitantia tædioque ad summam quamdam audiendi alacritatem traduxit.

Quenam est altera utilitas Fabulae?

R. Fabula non solum valet ad delectandum, sed, quod caput est, facit etiam in primis ad docendum, ad movendum, & ad corruptos hominum mores condemnandos. Hic etenim est, quemadmodum Philosophiæ, sic etiam Fabulæ laudabilis scopus, ut utraque mortales ad honestatis ac virtutis studium à vitiorum fœditate traducat. Sed Philosophus & Fabulator diversis itineribus eodem contendunt. Philosophus objurgat vitia palàm & apertè, sine ambagibus & integumentis: unde offensi persæpè improborum animi salutare monitum aspernantur, ac respuunt, castigatque remordent, ut inquit Juvenalis.

At Poeta vitium impugnat, quasi aliud agens, ac veluti (c) per cuniculos & monitorum austeritatem Fabularum condimento mitigat: ut nempe captus ac delinitus innoxie voluptatis illecebris

ani-

(a) *Italice: Mulattiere, Vettulare.*

(b) *Plutarchus in vita Demosthenis.*

(c) *Ital. Per via di Mine.*

animus salutarem medicinam libenter admittat
ut sapienter monet Lucretius, lib. 3. & 4.

Ac veluti pueris absinthia terra (a) medentes.
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
Ut puerorum ætas improvida ludificetur
Labrorum tenuis; interea perpotet amarum
Absinthii laticem, deceptaque non capiatur;
Sed potius tali factò recreata valescat.

Quid enim aptius, v. g. ad inanium promissorum
tumorem sine cuiuspiam offensione castigandum,
quam hæc lepidissima Phædri de monte parturien-
te Fabella? (b)

Mons parturiens.

Mons parturiebat, gemitus immanes ciens;
Eratque in terris maxima expectatio:
At ille murem peperit. Hoc scriptum est tibi,
Qui magna cum minaris, extricas nihil.

Quo etiam ingeniosè alludit Horatius. In Arte
Poetica.

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
Parturient montes; nascetur ridiculus mus.

Ad hanc Fabulæ utilitatem pertinet etiam quod
ait idem Horatius in Sat. I. l. I.

Tantalus à labris sitiens fugientia caprat
Flumina. Quid rides? mutato nomine, de te
Fabula narratur.

*Quo veterum exemplo probari potest, Fabulam ad
docendos animos & affectus concitandos utilem esse?*

R. Exemplo Menenii Agrippæ, qui plebem Ro-
manam, quæ graviter offensa in montem Aventi-
num aliquando secesserat, ad Patrum auctoritatem
concordiamque revocavit narratiuncula Apologi de
membris humanis adversus stomachum conspiranti-
bus; & quod nec legum, nec magistratus auctori-
tas potuerat, id fictitiæ narrationis blandimento
perfectit. Apologum sic narrat T. Livius, L. 2.

(a) Id est medici. (b) Lib. 4.

Venter & reliqua humani corporis membra. Apologus.

Tempore quo in homine, non ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatas reliquas partes, suaque cura, suo labore, ac ministerio ventri omnia queri, ventrem in medio quietum nihil aliud quam datis voluptatibus frui, (a) conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. Hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa una membra totumque corpus ad extremam laborem venisse; inde apparuisse, ventris quoque ~~hunc~~ segne ministerium esse; nec magis ali, quam alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc, quo vivimus vigemusque divisus pariter in venas, mature confecto cibo, sanguinem. Comparando hinc quam intestina Corporis seditio similis esset iræ plebis in Patres, flexitantes hominum.

CAPUT SECUNDUM.

De Narratione.

Quid est narratio?

R. Est rei gestæ, vel quasi gestæ expositio. Dicitur rei gestæ, vel quasi gestæ, ut nempe Narrationem tum Historicam, tum Fabulosam complectatur hæc nostra definitio.

§. I. De virtutibus Narrationis.

Quænam sunt virtutes Narrationis?

R. Quatuor à Tullio recensentur: perspicuitas, probabilitas, brevitatis & suavitas.

Quomodo perspicua fiet Narratio?

R. Fiet perspicua. 1. Si temporum, serveretur ordo, adeo ut quod primum gestum est, primum etiam referatur.

2. Si verbis propriis & usitatis utamur.

3. Si res non interrupte narretur.

4. De-

(a) *Supple ajebat vel narrabat.*

4. Denique si diligenter vitetur omnis verborum ambiguitas, qualis esset ista, v. g. *Ajunt Regem (a) Pirrhum Romanos vicisse.* Quis enim inde victor, qui victus intelligi possit?

Quantum porrò eniti, ac contendere debeat Orator, ut perspicuè narret & aperte, facile intelligere poteris ex aureo illo Quintiliani præcepto: *Prima sit Orationis virtus, perspicuitas:* Quo spectat etiam quod eodem capite inculcat idem Fabius: *Dilucida & negligenter quoque audientibus aperta sit... ut in animum, tamquam sol in oculos, etiamsi non intendatur, incurrat.* Quare non ut intelligere possit auditor, sed ut omnino possit, non intelligere, curandum.

Quod si obscuritatis vitio laboret narratio, jure ac merito cadet in illius auctorem, quod de obscurissimo quodam Scriptore jaëctatum est à nobilissimo (b) Poëta:

Quid juvat obscuris involvere scripta latebris,

Ne pateant animi sensa? tacere potes.

Cedo ex veteribus Exemplum aliquod Narrationis perspicua?

R. Instar omnium esse potest laudatissimum illud Epigramma (c) Ausonii de venere armata & de Pallade,

In Venerem armatam.

Armatam vidit Venerem (d) Lacedæmone Pallas,
Nunc certemus: ait, iudice vel Paride.

Cui Venus: Armatam cur me, temeraria temnis,
Quæ, quo te vici tempore, inermis eram.

Quomodo fiet probabilis Narratio?

R. 1. Si is, qui narrat, sit notæ probitatis & fidei.

2. Si rei gestæ seriem exponat sine suco; qua
sim-

(a) Pyrrhus fuit Epirotarum Rex fortissimus, qui contra Romanos pro Tarentinis sex annos bellum gessit.

(b) Scaevola Sammarthano. (c) Ausonius egregius Rhetor & Poëta, præceptor Imperatoris Gratiani, fuit Consul anno 379. (d) Lacedæmonii Venerem armatam colebant.

simplicitate nimirum atque candore plus multo valebit ad persuadendum, quam alii calamistris, lenociniis & hyperbole.

3. Si nihil afferat fidei absonum, & quod abhorreat à communi hominum sensu; quia, ut rectè admonet Horatius in Arte Poetica.

Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.

Quod si fortè rei veræ, sed incredibili fidem facere velis, usurpare poteris sapiens illud cujusdam Veteris dictum: *Multa esse vera, quæ tamen non sint verisimilia; & probabile omnino esse, quamplurima contra probabilitatem contingere.*

4. Denique si clare aperta que exponas rerum circumstantias, & adjuncta personarum, locorum ac temporum; unde vel maxime pendet facti probabilitas. Ita Cicero in mirabili illa Narratione Miloniana, probabile reddit à circumstantiis personarum quod narrat de insidiis Miloni à Clodio Paratis. *Cur igitur, inquit, victus est? (Clodius). Quia non semper viator a latrone, nonnumquam etiam latro à viatore occiditur; quia quamquam paratus in imperatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.*

Quid factum est opus, ut brevis sit Narratio?

R. Brevis erit, 1. si narrandi initium altius non repetas, & ab ovo, ut ajunt, quemadmodum ineptus ille, quem ridet Horatius:

Qui gemino bellum Trojanum oritur ab ovo.

Sed si inde sumas exordium, unde necesse est, 2. si non inutiles, putidasque circumstantias, quæ nihil faciant ad rem, in Narrationem tuam infarcias. Quid enim opus est dicere: v. g. *In portum veni, navem paratam aspexi, de pretio conveni, sublata sunt ancora, è portu solvi?* Satis erat dixisse: *è portu solvi.*

Vide tamen etiam, atque etiam, ne nimia brevitatis obscuritatem afferat orationi, ut observat Fabius. *Vitanda, inquit, illa Sallustiana brevitatis & abruptum orationis genus.* Et alio loco: *Narratio, inquit, præcisa non tam Narratio vocari potest.*

quædam

quam confusio. Audi rursus Horatium nostrum :
 —Brevis esse laboro ;
 Obscurus fio.

Qua ratione suavis reddetur Narratio?

R. Suavis erit. 1. Si utamur verbis leniter & numerosè sonantibus. 2. Si ita collocentur verba, ut nec hiulcus, nec asper sit illorum concursus. 3. Si, quæ narramus, sint magna, nova & inexperta. 4. Si adhibeantur certæ quædam narrandi formulæ Tullio præfamiliares, cum v. g. pro tempore præterito præsens usurpatur; item cum plures infiniti subaudito verbo junguntur, ut cum ait: *Rex primo nihil metuere, nihil suspicari, dies unus & alter intercedere.* Ita enim Cæsar, lib. 1. de Bello Gallico: *Divitiacus multis cum lacrymis Cæsarem complexus obsecrare cæpit, ac quid gravius in fratrem statueret: Scire se illa esse verâ, nec quemquam ex eo plus quam se doloris capere.* Suple, dixit. Ita Virgilius in mirificis hisce versibus Lib. VI. *Æneidos.*

At Danaum Proceres, Agamemnoniæque Phalanges
 Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
 Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
 Ceu quondam periere rates; pars tollere vocem
 Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.

5. Denique suavis erit Narratio, si diversis figuris illuminetur; & si habeat admirationes, expectationes, suspensiones, exitus inopinatos & interpositos motus animorum, dolorem, lætitiâ, metum, cupiditatem.

Harum omnium rerum admirabile quoddam exemplum habes in jucundissima illa Narratione de Dionysio Syracusarum Tyranno, & de Damocle quodam illius Parasito, in quam intueri satis non potuerunt Tirones, ut suaviter & festive narrare discant.

Dionysius Syracusarum Tyrannus & Damocles.

Jucundæ Narrationis exemplum ex Tusc. lib. 5.

Cum quidem ex ejus assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam
admiram

adium regiarum, negaretque umquam beatiorum quemquam fuisse. Visne igitur, inquit, Damocle, quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare & fortunam experiri meam? Cum se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, (a) textili stragulo, magnificis operibus picto, (b) abacosque complures ornavit argento aureoque calato. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos jussit consistere, eosque nutum ejus intuentes diligenter ministrare. Aderant unguenta, corona; incendebantur odores; mensa conquisitissimis epulis extruebantur; fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu, fulgentem gladium (c) lacuari, seta equina aptum demitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos ministratores aspiciēbat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigēbat ad mensam: jam ipsa defluebant corona: denique exoravit Tyraunum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse. Satisne videtur declarasse Dionysius, nihil esse beatum, cui semper aliquis terror impendat.

Ad hanc suavissimam narrationem alludit Horatius, cum ait Odarum lib. 3:

Districtus ensis cui super impiã
Cervice pendet, non Siculæ dapes:
Dulcem elaborabunt saporem,
Non avium, citharæque cantus:
Somnum reducent, &c.

§. II. De Schematis, seu Figuris, quibus illuminari potest Narratio.

Quid est Figura?

R. Figura, seu Schema est ornamentum quoddam narrationis, seu loquendi modus illustrior, & à communi consuetudine remotus, cujusmodi sunt hæc Ciceronis verba: O Dii immortales, ubinam gentium sumus? . . . O scelus, o portentum in ultimas terras amandandum! Itemque illa Virgilii verba in Ecloga II.

Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cœpit?
Vel

(a) Ital. Conarrazz. ricamati a superavissimi lavoro.
(b) Credenza. (c) Soffitta.

Vel cum idem Virgilius Æneid. VI. Sibyllam ita loquentem inducit:

Bella, horrida bella,

Et multo Tibrim spumantem sanguine cerno.

Quis enim non videt, hæc orationis lumina & illas dicendi quasi faces in quotidiano communi- que sermone adhiberi nequaquam solere?

Quibus potissimum Figuris erit illuminanda Nar- ratio, ut sit suavis?

R. Præcipuæ Narrationis Figuræ sunt Hypoty- posis, Suspendio, sive Sustentatio, Exclamatio, Communicatio, & Sermocinatio, sive Dialogismus.

Quid est hypotyposis?

R. Est figura, qua aliquid tam vivis, spiranti- busque, ut ita loquar, coloribus pingitur atque narratur, ut non tam audiri, vel legi, quam spec- tari & oculis quasi subjici videatur. Ita Cicero V. in Verrem Gavii cujusdam Civis Romani sup- plîcium narrat per Hypotyposim: *Cedebatur virgis in medio foro Messanae (a) Civis Romanus; cum interea nullus gemitus, nulla alia vox istius miseri- enter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, ni- si hæc: Civis Romanus sum.*

Sic etiam Virgilius narrator & rerum imitator plane mirificus, Didonis & Æneæ venationem describens, rem quasi sub oculos ponit his versibus egregiis.

..... Ostroque insignis & auro.

Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.

Idemque Poeta libro quinto, Entelli & Dareis pugnam pene sub aspectum ita subjicit:

Hæc fatus (b) duplicem ex humeris ejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa (c) la-
certosque

Exiit, atque ingens media consistit Arena.

Constitit extemplo in digitos arrectus uterque,

Brachiaque ad superas interritus extulit auras

.....

Præ-

(a) In Sicilia, vulgo Messina.

(b) Entellus. (c) Versus hypermeter.

Præcipitemque Darem ardens agit æquore toto,
Nunc dextra ingeminans i&us, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies: quam multa grandine
nimbi.

Cylminibus crepitant; sed densis i&ibus Heros
Creber urraque manu pulsat versatque Dareta

Ast illum fidi æquales genua &egra trahentem,
Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore reje&antem, mixtosque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves.

Quid est Suspendio?

R. Suspendio, seu Sustentatio est Figura, qua
Orator ad sibi conciliandam attentionem, & ad
excitandos atque arrigendos auditorum animos, illos
tenet aliquandiu suspensos & incertos quid dicturus
sit. Ita Tullius contra Verrem: *Etiannum mihi
expectare videmini, judices, quid deinde factum sit. . .
Expectate facinus quam vultis improbum, vincam
tamen expectationem vestram.*

Quid est Exclamatio?

R. Est vocis elatio, sive contentio, qua interjec-
tione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem
animi motum significamus, & rei magnitudinem
exprimimus. Ita Tullius, post narratum indig-
ni&imum illud Gavii, licet Civis Romani, sup-
plicium, de quo paulo supra, in has doloris & in-
dignationis voces subito erumpit (a): *O nomen
dulce libertatis! O jus eximium nostra civitatis! O
lex Porcia, legesque Sempronia, & graviter desiderata
& aliquando reddita plebi Romana Tribunitia potestas!
hæcine tandem omnino redierant, ut Civis Romanus
in Provincia populi R. in oppido Fæderatorum, ab eo
qui beneficio populi R. fasces & secures haberet, deli-
gatus in foro virgis caderetur? Qui cum ignes, ar-
dentesque lamina, ceterique cruciatus admovebantur
si te illius acerba imploratio, & vox mirabilis non
inhibebat, ne civium quidem Romanorum, qui tunc
aderant, fletu & gemitu maximo commovebare? In*

CRU.

(a) Cicero. in Verrem.

crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret?

Eodem plane modo Æneas apud Virgilium lib. 2. equi Trajani fatalem ingressum primo parvat: Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis. Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo Intendunt. Scandit fatâlis machina muros Fœta armis; circum pueri innuptæque puellæ Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent. Illa subit, mediæque minans illabitur Urbi. Deinde per summum dolorem repente sic exclamat: O patria, o divum domus Ilium, & inclita bello Mœnia Dardanidum! quater ipso in limine portæ Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere. Instamus tamen immemores, cæcique furore, Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.

Quid est communicatio?

R. Est figura, qua Orator causæ suæ confidens deliberat cum iis ipsis, apud quos, vel contra quos dicturus est, illos nimirum consulens quid acturus sit; vel etiam quid ipsimet in simili causa essent acturi. Ita Cicero per summam fiduciam videtur consilia sua communicare cum adversario suo Verre, illumque quasi consulere in hunc modum: *Si tu apud Persas, aut in extrema India deprehensus Verres, ad supplicium ducerere, quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum (a)?* & si tibi ignoto apud ignotos, apud Barbaros, apud homines in extremis atque ultimis gentibus positos, nobile & illustre apud omnes nomen tua civitatis profuisset; ille quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus cum Civem se Romanum esse diceret, apud te Praetorem, si non effugium, ne moram quidem mortis mentione atque usurpatione civitatis assequi potuit?

Quid denique est sermocinatio, seu Dialogismus?

R. Est Figura, qua duo, vel plures homines inducuntur loquentes, aut secum ipsi, aut cum aliis.

Le-

(a) Una hac voce D. Paulus Civis Romanus cruciatus, & mortem vitavit. *Actor. 22.*

Lepidum illius exemplum habes in hac perelegantâ Narratione Ciceroniana libri primi Tusculanarum questionum.

Diogenes & amici Narratio per Dia'ogismum.

Cum ab amicis rogaretur Diogenes, ubi vellet inhumari, projicite me, inquit, inhumam. Tunc amici: Volucrisne & feris? Minime vero, inquit, sed baciolum prope me, quo abigam, ponite. Quid poteris? illi: non enim senties. Quid igitur mihi ferarum sanatus oberit nihil sentienti?

Nec minus festivum videbitur quod hic subjicit aliud exemplum ex eodem Tullio, lib. 2. de Orato.

Scipio (a) Nasica & Ennius Poeta.

Scipio Nasica cum ad Poetam Ennium venisset, eique ab ostio querenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse? Nasica sensit illam domini jussu dixisse, & illum intus esse. Paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & cum a janua quereret, exclamat Nasica se domi non esse. Tunc Ennius, Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam? Hic Nasica: Homo es impudens: ego cum te quererem, ancilla tua credidi te domi non esse: tu mihi non credis ipsi?

§. III. Varia Narrationum genera, & selecta illarum exempla.

Quotuplex est Narrationis genus?

R. Triplex, alia est enim Narratio Poetica, alia Historica, alia Civilis & Oratoria. Narratio Poetica rem fictam exponit: Historica rem gestam; Civilis & Oratoria rem exponit, quæ in controversiam adducitur.

Quid differt inter hæc tria Narrationum genera?

R. Hoc potissimum interest, quod Historicus, & Orator ordinem temporis & rei gestæ seriem in narrando sequantur & servant; contra quam facit Poeta, qui etiam à fine aut à medio, rem solet ordiri, quomodo Virgilius ab anno septimo excidii Trojani suam Æneidem suspicatur; ut

li-

(a) Erat cognomen Scipionis illius, qui etiam Cornutum vocabatur ob summam prudentiam.

fignet ex hisce Didonis verbis ad Æneam, ad calcem libri primi:

Nam te jam septima portat

Omnibus errantem terris & fluctibus ætas.

2. Hoc interest, quod Historicus veritatem consecretur, Orator verisimilitudinem; Poeta vero commentitiis etiam fabulis veritatem aspergat.

3. Denique hoc interest, quod Historica Narratio sit ferme simplex, brevis ac nuda. Oratoria sit ornatio & fusior. Poetica vero ornamentis abundet, & omnibus artis coloribus picta sit atque polita.

Affer ex veteribus illustre quoddam exemplum Narrationis Poeticæ?

R. Instar omnium esto Ovidiana illa Narratio de Dædalo, & de infelici Icaro, in qua omnes, quas diximus, virtutes, dotesque optimo jure miraberis.

Dædalus & Icarus. Narratio Poetica.

Metamorph. lib. 8.

(a) Dædalus interea Cretem, longumque perosus
Exilium, tactusque (b) solis natalis amore,
Clausus erat pelago. Terras licet, inquit, & undas
Obstruat, at cœlum certe patet; ibimus illac;

Omnia possideat, non possidet aera Minos.

Dixit, & ignotas animum dimittit in artes,

Narramque novat: nam ponit in ordine pennas;

A minima cœptas, longam brevior sequente,

Ut clivo crevisse putes: sic rustica quondam

Fistula disparibus paullatim surgit avenis.

Tum lino medias & ceris alligat imas,

Atque ita compositas parvo curvamine flectit,

Ut veras imitetur aves, Puer Icarus una

Stabat, & ignarum sua se tractare pericla,

Ore renidenti, modo quas vaga moverat aura,

Captabat plumas, flavam modo pollice ceram

Molibat, iusuque suo mirabile patris

Impediebat opus. Postquam manus ultima cœptis

Im-

(a) Dædalus in labyrinthum, cujus auctor fuerat, conjectus fuit à Minoe, ob Theseum ejus consilii servatum. (b) Patriæ Athenarum.

Imposita est, geminas opifex libravit in alas
 Ipse suum corpus, motaque pependit in aura.
 Instruit & natum; medioque ut limite curras,
 Icara, ait, moneo; ne si demissior ibis,
 Unda gravet pennas; si celsior, ignis adurat.
 Inter utrumque vola; nec te spectare (a) Bootem
 Aut (b) Helicem jubeo, strictumque (c) Orionis ense.
 Me duce carpe viam. Pariter præcepta volandi
 Tradit, & ignotas humeris accommodat alas.
 Inter opus monitusque genæ maduere seniles,
 Et patriæ tremuere manus, dedit oscula nato
 Non iterum repetenda suo; pennisque levatus
 Antevolat, comitique timer (velut ales ab alto,
 Quæ teneram prolem produxit in aera nido)
 Hortaturque sequi; damnosasque erudit artes;
 Et movet ipse suas, & nati respicit alas,

Cum puer audaci cœpit gaudere volatu,
 Deseruitque Ducem, Cœlique cupidine tactus
 Altius egit iter. Rapidi vicinia solis
 Mollit odoratas pennarum vincula ceras.
 Tabuerant ceræ; nudos quatit ille lacertos,
 (d) Remigioque cadens non ulla percipit auras;
 Oraque carulea patrium clamantia nomen
 Excipitur aqua, quæ (e) nomen traxit ab illo,
 At pater infelix; nec jam pater, Icare, dixit,
 Icare, dixit, ubi es? qua te regione requiram?
 Icare, dicebat, pennas aspexit in undis;
 Devovitque suas artes, corpusque sepulcro
 Condidit; & tellus à nomine dicta sepulti est.

Cedo vetus quoddam exemplum Narrationis Historicæ?

R. Habes in veteribus Historiæ Romanæ scrip-
 toribus Narrationes bene multas tam singulari ope-
 ra artificioque elaboratas, ut nihil supra: in T. Li-
 vio 1. Sabinarum raptum; 2. Horationum & Cu-
 ra-

- (a) Signum septentrionale. (b) Ursam majorem.
 (c) Sidus quod pingitur cum ense stricto.
 (d) Alis, quibus quasi remigebat.
 (e) Icarium mare vocatur.

ratorum pugnam; 3. Lucretiæ mortem, (f) exactos à Bruto Tarquinius, interemptosque à patre proprios filios; 4. Audax Mutii Scævolaë facinus adversus Regem Porsenam; 5. Varios Coriolani eventus; 6. Pugnam Cannensem; 7. Hannibalís cum Scipione congressum Ephesi apud Antiochum Regem; 8. Supra cetera vero omnia, mirificum illud ejusdem Hannibalís iter in Italiam, per Hispaniam, per Pyrinæos, per Gallias, per Alpes & Appenninum, quod exquisitissimum quoddam artis opus existimo.

Habes præterea in Sallustio pugnam adversus Catilinam; in Q. Curtio Tyri obsidionem, singularem Abdalonymi eventum, Alexandri Magni mortem, exercitus consternationem, & Regiæ Sisingambis dolorem ac interitum, &c.

Verum sat esto ex omnibus illis Narrationibus unam, aut alteram hoc loco commemorare. Tu ex duabus illis discere omnes.

Horatorum pugna cum Curiatius.

Narratio Historica. Ex Livii Histor. Lib. I.

Datur signum, infestisque armis, velut acies, cœni juvenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt. Nec his, nec illis periculum suum sed publicum imperium servitiumque obversatur animo; futuraque ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu increpue-
re arma, micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe, torpebat vox spiritusque.

Consertis deinde manibus, cum jam non motus tantum corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, sed vulnera quoque & sanguis spectaculo essent, duo Romani super alium alius, vulneratis tribus Albanis expirantes corruerunt. Ad quorum casum cum clamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam spes tota, nondum tamen cura deseruerat exanimis vices
unius

(f) Ital. *disassociati.*

unius quem tres Curiatii circumsteterant. Fontes integer fuit, ut universis solus nequaquam par, sic adversus singulos ferox. Ergo ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam; ita ratus securus ut quemque affectum vulnere corpus sineret. Jam aliquantum spatii ex eo loco, cum pugnatum est, aufugerat: cum respiciens videt magnis intervallis sequentes; unum haud procul ab sese abesse, in eum magna impetu rediit; & dum Albanus exercitus inclamat Curiatis, ut opem ferant fratri, jam Horatius cæso hoste, victor secundam pugnam petebat. Tunc clamore (qualis ex insperato faventium solet) Romani adjuvant militem suum, & ille defungi prælio festinat. Prius itaque quam alter, qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium confecit.

Jamque æquato Marte singuli supererant, sed nec spe, nec viribus pares (a): Alterum intactum ferro corpus & geminata victoria ferocem in certamen tertium dabant: Alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage victori objicitur hosti: nec illud prælium fuit. Romanus exultans, Duos, inquit, fratrum Manibus dedi, tertium causam belli hujusce, ut Romanus Albanum imperet, dabo. Male sustinenti arma gladium superne jugulo defigit, jacentem spoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt, eo majore cum gaudio, quo propius metus res fuerat.

(b) *Abdalonymus ex Olitore Rex Sidoniorum factus ab Alexandro Magno.*

Ex Lib. IV. Q. Curtii.

Erant (c) Hephæstioni hospites clari inter suos juvenes, qui facta ipsis potestate regnandi, negaverunt quemquam patrio more in id fastigium recipi, nisi regia surpe ortum: Admiratus Hephæstion magni-

(a) Hæc est recta syntaxis: Corpus intactum ferro, & victoria geminata dabant alterum ferocem in certamen tertium. (b) Alii Abdolominem dicunt.

(c) Erat is apud Alexandrum gratiosissimus

estote qui primi intellexistis quanto majus esset regnum custodire, quam accipere. Ceterum date aliquem regie stirpis, qui meminerit a vobis acceptum habere se regnum. At illi cum multos imminere tantæ spei cernerent, singulis (a) amicos Alexandri, ob nimiam regni cupiditatem, adulantibus, statuunt neminem esse potiore, quam Abdalonymum quemdam, longa quidem cognatione stirpi regie annexum, sed ob inopiam suburbanum hortum exigua colentem stipe. Causa ei paupertatis, sicut plerisque, probitas erat. Intentusque operi diurno, strepitum armorum, qui totam Asiam concusserat, non exaudiebat.

Subito deinde, de quibus ante dictum est, cum regie vestis insignibus hortum intrant; quem forte steriles herbas eligens Abdalonymus repugnabat. Tunc rege eo salutato, alter ex his, Habitus, inquit, is quem cernis in meis manibus, cum isto squalore permutandus tibi est. Ablue corpus (b) illuvie externisque sordibus squalidum; cape regis animum, & in eam fortunam, qua dignus es, istam continentiam profer. Et cum in regali solio residebis vitæ necisque omnium civium dominus, cave obliviscaris hujus status, in quo accipis regnum: immo hercule propter quem.

Somnio similis res Abdalonymo videbatur. Interdum satisne sani essent, qui tam proterve sibi illuderent, percontabatur. Sed ut cunctanti squalor ablurus est, & injecta vestis purpura aureque distincta, & fides à jurantibus facta; veriojam res, iisdem comitantibus in regiam pervenit. Fama, ut solet, strenue tota urbe discurrit. Aliorum studium, aliorum indignatio eminebat. Ditissimus quisque humilitatem inopiamque ejus apud amicos Alexandri criminabatur. Admitti eum rex protinus jussit; diuque contemplatus, Corporis, inquit, habitus fama generis non repugnant; sed libet scire, inopiam quam patientia tuleris. Tunc ille, Utinam, inquit, eodem animo regnum pati possim. Hæc manus suffecerunt desiderio meo: nihil habenti nihil defuit. Magnæ

B

in-

(a) Ita genuina lectio: (b) Ital. Bruttura.

indolis speciem ex hoc sermone Abdalonymi capit.
Cedo denique exemplum Narrationis Oratorie.

R. Laudatur ab omnibus, & in primis à Quintiliano celebris illa Miloniana Narratio, qua Cicero suspicionem insidiarum à Milone in Clodium tam callide tamque ingeniose detorquet. Sic autem rem aggreditur:

Narratio Miloniana.

Milo autem, cum in Senatu fuisset eo die quoad Senatus dimissus est, domum venit, calceos, & vestimenta mutavit, paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est. Deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat; sine uxore, quod numquam fere; cum (a) hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda (b) penulatus vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus, hora fere undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiori impetum; adversi rhedatium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi qui erant cum Clodio, gladiis edoctis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quod hunc jam interfectum putarent, cedere incipiunt ejus servos, qui post erant, ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsentis fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent, fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante,
 ne-

(a) Milo, ironice. (b) Penula, seu pallio obvolutus.

neque sciente, neque præsente domino, quod suus quisque servos in tali re facere voluisset.

Hæc sicut exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus, vivi facta vis, vel potius oppressa virtute audacia est.

Miloniana illa Narratione nihilo inferiorem existimo hanc alteram Narrationem lepidissimam, qua Tullius ostendit, in lib. 3. de Officiis, quam sint perfidi improbique, qui aliud agunt, aliud simulant.

Malus Pythii cujusdam dolus. Narratio oratoria.

C. Canius eques Romanus, homo nec infacetus & satis litteratus, cum se Syracusas otandi, ut ipse dicere solebat, non negotiandi causa contulisset, dictitabat, se hortulos aliquos velle emere, quo invitare amicos, & ubi se oblectare, sine interpellationibus posset. Quod cum percrebuisset, Pythius ei quidam, qui (a) argentariam faceret Syracusis, venales se quidem hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellent, ut suis, & simul ad eam hominem invitavit in hortos in posterum diem. Cum ille promisisset, tum Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omnes ordines graciosus, piscatores ad se convocavit, & ab his petivit, ut ante suos hortulos postridiè piscarentur, dixitque quid eos facere vellet.

Ad cœnam tempore venit Canius, opipare à Pythio apparatus convivium, cymbarum ante oculos multitudo: pro se quisque quod ceperat afferbat; ante pedes Pythii pisces abiciebantur.

Tunc Canius, quæso, inquit, quid est hoc, Pythi? tantumne piscium? tantumne cymbarum? & ille, Quid mirum, inquit, hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium. Hic (a) aquatio; hac villa isti carere non possunt.

Incensus Canius cupiditate, contendit à Pythio ut venderet. Gravate ille primo, quid multa? impetrat; emit homo cupidus & locuples tanti quar-

B 2

ti

(a) *Banchiere.* (b) *Ital. aut il bagno aut il luogo, dove vengono à procederli l'acqua; ab aquor, aris*

si Pythius voluit, & emit instructos: (a) nomina facit; negotium conficit.

Invirat Canius postridie familiares suos, Venit ipse mature, scalmum nullum videt (b): quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quod eos nullos videret. Nullæ (quod sciam) inquit ille; sed hic piscari nulli solent. Itaque heri mirabar quid accidisset. Schomacari Canius. Sed quid faceret? Nondum enim (c) Aquilius collega & familiaris meus protulerat de dolo malo formulas. . . Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, improbi, & malitiosi sunt,

CAPUT III.

§. I. De Chria.

Quid est Chria?

R. Est brevis commemoratio facti, vel dicti cuiuspiam utilis & memoria digni: unde etiam Chria suum nomen invenit à Græco vocabulo (*) (d) quod usum, utilitatem, commodum significat.

Quotuplex est Chriarum genus?

R. Triplex. Aliæ versantur in verbis, aliæ in actione, aliæ in utroque consistunt. Seu, ut vulgus Rhetorum loqui solet, aliæ sunt *Verbales*, aliæ *Activa*, aliæ *Mixtae*.

Quid est Chria Verbalis?

R. Ea est, quæ explicat verba graviter ab aliquo & sententiose prolata: qualis est v. gr. Virgilii versus: (e)

Discite justitiam moniti, & non temnere Divos.

Vel hoc effatum Senecæ: *Nulla est honesta avaritia, nisi temporis*; itemque hi Horatii versus: (f)
Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas
Regumque turreas. Aut

(a) Ital. *far la seritta*, dichiarandosi devictore.

(b) *Non vede neppure un cavicchio, un pivolo di barca.* (c) *Aquilius præstans Jurisconsultus*; Prætor fuerat ante Ciceronem. (d) *Sunt qui scribunt Chreja, sed male.* (e) *Æneid.* 6. (f) *Odorum* l. 1.

(*) *ὑπρία*.

Aut denique sapientissima illa Juvenalis sententia?

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.

Quid est Chria activa?

R. Ea est, quæ memorabile aliquod factum exponit, & verbis exornat, ut: *Sapiens Pythagoras interrogatus aliquando quam longa esset hominum vita, sese paulisper conspiciendum exhibuit: tum subito ex spectantium oculis evolavit: ut nimirum celeri illa fuga caduca, & fugacis mortalium vitæ brevitatem designaret.*

Sic etiam Cotys Thraciæ Rex, cum quidam pardalim, seu pantheram, ferocissimum animal, illi dono misisset; ipse vicissim leonem misit, ne verbum quidem addens; sed malam bestiam sic male pensando, re ipsa hominem prudenter admonuit, par pari, ut est veteri proverbio; esse omnino referendum.

Memorable quoque in primis & omnibus notum quod referunt Livius & Florus de duobus Tarquiniis patre, & filio. Cum enim Sextus Tarquinius Tarquini Superbi Regis ultimi Romanorum filius, acceptam a patre contumeliam & injuriam simulans, ad (a) Gabios transfugisset, brevi que ad summam apud illos, regiæque pœne parem potestatem pervenisset, misit clanculum Romam unum è suis, sciscitatum à patre quidnam demum se facere vellet. Rex ad hæc nihil voce respondit, sed veluti deliberandus in hortum ædium transit, sequente filii nuntio, ibi inambulans tacitus eminentia papaverum capita baculo decussit, & per hasce ambages filium admonuit, primores civitatis esse interficiendos. Quod cum à filio non ira multo post variis artibus factum esset, brevi & consilio, & præsidio orbata civitas, fuit in Tarquini potestatem nullo labore redacta.

Rem sic narrat Ovidius nativo quodam, ut solet, simplicique candore, libro secundo de Fastis:

B 3

UI-

(a) Gabii Volscorum, urbs, lxx. millia passuum ab urbe Roma distans.

Ultima Tarquinius Romanæ gentis habebat
 Regna, vir injustus; fortis ad arma tamen.
 Ceperat hic alias, alias everterat urbes,
 Et Gabios turpi fecerat arte suos.
 Namque trium minimus proles manifesta superbâ
 In medios hostes nocte silente venit.
 Nudarunt gladios: occidite, dixit, inermem;
 Hoc cupiunt fratres, Tarquiniusque pater,
 Qui mea crudeli laceravit verbere terga.
 (Dicere ut hoc posset, verbera passus erat.)
 Luna fuit, spectant juvenem, gladiosque recondunt,
 Tergaque deducta veste notata vident.
 Fleat quoque, & ut secum tuatur bella precantur;
 Callidus ignavis annuit ille viris.
 Jamque potens misso genitorem appellat amico
 Perdendi Gabios quod sibi monstret iter.
 Hortus odoratis suberat cultissimus herbis,
 Septus humum rivo lene sonantis aquæ;
 Illic Tarquinius mandata latentia nati
 Accipit; virga lilia summa merit.
 Nuntius tunc rediit, decussaque lilia dixit,
 Filius, agnosco jussa parentis, ait.
 Nec mora, principibus cæsis ex urbe Gabina,
 Traduntur duobus mœnia nuda suis.
Ouid est Chria Mixta?
 R. Est ea, quæ Factam aliquod sermoni con-
 junctæ exponit. Exempla si quæris, aliquot se-
 lecta hic damus.

Exempla Chria mixta.

*Marmoream statuam cum aliquando vidisset in foro
 Diogenes Philosophus, ad illam supplex accessit, & ma-
 num illi quasi ad stipem diu multumque portexit. Mi-
 rantibus valde amicis, & interrogantibus quid porro
 faceret, respondit: Ad repulsam me experior.*

II. Exemplum.

*Idem Diogenes cum aliquando confertissimam popu-
 li turbam se e theatro effluentem vidisset, adversus
 illum solus incedi totis viribus cepit, & conjurganti-
 bus respondit: Hoc in omni vita facere studeo.*

III.

III. Exemplum.

Miles Spartanus (a) intempesta nocte tumulum praeteriens cum horrible quoddam spectrum vidisset, stricta lancea, in illud audacter terruit, ita verbis compellans: Quo me fugis anima bis moritura? Hoc singulari facto docemur, Faunorum terriculamenta, & inania larvarum ac lemurum ludibria à cordatis fortibusque omnino rideri.

Quot sunt Chriae partes, seu Capita?

R. Chriae sive Verbalis, sive Activa, sive Mixta, continetur partibus octo, inquit Aphthonius in Progymnasmatis. Sunt autem partes illae, Encomium, Paraphrasis, Causa, Contrarium, simile Exemplum, Testimonium veterum, & Epilogus.

Sive ut trita illa, usitataque formula potius utamur: Chria tractanda est.

1. A Laudativo.
2. A Paraphrastico.
3. A Causa.
4. A Contrario.
5. A Simili.
6. Ab exemplo.
7. A Testimonio veterum.
8. A Brevi Epilogo.

Quae singula Capita sigillatim enucleare necesse est.

Quid sibi vult à Laudativo?

R. Significat, in ipso Chriae initio laudandum esse dicti vel facti auctorem; ut scilicet ex auctoris laudatione major illius seu dictis, seu factis auctoritas, ac veluti pondus accedat.

Quid hoc sibi vult à Paraphrastico?

R. Idem prorsus ac si diceret, ab expositione dicti, vel facti, de quo agitur. Paraphrasis enim, ut vox Graeca satis indicat, est liberior ac copiosior rei explanatio.

Quid illud est à Causa?

R. Indicat, diligenter investigandam esse, & afferendam causam illius seu dicti, seu facti, quod pertractandum & amplificandum suscepimus: v. g.

B 4

Chriae

(a) Ital. di notte: fuor d' ara.

Chriæ verbalis argumentum esto hæc sapiens sententia: *Ferenda sunt amicorum vitia*; erit in promptu hæc caussa justissima: quod scilicet: *sine vitis nemo nascitur; optimus ille est, qui minimis urgetur*, ut ait Horatius.

Quid est à Contrario?

R. Admonet, sententiam nostram ex contrariarum rerum conflictione esse confirmandam, v. gr. postquam probaveris *dulce ac decorum esse pro patria mori*, (a) dices è contrario rem esse turpissimam ac (b) propudiosam, si miles pro patria pugnans, inhonesta mortis formidine; terga fugæ convercat. Item postquam ostenderis, otium & desidia omnium vitiorum fontem, ac fomitem esse, dices è contrario laborem, & vigilias esse firmissimum murum integritatis, innocentiaque præsidium.

Quid à Simili?

R. Monet, propositam sententiam apta quapiam similitudine exornandam ac illustrandam esse. Ita si laborem & diligentiam commendare velis, dices cum Tullio: *Ut ad cursum equus, ad arandum bos, ad indagandum canis; sic homo ad intelligendum, & agendum natus est.*

Quid vocas ab exemplo?

R. Hujusce vocis sensus est, rem, quam pertractamus, illustris cujuscumque exempli appositione confirmandam esse. Sit tibi v. g. amplificandum illud: *Dulce & decorum est pro patria mori*, afferes exemplum Codri (c) Atheniensium regis, de quo cecinit Horatius ode 14. lib. 3. *Codrus pro patria non timidus mori*; vel afferre poteris exemplum Decii Consulis Romani, qui se velato capite, certisque verbis pro patriæ salute ultro devovit.

Quid à testimonio veterum?

R. Ostendit nostram sententiam veterum auctorum verbis ac testimonio comprobendam esse. Sit hoc argumentum: v. gr. *Injurias esse condonandas*

pō-

(a) Horat. (b) Ital. infame, vergognosa.

(b) Codrus ultimus Atheniensium Rex seipsum necesse obtulit pro patriæ salute in bello contra Dorienses.

petius, quam ulciscendas: usurpabis aureum illud Taciti verbum: *Multa contemptu curantur*; vel hanc ejusdem sententiam homine Christiano dignissimam: *Convicia spreta (a) exolescunt.*

Quid demum sibi vult a Brevis Epilogo?

R. Indicat, apta quædam & rotunda verborum conclusione comprehendenda esse quæcumque fusius dicta sunt. Est enim Epilogus brevis & artificiosa clausula, qua colligimus in pauca, quæ fusius commemorata fuere.

Sed quoniam, ut initio diximus, per præcepta longum est iter, per exempla vero expeditum & facile, idcirco operæ pretium est aliquod Christi exemplum hoc loco subicere.

§. II. Christi verbalis in hanc Virgilitæ sententiam, *Æneid. 10.*

Breve & irreparabile tempus.

Omnibus est vitæ . . .

A Laudativo.

CUM optimo cuique Poetæ propositum illud fuerit semper, ut misceat utile dulci, hoc est, ut delectando doceat, & docendo delectet: neminem tamen adhuc legi Poetam hac in re poetarum principi Virgilio comparandum. Ille enim non solum ceteros omnes ante se & post se Græcos Latinosque Poetas facile vincit elegantia, suavitate, judicio, splendore, numero delectuque verborum; non solum hoc habet, ut illius versibus perfectis ingenio, elaboratis industria nihil addi possit, nihil detrahi, nihil mutari, verissimeque de illo dictum olim fuerit, *Musas & Apollinem non aliter in suo choro loqui, Jovemque ipsam, si sit Poeta, non alio modo loquuturum*; verum etiam, quod caput est, sententiarum gravitate, & frugiferorum, quibus abundat, præceptorum sapientia, hoc assequutus est, ut optimus vitæ virtutisque magister jure merito possit a nobis appellari.

Inter cetera vero documenta, ad vitam insti-

B 5

tuen-

(a) Ital. *hanno fine, vanno à terra.*

tuendam & ad mores informandos idonea, quibus aspersum est passim divinum illius Poema, saluberrimum in primis est atque laudabile quod ait *Aeneidos* libro decimo de brevitare temporis, fluxaque & caduca mortalium vita.

Breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.

A Paraphrastica.

Ita est profecto: tam exiguum tamque arctum vivendi curriculum nobis à natura circumscriptum est, ut vix bene lucem ingressis sit de hujus mortalis mundi statione decedendum, & vita cum morte commutanda: Nihil nisi temporis punctum quoddam est caduca hæc, quam tantopere deperimus, (a) vita, minimumque est ac pæne nullum intervallum illud, quod ortum inter & occasum nostrum interjacet. Fugit retro levis hora, truditur dies die, præcipiti causa fugaces anni sese mutuo pellunt, & adolescentiæ senectus, senectuti mors obrepit improvisa semper & inopinata: quodque gravius est, cum semel effluxit brevissimum hoc vitæ tempus, tam irreparabilis est illius lapsus, ut nulla deinde possit ratione vocari.

A Causa.

Neque vero est cur adeo parvam temporis usuram nobis ad vivendum concessam jure merito conqueramur. Præterquam quod enim vita, si scias uti, satis longa est, præterea ea certa stabilique lege natos nos esse scimus, ut denique moriamur. Quis enim tam vecors esse potest, qui nesciat hanc esse tristissimam peccati mercedem poenamque justissimam: hanc esse mortalium conditionem ac sortem; humana omnia caduca esse & fluxa atque mobilia; nihil, quod ortum sit, sempiternum esse posse; definitum esse cuilibet certum quoddam breveque temporis spatium ad felicem in cælo vitam promerendam? Cumque olim

am-

(a) Ital. dietro à cui andiamo se morti, è si perduti.

amplioribus terminis circumscripta esset nostra hæc mortalis vita, & in sæcula bene multa propagaretur, eam nostris flagitiis sceleribusque breviorē effecimus: *Semotique prius tarda necessitas leti corripuit gradum.*

A Contrario.

Contra vero cum semel post miseræ hujusce vitæ decursum terreni corporis contagione solutus erit noster animus, cum demum inter felices spiritus ævo sempiterno perfruemur in cœlo, nulla jam amplius pertimescenda nobis neque vicissitudo rerum, neque conversio temporum, nec ætatum commutatio: nullus jam erit neque horarum lapsus, nec fluxus dierum, nec annorum sibimet mutuo succedentium cursus. Sed eodem semper hærentes & felicitatis & temporis vestigio, stabili certaque beatitate, æternis sæculorum ætatibus cum Deo ipso potiemur.

A Simili.

O nos igitur male cautos! O numquam satis deplorandam sortem nostram! si æterna hæc solidaque oblitum nihil nisi umbras imaginesque consectemur. Si enim ex veritate magis, quam ex opinione res velimus æstimare, quid demum aliud est fragilis hæc fugaxque vita, nisi levis quidam fumus, qui puncto temporis evanescit? nisi præceps torrens, qui cum vano strepitu celeriter effluit? nisi flosculus brevi marcescens, qui mane oritur, vespere floret, & nocte cadit? nisi umbra quædam & larva inanis, quæ nostras effugit manus,

Par levibus ventis, volucrique simillima somno? (a)

Ab Exemplo.

Testes hoc loco possem appellare ab omni memoria Christianos illos Heroes virosque sapientissimos, qui mirificam fugacis vitæ brevitatē tot laboribus, tot vigiliis, tot indefessis curis redemptam compensarunt. Testes appellare possem tot virgines,

B 6

nes,

(a) *Aeneid. 1.*

nes, tot viros principes, tot nobiles adolescentes, qui fragilem hanc rerum humanarum mobilitatem atque inconstantiam pertæsi, quæcumque apud cæcos mortales prima putantur, pro nihilo duxere, & voluptatum illecebras, ac perniciosa rerum caducarum blandimenta generosa quadam alacritate conculcarunt.

A Testimonio veterum.

Hoc inculcare Corinthiis voluit Divus Paulus, cum dixit: *Tempus breve est.* Hoc ipsum nos admonet summus ille vir Jobus, dum afflatus divino Spiritu sic loquitur: *Breves dies hominis sunt.* Hæc eadem erat mens vel ipsi quoque Horatio, profano licet homini, cum amicum sapienter sic admonet:

(a) Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Et alio loco: *Quid brevi fortes jaculamur avo multa?*

Hoc denique sentiebat Phœdrus, cum in elegantibus suis fabulis hanc verissimam protulit vocem:

Abiturus illuc, quod priorès abierunt.

Quid mente cæca miserum torques spiritum?

A Brevis Epilogo.

Cùm igitur adèd breve tempus sit, adèdque irreparabile, relinquitur id unum, ut cogitemus etiam atque etiam nihil esse loci socordix, neque segnitix; nobis inter tantas angustias nequaquam licere esse otiosos; miseros esse, qui se per summam incuriam, re una omnium pretiosissima defraudari patiuntur. Restat denique id unum, ut cum celeritate temporis utendi celeritate certemus, & tamquam ex torrente quodam, qui rapide dilabitur, celeriter hauriamus.

§.III. Argumenta Chriarum verbalium ex Horatio.

1. OMnes eodem cogimur.
2. Vivitur parvo bene.
3. Levius fit patientia, quidquid corrigere est nefas.
4. Magnas inter opes inops.
- De avaro.
5. Ira furor brevis est.
6. Multa senem circum-

ve-

(a) Epist. lib. 1.

veniunt incommoda. 7. Fortes creantur fortibus.
8. Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.
9. Quanto quisque sibi plura negaverit, à Diis plura feret.

Ex Virgilio.

10. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames?
11. Facilis descensus Averni.
12. Labor omnia vincit.

Ex Ovidio.

13. Principiis obsta: sero medicina paratur.
14. Otia si tollas, periere cupidinis arcus.
15. Dicitur beatus
Ante obitum nemo, supremaque funera debet.
16. ----- Paupertatemque ferendo
Effecere levem.
17. Livor, iners vitium, mores non exit in altos.

Ex Juvenali.

18. Fronti nulla fides. 19. Crescit amor nummi,
quantum ipsa pecunia crescit. 20. Nemo repente
fit turpissimus. 21. Res est sacra miser. 22. Nobilitas
sola est atque unica virtus.

Ex Seneca.

23. Tota vita discendum est mori. 24. Etiam sine
magistro vitia discuntur. 25. Qui genus jactat suum,
aliena laudat. 26. Sequitur superbos ultor à tergo
Deus.

Ex Persio.

27. O curas hominum, è quantum est in rebus inane!
28. Virtutem videant, intabescantque relicta
De sceleratis.

Ex Martiali.

29. Extra fortunam est quidquid donatur (a) egenis;
Quas dederis, solas semper habebis opes.
30. Non est, crede mihi, sapientis dicere, vivam:
Sera nimis vita est crastina: vive hodie.

Ex

(a) *Legitur Amicis.*

Ex Terentio.

31. Crescit in adversis virtus.

Hæc igitur, aut alia id genus argumenta pertrahere si velis, facies sedulo quod supra dictum est

1. Laudabis breviter auctorem Sententiæ. 2. Placius & copiosius explicabis sententiam, illamque variis verborum coloribus pictam in bono, ut ajunt, lumine collocabis. 3. Afferes causam aliquam quam obrem res ita se habeat. 4. Ex contrariorum confictione, & quasi concursu illam confirmabis. 5. Illustrabis eam similitudine, quæ in rem aptissimè quadret. 6. Probabis illam singulari quodam exemplo. 7. Veteris auctoris testimonio & auctoritate illam confirmabis. 8. Denique ex omnibus hisce capitibus rem ita se habere concludes.

Quomodo nam tractanda est Chria activa?

R. Eadem prorsus ratione, qua Chria verbalis; eadem enim est utriusque ars, eademque plane regulæ. Itaque actum ageremus, si de Chria activa separatim ac seorsim tractarem.

Idem plane dicito de Chria mixta.

C A P U T I V.

De Amplificatione.

Quid est amplificatio?

R. Ineptè prorsus ac ridiculè facere mihi videntur, qui perperam interpretantes Isocratis (a) verba, Amplificationem cum vulgo ita definiunt; Amplificatio, inquiunt, est oratio, quæ ex parvis magna facit; seu quæ res exiguas verbis exaggerat, & in majus attollit. Puerilis, inquam, & (b) præstigitore ac Sophista potius quam Oratore digna mihi semper visa fuit hæc vulgaris definitio, quæ res mendacio fallacibusque pigmentis (c) supra meritum velit augeri. Ut enim facere ajebat Spartanorum rex Agesilaus; Ego, pessimum eum sutor em

(a) Isocrates pater eloquentia dictus à Fulvio, vixit annos centum. (b) Ital. Giocoliere. (c) Ital. bellotti, ornamentis.

rem arbitror semper, qui magnos calceos pedibus parvis inducat.

Nos igitur cum Tullio sic Amplificationem commodius longè definimus, *Amplificatio est gravior quedam affirmatio, qua motu animorum conciliat in dicendo fidem.* Quia vero sub obscura cuiuspiam forte videri posset hæc definitio: & quia vis & facultas Oratoris potissimum in amplificando consistit; idcirco definitionem illam & totam amplificandi artem planius & apertius explicare operæ pretium existimamus.

Quid igitur sibi volunt hæc verba; Gravior quedam affirmatio?

R. Gravissima illa affirmatio, de qua hic agitur, nihil aliud est, quam vehementius quoddam copiosiusque dicendi genus, quo rei vel dignitatem & amplitudinem, vel indignitatem & atrocitatem, pondere verborum & enumeratione circumstantiarum ita demonstramus, ut non animos auresque prætervolet, ut ferme fit cum res levitè ac strictim attinguntur, sed ut feriat animos, permoveat affectus, & audientium memoriæ penitus insideat.

Cedo illustre quoddam exemplum Amplificationis huiusmodi?

R. Habes luculentissimum in atrocissima illa Didonis adversus Æneam abeuntem querela. Poterat Dido simpliciter & nude Æneam appellare *durum, inhumanum, ferreum*, sed querimoniam illam sic amplificat mirifice Virgilius Æneidos Lib. IV.

Talia dicentem jam dudum aversa tuetur.

Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat,

Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:

Nec tibi Diva (a) Patens, generis nec Dardanus (b) auctor,

Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens

Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

Sic etiam Libro 2. poterat Æneas exiliter & jejunè dicere se amissam conjugem Creusam clamoribus maximis per noctis tenebras appellasse: verum rem ita verbis exaggerat;

At-

(a) Venus. (b) Dardanus primus Rex Trojanorum, Jovis filius.

Ausus quin etiam voces jactare per umbram,
 Implēvi clamore vias, mœstusque Creusam (a)
 Nequidquam ingeminans iterumque iterumque
 vocavi.

Quotuplex est amplificatio?

R. Duplex: Alia est verborum, alia rerum: seu, quod idem est, alia fit rebus ac sententiis, alia verbis tantum. De utroque genere seorsim agendum nobis est.

§. I. De amplificatione rerum.

Quot modis fit amplificatio rerum?

R. Octo præcipuis 1. Fit per congeriem definitionum, seu per definitiones conglobatas. 2. Per congeriem adjunctorum. 3. Per congeriem, seu per enumerationem partium. 4. Per congeriem causarum & effectuum. 5. Per congeriem consequentium. 6. Per congeriem similium, comparationum & exemplorum. 7. Per contrariorum, dissimilium & inter se pugnantium conflictionem. 8. Denique per incrementum. Singula hæc capita singulatim persequantur.

§. II. De amplificatione per congeriem Definitionum.

Quid est definitio?

R. Est brevis & circumscripta rei explicatio: seu, ut ajunt Philosophi, est oratio, quæ rei naturam breviter explicat.

Quid est amplificatio per congeriem definitionum sive a definitionibus conglobatis?

R. Est ea, in qua variæ ejusdem rei definitiones congeruntur, & quasi coacervantur, ut cum ait Cicero: *Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoria, magistra vite, nuntia vetustatis.* Ex iisdem definitionibus conglobatis, Curix ac Senatus Romani majestatem sic amplificat idem Orator in oratione pro Milone: *Curia templum sanctitatis, amplitudinis, mentis consilii publici, caput turbis, ara sciorum, portus omnium gentium, sedes ab*
 uni-

(a) *Creusa Priami & Hecuba filia, Anea Conjux, Ascanii mater.*

universo populo R. concessa uni Ordini.

Poteris tu vicissim, ad illarum definitionum conglobatarum imitationem, dicere quid sit eloquentia, quid poësis, quid amicitia, quid vita hominis, quid Deus ipse.

§. III. De amplificatione per congeriem adjunctorum,

Quid est amplificatio per congeriem adjunctorum?

R. Est ea, quæ ducitur ab omnibus seu rerum, seu personarum adjunctis ac circumstantiis simul coacervatis. Cicero 2. Agraria: Ego qualem Kalendis Januariis acceperim Rempubl. Quirites, intelligo plenam sollicitudinis, plenam timoris, in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc Reip. statum & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis Consulibus designatis, initia esse dicebantur: sublata erat de foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis, sed suspitione ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum novæ dominationes, extraordinaria non imperia, sed regna queri putabantur.

Virgilius sub finem libri primi Georgicorum de Julii Cæsaris interitu lugubriter admodum & tragice lamentatur, coacervando funestissima prodigia, monstraque, quæ vel antecessere, vel mox subsecuta sunt.

Ille (a) etiam extincto miseratus (b) Cæsare Romanam,

Cum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt sæcula (c) noctem.

Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
Ingens: & simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis, pecudesque locutæ:
Infandum! sistunt omnes, terræque dehiscunt,
Et mœstum illacrymat templis ebur, æraque sudant,

To-

(a) Sol. (b) Subaudi, est. (c) Dictacote Julio Cesare a conjuratis occiso solis globum diu subcallidum apparuisse narrant Plutarchus, & Plinius.

Totum hunc locum, ut eximium amplificationis exemplar, & ad excitandam commiserationem in primis idoneum, tu consulito, si me audis.

§. IV. De amplificatione per congeriem, seu enumerationem partium.

Quid est Amplificatio ab enumeratione partium?
R. Est illa, quæ fit, dum totum aliquid in suas partes distribuitur; seu dum rei alicujus partes vel omnes, vel præcipuæ certe quidem, sigillatim enumerantur. Ita Cicero funestum Pisonis Consularum describit; *Omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique ac nomen à Rep. detestantur. Legati, qui una fuere, alienati. Tribuni militum, inimici. Centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimissi abs te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem ex optant, te execrantur. Achaja exhausta, Thessalia vexata, lacerata. Athene; Apollonia ex inanita; Ambracia direpta; Bullienses illusi; Epirus excissa; Locri exusti; Athamanum gens vendita; Macedonia condonata barbaris; Ætolia amissa; Dolopes finitimique montani oppidis atque agris exterminati; Cives Rom. qui in iis locis negotiantur, te unum solum suum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hostem venisse senserunt.*

Ovidius lib. II. Metamorph. dilatât sententiam hanc:

*Rex Midas omnia quacumque tangit,
 in aurum convertit.*

Lætus abit, gaudetque malo Berecynthius heros, (a)
 Pollicitique fidem tangendo singula tentat.

Vixque sibi credens, non alta fronde virentem

Illice detraxit virgam; virga aurea facta est:

Tollit humo saxum; saxum quoque palluit auro:

Contigit & glebam; contactu gleba potenti

(b) Massa fit: arentes Cereris decerpit aristas;

Aurea messis erat. Demptum tenet ardore pomum;

(c) Hesperias donasse putes: si postibus altis

Ad-

(a) Midas Phrigiæ rex, ubi mons Berecynthus.

(b) Auri moles. (c) In earum hortis erant aureæ

Admovit digitos, postea radiare videntur:
 Ille etiam liquidis palmas ubi laverat undis,
 Unda fluens primis (a) Danaen eludere possit.

Sic etiam Maffejus Latinæ linguæ elegantia munditiaque nulli inferior, urbis Venetiæ pulchritudinem præstantiamque per partium enumerationem describit in vita S. Ignatii, omnibus picta & posita artis coloribus.

Venetiæ descriptio per enumerationem partium.

Venetiæ urbis, in recessu intimo sinus Adriatici, ea regio ac situs est, ut leniter stagnantes ex alto aquæ, illam omni ex parte circumluant. Ea inclyæ urbi & ad merces copiasque invehendas opportuna receptacula, & contra hostiles incursus munimenta firmissima sunt. Ex iis porro æstuariis (b) majores minoresque Euripi totam urbem intercurstantes, variis meandris ac flexibus ita distinguunt, ut quot in partes pedibus, in totidem fere mari aditus sit, egregio sane vel artis, vel naturæ miraculo. Inde v. corum, insularum & pontium ingens numerus: ut qui diutius ibi versati non sunt, viarum locorumque modo varietate, modo similitudine sæpe fallantur. Sed contra ejusmodi ambages certum paratumque remedium est maxima multitudo cymbarum, quæ usquequaque dispersæ, nominatim ad omnia & publica & privata loca quemlibet haud ita magna mercede, trajiciant.

§. V. De Amplificatione per congeriem causarum & effectum.

*Q*uid est Amplificatio per congeriem causarum & effectuum?

R. Est ea, in qua multæ simul unius rei causæ & effectus multi conglobantur; ut si diceres cum celebris artis magistro: *Quereris multis modis vexatam esse provinciam, sed ad causas calamitatis attende. Vigeat in ea ambitio, luxuria dominabatur; segnes erant magistratus, populus ipse molli otiosaque segnitie*

(a) Jupiter in auream pluviam mutatus, illam delussit converso in pretium Deo. Horat. (b). Ital. *Luogo dove stagnan dall'acque pel flusso del mare.*

nie diffuebat. Expecta igitur damna longe graviora.
 Exhaustentur pecunia, jacebit spreta Religio, jures
 impune grassabuntur, &c. Ex hoc eodem loco im-
 manissimam Mezentii crudelitatem amplificat rex
 Evander apud Virgilium Æneid, 8.

Quid memorem infandas cædes, quid facta Ty-
 ranni (a)

Effera? Di capiti ipsius generique reservent.
 Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
 Componens manibusque manus atque oribus ora.
 (Tormenti genus) & sanie tabeque fluentes,
 Complexu in misero, longa sic morte necabat.

§. VI. De Amplificatione per congeriem
 consequentium.

Quid est Amplificatio per congeriem consequentium?
 R. Est ea, in qua plura ponuntur acervatim
 ex eadem re consequentia. Ex hoc loco Virgilius
 noctem egregie describit Æneidos 4. amplificando
 res varias, quæ noctem ferme consequuntur.

Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
 Corpora per terras, silvæque & sæva quierant
 Equora, cum medio volvuntur sidera lapsu,
 Cum tacet omnis ager, pecudes piæque volucres,
 Quæque latus late liquidos, quæque aspera demis
 Rura tenent; somno (b) positæ, sub nocte silenti,
 Lenibant curas & corda oblita laborum.

§. VII. De Amplificatione per comparationes,
 similitudines, & exempla.

Quid est Amplificatio per comparationes, similitu-
 dines, & exempla?

R. Est ea, quæ fit per unam, vel per multas
 comparationes ac similitudines, & per unum exem-
 plum, vel per plura. Fiet Amplificatio per plu-
 res comparationes, si dicas, v. g. cum Tullio in
 Pisonem; Ego non te vecordem, non furiosum,

71071

(a) Mezentius immanissimus Tyrrenorum, seu
 Hetruscorum Tyrannus, qui pro Turno contra Æneam
 pugnavit. (b) Posita, idest, jacentes. Somno autem
 lenibant curas &c.

non mente captum, non tragico illo (a) Oreste, aut Athamante dementiorem putem? Vel si dicas cum Martiali, in improbum quemdam Gaurum, qui sua lutulenta vitia magnorum virorum exemplo solebat excusare.

In Gaurum.

Quod nimio gaudes noctem producere vino,
Ignosco; vitium, Gaure, (b) Catonis habes.

Carmina quod scribis Musis & Apolline nullo,
Laudari debes: hoc (c) Ciceronis habes.

Quod vomis, (d) Antoni, quod luxuriaris, (e)
Apici:

Quod fur es; vitium, dic mihi; cujus habes?

Fit amplificatio per unam tantum similitudinem in hoc Virgiliti loco, ubi fortissimam Amazonem Camillam de imbelli hoste nullo labore triumphantem sic exprimit Æneid. II,

Quam facile accipiter saxo sacerales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis,
Tum cruor & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.

Itemque in Libro septimo, ubi Regina Amata (f) furorem ac circum cursationes depingit lepidissima turbinis verberare à pueris agitati similitudine. Ceu quondam torto volitans sub verberare turbo,
Quem pueri magno in gyro, vacua atria circum,
Inteni ludo exercent: ille adus habena
Curvatis fertur spatiis: stupet inscia turba,
(g) Impubesque manus, mirata volubile buxum,
Dant

(a) Orestes Agamemnonis filius, furiis agitatus fuit ob Clitemnestram matrem occisam. Athamas Thebanorum Rex, furiis etiam agitatus.

(b) Cato Uticensis quam saepe mero incaluerit, testis Horatius. (c) Cicero non bonus Poeta fuit.

(d) Qui frustis violentis gremium suum & totum tribunal implevit. (e) Apicius bello celeberrimus.

(f) Amata Regis conjux.

(g) Impuberum, id est, puerorum turba.

Dant animos plagæ. Non cursu segnior illo,
Per medias urbes (a) agitur, populosque feroces.

Addite denique pulcherrimam istam juvenis (b)
Pallantis à Turno occisi cum flosculo decerpto
comparationem, quam Scaliger quovis nectare dul-
cior non veretur appellare.

Hic juvenem agrestî sublimem in stramine ponunt,
Qualem virgineo demessum pollice florem.

Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,

Cui neque fulgor adhuc, necdum sua forma recessit.

§. VIII. De Amplificatione per conflictionem
contrariorum.

Quid est Amplificatio per conflictionem contraria-
rum & inter se pugnantium?

R. Est ea, quæ plura contraria per antitheses
opponuntur, ut illa Ciceronis in Catilinam: Hoc
vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis insi-
diari; utilissimos prudentissimis; ebriosos sobriis; dor-
mientes vigilantibus? Indidem est illud ejusdem Ci-
ceronis in Pisonem & Gabinium Consules: Qui la-
trones igitur, si quidem vos Consules? qui prædones?
qui hostes? qui proditores? qui Tyranni nominabuntur?
Magnum nomen est, magna specie, magna majestas
Consulis. Non capiunt angustia pectoris tui, non recipit
levitas ista, non egestas, non infirmitas ingenii susti-
net, non insolentia rerum secundarum tantam personam,
tam gravem, tam severam.

Sic etiam Seneca (c) in Thyeste:

Quem dies vidit veniens superbum,

Hunc dies vidit fugiens jacentem.

Tale est etiam incerti auctoris, sed tamen anti-
qui in Alexandri magni tumulum:

Sufficit huic tumulus, cui non suffecerat orbis;

Res brevis huic ampla est, cui fuit ampla brevis.

Ex hoc eodem loco magni nominis Poeta San-

(a) Regina Amata.

(b) Erat Evandri Regis filius. *Aeneid.* II.

(c) Tragedia sic inscripta, actû 2. vers. 614.

tolius Victorinus admirabiles Sanctorum virtutes
amplificat per congestas antitheses (a)

Illis summi fuit gloria despici,

Illis divitiæ pauperiem pati,

Illis summa voluptas

Longo supplicio mori.

§. IX. De Amplificatione per incrementum.

Quid est Amplificatio per incrementum?

R. Est ea, qua oratio velut per gradus vide-
tur augeri & ascendere, donec ad summum perve-
nerit. Ita Tullius Verris crudelitatem eo per in-
crementum deducit, ut verba explanando crimini
non ultra suppeditent: *Gacinus est, inquit, vincire
civem Romanum: prope parricidium necare: quid di-
cam in crucem tollere? Nihil addi jam videtur ad hanc
amentiam, improbitatem, crudelitatemque posse.*

Vide etiam quomodo per gradus & per incre-
mentum assurgat oratio in hac sapientissima Sene-
cæ sententia in Epistola ad Lucilium: *Magna vita
pars elabitur male agentibus: maxima nihil agentibus:
tota aliud agentibus.*

De amplificatione verborum.

De hoc toto Capite tametsi sumus propediem ac-
curatissime dicturi; postulat tamen instituti nostri
ratio, ut cursim illud in antecessum (b) delibamus.

Quomodo fit Amplificatio verborum?

R. Fit sex præcipue modis. 1. Per verba transla-
ta, seu metaphorica. 2. Per verba superlata. 3. Per
verba synonyma. 4. Per verba gravia & illustriora.
5. Per periphrasim, seu circumlocutionem. 6. Per
repetitionem.

§. X.

FIT igitur primum Amplificatio verborum per
verba metaphorica, quæ nempe mirum in mo-
dum valent ad excitandos animos, & ad orationem
grandiorem efficiendam.

Quid

(a) In hymno de Sanctis Monachis. (b) Ital. *Anticipatamente.*

Quid est metaphora, seu translatio?

R. Est quoddam loquendi genus, quo vox aliqua à propria sua significatione transfertur ad aliam, v. g. si dicas *Prata ridere, parietes gesticare gaudio, aliquem esse ira incensum, inflammatum cupiditate, errore lapsum*; voces illæ omnes sunt metaphoricæ, quia tribuunt pratis & parietibus risum & gaudium, quæ propriasunt hominis solius. Idem plane dicito de ceteris locutionibus, quæ tribuunt homini flammam, & incendium ignis proprium, &c. Fiet igitur amplificatio per Metaphoram, si cum Virgilio dicas de Ænea irato:

(a) . . . Irarumque omnes effundit habenas.

Vel si dicas de Didone:

(b) . . . Magnoque irarum fluctuat æstu.

Qui habenas, & æstum, quæ proprie conveniunt equis ac fluctibus, tribuit Æneæ & Didoni. Item si de homine impavido & imperterrito dicas cum Oratio in Odis (c):

Illi robur & æs triplex

Circa pectus erat, qui fragilem truci

Commisit pelago ratem

Primus.

§. XI.

2. FIT Amplificatio per verba superflata, hoc est quæ veritatem superant, & plus dicunt quam reapse esse possit. Ut cum ait Tullius de Julio Cæsare, in oratione pro Marcello: *Domuisti gentes inenarrabilem barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes*. Itemque cum dicit de Pompejo in oratione pro lege Manilia: *Qui, raptus cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit; plura bella gessit, quam alii leverunt; plures Provincias confecit, quam alii concupiverunt; cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis; non (d) offensionibus belli, sed victoriis; non stipendiis, sed triumphis est erudita.*

Hanc amplificandi artem adhibuit Virgilius Ænei-

(a) Lib. 12. (b) Lib. 4. (c) Lib. 1.

(d) Ital. sinistri inconfi.

Æneidos lib. 12. cum de Turni equis dixit per Hyperbolem:

Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Item cum de equo Trojano dixit:

Instar montis equum divina Palladis arte
Ædificant.

Sed nusquam magis indulgisse videtur huic schemati (a) quam cum Amazonem (b) Camillam laudans libro septimo dixit per verissimam hyperbolem:

Illam vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras læsisset aristas:
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumentis
Ferret iter, celeres nec ringeret æquore plantas.

§. XII.

Quomodo fit Amplificatio per verba synonyma?

R. Fit per congeriem verborum & sententiarum idem pæne significantium: ut cum ait Cicero pro Ligario: *Quid enim, Tubero, tuus ille di triebus in acie Pharsalica gladius agobat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quo tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?* Vide quam multa sint hic verba idem pæne significantia: *gladius, mucro, arma, sensus, mens, animus, cupiebas, optabas.* Quæ sanè Synonymorum coacervatio acrem in primis & illustrem reddit orationem, ut liquet ex hoc alio ejusdem Ciceronis exemplo in Cælinam: *Non feram, non patiar, non sinam;* & ex duobus hisce Virgilii versibus *Æneidos* libro primo, ubi Ilionæus *Æneæ* foras adhuc ignarus, sic de illo ad Didonem:

Quem si fata virum servant, si vëscitur aura
Ætheria; nec adhuc crudelibus occubat umbris.

§. XIII.

Quomodo fit Amplificatio per verba graviora, & Illustriora?

R. Fit cum adhibentur verba splendida, quæ
rem

C

(a) Ital. Figura. (b) Camilla Volcorum Regina bellicosissima, quæ Turno adversus *Æneam* tulit auxilium.

rem significantius exprimant, & in quibus plenum quiddam, numerosum & sonans esse videatur: cujusmodi sunt ista: *Polluerat stupro sanctissimas religiones; Senatus gravissima decreta profregerat. Itemque illa in Verrem: Non enim furem, sed raptorem; non adulterum, sed expugnatorem pudicitiae; non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque; non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque in vestrum judicium adducimus.*

Ejusdem etiam generis sunt magnifica illa Virgilii verba de D donec moritura.

At trepida & coeptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementes
Interfusa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogosensemque recludit
Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.

XIV.

Quomodo fit Amplificatio per periphrasim, seu circumlocutionem?

R. Fit cum longiori verborum ambitu circuituque diuinus quod brevius ac simplicius dici poterat. Ita Cicero pro Milone, cum gravius videretur dicere Clodium à Milone fuisse occisum; maluit illud hac verborum circuituone mollire: *In quos incensus ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hesit in pennis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetierunt.*

Circumlocutione Virgilius utitur *Æneid. 12.* cum pro hac una voce *Meritur*, sic ait:

Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.

Et in *Ecloga prima*, ubi pro hac voce *jam advesperascit*, longiori hac, tritaque utitur periphrasi:

Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

Nota Periphrasim apud Poetas esse frequentiore, quam apud Oratores. Quos si non idonea sit, vei

si nimis redundet, jam non appellabitur *Periphrasis*, sed *Perissologia*. (a)

§. XV. De Amplificatione per repetitionem.

Quomodo fit Amplificatio per repetitionem?

R. Fit, cum verbum idem, sive ornatus causa, sive ad motus excitandos iteratur, duplicaturque vel in principio, vel in fine, vel in medio dictionis. Ut cum ait Tullius: *vidi enim, vidi penitusque perstexi*. Sed utitur in primis hoc Amplificationis genere in exordio Orationis pro Roscio Amerino, cum ait: *Accusant ii, qui in fortunam ejus invaserunt: Causam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt. Accusant ii, quibus occidi patrem Sexti Roscii bonum fuit: Causam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verum etiam egestatem. Accusant ii, qui hunc ipsum jugulare summe cupierunt: Causam dicit is, qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum præsidio venit, ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur. Denique accusant ii, quos populus poscit: Causam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde restat.*

Quantopere vero valeat Repetitio ad addendam vim pondusque orationi, & ad affectus sciendos, discere poteris ex sequentibus exemplis. Priora tria sunt ex heroicis Ovidii Epistolis, in quibus, si quid iudico, præ ceteris omnibus illius operibus, elegantia, ingenii & eloquentia lumen quoddam elucet: in primo sororem Annam sic compellat infelix Dido:

Anna soror, soror Anna, meæ malè conscia culpæ.

In altero Demophoontem (b) ita compellat Phyllis:

Credidimus blandis, quorum tibi copia verbis,

Credidimus generi, numinibusque tuis.

Credidimus lacrymis: an & hæc simulare docentur?

Hæc quoque habent artes, quaque jubentur eunt.

In tertio conjux Herculis Dejanira cum illi per-

C 2

im-

(a) Id est Sermonis redundantia. (b) Demophoon Thesei ex Phædra filius, à Phillide Lycurgi Regis filia hospitio & lecto susceptus, data prius futuri conjugis fide.

Impudentiam mortem intulisset, in has justī doloris voces erumpit identidem:

Impia quid dubitas Dejanira mori?

Hei mihi quid feci? quo me furor egit amantem?

Impia quid dubitas Dejanira mori?

Elita (a) Ne sejo misi tibi texta veneno,

Impia quid dubitas Dejanira mori?

Quibusnam potissimum figuris varianda erit & distinguenda Amplificatio?

R. Præcipua quæ Amplificationem ornant Schemata, sunt Hypotyposis, & Exclamatio, de quibus supra dictum à nobis est. Quibus addito tria alia, nempe Prosopopejam, Apostrophem, interrogacionem, ceterasque id genus vehemensiores figuras, de quibus agendum nobis erit in libro de Elocutione.

§. XVI. Quid sit in Amplificatione vitandum.

Do sunt in primis vitia, ac veluti scopuli quidam duo, in quos incurrere solent Tirones, dum orationem amplificant. Primus scopulus est illorum, qui minutissima quæque singulatim, exiliter, & perexigè consecantur; quod certè est in Oratore vitium vel maximum. Ut enim rectè monet Cicero, in Amplificationibus nihil est nimis tenuitè enucleandum, quia hic locus grandia potius, quam exilia, minutaque requirit.

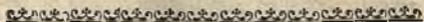
Alter scopulus est illorum, qui ad explendum orationis numerum, nihil nisi vacuas voces, & inanem verborum sonitum in illam infarciunt. Hoc vulgare vitium fugies, si nihil prorsus dicas, quod vim & pondus non addat orationi, & sensum non augeat. *Quid est enim tam furiosam, inquit Tullius Libro I. de Oratore, quam verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia?* Et ut sapientissime præcipit Horatius in Arte Poetica: sint tibi provisæ, paratæque, & ad manum, ut ita dicam, sententiæ: voces ipsæ ultrò sese offerent, & ad exprimenda animi sensa nullo labore succurrent.

Verbaque provisam rem non provisæ sequentur.

Quam-

(a) Centauri Nessi veste qua indutus Hercules in furorē versus est.

Quamquam, ut dicam id, quod res est, si Tironi peccandum sit in alterutram partem, malim certè ut, instar Ovidii, peccet potius ubertate quadam copiaque verborum, quam eorundem jejunitate atque inopia; quia, ut optimè notat Tullius, nimia hæc & redundans verborum ubertas, & quasi luxuries sילו atque exercitatione brevi depascetur.

A P P A R A T U S,

SEU PROÆMIUM

R H E T O R I C Æ.

Rhetoricæ Proæmium, sive Apparatum appellamus ea omnia, quæ pertinent universim ad Artem Rhetoricam. Quinque autem sunt, quæ de Rhetorica generatim & universe, prolusionis more quæri possunt.

1. Quæ sit natura & finis Rhetoricæ,
2. Quæ sit illius materia.
3. Quæ sint illius partes,
4. Quæ sit dignitas, vis & utilitas Rhetoricæ.
5. Quibus rebus ac subsidiis possit facilè comparari.

§. I. De natura, & fine Rhetoricæ.

Quid est Rhetoricæ?

R. Est ars, seu disciplina bene dicendi; hoc est ornatè, gravitèr & copiosè loquendi. Ita *Quintilianus, lib. 2.*

Unde nomen suum traxit Rhetoricæ?

R. A voce græca (a) dico, loquor, unde (b) Orator, & (c) ars Oratoria.

Quare vocatur ars?

R. Quia certis quibusdam & numquàm fallentibus præceptis continetur.

Quare dicitur ars bene dicendi?

R. Quia docet quomodo optimis sententiis, verbisque lætissimis dici possit.

C 3

Un-

(a) ῥήτω. (b) ῥήτωρ. (c) ῥητωρικὴ.

Undenam orta est ars illa bene dicendi?

R. Notatio naturæ & animadversio peperit artem. Cum enim aliqui nativa quadam facultate, sine ullo artis subsidio, bene dixissent; alii contra insulse omnino & malè; exitit aliquis, qui discrimen illud observaret attentius; qui causas illius indagaret sedulo: atque ita rem sensim ad artem ac præcepta revocaret, & quasi viam traderet, quæ ad eloquentiam tutè ferret. Unde liquet, non esse eloquentiam natam ex artificio; sed potius artificium ex eloquentia natum, atque perfectum.

Qui differunt inter se Rhetor & Orator?

R. Hoc differunt, quod Rhetor sit, qui bene dicendi præcepta tradit; Orator vero sit is, qui accommodatè ad persuadendum dicere potest; tamen si erreret persæpe in nomine, & aliud pro alio indiscriminatim accipiatur.

Quisnam est finis ultimus Artis Oratorie?

R. Est persuadere dictione, hoc est diserta oratione quempiam impellere ad aliquid vel credendum, vel agendum, vel omittendum.

Quænam est officium Oratoris?

R. Est dicere appositè ad persuadendum; quod fiet docendo, delectando, & movendo. Docemus argumentis & argumentatione; delectamus ornatò, illustri & apto dicendi genere; flectimus amplificatione & affectibus. Docere necessitatis est; delectare suavitatis; movere vero, seu flectere victoriæ; atque hic demùm est verissimus eloquentiæ triumphus.

Unde erit ille summus & perfectus Orator, qui cum appositè dixerit ad persuadendum, hoc est, ad docendum, delectandum & movendum; re ipsa ramen, sive auditoris vitio, sive quacumque demùm alia de causa non persuaserit.

§. II. De Materia Rhetoricæ.

Quænam est materia cujusque artis in genere?

R. Ea est, circa quam versatur Ars; ut Medicinæ materia sunt morbi, quia in iis curandis Medicina versatur.

Quænam est speciatim materia Rhetorica?

R. Nihil omnino est in rerum natura, de quo ornatè, eleganter & copiosè disputare non possit Orator.

tor. Ut enim observat Cic. 2. de Orat. *Bene dicendæ Ars non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur.* Unde ajo cum Aristotele, Rhetoricæ Marianam esse (a) quamlibet quæstionem ad dicendum propositam.

Quotuplex est quæstio quæ Oratori ad dicendum proponi potest?

R. Duplex. Alia est infinita, seu universalis; alia finita, seu singularis. Quæstio infinita, quæ vocatur etiam *Thesis*, ea est, quæ nullis alligatur temporis, loci & personæ circumstantiis: ut, si quæretur *generatim atque universe. Sitne bellum gerendum, vel pax facienda?*

Quæstio finita, quæ etiam vocatur *Hypothesis* & *caussa* sive *controversia*, ea est quæ universalem quæstionem restringit ac revocat ad certas quasdam personæ, temporis, loci, rei que circumstantias: ut, si quæretur. *Sitne hoc anno nobis pax facienda, iis, quæ ab hostibus feruntur, legibus ac conditionibus.*

Quæstio autem, sive finita sit, sive infinita, dividitur quadrifariam: primo in quæstionem cognitionis & actionis. Quæstio cognitionis ea est, quæ instituitur solius scientiæ gratia: ut, *Quæ sit caussa defectus solis. . . . sitne terra major quam luna?* Quæstio actionis ea est, cujus finis est aliquid efficere, ut, *An liceat vim vi repellere. . . an sit inimicis ignoscendum?*

Præterea quæstio vel est principalis, vel incidens. Principalis ea dicitur, quæ præcipuè venit in controversiam: incidens vocatur, quæ tractatur propter aliud.

Quot sunt universim genera quæstionum sive causarum, in quibus versari potest Orator?

R. Tria. Genus judiciale, genus deliberativum, & genus exornativum, seu demonstrativum, quod à Græcis vocatur *Epididicticum*.

Quid spectatur in genere judiciali?

R. Accusatio & defensio.

Quid spectatur in genere deliberativo?

(a) τὴ ἐνάστ.

R. Suasio & dissuasio.

Quid in exornativo?

R. Laus, & vituperium. Unde generis judicialis finis est *aquitas*; deliberativi *utilitas*; demonstrativi *honestas*. Judiciale genus versatur circa tempus præteritum; Deliberativum circa tempus futurum; Demonstrativum vero circa præteritum simul & præsens.

§. III. De partibus Rhetoricæ.

Quæ & quod sunt primaria partes Rhetoricæ?

R. Quatuor: Inventio, Dispositio, Elocutio, & Pronunciatio; quemadmodum sunt præcipuæ quatuor Oratoris partes: 1. Argumenta invenire: 2. Inventa disponere: 3. Disposita verbis exornare: 4. Exornata pronunciare. Sunt qui pro quinta parte memoriam statuunt; sed nos cum Aristotele illam ad pronunciationem revocamus.

Quid est inventio?

R. Est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ valeant, tum ad faciendam fidem, tum ad motus excitandos.

Quid est Dispositio?

R. Est rerum inventarum in ordinem distributio.

Quid est Elocutio?

R. Est idoneorum verborum & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Quid est Pronunciatio?

R. Est vocis ac corporis ea moderatio: quam res inventæ ac verba requirunt.

§. IV. De dignitate, & utilitate Rhetoricæ.

Quanam est Rhetoricæ dignitas, vis & utilitas?

R. Nihil addi potest ad hæc illustria Tullii verba, libro I. de Oratore: *Quid est, inquit, aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine existere unum, qui id cum omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possis, aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamque magnificentum, quam populi motus, iudicium, religiones, Senatus gravitatem unius oratione converti? Quid majus, quid splendidius dicere posset eloquentia, si pro se ipsa loqueretur.*

De

De subsidiis Rhetorica.

Quibus potissimum subsidiis omnes illa, quas diximus Rhetoricae partes, comparari poterunt?

R. Quatuor: natura, arte, exercitatione & imitatione.

Quid natura confert ad eloquentiam?

R. Ex parte animi confert celeres motus, ad excogitandum acutos, ad ornandum uberes, ad memoriam firmos ac diuturnos. Ex parte vero corporis confert latera firma, canoram vocem, solutam linguam, aptamque oris & totius corporis conformationem.

Quid facit ars ad eloquentiam?

R. Excolit quæ dedit natura; supplet quæ illi desunt: quæ vero redundant luxuriantque, castigat atque coercet. Uno verbo; certissimam, veluti digito, monstrat viam, quæ ad eloquentiam toto perveniatur.

Quid affert exercitatio?

R. Conservat & auget quæ ars expolivit, aut emendavit in natura. Multi enim naturæ vitium exercitatione sustulere, ut olim Demosthenes aliique sexcenti.

Quid est exercitatio?

R. Est assiduus usus & consuetudo dicendi, vel scribendi; quod quidem valde facit ad eloquentiæ laudem adipiscendam. Ut enim ait Cicero: *Stilus est optimus dicendi effector, & magister*, Triplex est autem exercitationis genus, nempe *Scriptionis actionis & memoria*.

DE IMITATIONE.

Quanam est imitationis utilitas?

R. Facit imitatio, ut, optimo cuique auctori similes in dicendo evadamus, & quæ sunt in eo summa, diligenter persequamur. Et quoniam imitatio, si recte fiat, multum affert ad eloquentiam, & pauci admodum imitari sciunt, ut par est; ideo de imitandi ratione fusius aliquid & uberius disputandum nobis esse existimavimus.

Quanam igitur est vera rectaque imitandi via & ratio?

R. Multiplex.

1. Cave vulgare quoddam ac mediocre tibi proponas exemplar, *Mox daturus progeniem vitiosiore*,

sed deligatur imitandus summus aliquis & excellens auctor, in quem tota mente intuearis. *N*s autem erit, in Poetis ferme Virgilius, qui ceteros omnes Poetas longe post se reliquit, & ut ipse loquitur de Turno, *toto vertice supra est*. In oratorio vero arte deligatur unus Cicero, de quo, quam tritum ac pervulgatum, tam verum est illud Quintiliani dictum: *Ille sciat se profecisse, cui Cicero valde placere cœperit*; & in quem bellissime cadit magnifica illa Senecæ (a) de illo vox, *Ingenium, quod solum Populus R. par imperio suo habuit*, & ut non minus splendide de eodem Tullio dictum fuit à Vellejo Paterculo: *Vir ingenio maximus, qui effecit, ne quorum arma viceramus, eorum ingenis vinceremur*.

2. Non optimos solum auctores imitaberis, verum etiam quæ in illis optima sunt, ac præstantissima: Si, v. g. Scribenda tibi sic oratio latina, habebis præ oculis loca illa eximia, in quibus se plurimum amavit Cicero, & in quibus sese ipse viderur quodammodo vicisse, cujusmodi sunt illius pleræque perorationes. Illas inter scribendum lætaberis idem idem, ut illarum assidua lectio Tulliani stili germanum tibi saporem & gustum aspergat.

Ut vero semper habeas in promptu selectissima quæ subinde possis imitari luculentissimorum auctorum loca; copiosum, summaque cura elaboratum illorum indicem tibi ad nostræ Rhetoricæ amplioris calcem exhibemus.

3. Illustria hæc, quæ dixi, loca neque pueriliter imitaberis, neque serviliter, putideque, ut solent homines illi, quos jure optimo ridet Horatius, dum ait; *O imitatores servum pecus*; & ut à bene multis fieri video, qui cum picarum, aut psittacorum more easdem omnino voces reddiderint, tum demum magnos se veterum imitatores arbitrantur. Tu vero quæcumque imitaberis, sic facies tua, ut eruditis & emunctæ naris hominibus apareat imitatio; sed tamen res omnino alia, tibi que propria facta jam esse videatur.

Tua autem facies hæc veterum scriptorum loca,
tibi-

(a) *Controv. lib. 2.*

ubique illa quasi jure tuo poteris vindicare.

Primo si vim ac pondus sententiæ retineas: verba vero omnia, vel magna ex parte saltem immutes. Dixerat olim Tullius: *Virtus est una altis defixa radicibus, qua nulla umquam vi labefactari potest.* Hanc egregiam Tullii sententiam vide quam scienter, mutatis omnino verbis, exprimat Horatius, cum dicit de homine probo & in colenda virtute constanti:

(a) Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinæ,

Sic etiam cum dixisset idem Cicero Philippica nona, *Vellem, Dii immortales fecissent, ut vivo potius Servio Sulpitio gratias ageremus, quam mortuo honores quateremus.* Hanc eandem sententiam, mutatis omnino verbis, ingeniose admodum expressit Ovidius Lib. 13. Metamorphoseon, ubi Ulysses de Achillis mortui armis certantem cum Ajace, & pro se ita loquentem inducit:

Si mea cum vestris valuissent vota, (b) Pelasgi,
Non foret ambiguus tanti certaminis heres;
Tuque tuis armis, nos potiremur, Achille.

Secundo si eadem ferme servando verba, transferas illa ad alium sensum, vel similem, vel contrarium: v. gr. dixit Tullius in Antonium: *O audaciam immanem! Tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum adium Diis Penatibus importunissimum ostendere?* Poteris verba hæc paullulum immutata in Judam, hortos ad Christum prodendum subeuntem, opportunè transferre.

Sic etiam Catilinarie primæ exordium ad aliud argumentum nullo labore ita convertent vel ipsi mercurio tirunculi: Quousque tandem, homo nequam atque improbe, intemperanter abutere divina patientia? Quandiu illam eludet vita ista tua omni scelerum genere cooperta? Quem ad finem se inveterata tua jaclabit impietas? nihil ne te impendunt mortis pericula, nihil inferorum pœnæ, nihil in te Divinae justitiæ gladius, nihil terror conscientiae, ni-

C 6

hil

(a) Ode 4. lib. 3.

(b) Sic appellati vetustissima Græcia populi.

hil severissimi judicis tribunal, nihil illius os vultus, que movebunt? Patere tua fugitia non sentis, &c.

Tertio, recte imitaberis, si figuras, si periodos, si transitiones, si commissuras incisaque & totum orationis ductum, ac firmum porius imiteris, quam verba ipsa, vel ipsas sententias. Dixit, v. gr. Cicero Philippica II. *Non placet Antonio consulatus meus, at placuit P. Servilio, ut eum primum nomen ex illius temporis consularibus qui primus mortuus est: Placuit Quinto Lutatio Catulo, cujus semper in hac Republica vivet auctoritas: Placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, Maxime vero consulatum meum Cn. Pompejus probavit.* Hanc figuram transferre poteris eleganter in eos, quibus non placent humaniores Litteræ, quas omnium ordinum ac ætatum viri sapientissimi in deliciis habuerunt.

Quarto laudem habebit imitatio, si propositum exemplar vel in pauca contrahas, vel amplificando fusius uberiusque dilates. Ita cum Virgilius dixisset

1. Georgicorum:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram instituit.
Hanc eundem locum imitando, fusius more suo amplificavit Ovidius V. Metamorph.

Prima Ceres unco gleba dimovit aratro:

Prima dedit fruges, alimenta que mitia terris:

Prima dedit leges: Ceteris sunt omnia munus.

Contra vero cum à Tullio fusius ac uberius dictum fuisse de Cæsare, in oratione pro Marcello:

Bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrudere ducibus, communicare cum militibus, ne propriae sint Imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus milium juvant. Maximam vero partem quasi jure suo fortuna sibi vindicat, & quidquid est prospere gestum, id plane omne ducit suum. At vero hujus glorie, C. Cæsar, quam es paullo ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcumque est, quod certe et maximum, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude enturio, nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum domina Fortuna in istius se glorie societatem non offert; tibi cedit; tuam esse totam ac propriam fatetur. Totam hanc ornatissimam laudationem induos

quos versiculos ita collegit Poeta egregius.

Gloria vincendi juncta est cum milite, Cæsar;
Cæsar, parcendi, gloria tota tua est.

Quinto, laudabitur imitatio, si quæ ab Oratoribus scripta fuere, sçllenter transferas in orationem adstrictam. Ita facile crediderim cum M. (a) Antonio Mureto, perfectissimo talium rerum aestimatore, Virgilianum illum versum,

Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit.

Ciceronem imitatum fuisse. Ita enim ille Philippica XIV. scripserat in Antonium: *Refugit animus P. C. eaque dicere reformidat, quæ Lucius Antonius in Parmensium liberis & conjugibus gesserit.*

Sexto, bonus imitator eris, si vel ex Græcis Latina facias, vel ex Latinis, aut etiam Græcis vernacula. Ita Tullius tam multa singulari quodam artificio expressit ex Demosthæe, quem mirabatur, & quo ne Athenas quidem ipsas magis Atticas fuisse, urbano quodam & liberali joco dictitabat. Sic etiam Virgilius, acer & diligens Græcorum imitator, in Æneide Homerum est imitatus, & in Bucolicis (b) Theocritum. Sic Terentius ex Menandro & ex Aristophane tam multa invexit in Latium. Ita Horatius Pindari (c) Callimachique vestigia persecutus est in suis odis, & nominatim in tertiæ quarti libri:

Quem tu Melpomene semel

Nascentem placido lumine videris, &c.

Quam quidem tantis laudibus ornavit summus ille vir Julius Cæsar Scaliger, ut mallet à se similem scriptam fuisse. *Quam esse totius Tarraconensis Rex. Sic enim (per ludum opinor) dictitare consueverat.*

Atque, ut hisce elementis tandem aliquando finem imponamus, laudem maximam habitura est imitatio, si quos imitaris, eos non dicam adæqua-

(a) fuit orator & criticus celeberrimus sæculo 16.

(b) Theocritus Poeta Syracusanus scripsit Græco idyllia in genere bucolico laudatissima.

(c) Callimachus nobilis Poeta Græcus vixit post Alexandri Tempora.

re, sed vincere etiam omni ope coneris; ut ait Quintilianus Lib. 10. *Conandum est aliquid supra eos, quos imitaris*; & ut etiam admonet vetus proverbium; Invenire, rem admodum difficilem esse; præfacilem vero, inventis addere.

Ita Virgilius, cum exiliter admodum ac jejune de Hectore dictum fuisset à veteri Poeta Ennio; (a)
 O lux Trojæ, germane Hæctor,
 Quid ita cum tuolacerato corpore miser?

Versus eosdem, vel potius eandem sententiam ex plumbea fecit auream Æneid. Libro secundo:
 O lux Dardaniæ, spes ò fidissima Teucrum,
 Quæ tantæ tenuere moræ? Quibus, Hæctor, ab Oris
 Expectate venis? ut te post multa tuorum
 Funera, post varios hominum urbisque labores
 Defessi aspicimus? quæ caussa indigna serenos
 Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?

Hunc eundem Ennii Virgiliique de Hectore locum apertissime imitari conatus est Seneca in (b) Troade, ubi viduam illius Andromachen ita loquentem inducit:

Cum subito nostros Hæctor ante oculos stetit:
 Non qualis ultro bella in Argivos ferens,
 Grajas petebat facibus Idæis rates;
 Nec cæde vasta quali in Danaos furens,
 Vera ex Achille spolia simulata tulit.
 Non ille vultus, flammeum incedens jubar;
 Sed fessus, ac dejectus & fletu gravis,
 Simitisque nostro, squalida obtectus coma.

Quæ imitatio, quamquam non infelix, tu vide ramen quantum à Virgiliana distet. Verum quanto inferior Virgilio videret in hoc loco Seneca, tanto sane jure videbitur Ennio superior in hac altera ejusdem imitatione in eadem Troade:

Columen patriæ, mora fatorum,
 Tu præsidium Phrygibus fessis,
 Tu murus eras, humerisque tuis
 Stetit illa decem fulta per annos;

Te-

(a) Ennius Poeta antiquissimus vixit tempore secundi belli Punici, centum & amplius ante Ciceronem annis.

(b) Tragœdia sic inscripta.

Tecum cecidit, summusque dies

Hectoris idem patriæque fuit.

Hanc Ennianam imitationem aliquando mirantibus amicis festive admodum respondit Virgilius, *se ex Ennii stercore gemmas aurumque colligere*. Cum vero assidua hæc diligensque veterum imitatio vitio illi verteretur, ut fit ab invidis & obrectatoribus, cumque illi malevolentia livore suffusi palam jactarent in vulgus, illum pleraque ab Homero sumpsisse, hoc uno responso calumniatoribus os obstruere, illosque penitus elingues reddere consueverat Virgilius: *Cur non ipsi quoque eadem furta tentarent? Verum intellecturos, facilius esse Herculi clavam detrahere, quam Homero vel unum eripere versum illumque ad rem suam accommodare.*

Ratio tamen quædam est Tyrõnibus præsertim adhibenda, ne, dum propositum sibi exemplar conantur vincere, & dum ab illo paullulum, sed in melius aberrare satagunt, prava quadam imitatione ab illo prorsus deficient, & in pejus aberrant, quod Lucano præsertim contigisse videmus.

Cum enim mirifice, sed sobrie tempestatem ita descripsisset Virgilius *Æneidos* primo:

Incubuerè mari, totumque à sedibus imis

Una Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus; & vastosvolvunt ad litora fluctus,

Eripiunt subito nubes cœlumque diemque

Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.

Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,

Præsentemque viris intentat omnia mortem.

Hanc Virgiliti locum cum sibi vel imitandum, vel superandum proposuisset Lucanus immodico quodam calore raptus, suoque nimium veificatus ingenio, & laxatis illi velut habenis, sic aberravit in pejus.

Ah, quoties frustra pulsatos æquore montes

Obruit illa dies! quam celsa cacumina pessum

Tellus victa dedit! non ullo litore surgunt

Tam validi fluctus, alioque ex orbe voluti,

A magno venire mari: mundumque coercens

Monstriferos agit unda sinus.

ARTIS RHETORICÆ LIBER PRIMUS.

DE ELOCUTIONE.

Quid est Elocutio?

R. Elocutio, inquit Tullius, est idoneorum verborum, & sententiarum ad res inventas acomodatio.

Cur tandem, & quorsum ab Elocutione, contra quam fieri solet, exordimur?

R. Tametsi ex quatuor Rhetoricæ partibus, ordine naturæ, prima sit inventio; quia tamen plusculum difficultatis habet, idcirco eam Elocutioni postponendam esse cum erudito Vossio, aliisque artis Rhetoricæ magistris bene multis, judicavimus.

Cum enim verborum delectus origo sit eloquentiæ, ut ait Julius Cæsar in suo de analogia, seu de ratione Latine (a) loquendi Libro, quem Cicero ni nominatim nuncupavit; & cum verborum cura, quæ ad Elocutionem pertinet, sit longe facilior quam cura rerum, quæ spectat ad Inventionem, liquet profecto nos Tyronum commodis utilitatique servire, dum Aristotelis ordine nonnihil immutato, ab Elocutione ducimus initium, & in primo artis oratoriæ quasi limine vestibuloque paullis per hæremus, priusquam in intima illius penetralia pedem (b) ausimus inferre.

Ut huic eidem Tyronum utilitati consulatur nostrum hunc de Elocutione librum utilitatem dividimus. Agendum nobis est primo de Figuris, in quibus nullo ferme negotio se solent exercere vel ipsi Tyrunculi. Secundo dicetur de Periodo, in qua videtur plusculum esse negotii. Tertio tractabimus de Scilo; à facilioribus, ut par est, ad difficiliora sensim progrediendo.

CA-

(a) Cic. in Bruto.

(b) Penult. producta pro *audeamus*.

CAPUT PRIMUM.

De Figuris, seu schematibus.

Figura, ut diximus in Elementis, est ornamentum quoddam Orationis: seu loquendi modus illustrior, & à communi consuetudine remotus: cujusmodi sunt hæc Ciceronis verba in Catilinam: *Vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Itemque illa Didonis morientis (a) verba: *Moriemur inultæ?*

Sed moriamur, ait. Sic, sic juvat ire sub umbras.

Aut hæc ejusdem Didonis:

*Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotes.*

Quot sunt genera figurarum?

R. Duo. Aliæ enim versantur in (b) sententia & sensu ipso; aliæ in verbis tantum. Quia vero res prius animo menteque concipiendæ sunt, quam verbis exprimantur; ideo de Figuris sententiarum, quæ ad mentem pertinent, ante dicendum nobis est, quam de figuris verborum.

§. I. De Figuris Sententiarum.

Inter Figuras Sententiarum aliæ videntur aptiores ad movendum, aliæ ad docendum, aliæ ad delectandum, Initium faciamus ab his, quæ ad movendum; seu ad animos flectendos præcipue valent.

§. II. De Figuris ad movendum idoneis.

De Exclamatione.

CUR ex omnibus figuris Exclamationem primam ordine collocamus?

R. Primam collocamus, quod vehementiores animi motus exclamando solemus exprimere.

Quid est exclamatio?

R. Est vocis elatio, seu contentio, qua, interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi affectum significamus, rei que magnitudi-

(a) *Aneid.* 4.

(b) *Δίψας κείδενος.*

dinem exprimimus. Ita Tullius oratione 1. in Catilinam, per summam indignationem sic exclamat: *O tempora! o mores! Senatus hæc intelligit, Consul videt: hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in Senatum venit.* Et oratione 2. in Antonium: *O miserum me! consumptis enim lacrymis, infixus tamen animo hæret dolor.*

Exclamatio adjunctam ferme habet aliquam ex hisce interjectionibus: *o! heu! ah! vah! proh Superi! proh Superum, atque hominum fidem!* Persæpe tamen subauditur interjectio ut si dicas, *Miserum me! vel Hoccine Sæculum!* Veteres pro interjectione *o*, sæpe adhibebant voces istas (a) *Ædepol! Hercle! Mehercule! Jupiter! Me castor! Medius Fidius!* Catullus.

Chartis.

Doctis, Jupiter! & laboriosis.

Heu & Eheu triste aliquid & molestum indicant. Ita (b) Cicero: *O domus antiqua, eheu quam dispari domino dominaris!* Virgilius vero *Æneidos* 4.

... Tunc Carthaginiæ altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxoribus urbem
Extruis; heu regni rerumque oblite tuarum.

Proh adhibetur sæpe ad obstentandum. Ita Terentius! *Proh Deum atque hominum fidem, quid est si non hæc contumelia est?*

Mirum in modum facit Exclamatio ad significandam indignationem doloremque ex re atroci conceptum, ut Tullius pro Cælio: *Proh Dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis aut (c) connivetis, aut præsentis fraudis pœnam in diem reservatis?*

Servit etiam misericordiæ. Ita pro Sylla: *O miserum & infelicem diem illum, quo Consul omnibus æenturis P. Sylla venuntiatu est! O fallacem, ò volucrem fortunam! O cacam cupiditatem! O præposteram gratulationem! quam cito illa omnia ex latitia &*

vo-

(a) Quasi dicas per adem Pollucis. . . ita me Hercules, me Jupiter, me Jovis filius juvet.

(b) De Officiis.

(c) Ital. Chindeto gli occhi.

voluptate ad luctum & lacrymam redierunt! Et pro Milone; O terram illam beatam, qua hunc virum exceperit; hanc ingratham, si ejecerit; miseram, si amiserit! Sic etiam perfidus ille Sinon Trojanorum misericordiam exclamando captat (a):

Heu, quæ nunc telus, inquit, quæ me æquora possunt

Accipere, aut quid iam misero mihi denique restat?

Aliquando etiam lætitiâ, animique hilaritatem exprimit Exclamatio, v. g. Cicero ad Atticum (b) *O suaves epistolas tuas, uno tempore mihi datas duas, quibus evangelia quæ reddam, nescio, deberi quidem plane fateor.* Evangelia vero (si quæris) erant merces allati jucundi nuntii; vel etiam sacrificia & supplicationes, quæ pro læto nuntio decerni olim à Romanis consueverant. Unde non immerito à Christianis *Evangelium* appellatum est salutiferum illud nuntium à CHRISTO veracissimo Patris Nuntio nobis allatum.

Denique Exclamatio servit interdum Ironiæ; Ita (c) Tullius; *O præclarum custodem ovium, ut ajunt lupum! & in Pisonem; O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Scipiones, Marcellos, Maximos! O amentem Paullum; rusticum Marium; nullius consilii patres istorum amborum Consulum, qui triumpharunt!*

Quibus potissimum in locis utendum est Exclamatione?

R. Adhibenda est præsertim in Amplificatione, in Perorationibus, & ubi res magnas auditori persuaseris. Exclamare enim in rebus minutis frigidum esset ac puerile.

§. III. De Dubitatione.

Quid est dubitatio?

R. Dubitatio est (d) Schema, quo Orator fluctuans, animique pendens dubitat aliquamdiu quid sibi agendum dicendumve sit. Ita Scipio apud Livium

(a) *Aneid.* 2. (b) *Lib.* 2. *Epist.* 8.

(c) *Philp.* 3. (d) *Habitus, figura.*

vium (a) milites alloquitur quasi dubitans: *Apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat, quos ne quo nomine quidem appellare debeam, scio. Cives? qui a patria vestra descivistis. Amilites? qui imperium auspiciumque abnuistis, Sacramentis religionem rupistis. Hostes? corpora, ora, vestitum, habitum civium agnosco; facta, dicta, consilia, animos hostium video.*

Illustre omnino Dubitationis exemplum suppeditat nobis Virgilius, cum Didonem ita dubitantem inducit; (b)

En quid agam? rursus ne procos irrisi priores
Experiar? Nomadamque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrum
Justa sequar.

An Tyriis omnique manu stipata meorum
Insequar? Et quod Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela jubebo.

Denique sequitur electio, quæ fit nimirum, cum is qui dubirat, subito consilium capit, quasi oborta sit nova quadam luce.

Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.

Est item apud Ciceronem egregium aliud ejusdem Schematis exemplum in Oratore: *Utrum difficilius, aut majus esset negare tibi sapius idem roganti, an efficere id quod rogares, diu multumque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei quem unice deligerem, cuique me carissimum esse sentirem; præsertim & justa petenti & præclare cupienti, durum admodum mihi videbatur; & suscipere tantam rem quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti vix arbitraber esse ejus, qui vereretur reprehensionem doctorem atque prudentium.*

Habes etiam breve, sed luculentum Dubitationis exemplum in illis Tiberii verbis apud Tacitum in Annalibus: *Quid scribam, P. C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hac tempore? Dii me Deaque pejus perdant, quam perire quotidie sentio, si scio.*

§.IV.

(a) Decad. 3. (b) En. 4.

§. IV. De Obsecratione.

Quid est obsecratio?

R. Obsecratio, ut nomen ipsum per se satis indicat, fit cum alicujus sive Dei, sive hominis opem imploramus. Hoc Schemate mirum in modum utitur Tullius pro rege Dejotaro: „Quamobrem
„hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem, &
„constantiam & clementiam tuam libera, ne resi-
„dere in te ullam partem iracundiæ suspicemur.
„Per dextram te istam oro, quam Regi Dejotaro
„hospes hospiti porrexisti: is am, inquam, dex-
„teram, non tam in bellis, & in præliis, quam in
„promissis & fide firmiorem. Tu illius domum
„inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te
„ejus Dii Penates acceperunt; te amicum & pla-
„catum Dejotari Regis aræ focique viderunt.

Vehemens est etiam, atque flexamina (a) Palinu-
ri ad Æneam obtestatio apud Virgilium Æneid. 6.

Quod te per coeli jucundum lumen & aures,
Per genitorem oro, per spem surgentis Juli,
Eripe me his, invicte, malis. Aut tu mihi terram
Injice, namque potes, portasque require Velinos:
Aut tu, si qua via est, si quam tibi Diva creatrix
Ostendit (neque enim credo sine numine divum
Flumina tanta paras, stygiamque innare paludem)
Da dextram misero; & tecum me tolle per undas.

Hæc figura, præ ceteris, vehemens est, & in per-
orationibus potissimum solet adhiberi.

§. V. De Imprecatione.

Quid est Imprecatio?

R. Est execratio quædam, qua malum impre-
camur alicui, vel etiam nobismetipsis. Tale est illud
Ciceronis pro Dejotaro: *Dii te perdant, fugitive. Ita
non modo nequam & improbus, sed etiam fatuus &
amens es? Et in Antonium: Quin tu abi in malam rem,
malumque cruciatum.* Tale est etiam illud Dido-
nis, (b) Sed

(a) Palinurus Æneæ navis gubernator, qui somno
oppressus, una cum gubernaculo in mare delapsus est.

(b) Æneid. 4.

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat.
 Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
 Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
 Ante, pudor, quam te violem, aut tua jura resolu-
 vam,

§. VI. De Interrogatione, & Subjectione.

Quid est Interrogatio?

R. Fit cum interrogamus aliquem, non tam ad rem dubiam quærendam, quam ad urgendum instandumque, & ad vehementiorem affectum exprimendum! Ita Cicero Catilinam urget hisce verbis, *Patere tua consilia non sentis? Constrictam jam horum omnium conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?*

Quibus sane interrogationibus Catilinam multo acris pungit Cicero, quam si frigide diceret: *Patent, Catilina, tua consilia, conjuratio tua cinnium conscientia constricta tenetur; quid egeris, nemo ignorat, Similiter poterat dicere Virgilius:*

*Ipse ego te vidi Damonis, pessime caprum
 Excipere insidijs, multum latrante Lycisca.*

Sed plus spiritus nervorumque habet hæc interrogatio; (a)

*Non ego te vidi, Damonis, pessime, caprum
 Excipere insidijs?*

Quod si interrogationi subjiciatur responsio, Subjectio vocabitur, Sic Tullius pro lege Manilia: *Quid tam novum, quam adolescentulum privatum, exercitum difficili Republica tempore conficere? Confecit; huic præesse? Præfuit; rem optime dicto suo gerere? Gessit. Quid tam præter conuetudinem, quam homini adolescenti, cujus a Senatorio gradu ætas longe abesset, imperium atque exercitum dari, Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in iis Provinciis singulari innocentia, equitate, virtute; bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit.*

§. VII.

(a) *Ecl. 3.*

§. VII. De Præteritione & Reticentia.

Quid est Præteritio?

R. Præteritio, quæ Ciceroni videtur in amore & deliciis fuisse, fit cum simulamus nos vel nescire, vel nolle dicere id, quod vel maxime dicimus. Ita Tullius suum Pompejum magnifice laudat per præteritionem:

Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas, illeres quantaque domi militiaque, terra marique, felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint; hoc brevissime dicam. . . .

Habes etiam luculentam ejusdem Tullii præteritionem in Vatinium: *Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impune per me, parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habet hoc premium tuæ indignitas, ni adolescentiæ turpido obscuritate & sordibus tuis tegatur.*

Præteritioni vicina est & affinis Reticentia apositionis Græce dicta, quæ fit cum orationem abruptim subito, & reticemus aliquid, ut majora auditoribus cogitanda relinquamus, quia nimirum quæ latent, graviora putantur. Tale est illud (a) Juvenalis:

*Majorum primus quisquis fuit ille tuorum,
Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.*

Illustre omnino hujusce Schematis exemplum nobis suppeditat Virgilius Æneid. i. ubi Neptunus ventos tumultuantes sic increpitat:

*Jam Cælum terramque meo sine numine venti.
Miscere, & tantas auderis tollere moles?*

*Quos ego. . . sed moros præstat componere fluctus,
Post mihi non simili poena commissa luetis.*

Aposiopæsi utimur ob pudorem, ut Virgilius in ecloga 3.

Novimus & qui te. . . .

§. VIII.

(a) Sat. 8.

§. VIII. De Expolitione.

Quid est Expolitio?

R. Expolitio, sive Commoratio, & Exornatio (nam tria hæc vocabula unum atque idem sonant) est figura ad motus excitandos valde insignis.)

Fit autem, cum eandem sententiam variis modis versamus, ut altius in auditorum animis defigatur. Ita Cicero pro Sextio: „ An mihi ipsi, ut
 „ quidam putant, fuit mors æquo animo oppeten-
 „ da? quid tum mortem non fugiebam? an erat
 „ res ulla, quam mihi magis optandam putarem?
 „ tam eram rudis? tam ignarus rerum, tam expers
 „ consilii, aut ingenii? nihil audieram, nihil vi-
 „ deram, nihil ipse legendo, quærendoque cogno-
 „ veram? nesciebam vitæ brevem esse cursum, glo-
 „ riæ sempiternum? quum esset omnibus definita
 „ mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati
 „ deberetur, patriæ potius donata, quam reservata
 „ naturæ videretur? Nesciebam, inter sapientissi-
 „ mos homines hanc contentionem fuisse, ut alii
 „ dicerent, animos hominum sensusque morte res-
 „ tingui, alii autem tum maxime mentes sapientum
 „ ac fortium virorum, quum è corpore excessissent,
 „ sentire ac vigere? quorum alterum fugiendum
 „ non esse, carere sensu; alterum etiam optandum,
 „ meliore esse sensu.

§. IX. De Epiphonemate.

Quid est Epiphonema?

R. Est exclamatio sententiosa, quæ fieri solet post rem aliquam insignem, vel narratam, vel probatam. Ut cum Virgilius, post narratos classis Trojanæ labores, sic exclamat sententiosè: (a)

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Sic etiam Lucretius lib. 1. post commemoratum exemplum Agamemnonis, filiam suam Iphigeniam immolantis, hac gravi sententiâ claudit narrationem:

Tantum Religio potuit suadere malorum,
 Simile est illud Ciceronis in libro de Senectute:

(a) *Aeneid.* 1.

re: Senectutem ut adipiscantur, omnes optant: eamdem accusant (a) adeptam; tanta est inconstantia, stultitia atque perversitas. Sic etiam Virgilius, postquam apum, in melle conficiendo, industriam laboresque descripsit, hoc addit Epiphonema:

Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Itemque hoc 2. Georgicorum.

. . . Adeo à teneris consuescere multum est.

Et alio in loco, de crudeli atque impio Polymanestore loquens: (b)

Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, & auro

Vi poterit. QUID non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames?

C A P U T II.

De Figuris ad delectandum magis idoneis.

§. I. De Apostrophe.

Quid est Apostrophe?

R. Est Schema, quo sermonem ad aliam personam, vel quasi personam convertimus, quam instituta oratio requirat. Ita Cicero pro Milone: Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro Republica sanguinem effudistis: vos in viri & civis invidiæ appello periculo, Centuriones, vosque milites; vobis non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic iudicio presidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur.

Apostrophe fit aliquando ad Superos, ad invocandum. Ita Tullius 1. in Catilinam: Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis a Romulo es constitutus, quem statorem hujus urbis, atque Imperii vere nominamus; hunc & hujus socios suis aris, ceterisque templis, a tectis, urbibus, a mœnibus, a vita fortunisque omnium civium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italia, scelerum fœdere inter se ac nefaria societate con-

D

jun-

(a) Alii, adepti, quæ lectio videtur melior.

(b) Lucid. 3.

junctos, aternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

Nec tantum ad personas fit Apostrophe; sed etiam ad res inanimes, sensuque carentes, aut aliquando etiam ad belluas. Ejusmodi est apud Virgilium notissima illa Mezentii Apostrophe ad equum suum, nomine Rhœbum:

Rhœbe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est)
Viximus.

Ita Cicero pro Milone: *Vos enim jam Albani tumuli atque luci, vos inquam, imploro atque obtestor, vosque Albanorum obruta ara, sacrorum Populi Romani sociæ & æquales.* Poetis porro nihil familiarius est, quam illa ad res sensu carentes Apostrophe: Ita Dido moriens *Æneid.* 4.

Dulces exuviæ, dum fata, deusque sinebant,
Accipite hanc animam, meque his exsolve curis.

Quanam sunt Apostrophes regula?

R. Tres. 1. Raro est usurpanda. Si enim crebrius adhibeatur, inepta erit, & frigidiuscula.

2. Tametsi multis videatur, Apostrophem in ipso dicendi principio nequaquam adhiberi posse, interdum Orationem inchoat egregie, ut docet initium primæ Catilinaris: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?*

3. Fast est Poetis solius metri causa, Apostrophem adhibere. Ita Ovidius lib. 3. Tristium:

Nunc ego jactandas optarem sumere pennas,
Sive tuas, (a) Persii; Dedale, sive tuas.

§. II. De Hypotyposi.

Quid est Hypotyposis?

R. Est Figura, qua res ita (b) graphice describuntur, ut non tam audiri, vel legi, quam ante oculos versari videantur. Splendidum in primis ac illustre illius exemplum habes in septima Verriana, ubi Tullius Verris inhumanitatem oculis ita subjicit: *Ipse inflammatus scelere & furore in forum venit. Ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat*

Ex.

(a) *Perseus Jovis filius, Talaribus à Mercurio donatus, Andromedam liberavit.* (b) Ital. *esattamente*, è *quasi pittorescamente*, è *a pennello*.

Expectabant omnes quo tandem progressurus, aut quidnam acturus esset; cum repente (a) hominem corripit, atque in foro medio nudari ac deligari, & virgas expediri jubet. Camat ille miser se civem esse Romanum.

Nihilo inferior est Virgiliana illa de Mexentii equo Hypotyposis, quam merito mirantur omnes: (b) Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras Verberat, effusumque equitem super ipse securus Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.

Hypotyposim creberrime solent usurpare Poetæ ac præsertim Virgilius, qui res adeo vivis, & spirantibus, ut ita dicam, coloribus describit, ut pæne sub oculos cadant. Ita Cyclopes depingit *Æneid.* 8.

Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro
Brontesque, Steropesque, & nudus membra
Pyræmon.

.....
... Alii ventosis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii stridentia tingunt
Æra lacu, gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese, multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

§. III. De Prosopopœja.

Quid est Prosepopœja?

R. Prosopopœja est fictio personæ, seu Schema, que personæ mortuæ vel absentis, aut etiam rei sensu carenti sermonem tribuimus, per quamdam licentiam oratoriam; v. g. cum inducimus loquentem Urbem, Provinciam, Angelum, Beatum, parietem, alisque id genus. Talis est apud Lucanum celebris illa Prosopopœja patriæ; quæ Julio Cæsari juxta fluvium Rubiconem apprensus, illum à civili bello dehortatur (c)

Jam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes,
Ingentesque animo motus, bellumque futurum
Ceperat. Ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,
Ingens visa Duci Patriæ trepidantis imago

D 2

Cl2-

(a) *Gavius Civem Romanum.* (b) *Æneid.* 10.

(c) *Lib. 1. Pharsalia.*

Clara per obscuram, vultu mœstissima, noctem,
 Turrigero canos effundens vertice crines,
 Cæsarie lacera, nudisque adstare lacertis,
 Et gemitu permissa loqui: Quo tenditis ultra?
 Quo fertis mea signa viri? Si jure venitis,
 Si cives, huc usque licet.

Sic etiam Tullius in prima Catilinaria ita loquentem patriam inducit: Quæ (patria) tecum Catilina, sic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus extitit, nisi per te: nullum flagitium sine te. Tibi uni multorum neces, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera. Tu non solum ad negligendas leges & quæstiones, verum etiam ad evetendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen ut potui, tuli: Nunc vero me totam esse in metu propter te unum (a) quidquid increpauerit, Catilinam timeri: nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: Si verus, ne opprimar, si falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, &c.

Venustissimum est & aurea Augusti ætate dignissimum Epitaphium hoc, in quo viventem maritum per Prosopopœjam sic alloquitur uxor mortua:

Immatura perii; sed tu felicior annos

Vive tuos; conjux optime, vive meos.

§. IV. De Ethopœja.

*Q*uid est Ethopœja?

R. Ethopœja est expressio morum, seu Schema, quo alicujus studia, mores, indolem, ingenium verbis exprimimus. Ita Sallustius (b) Catilinam omnibus artis coloribus egregie pingit in illa Ethopœja, tantopere omnium consensione laudata.

Ethopœja Catilina.

Lucius Catilina nobili genere natus, fuit magna
 vi

(a) Ita! Che per ogni romor, che si senta, s'abbia
 semer Catilina. (b) In bello Catilinario.

vi & animi & corporis, sed ingenio maō pravoque Huic ab adolescentia, bella intestina, cædes, rapinæ, discordia civilis grata fuere, ibique juventutem suam exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ, supra quam cuique credibile est: Animus audax, subdolos, varius, cujuslibet rei simulator ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus. Ardens in cupiditatibus: satis eloquentiæ, sapientiæ parum. Vastus animus, immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat.

Sic etiam Plautus senis avari sordidique mores mirabiliter exprimit, (a) dum illum inducit hæc servo mandata dantem:

Senex Avarus.

Cave quemque alienum in ædem intromiseris.
Si quispiam ignem quærat, extingui volo,
Ne caussæ quid sit, quod te quisque quæritet.

.....
Tum aquam effluxisse, dicito: si quis peter
Cultrum, securim (b), pistillum, mortarium,
Quæ utenda vasa semper vicini rogitant;
Fures venisse, atque abstulisse dicito.

Mulierum mores graphice pingit Terentius, dum ait: *Novi ingenium mulierum; Nolunt, ubi velis? ubi nolis, cupiunt ultro.* Et alio loco in *Heau.* 2. 2. 11. *Nosti mores mulierum: dum (c) moliantur, dum comantur, annus est.*

Ethopœja dividitur in Prosopographiam, & in Ethopœjam proprie dictam, de qua jam egimus.

Quid est Prosopographia?

R. Est expressio vultus ac corporis totius, seu Schema, quo alicujus vultum, os, lineamenta, incessum, cultum (d) habitumque omnem exprimimus. Ita Martialis deformem Zoilum lepide pingit, *Crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine læsus, Rem magnam præstas, Zoile, si bonus es.*

D 3

Sic

(a) *In Aulularia.* (b) *Ital. pestello.*

(c) *Alii alia; ego sic. Machinano, è studiano la maniera di abbigliarsi.* (d) *Ital. portamento.*

Sic etiam Franciscus Vavassor, in suo illo eximio *de ludrica dictione* libro Socratis, habitum, os, figuramque depingit.

Socrates Æsopo non absimilis deformitate corporis fuit: utpote (a) simis naribus, extantibus & prominentibus oculis, recalva fronte, pilosis humeris, (b) obeso ventre, (c) repandis cruribus, quem propterea recte Alcibiades cum Sileno & Satyris etiam forma & specie contulit. Ac licuit semper animadvertere, luscis, (d) gibbosos, (e) ventricosos, claudos, similesque eorum eo fere dicaciores esse hominibus ceteris, quo sunt vitii corporis insigniores, materiamque præbent ad jocandum majorem, sive quod sæpius læcessiti propter suam fœditatem assuescant vicissim adversarios repungere, atque ita exercitiores in eo ipso genere fiant: sive quod priores occupent, ne feriantur, aut ut feriantur levius.

Feliciter admodum miscentur Prosopographia & Ethopœja proprie dicta, & ex tali mixtura Schema gratissimum efflorescit, ut liquet in exemplo sequenti, ubi M. Calphurnium pingit (f) Tullius: *Consul ipse parvo animo & pravo: tantum (g) cavillator genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur, facie magis quam facetiis ridiculus: à quo nihil speres boni Reipublica, quia non vult; nihil meas mali, quia non audet.*

C A P U T I I I.

De Figuris ad docendum idoneis.

§. I. De Antithesi.

Quid est Antithesis?

R. Antithesis, sive oppositio, est Schema, quo verba verbis, sententiæ sententiis opponuntur:

cu-

(a) Ital. Schiacciate. (b) Pieno, panciuto.

(c) Strambo, sbilenco, storto. (d) Gobbi. (e) Trip-
poni, panciuti. (f) Ad Atticum. (g) Ital. Burlone,
• faceto in quella sorta fantastica, e sdegnosa di burle,
ch' è propria degli stitici.

cujus rei splendidum in primis & illustre exemplum habes in Catilinaria; Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc honestas, illinc turpitudine: hinc continentia, illinc libido. Denique equitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitii omnibus, postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita: mens sana cum amentia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.

Sic Martialis in amicum quemdam morosum, sibi que imparem, facere ludit per Antitheses. (a)

Difficilis, facilis, jucundus, acerbus es idem.

Nec tecum possum vivere, nec sine te.

Ita Ovidius (b)

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,

Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.

Sic etiam Justinus (c) Agathoclem, Syracusis obsessis, bellum nihilominus in Africam transferentem, laudat per Antitheses: Mira prorsus audacia, ut quibus in solo urbis suae par non erat, eorum urbi bellum inferret: & qui sua tueri non poterat, impugnaret aliena, victusque victoribus insultaret. Eiusdem etiam generis est memorabile illud dictum Augusti, jam ætate valde proveci, ad nobiles quosdam Juvenes, qui forte tumultuabantur: *Audite Juvenes senem, quam juvenem senes audivere.*

Hoc etiam modo Horatius in Odis: *Privatus illè census erat brevis, commune magnum;* & post illum (d) Seneca:

Curae leves loquuntur, ingentes stupent.

§. II. De Sustentatione.

Quid est Sustentatio?

R. Est figura, qua Orator, ad sibi conciliandam attentionem, & ad excitandos, arrigendosque auditorum animos, illos tenet aliquandiu suspensos.

D 4

in-

(a) Lib. 12. (b) Metamorph.

(c) Agathocles Sicilia Tyrannus, patre figulo natus. Lib. 22. (d) In Hypolitico.

incertosque quid dicturus sit, ut cum Tullius ait contra Verrem: *Etiannum mihi expectare videmini, judices, quid deinde factum sit. expectate facinus quam vultis improbum; vincam tamen expectationem omnium.*

Habes salsum & facerum Sustentationis exemplum in Martialis Lib. 6.

In Luperum.

Quod convivaris sine me tam sæpe, Luperce,

1 Inveni, noceam qua ratione tibi.

Irascar, licet usque voces, mittasque, rogesque

Quid facies? inquis, quid faciam? veniam.

§. III. De Communicatione.

Quid est Communicatio?

R. Est figura, qua Orator, causæ suæ confidens, deliberat cum iis ipsis, apud quos, vel contra quos dicturus est, illos nimirum consulens, quid acturus sit. Egregium hujusmodi exemplum habes in Verriana 2. ubi Cicero summam causæ suæ fiduciam ita demonstrat: *Nunc ego vos consulo quid mihi faciendum putetis. Id enim consilii profecto taciti dabitur, quod ego mihi necessario capiendum intelligo. Et pro Cæcilia: Quaro si te hodie domum tuam redentem homines armati, non modo limine, tectoque adium tuarum, sed primo aditu vestibuloque prohiberent, quid acturus sis?*

§. IV. De Correctione.

Quid est Correctio?

R. Correctio, seu Retractatio, est Schema, quo Orator sententiam, aut vocem à se prolatam retractat, ac veluti corrigit. Ita Cicero pro Cælio: *O stultitia! Stultitiamne dicam, an impudentiam singularem? Et prima Catilinaria: Quamquam quid loquor? Te ut ulla res frangat? Tu ut unquam te corrigas? Tu ut ullam fugam meditare? Tu ut ullum exsilium cogites? Utinam tibi istam mentem Dii immortales donarent!*

Sic etiam Terentius in comœdia, quæ inscribitur (a) *Heautontimorumenos*, miserum senem Menedemum sic loquentem inducit.

Fi-

(a) Vox composita, quæ Græce sonat, se ipsum puniens; vulgo Nojoso à se stesso.

*Filium unicum adolescentulum
Habeo. Ah! qui dixi habere me? Immo habui, Chrema
Nunc habeam, necne, incertum est.*

CAPUT IV.

De Figuris verborum.

Figuræ verborum aliæ sunt tropi, aliæ non sunt tropi. Figuræ, quæ sunt tropi, fiunt tantum in verbis translatis, hoc est, à sensu sibi proprio in alienum sensum traducti, ut cum dicimus: *Letas segetes. Prata rident. Geminos duo fulmina belli Scipiadæ, &c.* Figuræ vero, quæ non sunt tropi, fiunt etiam in verbis propriis, ut cum ait Tullius: *O tempora! O mores!* Et alio loco, *Abiit, excessit, evasit, erupit.*

§. I. De Tropis.

Quid est Tropus?

R. Tropus est verbi, vel (a) Orationis è propria significatione in alienam immutatio, cum virtute ac dignitate; ut cum dicitur: *Mulus pro Stupido*; vel *Laterem lavare, pro Frustra laborem suscipere*, instar laterem lavantis. Ista porro immutatio, sive conversio fit cum virtute ac dignitate, hoc est ad addendum orationi pondus, majoremque illi venustatem & dignitatem conciliandam. Porro Tropus sic appellatur à voce Græca (b), *verto*: ut ad verbum *Inversionem* sonet.

Hæc autem Inventio fit multiplici, variaque ratione, sed quatuor potissimum modis: unde existunt primarii quatuor, nobilissimique Tropi, nempe *Metaphora, Metonymia, Synecdoche & Ironia*, de quibus sigillatim tractandum est.

§. II. De Metaphora.

Quid est Metaphora?

R. Metaphora, seu Translatio est tropus, quo vox aliqua à propria significatione ad alienam transfertur, ob similitudinem: Ut cum ait Tullius ad Cæsarem: *Parietes hujus curiæ tibi gratias agere*

D 5

ge-

(a) Ἐξ ἁλλωξίς λόγῳ ἐπὶ τὸ κρείττον Arist.

(b) Ἰρεπω.

gestiunt. Vox illa, *Gestire*, quæ est hominis propria, transfertur ad parietem, cujus non est propria; sed cum quo tamen habet hoc loco quandam similitudinem & affinitatem.

Hunc porrò usum ac modum verba transferendi necessitas genuit, cum scilicet verba propria deessent; postea vero delectatio jucunditasque celebravit. Quemadmodum enim vestis depellenda frigoris causa primum reperta, postea etiam adhiberi coepit ad ornatum corporis & dignitatem; sic verbi translatio, solius inopiæ causa primum instituta, deinde etiam fuit ad delectationem, & ad ornatum orationis frequentata.

Undenam potissimum ducuntur Metaphoræ?

R. Ex omnibus omnino rebus duci possunt, à divinis, à cœlestibus, ab elementis, meteoris, lapidibus, metallis, plantis, bestiis, hominibus, eorumque operibus; aded ut non minus latè pateat Metaphora, quam similitudo, quæ à re qualibet duci potest.

Metaphora ducitur, 1. à Divinis; ut apud Ciceronem, *Deus ille noster Plato*. Itemque apud Martialem magnificentissima illa Romæ laudatio (a)

Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par est nihil, & nihil secundum.

2. Sumitur ab Elementis, ut cum dicitur à Tullio, *Nullius tantum est flumen ingenii, nulla scribendi, aut dicendi tanta vis, tantaque copia, quæ non diisam exornare, sed enarrare, Cesar, res tuas gestas possit*.

3. Metaphora sumitur à stipibus, plantis, & arboribus. Ita Cicero: *Virtus est una altissimis defixa radicibus, quæ nulla umquam vi labefactari potest*.

4. Sumitur à rebus arte manueque factis. Ita (b) Appion ille, contra quem Josephus scripsit vocabatur *Cymbalum mundi*. Longinus vero Rhetor eximius, appellabatur *Viva Bibliotheca & Museum ambulans*; quod etiam de Origene dictum accepimus. Imperator autem Helvius Pertinax *Fortune Pila*

(a) Lib. 2. (b) Appion Grammaticus Alexandrinus vixit tempore Tiberii.

Pila fuit vulgo nuncupatus, quod nempè variis fortunæ casibus fuisset exercitus. Denique Augustus homines illos, qui sollerti promptoque erant ingenio ad res ex tempore conficiendas lepide agebat, *Argentum habere* (a) *in numerato*. Metaphora à pecuniis ducta.

5. Metaphora ducitur ab homine; ut cum ait apud Virgilium Palinurus:

Mene salis placidi vultum, fluctusque quietos
Ignorare jubes?

Reliquos Metaphorarum fontes, qui innumerabiles sunt, & cuilibet obvii, persequi sigillatim, hominis esset otio intemperanter abutentis. Quatuor tamen præcipua capita Quintilianus enumerat, ad quæ omnes Metaphoræ commodè possunt revocari.

Primò fit Metaphora, cum à re quapiam animata ad rem aliam animatam verbum transferimus; ut cum ait Titus Livius: *Scipionem à Catone solitum allatrari*; quæ vox *Allatrare*, cum propria sit solius canis, tribuitur tamen homini non inconcinne. Sic etiam Christus ipse Herodem, ob mores vulpinos, hoc est ob calliditatem, atque versutiam, vulpem appellavit, Lucæ, cap. 13. *Ite, & dicite vulpi illi.*

Secundò fit Metaphora, cum inanima pro aliis inanimis ponuntur; ut *Habena* pro *Gubernaculo*; *Frenum* pro *Lege*; *Vinculum* pro *Communitate*; vel si dicas cum Tullio: *Hic orationis vela contrahamus.*

Tertio, cum inanima transferuntur ad animata; ut cum ipsa civitatis lumina extincta dicuntur in morte præstantium virorum; & cum ait Catullus:

O qui flos es juvenulorum!

Quartò, denique præcipuam quamdam venustatem habet, cum rebus inanimis sensuque carentibus sensum quendam, animosque, ac veluti vitam damus; ut cum ait Virgilius:

----- Pontem indignatus (b) Araxes.

Sic etiam Cicero pro Ligario: *Quid enim Tu-*
D 6 *be-*

(a) Ital. *In contanti.*

(b) *Araxes Armenia fluvius.*

bero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum?

§. III. Quid vitandum in Metaphora?

Quanam Metaphoræ dicuntur vitiosæ?

R. Vitiosæ dicuntur Metaphoræ illæ, quæ humiliores sunt, sordidæque, & ab re quapiam abjecta deformique desumptæ. Talis est ista, quam damnant Tullius, & Quintilianus: *Stercius curiæ Glaucia*; itemque ista: *Saxa mundi* (a) *verruca*, id est, *rupes*. Horatius quoque ob eandem causam notavit versum illum cujusdam M. Furii Bibaculi: (b)

Juppiter hibernas cana nive conspicitur Alpes.

Quid enim sordidius ac turpius quàm metaphoram à sputo mutari? Hoc eodem humiliatis, & ut dicam, ignobilitatis vitio laborare videtur celebris illa (c) Tertulliani Metaphora, qua diluvium appellat *Natura generale* (c) *lixivium*.

2. Vitiosæ dicuntur Metaphoræ, quæ duriores sunt, vel longius accersitæ, vel quæ rem nimis amplificanti; ut si dicas: *Syrtim Patrimonii*, *Charybdim bonorum*; quod profecto duriusculum est, & à Tullio jure damnatum. Quod si verearis, ne durior paullo & audacior videatur Metaphora, poteris illam mollite ac mitigare illis, aut similibus vocabulis: *Ut ita dicam ... quasi ... pene. Si ita loqui fas est, &c.* ut si dicas, *Mortuo M. Catone pupillum relictum esse Senatam*, poterit audacior videri hæc translatio: si vero dixeris cum Tullio, *Pupillum, ut ita dicam, relictum esse Senatam*, duriuscula Metaphora, hoc velut apposito condimento, mitescet. Nam, ut sapienter admodum monet idem Tullius, *Verecunda debet esse translatio*, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non vi venisse videatur.

3. Vi-

(a) Ital. Porri. (b) Sat. 5. l. 2. (c) Tertullianus scriptor Ecclesiasticus, acris & vehementis ingenii, floruit initio tertii sæculi. (d) Ital. Liscia.

3. Vitium est in Metaphora, si nimis poetica sit: v. g. si Orator dicat cum Virgilio *Volucres pennis remigare*; ut si cum Horatio dicat de Euro:

Per Siculas equitavit undas.

Neque enim quæcumque Poetis licent, ea omnia Oratoribus licere existimandum est.

4. Metaphorarum vitium est immoderata quædam illarum coacervatio. Etsi enim nullus est florentior tropus, & qui plus luminis afferat orationi, non tamen frequentari nimium debet: nam ut modicus illius usus maximopere delectat, ita immodicus non parum affert satietatis atque fastidii, & in ænigma transit, aut in allegoriam.

5. Denique vitiosa est Metaphora, quæ sibi non constat, res nimirum omnino dissimiles inter se conjungendo. Quippe, ut docet Fabius: *Id in primis est custodiendum, ut quo ex genere coeperis translationis, hoc desinas. Multi enim cum initium à tempestate sumpserint, incendio aut ruina fiunt, quæ est inconsequentia rerum fœdissima.* Quamquam, ut loquar ingenuè, huic de perpetua sibi que consentanea translatione Rhetorum præcepto non adeo severè à summis viris obtemperari video. Scimus enim diversas omnino Metaphoras eleganter sæpe fuisse conjunctas à Virgilio, ab Horatio, à Catullo, &c. sic triplex est Metaphora in duobus hisce versibus Horatii: (a)

Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit:

Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Prima est de feris, quæ propriè mansuescunt, & circumluantur. Altera est de fructibus, qui acerbi sunt, & propriè mitescunt. Tertia est ab agris, quorum propria est cultura.

§. IV. De Allegoria.

Quid est Allegoria?

R. Allegoria est Metaphorarum continuatio, seu figura, qua aliud verbis dicitur, aliud reipsa intelligitur, unde non absurdè vocatur *Diversiloquium*; quod nimirum aliud dicatur, aliud sentiatur.

HU. T

(a) Epist. 1. l. 1.

Hujusmodi est insignis illa Ciceronis in Pisonem Allegoria: *Neque tam fui timidus, ut qui in maximis turbinibus, ac fluctibus, Reipublica navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, aut collega tui contaminatum spiritum perhorrescerem. Alios ego vidi ventos; alias prospexi animo procella; aliis impendentibus tempestatibus non cessis; sed unum me pro omnium salute obtuli.*

Illustris est & omnibus nota illa Horatii Ode Allegorica de bello civili, lib. 1.

O navis, referent in mare te novi
Fluctus! O quid agis? fortiter occupa
Portum. Nonne vides ut
Nudum remigio latus
Et malus celeri saucius Africo,
Antennæque gemant? ac sine funibus
Vix durare Carinæ
Possint imperiosius

Æquor? Non tibi sunt integra lintea, &c.

In hac eximia allegoria navim pro Republica, fluctus pro civili bello; portum pro pace concordiaque; remigium pro militibus; nautas pro magistratibus; malum pro præcipuis Ducibus usurpat Horatius; & ab initio ad finem egregie sibi constat, quod in Allegoria præcipuum est.

§. V. De Metonymia.

Quid est Metonymia?

R. Metonymia, quæ etiam vocatur Hypallage, seu transnominatio, est troporum omnium vastissimus atque usitatissimus. Fit autem quatuor potissimum modis: 1. Cum causa, vel quasi causa ponitur pro effectu, & cum rerum inventor & auctor usurpatur pro rebus ipsis, quas invenit; ut Mars pro bello; Ceres pro frugibus; Vulcanus pro igne; Cicero, aut Virgilius, pro scriptis illorum; dux exercitus pro exercitu ipso. Sic dicimus, vario Marte pugnatum est, hoc est vario belli eventus; Virgilius: *Onerantque canistris dona laborata Cereis*; id est panis. Et Georgicorum lib. 2.

Bacchus amat colles; Aquilonem & frigora taxi.
Sic etiam dicimus, ab Hannibale apud Cannas cæsa fuisse sexaginta Romanorum millia; hoc est

ab

ab Hannibalis exercitu. Fit item hoc primo modo Metonymia, cum possessor usurpatur pro re possessa, ut cum ait Virgilius *Æneid.* 2.

Jam proximus ardet

Ucalegon.

Hoc est, domus Ucalegontis.

2. Fit Metonymia cum sumuntur effecta pro causis, ut scelus pro scelerato ipso: Ita Comicus: *Ubi est scelus ille, qui me perdidit?* Ita Virgilius 2. *Æneid.*

Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno
Disce omnes.

Ubi *Crimen* ponitur pro perfido Sinone criminis auctore, & hic est germanus illius loci sensus; ex uno Sinone disce Græcos omnes esse perfidos. Ita Cicero 1. in *Verr.* *Quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in suppliciis, avaritia in rapinis, superbia in contumeliis efficere potuisset, eas omnes se se hoc uno Pratore per triennium pertulisse.* Fit etiam cum id, quod proprium est effectui, tribuitur causæ, & hoc Poetis valde familiare est: Ita timor dicitur fugax; mors dicitur pallida; morbi dicuntur pallentes, quia fuga est effectus timoris, & pallor est effectus morborum & mortis. Sic Horatius: *Pallida mors equo pulsat pede pauperum tabernas Regumque turres.* Sic Virgilius:

Pallentes habitant morbi, tristisque senectus.

3. Fit Metonymia, cum res, quæ continet, usurpatur pro re contenta, ut Roma pro Romanis, Cœlum pro cœlestibus, terra pro terræ incolis. Huc pertinet illud Ciceronis pro lege Maniia. „Testis „ est Italia, quam ille ipse victor Sylla hujus virtute & consilio confessus est fuisse liberatam. „ Testis est Sicilia, quam, multis undique circum „ periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit. Testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum impiorum sanguine redundavit. Testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum interfectione, patefactum est. „ Ubi *Italiam* pro *Italis*, *Siciliam* pro *Siculis* &c. usurpavit.

4. Cum signum usurpatur pro re significata, ut

toga pro pace, fasces pro Magistratu. Ita Cicero in Pisonem.

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Huc refert, cum hæc vox *nomen* ponitur pro re ipsa: ita Livius lib. 1. *ad singula oppida circumferendo arma nomen omne Latinum domuit.*

§. VI. De Synecdoche.

Quid est Synecdoche?

R. Synecdoche est tropus apud Oratores æque ac Poetas valde usitatus & tritus. Fit autem modis quatuor.

1. Cum pars ponitur pro toto, v. g. mucro pro ense; rectum pro domo; puppis vel carina pro nave integra: Ita Virgilius *Æneid.* 2.

Non anni domuere decem, non mille carinæ.

Est autem *carina* ima pars navis. Sic etiam hominis anima sæpe usurpatur pro homine ipso. Ita Tullius: (a) *Vos mea charissima anima, sapissime ad me scribite.* Eodem refer vulgares illas locutiones, quibus *Unus* accipitur pro *Pluribus*, ut cum dicit Virgilius: *Hostis habet muros.*

2. Fit Synecdoche, cum totum usurpatur pro parte: ut in hoc decantato Virgillii versu. (b)

Aut (c) *Ararim* Parthus bibit, aut *Germania* (d) *Tigrim.*

Et rursum *Æneid.* 12.

-----Fontemque ignemque ferebant.

Ubi fons accipitur pro parte fontis. Huc pertinet etiam, cum *Plures* usurpantur pro *Uno*; ut, cum ait Tullius: *Nos populo imposuimus, & Oratores visisumus;* licet de se tantum loquatur.

3. Synecdoche fit, cum materia, ex qua facta res est, accipitur pro re ipsa, v. g. ferrum pro gladio, pinus pro navi, argentum pro pecunia, quæ fit ex argento.

4. Denique fit Synecdoche, cum vel species su
mi-

(a) *Epist.* 14. *Lib.* 14. (b) *Eclog.* 1.

(c) *Arar.* *Ital.* Senna, *fluvius est Gallie.*

(d) *Tigris Asia fluvius insignis, sic dictus a velocitate.*

mitur pro genere, vel genus pro specie, ut *Eurus*, vel *Aquila*, pro quolibet vento, *Sabellicus sus*, pro quolibet sæ, *Myrtoum*, vel *Carpathium mare*, pro Mari quocumque. Sic Maro:

Dentesque (a) *Sabellicus* exacuit sus.

Ita *Juvenalis* pro quolibet homine frugi, *Curium* appellat:

Qui (b) *Curios* simulant, & (c) *Bacchanalia* vivunt.

Contra vero genus usurpabitur pro specie, si dicatur cum *Virgilio Ales* pro *Aquila*.

Prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio.

§. VII. De Ironia.

Quid est Ironia?

R. Ironia, quæ *Socrati* adeo fuit in deliciis, est figura, qua aliud plane dicimus, quam verba ipsa significare videntur. Quando v.g. quempiam simulata laudatione salse ac ingeniose perstringimus; nimirum aliud aperte dicendo, aliud vero innuendo: unde recte vocatur à *Quintiliano*, *Diversiloquium*, *dissimulatio*, & *illusio*, ut sonat Græca ipsa *Ironiæ* vox.

Intelligitur autem Ironia: vel ex ipsa re, quæ dicitur, vel ipsa pronunciatione facete quidem; ut si dicas: *O præclarum ovium custodem lupum!* Ita *Juvenalis* impiam æque ac stolidam *Ægyptiorum* superstitionem, qui non quadrupedes solum colebant, uri canem, simiam, felle bovemque; sed plantas etiam ipsas, uti porrum & cepe, divinis prosequerantur honoribus, salse cavillatur hac faceta & eleganti Ironia *Satyræ* 14.

Oppida tota (d) canem venerantur; nemo *Dianam*; Porrum & cepe nefas violare, aut frangere morsu. O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis Numina!

Exi-1

(a) *Sabelli* seu *Sabini*, populi *Italiae*.

(b) *M. Curius* vir frugalis & optimus civis.

(c) *Bacchanalia* *Bacchi* festa, in quibus *Romani* crapula & libidini indulgebant. (d) *Latrator Anubis*.

Eximia est Ciceronis Ironia in Miloniana: *Sed stultissimus*, inquit, *qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum Publico Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: Clodii mortem æque animo ferre nemo potest; luget Senatus; mæret Equester Ordo; tota civitas confecta senio est; squallent municipia; affibstantur Coloniae; agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant.*

Ironiæ exemplum exquisitius apud veteres nullum habemus: quod sciam, quam lepidam illam Apocolocytosim, in qua Seneca Claudium Imperatorem, qui vulgo (a) *bardus & imbellis* habebatur, facetissime ludit. Est autem Apocolocytosis Satyra quædam (b) *Menippæa*, qua fatuum Claudii caput multo urbanitatis sale defricatur. I porro vocatur, quasi si dicas *Metamorphosim in cucurbitam*, ad significandum hominis insulsi-
tatem; est enim 2. Græce *cucurbita*. In hac igitur eleganti Ironia Poetas in funere Claudii ita jocose cantantes inducit Seneca Philosophus.

Fundite fletus,
Fingite luctus:
Clamore forum
Cordatus homo,
Fuit in toto
Quo non (c) alius
Dicere caussas,
Parte audita,
Quis nunc iudex
Audiet anno?
Sed relicta,
Jure silenti,
Oppida centum.
Pectora palmis,

Venale genus,
Lugete novi,
Qui concusso
Lucra (d) fritillo.
Edite planctus,
Resonet tristi
Cecidit pulchre
Quo non alius
Fortior orbe...
Deflete virum,
Potuit citius
Una tantum
Sæpe & neutra.
Toto lites

Tibi

(a) *Baraus* idem ferme ac *stultus*. (b) *Menippus*, *Cynicus Philosophus*, mordacibus *Satyris* notus, unde *Satyra Menippæa*. (c) *Claudius* erat homo insanissimus. (d) *Fritillus*, vulgo *Bossolo*, in cui si agitano, *dadi nel giuoco dello Sbaraglino*.

Ἰ Α ποκολοκύντωσης 2 κολοκύντῃ.

Tibi jam cedit,
 Qui (a) dat populo
 Cretæa tenens,
 Cædite mœsti

O Caussidici,
 Vosque Poetæ
 Vosque in primis
 Magna parastis.

De Regulis Ironiæ.

Quæ sunt Ironiæ Regulae?

R. Duæ. 1. Enim, quæ ambigua voce continentur, Ironiæ, eæ præcipuum quendam leporem ac venustatem habent. Acuta quippe, jocosaque videri solent, quæ dicuntur ex ambiguo. Ita Neronem Matricidam, qui sese ab Ænea oriundum gloriabatur, non infacere lusit Poeta Romanus, teste Suetonio,

Quis neget Æneæ magna de stirpe Neronem?

Sustulit hic matrem: (b) sustulit ille patrem.

Ita (c) Plagiarium ridet Martialis libro secundo:

Carmina Paullus emit, recitat sua carmina Paullus:

Nam quod emas, possis dicere jure tuum.

Sic etiam in virum & uxorem eidem patibulo suspensos eximie lusit (d) Poeta recens:

Ecce jugo nexi pendent vir & uxor eodem:

Hoc merito possis dicere conjugium.

2. Ironia fieri solet adhibendo voces illas, scilicet, nimirum, si Superis placet, nempe, illas, inquam, adhibendo cum amara quadam & falsa vocis inflexione. Ita Terentius: *Id populus scilicet*, & apud Virgilium Dido Æn. 4.

Scilicet is Superis labor est; ea cûra quietos
 Sollicitat.

§. VIII. De Sarcasmo.

Quid est Sarcasmus, seu Subsannatio?

R. Sarcasmus, qui ad Ironiam pertinet, est amarulenta quædam irrisio, & truculentum gentis Ironiæ, quæ fit cum magna quadam acerbitate & con-

(a) Minos Rex olim Creta, magnus erat aleator, & de alea librum scripsit. (b) Matrem Agrippinam interfecit Nero. (c) Plagiarius est qui aliena scripta pro suis venditat. (d) Joannes Commirius è S. J.

contumelia, quia quispiam hosti crudeliter insultat, ut apud Virgilium, Trojano à se interfecto per Sarcasmum insultat victor Turnus:

En, agros, & quam bello, Trojane, petisti
Hesperiam metire jacens. Hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, fuerunt; sic mœnia, condunt.

Potestne Ironia inter Sententiarum figuras numerari, ut quibusdam placet?

R. Nequaquam. Liquet enim perspicue Ironiam semper esse Tropum, cum semper voces à propria significatione traducat ad alienam.

Falsamne, & mendacem orationem efficit Ironia?

R. Nequaquam; quia neque fallendi est animus Oratori, dum utitur Ironia; neque est justa causa, cur fallatur auditor, si paullum modo intelligat quod dicitur, quemadmodum falli non solet, cum homo callidus & versipellis per Metaphoram *Vulpes* appellatur.

Suntne alii Tropi præter istos, de quibus egimus?

R. Sunt aliqui alii, sed qui ad superiores hosce quatuor omnino revocantur; ut Metalepsis ad Metonymiam; Antonomasia, & Syllepsis ad Synecdochen.

C A P U T V.

De Figuris verborum proprie dictis, seu quæ non sunt Tropi.

Quid sunt figura verborum proprie dictæ?

R. Eæ sunt, quæ sic in verbis continentur, ut, mutatis illis, figura tollatur; v. g. hæc sententia. *Amantes sunt amentes*, est figura verborum, quia perierit figura, si pro *amante*, dicas *stulti*, aut aliud simile. Sed est figura sententiæ, si quis patriam inducat loquentem, aut si utaris similitudine, quia quæcumque demum hic usurpes verba, aut quocumque ea colles ordines, manet Schema.

Quot modis fiunt figura verborum?

R. Fiunt tribus potissimum modis; 1. Per adjectionem; 2. Per detractionem; 3. Per similitudinem.

§. I. Figuræ per adjectionem.

Quam verborum Figuræ fiunt per adjectionem?

R. Octo præcipuæ; nimirum Repetitio, Conversio; Complexio, Conducipatio, Gradatio, Synonymia; Treductio, Polysyntheron.

Quid est Repetitio?

R. Est figura, in qua ab eodem vocabulo sæpius inchoatur oratio, ut I. Catilinaria: *Nihil ne te nocturnum præsidium palatii, nihil urbis vigilia, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi Senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt?*

Quid in Repetitione cavendum est?

R. Valet mirum in modum in exaggerandis virtutibus ac vitiis, estque Schemata plane venustum. Sed quia statim incurrit in oculos, propterea non est diutius continuandum, sed satius est, ut aliorum Schematum admixtione temperetur.

Quid est Conversio?

R. Est figura Repetitioni prorsus contraria, in qua sæpius eodem vocabulo clauditur oratio: ut in Antonium Cicero: *Doletis tres exercitus P. C. interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimo civis? eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflictata est? afflixit Antonius.*

Quid est Complexio?

R. Est figura, quæ repetitionem simul & Conversionem complectitur, cum nimirum ab eodem verbo, vel ab iisdem verbis incipiat, atque claudatur. Ita (a) Tullius: *Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus.* Sic etiam Martialis invidum quemdam per Complexionem insectatur, lib. 9.

Rumpitur invidia quidam, charissime Juli,

Quod me Roma legit, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, quod turba semper in omni

Monstramur digito; rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, tribuit quod Cæsar uterque

Jus

(a) Pro Lege Agraria.

Jus (a) mihi natorum, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, quod rus mihi dulce sub urbe est, |

Parvaque in urbe domus, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, quod sum jucundus amicis,

Quod conviva frequens, rumpitur invidia.

Rumpitur invidia, quod amamur, quodque probamur.

Rumpatur, quisquis rumpitur invidia.

Verum figura hæc, quia maxime ferit oculos, uti præcedentes, idcirco parce admodum & in loco est adhibenda.

Quid est Conduplicatio?

R. Est ejusdem vocabuli, vel plurium iteratio, sive initio orationis, sive in fine, sive alibi. Ut cum ait Maro:

Nunc, non: insurgite remis:

Hæctorei socii,

Et libro nono, cum ait Nisus:

(b) Me me: adsum qui feci, in me convertite ferrum,
O Rutuli. Mea fraus omnis.

Quid est Gradatio?

R. Gradatio, sive (c), est figura, qua per quosdam quasi gradus vel ascenditur ad summum, vel descenditur ad infimum. Quale est illud Ciceronis in Catilinam: *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, sed etiam non videam, planeque sentiam.* Magnum est enim, quidquid agat Catilina, scire Ciceronem: majus quidquid moliat: longe maximum, quidquid etiam cogiter. Lepidum est illud ejusdem Ciceronis ad Atticum: *Si dormi, expergiscere; si stas, ingredi; si ingredaris, curte; si curris, advola.* Ejusmodi est etiam ille Virgilio locus in Eclogis:

Torva læna lupum sequitur: lupus ipse capellam,
Flo-

(a) Magna illis premia erant constituta, qui tres aut plures habebant liberos, v. gr. in spectaculis honoratior locus, &c. Hoc jus Martialis concessum fuit, tametsi nullos haberet liberos.

(b) Subaudi: *Occidite.*

(c) *κλίμαξ.*

Florentem cithysum sequitur lasciva capella.

Quid est Synonymia?

R. Est verborum idem ferme significantium coar-
cervatio, ad rei magnitudinem demonstrandam, ut in
Miloniana: *An vero vos soli ignoratis? vos hospites
in hac urbe versamini? vestra peregrinantur aures? ne-
que in hoc pervagato civitatis sermone versantur?* Hoc
Schema poetis est valde usitatum. Ita Plautus:
Quicumque ubique sunt, qui fuere, quique futuri
sunt.

Stulti, stolidi, (b) fatui, (a) fungi, blenni, (c) buccones,
Solus ego omnes longe ante eo stultitia & moribus
indoctis.

Quid est Traductio?

R. Traductio; seu Polyptoton, ut ajunt Græci,
est variata casibus, aut generibus, aut modis, aut
temporibus, ejusdem vocabuli repetitio; ut cum
ait Tullius pro Archia: *Pleni sunt omnes libri, plena
sapientium voces, plena exemplorum vetustas;* vel cum
ait Ovidius:

Spectatum ornatae veniunt, spectentur ut ipsæ.

Quid est Polysyntheton?

R. Polysyntheton; seu, ut alii malunt, Poly-
syndeton, est Schema conjunctionibus abundans,
ut, *& justitia, & liberalitate, & fortitudine cete-
ros omnes Imperatores superavit.* Itemque apud Vir-
gilium: (d)

Ascaniumque, patremque meum; juxtaque Creusam,
Alterum in alterius mactatum sanguine cernam.

§ II. De Figuris per Detractionem.

Quot sunt Figurae, quæ fiunt per Detractionem?

R. Tres: Reticentia, Adjunctio, & Disjunctio.

Quid est Reticentia?

R. Est figura, quæ fit, quando verbum aliquod
subauditur, ut cum ait Tullius in Verrinis: *Hunc-
cine hominem? hancine impudentiam? hancine auda-
ciam?*

(a) Fungus, Sciocco. (b) Blennus, Pazzo.

(c) Buccones, Biggiani, quei che si lodano da se

(d) Lib. 2.

ciam? Supple *feremus*. Et apud Virgilium: (a)

At vero Rutulis impar ea pugna videri

Jamdudum, & varia misceri pectora motu.

Ubi profecto vides intelligi cœpit, & cœperunt. Itemque libro I. *Sed vos qui tandem?* subauditur *estis*. Eodem pertinet illud Maffei: *Ex eo tempore Tiro vanis agitari terroribus, dies noctesque fletibus jungere, nullam capere partem quietis, supple cœpit.*

Quomodo fit adjunctio?

R. Fit Adjunctio, quando uni verbo plurima nomina substantiva respondent. Ita Cic. *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.*

Sic etiam Virgilius *Æneid. 3.*

(b) Trojgena interpres Divum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas (c) Clarii lauros, qui sidera sentis,
Et volocrum linguas, & præpetis omnia pennæ.

Quomodo fit Disjunctio?

R. Disjunctio, seu dissolutio fit, quando conjunctiones, & particule tolluntur, ut incitator feratur oratio; ita Tullius: *Hac studia literarum adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis per fugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.*

§. III. De Figuris per similitudinem.

Quot sunt figura per similitudinem?

Tres in primis numerantur, nempe paronomasia, similiter cadens, & similiter desinens.

Quid est Paronomasia?

R. Paronomasia, seu annominatio, est Figura, qua voces pæne similes (d) colludentes usurpantur in sensu dissimili. Ut cum ait Tullius ad Atticum: *Consul ipse parvo animo & pravo; facie magis quam facetiis ridiculus.* Et alibi: *Exaratore factus orator.* Ita Martialis, qui in hoc genere frequens est: *Litigat, & podagra Diodorus, Flacce, laborat:*
Sed

(a) *Æneid. 12.* (b) *Helenus Priami filius, Rex idem, & Phœbi Sacerdos.* (c) *Apollo dictus clarus ab urbe Claro Apollinis oraculo nobili.*

(d) *Ital. Corrispondentisi.*

Sed nihil patrono porrigit: hæc (a) chiragra est
Sic etiam ludit Ausonius in illo celebri Epigrammate de Venere:

Orta (b) salo, suscepta solo, patre edita cælo,

Æneadam genitrix hic solo habito alma Venus.

Græcis quoque admodum usitata est Paronomasia, ut apud Herodotum Lib. I. (*). *Qua nocent, decent.* Ejusdemque generis erat illud, quod Apollodorus pictor præclarus inscripserat operi suo.

Facilius erit ridere, quam imitari.

Delectat in primis, & ferit hoc Schema, si parce ac in loco adhibeatur, & sententiarum gravitate sustentetur. Si vero frigidæ allusiones, ut non raro fit, venietur orator, ineptus nimirum erit & putidus.

Quid est Similiter cadens?

R. Est vocabulorum per eosdem casus, & per eadem tempora expressorum consensus quidam, & quasi concentus: ut cum ait Cicero: *Quid tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis?* Ubi vides quatuor nomina in dativo plurali posita. Ejusdem generis sunt tria illi Imperatoris Hadriani versiculi, quos moriens (c) fecit:

Animula vagula, blandula

Hospes comesque corporis,

Quæ nunc abibis in loca

Rallidula, rigida, nudula;

Nec ut soles, dabis locus!

Quid est similiter desinens?

R. Fit, cum orationis vel membra, vel articulæ eodem modo terminantur; ut apud Quintilianum: *Ejusdem non est & facere fortiter, & vivere turpiter.* Ita Cicero pompejum laudans: *Belium extrema hye-*

E me

(a) *Qua nimirum manus ipsi constringit, me quid patrono largiatur.*

(b) *Venerens è maris spuma natans fabulantur Poeta.*

(c) *Apud Alium Spartianum in vita Hadriani.*

(*) *μαδύματα, ποδύματα.*

me apparavit, ineunte vere suscepit, mediâ astate conficit. (a).

§. IV. Appendix de transitione.

Quid est *Transitio*?

R. *Transitio*, quam alii *Figuram* esse volunt, alii cum Fabio negant, est orationis quidam nexus, quo fit ut apte copulata inter se illius membra concinne cobæreant, & unum quasi corpus efficiant.

Quot sunt transitionis genera?

R. Duo. *Transitio* enim vel est perfecta, vel imperfecta. *Transitio* perfecta est, qua breviter monemur quid dictum sit, & quid dicendum restet: cujusmodi est ista pro lege Manilia: *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.*

Transitio imperfecta ea est, qua alterum tantum eorum exprimitur; ut in hoc Ciceronis pro Roscio: *Age, nunc illa videamus, judices, quæ consecuta sunt.*

Utriusque indiscriminatim generis selecta ex Tullio præsertim afferemus exempla: quoniam videmus in inveniendis hujusmodi *Transitionibus* solere *Tirones* non mediocriter laborare.

Transitionum Ciceronianarum exempla selecta.

1. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. Restat, ut de Imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo dicendum esse videatur. 2. Satis multa de turpitudine: dicam deinceps, quod proposui, de periculo. 3. Unî epistolæ respondi: venio ad alteram. . . . 4. Sed nimis multa de nugis: ad majora veniamus. . . . 5. Verum ubi rerum testimonia adsunt, nihil opus est verbis. 6. Sed hæc vetera: illud recens, Cæsarem meo consilio interfectum. 7. Sed ne fortè ex multis rebus gestis M. Antonii, rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad

(a) *Pro lege Manilia.*

ad (a) Lupercalia veniamus. Non dissimulat, Patres Conscripti, apparet esse commotum, sudat, palliat. 8. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. 9. At etiam ausus es (Quid autem est, quod tu non audeas?) 10. Sed jam satis multa de causa; extra causam etiam nimis fortasse multa, quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos Iudices, ut misericordiam tribuatis fortissimo viro? 11. Quæstura illius demonstrata, reliqua attendite. 12. Atque ut inde oratio mea proficiatur, unde hæc omnis causa dicitur. 13. Atque ut facilius intelligere possitis Iudices, quæ facta sunt, indigniora esse quam hæc sunt, quæ diximus; ab initio res quemadmodum gesta sit, vobis exponam. 14. Sed hæc robustioris improbitatis scelera omittamus, loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. 15. Id quod facilius facere possitis, dabo operam, ut à principio res quemadmodum gesta sit, cognoscatis. 16. Sed finis fit: neque enim præ lacrymis jam loqui possum; & hic se lacrymis defendi negat. 17. Sed quoniam emersisse jam è vadis, & scopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. 18. Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis sæpe commemoratum, & ejusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Invenietis id facinus natum à cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum & conclusum. 19. Plura de illo Archipirata dixi quam volui, & tamen ea, quæ certissima sunt, hujus criminis argumenta prætermisi. 20. Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditemur. 21. Ad ejus Tribunatum, qui ad sese jam dudum vocat, & quodammodo abserber orationem meam, contento studio, cursuque veniamus. 22. Atque hæc oblectationis, illa necessi-

(a) Lupercalia Festa sollemnia in Panos honorem mense Februarii celebrari solita à Lupercis illius Sacerdotibus, qui nudi per urbem cursitabant. Luperci sic vocabantur, quod Pan lupos arcetes ab ovibus.

satis. 23. Hæc mihi fere in mentem veniebant,
 quæ dicenda putarem de natura Deorum. 24. Qui-
 bus rebus expositis, satis docuisse videor, homi-
 nes natura quanto omnes anteirent animantes.
 25. Longa est o ratio, multaque rationes, quibus
 doceri potest. 26. Sed quid ego longinqua com-
 memoro? 27. Intellego quam scopuloso, diffici-
 lique loco verser. 28. Sed quid ego his argumen-
 tis utor, quasi res dubia, aut obscura sit? 29.
 Magna sunt hæc, vel potius maxima. Jam vero
 quanto majus videbitur? 30. Multa hujusmodi
 proferre possem: sed genus ipsum videris. 31.
 Nolo in hac re multus videri. 32. Sed quid ego
 hæc aut tam levia, aut tam minima recordor?
 33. Itaque fateamur necesse est nihil difficilius esse.
 34. Quid loquar, quanta ratio in bestiis appareat?
 35. Jam vero ista etiam notoria, quanto se opere
 custodiant bestię. 36. Multa prætereunda sunt, &
 tamen multa dicuntur. 37. Vereor ne hoc quod
 dicam, perinde intelligi auditu possit, atque ego
 ipse cogitans sentio. 38. Sinite me illa minora
 ac quotidiana prætermittere. 39. Illud tamen,
 quamquam ad exitum festinet oratio, prætermit-
 tere nullo modo possum. 40. Verum hæc missa
 facio; illud quæro. 41. (a) De exordio satis di-
 ctum est, deinceps ad narrationem transeamus.
 42. Quod ad definitiones hætenus; reliqua videa-
 mus. 43. Nunc reliquorum Oratorum ætates per-
 sequamur. 44. Tempus est ad ceteras partes ora-
 tionis proficisci. Deinceps igitur de dispositione
 dicemus. 45. De (b) statutis diebus dixi: nunc de
 Annalibus dicam. 46. Hæc de hædo: quod sequitur
 de pecore. 47. De multitudine quondam quod satis
 est, admonui, de obscuritate pauca dicam. 48.
 Sed (c) ut omissio principio, rem ipsam aggredia-
 mur, 49. (d) Hætenus de principe: quod sequi-
 tur demonstro. 50. (e) Jam quantum illud est,
 quod

(a) Ex Cicerone ad Herenium, vel potius ex Cor-
 nificio. (b) Ex Varrone. (c) Ex Seneca.

(d) Suetonius, & Caligula. (e) Ex aliis.

quod in occupationibus summis numquam intermit-
tis studia doctrinæ? 51. Utinam vero mihi satis es-
set ad dicendum vel facultatis, vel temporis. 52.
Hic hic, Auditores, animos ad insignis facti me-
moriæ sempiternam erigite. 53. Sed hæc utcum-
que ferenda: hoc vero quis ferat? 54. Audistis gra-
vissima: audite nunc graviora. 55. Sed hæc priva-
tim: nunc quæ publice gesta sunt videamus. 56.
Verum hæc missa facio: illud quam 57. Nihil
jam dico de isto scelere. 58. postulare hic locus
ut dicerem de

Variis hisce, quas attuli, Transitionibus addito-
breviores hasce formulas, particulasque conne-
ctentes.

His adde; accedit his; huc accedit, quod: Huc
pertinet; Eodem pertinet; Jam vero quid dicam;
Age vero explicemus nunc; His simillimum est?
Postularet hic locus ut dicerem; Restat ut dicam;
Nunc vero superest; Ex quo debet intelligi; Quid
quod ausus est etiam? Omitto domesticas tuas sor-
des; Nam illud quid attinet commemorare? Ita
est quemadmodum dixi.

CAPUT VI.

De Periodo.

Quid est Periodus?

R. Periodus est sententia brevis & absoluta, quæ
certis partibus, sive membris à se invicem penden-
tibus, & quodam veluti vinculo connexis numero-
se comprehenditur. Nomen traxit à voce Græca,
(a) quæ significat ambitum, atque circuitum.

*Quid sibi vult celebris illa Aristotelis definitio lib. 3.
Rhetoricæ, ubi ait: Periodum esse orationem, quæ ha-
beat principium, & finem, & magnitudinem, quæ uno
quasi aspectu perlostrari facile possit?*

R. Hanc Definitionem in nostram perbelle qua-
drare. Principium enim illud, de quo loquitur Ari-

(a) *wipodolos.*

stoteles, nihil aliud est, nisi primum Periodi membrum, quod ita suspensum ferri debet, ut aliud quidpiam subsequi omninò debeat; unde etiam vocatur principium. Medium vero ac finis sunt reliqua periodi membra, quæ brevi quodam contractoque verborum ambitu debent illa circumscribere. Unde verè dicitur, illam uno conspectu facile cerni debere, unoque spiritu pronunciari.

§. I. De partibus Periodi.

Quantam sunt Periodi Partes?

R. Periodus constat certis quibusdam partibus, quarum majores appellantur, *Membra Græcè Colæ*; minores vero appellantur *Incisa*, Græcè, *Commata*.

Quid est membrum Periodi?

R. Membrum, sive Colon, est pars Periodi continens sensum aliquem, sed suspensum ac imperfectum; v. g. (a) *Antequam de republica, Patres Conscripti, dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror*: ecce tibi Periodi membrum: neque enim hic sensus orationis conquiescit: Habebis Periodum absolutam, si ad primum illud membrum accedat hoc alterum: *Exponam vobis breviter consilium & professionis & reversionis meæ.*

Quid est Incisum?

R. Incisum, sive Comma, est pars membri; quemadmodum enim in Periodo membrum, sic in membro continetur incisum; v. gr. (b) *Nihil est, mihi crede viritate formosius; nihil pulchrius, mihi amabilius*: ex tribus hisce incisis membrum unum efficitur. Itaque dicere incisum est crebris id genus incisis, & articulis suam orationem distinguere.

Quandonam potissimum usurpanda sunt crebra illa Incisa?

R. Incisa mirum in modum valere, cum adversario vehementius & acrius instat orator. Ita Cicero per incisa Pisonem increpat, illumque (c) cæsim, ac punctim, ut ita loquar, objurgat & ferit: *No enim*

(a) *Philip. 1.* (b) *Cicer.*

(c) *Ital. Di punta, è di taglio.*

enim nos color iste servilis, non pilosa gena, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci tua ista lutulenta vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ.

§. II. De variis Periodorum generibus.

Quot sunt genera Periodorum?

R. Tria. Alia est Periodus bimembris, sive dicos; alia trimembris, sive tricos; alia quadrimembris, sive tetracos. Plura enim, vel pauciora membra, aut vix, aut nullo modo paritur germana sinceraque Periodus. Singula porro hæc membra si vel paria sint, vel non valde disparia, multo gratior & venustior erit oratio.

Periodus bimembris.

Ergo & mihi mea pristina vitæ consuetudinem, C. Caesar, interclusam aperuisti (a), & his omnibus ad bene de republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti.

Trimembris exemplum eximium esse potest illa Ciceronis Periodus, numeris, ut mihi videtur, omnibus absoluta, in exordio Manilianæ.

Nam cum antea per aetatem hujus auctoritatem loci contingere non auderem: statucremque nihil tunc nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere, omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.

Periodi quadrimembris, quæ & quadrata dici solet, absolutissimum exemplum habes in orat. pro A. Cæcinnæ: Si quantum in agro locisque desertis audacia potest; * tantum in foro atque iudiciis impudentia valeret: * non minus in causa cederet A. Cæcinnæ Sex. Aebutii impudentiæ, quantum in visienda cessit auciacia.

(a) Pro Marcello.

§. III. De legibus ac regulis Periodi.

Quanam sunt Periodi leges?

R. Tres præcipuæ. Prima est, ut illius membra nexibus quibusdam inter se quam aptissime cohæreant: alioqui enim jam non esset Periodus, sed oratio dissipata dissolutaque, & ut ajunt, *Arena sine calce.* 2. Regula hæc est, ut sensus non sit nisi in omnium membrorum fine perfectus. 3. Ut pleniore verborum ambitu & circulo Periodus concludatur.

Possetne fieri Periodus, quæ contineret membra vel minus quam duo, vel plura quam quatuor?

R. Posse fieri Periodum unius membri: atque hæc est illa, quæ vocatur ab Aristotele Periodus ** simplex*, sive *monocolos*: Posset etiam omnino usque ad quinque, aut sex, vel plura etiam membra produci. Verum perfecta, de qua hic tantum sermo est, Periodus nec ultra quatuor membra procurrat, nec infra duo contrahatur. Atque hæc est unanimes sententia Demetrii Phaleræi, (a) Hermogenis, ac Terentiani quoque Mauri, cum ait: Quatuor membris plenum formare videbis Rhetora circuitum, sive ambitus ille vocetur.

Atque in primis nobiscum ita sentit ipse Tullius, cum ait in Oratore: *Constat ille ambitus, & plena comprehensio è quatuor fere partibus, quæ membra dicuntur, ut & aures impleat, & ne brevior sit, quam satis sit, nec longior.*

Quod si, ut aliquando contingit, ultra quatuor procedatur; ac nihilo tamen minus orbe quodam, circuituque conclusa feratur oratio, vocabitur *Ambitus*, sive *Oratio periodica*. Ita Cicero pro (b) Archia Poeta:

Si

(a) *Hæmogènes Tarsensis anno ætatis 15. Rhetor nobilissimus, rerum omnium obliviscitur ante annum 24. & in extrema inscitia consentit.*

(b) *Archia Poeta Antiochenus, Ciceronis olim præceptor, ob ingenium & eloquentiam civitate donatur à Romanis.*

Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quamvis sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum, aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis & disciplina profecta, a qua ego confiteor nullum ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel in primis hic (a) A. Licinius fructum a me repetere prope suo jure debet.

§. IV. De artificio Periodi amplificandæ.

Quanam est prima ratio amplificanda Periodi?

R. Tirones nullo negotio Periodos fundent; si habeant ad manum, & in promptu particulas vel locutiones quasdam conficiendiss Periodis mirum in modum idoneas: cujusmodi sunt voces illæ omnes; quæ necessariam quandam habent cum aliis subsequentibus affinitatem, v. gr. *Etsi, quamvis, quamquam, quemadmodum, sicut, cum, quoties, quantum, qualis, quo, non, minus*: quibus respondent, tamen, veruntamen, nihilominus, ita tum, toties, tantum, talis, eo, quam.

In quavis enim Periodo partes duæ sunt, Protasis nimirum & Apodosis. Est autem Protasis prima Periodi pars, ex qua secunda pender, & in qua oratio crescit quodammodo & attollitur. Apodosis vero est altera periodi pars, in qua oratio perfecta conquiescit. Illæ porro, de quibus loquimur particulae, suspensæque locutiones mirum in modum idoneæ sunt ad Protasim cum Apodosi connectendam, ut videre est in allatis exemplis, illo præsertim pro Cæcinnâ supra §. II.

Quanam est secunda & tertia ratio amplificanda Periodi?

R. Periodus pulcherrimè dilatatur; cum brevis quædam sententia in suas quasi partes distribuitur. Ita Tullius paucula hæc verba (*omnes lugent Clodium*) amplificat per enumerationem partium, cum ait, ironice nimirum, Clodium defferri à Senatu, ab Equestri ordine à (b) Municipiis.

E 5

(a) *Aulus*. (b) *Municipia erant civitates, quæ muneribus & honoribus populi Romani fungebantur.*

2 (a) Colonis, ab Agris denique ipsis.

3. Facile dilatur Periodus per definitiones, quas vocant conglobatas, per circumlocutionem & per interpretationem, quæ fit cum res eadem aliis atque aliis elegantioribus verbis exprimitur. Vide quæ supra in Elementis diximus de Amplificatione.

§. V. De numero & ceteris virtutibus Periodi.

*Q*uid est numerus Periodicus?

R. Numerus Periodi, de quo hic agitur, non est numerus arithmeticus; sed est numerus ille in harmonia & concentu positus, de quo Virgilius in Ecloga 4.

—Numeros memini, si verba tenerem.

Et rursum in Ecloga 6.

Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres Ludere. . . .

Numerus autem Oratorius est harmonia quædam non exquisita, neque canora; qualis est in poematibus & canticis: sed ita dissimulata latensque, ut tamen sentiatur, & aures mirifica quadam voluptate permulceat.

Atque ut exemplo res illustretur, suavis admodum est auribusque pergratus verborum numerus in hac Tullii sententia pro Marcello: *Nulla est tanta vis, tantaque copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit.* Peribit funditus omnis venustas, si inverso numero dicas: *Nulla est vis tanta, & copia tanta, quæ non possit debilitari frangique viribus ac ferro.* Quid item suavius hac altera Ciceronis sententia in Philippica 2. *Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere?* Quæ quidem verba tam apte mihi videntur constructa, ut præclari cujusdam numeri absolutissimum exemplar esse possint. Abibit vero decor omnis, si sublato tam eleganti numero, dixeris: *Te miror, Antoni, non perhorrescere exitus eorum, quorum imitere facta.* Tanti nimirum est certa qua-

(a) Colonia oppida, quæ populus ex urbe Roma deducebatur ad incolendum. Colonia fiebant etiam privilegio, sine soli mutatione.

quadam moderatione numerorum explere sententias; ideoque, ut optimè notat *Quintilianus*, *Neque Demosthenes fulmina vibrasse diceretur, nisi numeris vibrata fuissent.*

§. VI. Regulæ sex, quibus reddi potest numerosa Periodus.

QUÆ de varia collatione pedum ac mensurarum, & de optima ratione miscendi inter sese *Dactylos*, *Spondæos*, *Anapestos*, *Jambos*, *Creticos*, *Molossos*, *Choræos*, & *Dichoræos* tradunt *Aristoteles*, *Tullius*, *Quintilianus*, ceterique artis magistri, sunt egregia illa quidem, & Oratori perfecto numquam satis commendanda. Veruntamen, ut aperte & ingenue loquar, animadverti jamdudum difficilioribus hisce & salebrosis, ut ita dicam, præceptionibus valde defatigari *Tironum* animos & illorum industria retardari solere potius, quam adjuvari.

Quapropter, ut animorum satietati fastidioque occurratur, operæ pretium me facturum existimaui, si ex laboriosis illis præceptionibus quemdam quasi succum exprimerem, & faciliores aliquot, brevesque regulas ad omnium captum, & quotidianum usum accommodatas hoc loco proponerem.

Quenam est prima regula Periodi numerosæ reddenda?

R. Numerosa fiet Periodus, si syllabæ breves ac longæ sic temperentur alternenturque quodammodo, ut neque copia brevium incitator ac celerior feratur oratio, neque longarum multitudine retardata languescat. Concinnam hanc brevium & longarum syllabarum temperationem vides in illis *Tullii* verbis ad *Cæsarem*: *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes, &c.*

Aliquando tamen, ex arte & industria, syllabæ breves, vel longæ; sine illa, quam dixi, mixtura concervantur, ad rei, de qua agitur, vel celeritatem, vel tarditatem exprimendam; & oculis quodammodo subjiciendam. Ita *Virgilius* *Æneid.* 5. remigantium sauturam impetum, naviumque velocitatem, *Dactylorum* crebritate depingit.

Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes:
Haud mora prosiluerunt suis: ferit æthera clamor
Nauticus. . . .

Item celeritatem equorum in hoc versu etiam pueris noto:

---It clamor, & agmine facto,
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula cam-
pum (a)

Tarditatem contra egregie imitatur hic versus lib. I.

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras.

Quanam est secunda regula numerosam efficiendi periodum?

R. Voces unius, duarum, aut plurium syllabarum si commisceantur, nascetur inde oratio valde numerosa; v. g. *Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Contra vero crebriore monosyllabarum iteratione quasi exilit atque subsultat oratio, v. g. *Hac in re nos hic non ferret.*

Quanam est tertia regula?

R. Cadet numerose Periodus, si magnificis & bene sonantibus verbis terminetur; ut in hisce exemplis ex Cicerone desumptis: *Quot amissimus cives, eos non Martis vis perculit, sed ira victoria. Nam qui locus quietis ac tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maxima moles molestiarum, & turbulentissima tempestates extiterunt.*

Quanam est quarta regula?

R. Nulla res magis tacit ad numerum oratorium, quam verborum splendor, non solum in periodi clausula, sed etiam in toto illius quasi contextu. Ita Tullius in Pisonem: *Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem.* Et in eloquentissima illa peroratione pro Fontejo: *Nolite pati, iudices, aras (b) Deorum immortalium, Vestæque Matris, quotidianis Virginis lamentationibus, de vestro iudicio commoveri.* Et in 4. Catil.

Id

(a) *Aeneid. 8.* (b) *Fonteji soror una ex Virginibus Vestalibus, qua sempiternum Vestæ ignem custodiebant.*

*Id est initium consilium, ut interfectis omnibus, nemo-
na ad deplorandum quidem populi R. nomen, & ad la-
mentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.*

Cedo quintam regulam?

R. Ut leniter, æquabiliterque fluat periodus, fu-
giendus est asperior litterarum & vocabulorum con-
cursus, quod est in oratione vitium vel maximum.
Incurritur autem in illud vitium multis modis.

1. Cum durius ac crebrius concurrunt inter se
consonantes, quæ stridorem efficiunt, ut *Ars stu-
diorum. . . . Rex Xerxes.*

2. Cum verbi prioris ultimæ syllabæ sunt pri-
mæ sequentis, ut vel ipsi Ciceroni aliquando exci-
dit, cum ait: *Res mihi invisæ visæ sunt.* Itemque
cum dixit in Carmine:

O fortunatam natam me Consule Romam!

3. Cum eadem littera, vel etiam, quod pejus
est, eadem syllaba crebrius iteratur; quale est illud
Ennii Poetæ:

Africa terribili tremis horrida terra tumultu.

Itemque illud ad eum tritum.

O Tite tute (a) Tati tibi tantu tyranne tulisti?

4. Cum similiter eadentibus ac desinentibus fre-
quenter utimur, ut *amatrices, adjutrices, prasti-
giatrices fuerunt.*

Tria tamen sunt, quæ Tirones etiam atque etiam
cavere debent: Primum, ne, dum numerose loqui
volunt, infarciant, ut persæpe fit, inania quædam
complementa & (b) ramenta numerorum, quasi si
rimas explere vellent. Alterum est, ne dum ora-
torium numerum quærunt, incidant in metricum,
& periodi finis sit finis alicujus versus, præsertim
Heroici, vel elegiaci: quod non semel Ciceroni
ipsi excidisse Hieronymus Lagomarsinus è Societ.
Jesu in opusculo, quod sic inscribitur: *Risposta di
Goltmario Pepugios Marsigliano*; allatis locis ipsis præ-
clare docet n. 19. p. 45.

Ter-

(a) Tati est vocativus a Tatios, ii.

(b) Ital. *Riempiture, rasure, e simili.*

Tertium est, ne, dum numero serviunt diligentius, & aurium voluptati morigerantur, omnis interea retardetur impetus visque orationis, & animus ab iis, quæ potiora sunt, penitus avertatur. Quapropter hæc aliaque hujusmodi in numero vitia, non ut ingens crimen expavecenda sunt; ac nescio hæc in re negligentia ne, an nimia sollicitudo sit peior.

Quanam est ultima numerosa Periodi Regula?

R. Caput illud est, non in periodo solum, sed etiam in omni oratione, ut Latina constructio quam maxime distet à vernacula; hoc est, ut verba per inversam, quam vocant, constructionem ita trajiciantur: ut quod re ipsa prius est, fiat artificiosa quadam verborum collocatione posterius.

Et quoniam trajecta illa constructio ita est propria Latinæ Linguae, ut omnis illius vis atque elegantia, ac quasi natura & indoles in eo potissimum sita esse videatur; visum est aliquot illustria illius exempla hoc loco ad imitandum proponere.

Exempla selecta constructionis trajectæ.

1. Quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ita victoriæ. *Cic.*
2. Habet magnum dolorem, unde cum honore discesseris, eodem cum ignominia reverti. *Cic.*
3. Frater tuus quanti me faciat, semperque fecit, esse hominem qui ignoret arbitrari neminem. *Cic.*
4. Quod cuique temporis datum est ad vivendum; eo bene utatur.
5. Mea lenitas si cui solutior via est, hoc expectabat, ut id, quod latebat, eruiperet. *Cic.*
6. Quam quisque novit artem, in hac se exercent.
7. Fac quæso, qui ego sum, esse te.
8. Quæ res in civitate duæ plurimum possunt, hæc contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia & eloquentia. *Cic.*
9. Fere quem quisque locum pugnando ceperat, eum, amissa anima, corpore tegebat *Sallust.*
10. Id sibi negotii credit solum dari, populo ut placerent quas fecisset fabulas. *Terent.*

II. Quas

11. Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ.
Terent.

12. Quam rem vitio dent, quæso, animum advertite.

§. VII. Quomodo parari possit facultas numerose dicendi.

QUÆ de Periodis numerisque, post Aristotelem, Ciceronem & Fabium, accurate præcepimus hæctenus, non eo dicta sunt à nobis, quo Tiro in dinumerandis pedibus syllabisque dimetiendis conensescat; quod sane nec magui, nec felicitis foret ingenii. Verum hæc apte numeroseque dicendi facultas non est profecto tanti laboris, quanti prima fronte videtur esse. Nihil est enim tam flexibile, & quod tam facile sequatur quocumque ducas, quam oratio; atque ut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus ac fingimus, sic plane dictiõnis genus ad omnem rationem & ad aurium voluptatem motumque animorum facile mutatur ac vertitur.

Qua ratione viaque numerose scribendi facultas parabitur?

R. Duplici porissimum. 1. Si Tiro numerosas aliquot & volubiles Tullii sententias non legere modo, sed elata etiam voce pronunciare assuescat; cujusmodi sunt illæ, quas supra attulimus, vel illæ, quas affert Quintilianus: *Omnes prope civitates virtute, gloria, dignitate superabat. Itemque ista; Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit*; qui numerus ita placuit populo, inquit idem Tullius, ut hac audita periodi clausula, clamorem ingentem sustulerit.

2. Parabitur numerose dicendi facultas, si numerum illum & quasi concentum imitatione ac stylo coneris exprimere; quod quidem exercitatione atque usu, qui est optimus dicendi magister, non ita difficulter consequeris. *Ut enim qui in solo ambulat, sensim coloratur*, inquit Tullius: *ita cum istos libros lego, sentio orationem meam illorum quasi cantu collocari.* Sed de Periodo satis hæctenus dictum. Nunc ad majora veniamus.

CA.

CAPUT VII.

De Stilo Oratorio.

OMnem hanc de Stilo doctrinam hausimus in primis ex aureolo illo libello Demetrii (a), cui vulgo Phalerci cognomen tribuitur, & ex egregia Longini (b) commentatione de Stilo magnifico: Quod utrumque opusculum Tirones, si me audiant, nocturna, ut cum Horatio loquat, diurna que manu versabunt. Verum quæ illi præcepta, quantumvis egregia, confuse tamen ac permixte tradunt, nos faciliori ac commodiori ordine digesta sic disposuimus, ut ad omnium captum & communem intelligentiam sit accommodata.

Quid est Stilus?

R. Stilus, si primam vocis vim & originem spectes, est acus, seu instrumentum quo in ceratis, tabulis scribebatur antiquitus. Hinc factum est, ut Stilus, pro ipsa scriptione, seu dictione, & sermonis confirmatione usurparetur.

Quot sunt Stilorum genera?

R. Stilus, seu orationis character, triplex est. 1. Magnificus, sive sublimis. 2. Humilis, sive tenuis, qui etiam infimus dicitur. 3. Mediocris, sive æquabilis.

§. I. De Stilo sublimi.

Quid est Stilus sublimis?

R. Stilus sublimis ille est, qui constat verbis splendidis, magnificisque sententiis, quique sua nobilitate rapit quodammodo extra se audientium animos, & admirationem extorquet etiam ab invitis: quale est illud morientis Didonis. (c).

Exo-

(a) Demetrius Phalereus facundia nobilis, annos decem præfuit Athenis, & statuis 360. areis fuit honoratus; postea vero eiectus, fugit in Ægyptum ad Ptolemeum Lagum. (b) Longinus Zenobia Palmyrenorum Regina magister & consiliarius, ab Imperatore Aureliano necatus, quod audaces Zenobia ad ipsum Aurelianium litteras scripsisset. (c) Lib. 4.

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
 Qui face Dardanios, ferroque sequare colonos.

Id genus sunt etiam verba illa ejusdem Didonis in *Aneam*. (a)

Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,
 Perfide: Sed duris genuit te cautibus horrens
 Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera rigres.

Vel, ut ait Ovidius in eandem sententiam:

Te lapis & montes, innataque rupibus altis
 Robora; te sævæ progenere feræ.

Laudatur plurimum in hoc genere celebris illa Alexandri Magni responsio, cum suam illi filiam, cum decem talentorum millibus, & Asiæ media parte, Persarum Rex Darius obtulisset. Ego vero, inquit (b) Parmenio, acciperem, si Alexander essem: Et ego, inquit Alexander, si Parmenio essem.

Tale illud ejusdem Alexandri ad Darii legatos: Nunciate Dariogratiarum actionem apud hostem supervacaneum esse; me, qua fecerim clementer & liberaliter, non amicitia ejus tribuisse, sed natura mea. Bellum cum captivis & feminis gerere non soleo. Armatus sit oportet quem oderim.

Eodem pertinent egregia illa ejusdem Alexandri verba ad suos milites: Nondum (c) *Feminam aquavitimus gloria; & jam nos laudis societas tenet.*

Magnificæ locutionis exempla passim apud Tullium reperies; ut cum ait: *Fasces licetarios janua Possidonii submisit Pompejus, cui se Oriens, Occidentisque submiserat.* Habes etiam in paucis hisce Ovidii verbis, aliisque similibus non paucis:

Jam seges est, ubi Troja fuit.

§. II. De Arte comparandi Stili sublimis.

Quoniam pacto conciliari poterit?

R. Duobus potissimum modis. 1. Si nobilissima quæque rei, de qua loqueris, adjuncta, seu circumstantias consideres, illamque inspicias, qua

(a) Dido *Anea*. (b) Parmenio unus è fortissimis Alexandri Ducibus & amicis, postea ab illo occisus.

(c) Semiramis Nini Assyriorum Regis uxor Egyptum, Ethiopiam, Indiam, &c. subegit.

qua parte illustrior est atque speciosior, cetera vero sileas atque dissimules; ut olim Apelles, teste Plinio, imaginem amici sui Antigoni latere tantum altero (a) ostendit, ut amissi oculi deformitas lateret. Sic etiam Homerus tempestatem admodum magnifice pingit, illustrissima illius adjuncta mira quadam arte seligendo. Eadem arte Neptunum curru investum, perambulantem maria, soloque nutu fluctus iratos pacantem, describit Virgilius *Æneid.* 1. Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat; Collectasque fugat nubes, solemque reducit:

Atque rotis summas levibus perlabitur undas.

2. Metaphoræ, præsertim ex rebus illustribus desumptæ, mirum in modum faciunt ad Stili granditatem atque magnificentiam; ut cum Virgilius (b) ait de Augusto Cæsare:

. . . Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello.

Et cum ait Cicero pro Marcello: *Nullius est tantum flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, qua, non dicam exornare, sed enarrare, Cæsaris res tuas gestas possit.* Aut cum ait Horatius: *Curas laqueata circum tella volantes.*

3. Stili magnificentiam facile consequeris, si legas assidue auctores eos, qui grandiloqui, ut ita dicam, fuere, cum ampla sententiarum gravitate, & majestate verborum, cujusmodi sunt Cicero *Catilinaria secunda*, *secunda Philippica*, in *Verrem*, in *Pisonem*, pro *Milone*, præcipue sub finem: Virgilius, præsertim *Æneid.* lib. 1. 4. & 6. Lucanus, Cornelius in *Gallicis Tragediis*, &c.

§. III. De Stilo simplici.

Quid est Stilus simplex?

R. Stilus simplex, qui etiam nuncupatur tenuis, & infimus, ille est, qui in rebus tenuioribus, & exilibus, cujusmodi sunt epistolæ, dialogi, præceptiones, & sermo familiaris, solet usurpari.

Quanam sunt dotes Stili simplicis?

R. Præ-

(a) Ital. *In profilo* (b) *Georg.* 4.

R. Præcipuæ illius dotes sunt perspicuitas, nitor atque munditia. Verecundus ac parcus in illo debet esse troporum ac Schematum usus; vehementiores vero figuras, cujusmodi sunt Apostrophe, Proso-popœja, aliæque id genus, omnino repudiat. Se-lectissima Stili simplicis exempla passim invenies in Phædri fabulis, & in Virgilio Bucolicis, ut cum ait Ecloga I.

Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fœtus.

Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos
Noram: sic parvis componere magna solebam.

§. IV. De Stilo mediocri.

*Q*uid est Stilus mediocris?

R. Hic est, qui medium quemdam locum ob-tinet sublimem inter & infimum. Hoc dicendi ge-nus neque majestatem verborum habet, aut gravi-tatem illam sententiarum, quæ in sublimi est, neque est subtili ac pressa oratione limatum, quemadmo-dum genus infimum ac simplex: sed, ut ait Tullius;
Est Stilius quidam interjectus, intermedius, & quasi temperatus, nec acumine inferioris, nec fulmine utens superioris, vicinus amborum, in neutro excellens, utrius-que particeps.

Vocatur autem ab eodem Tullio, *Stilus floridus atque politus*, quod nimirum in hunc præcipue me-diocrem Stilum omnes verborum veneres ac venus-tates, omnes sermonis delitiæ soleant illigari. Ab-solutum hujusce Stili mediocris exemplum habes in Virgilio Georgicis: v. g. Cum ait Lib. I.

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis;
Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt, sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor,
Sive plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas,
Sive durat magis, & venas adstringit hiantes,
Ne tenues pluviam, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

§. V.

§. V. De usu triplicis Stili, seu Characteris.

Quænam utendum Stilo simplici, aut mediocri, aut sublimi?

R. Cum tria sint Oratoris Officia, docere, delectare & movere; Stilo simplici utetur ad docendum, mediocri ad delectandum, magnifico vero ad movendum, & ad affectus concitandos.

Præterea Stilus simplex, seu infimus convenit comœdiis; magnificus aptus est tragœdiis; mediocri vero in historia est adhibendus; quamquam Cæsar simplicem potius quam mediocrem Stilum usurpavit; quod nempe Commentarios potius scripsit quam Historiam, ut notat Tullius in libro de Claris Oratoribus.

Item Bucolicis, & Eclogis accommodatus est Stilus simplex; Georgicis convenit Stilus mediocri; Epico vero poemati, cujusmodi est Maronis Æneis, aptus est Stilus magnificus: quod triplex discrimen in Virgilio licet animadvertere. Quamquam hæc omnia genera non raro miscet in ipsa Æneide, & simplicem Stilum adhibet in libro quinto, ubi de ludis agit, & mediocrem in libro primo. Idem plane dicito de Comœdiis, quæ altius assurgunt aliquando, ut monet Horatius in Arte Poetica: interdum tamen & vocem Comœdia tollit, Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Quinam Stilus ceteris duobus est anteponendus?

R. Stilum illum esse ceteris anteponendum, non qui sublimis sit, aut cujuslibet alterius generis; sed qui ad rem, de qua agitur, maxime sit aptus; ita ut, quemadmodum loquitur Tullius, *Magna graviter, mediocra temperate, humilia subtiliter efferat.*

§. VI. De Stilo vitioso.

Quænam sunt præcipua vitia in Stilo vitanda?

R. Vitiosum esse Stilum: 1. Tumidum, & inflatum: 2. Puerilem ac frigidum: 3. Fluctuantem, & dissolutum: 4. Denique succum & exsanguem.

Quid est Stilus tumidus & inflatus?

R. Ille est, qui verbis ac sententiis supra modum

In-

Intumescit. Id genus sunt illi Imperatoris (a) Neronis inepti versiculi, quorum tumorem jure ridet (b) Persius Satyra I.

Torva (c) Mimalloneis implerunt cornua bombis, Et raptum vitulo caput oblatura superbo

Bassaris, & lyncem Manas flexura corymbis

(d) Evion ingeminat: reparabilis advocat echo.

Quid est Stilus frigidus?

R. Stilus frigidus, ac puerilis (sunt enim valde affinia hæc duo vitia) ille est, qui puerilia quædam ornamenta, frigidos lepores, ineptas allusiones, affectatas ac luxuriantes descriptiones, frivolaque hujusmodi crepundia putidius aucupatur, cujusmodi sunt istæ sententiæ, quæ merito repudiantur à Magistris artis: *Centaurus seipsum equitans...* *Auro magis aurea, &c.*

Potest autem vitium illud esse vel in verbis, vel in sententiis. Erit in verbis, si sint vel molliora: quale est illud Mæcenatis: (e) *Femina cirro crispata, & labris columbatur, incipitque suspirans, ut cervice laxa feratur*: vel si sint indecore translata, qualia sunt ista, quæ damnat (f) Cornificius; *Montes belli fabricatus est, Campos sustulit pacis*: vel si juncta fuerint more dithyramborum, ut in illo Publii (g) Syri de ciconia:

Pietatis cultrix, gracilipes, (h) crotalistria,

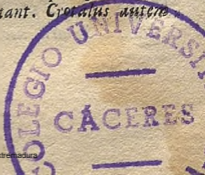
Avis extil hiemis.

Erit vitium in sententiis, si nimis tumidæ sint & hyperbolicæ, qualis est ista lippis ac consoribus nota, quam referunt Plutarchus, & Cassius: „Mime mirandum est si Dianæ Ephesiæ templum „con

(a) Nero malus poeta, Bacchas scropsit & saltavit.

(b) Consule ipsum Persium. (c) Baccha mulieres dicebantur Mimallonea, vel Bassarides, vel Manades, hoc est, insanæ. (d) Evoc, evion, Bacchantium furentium voces. (e) Femen, inis, coscia. (f) Auctor libri ad Herrennium. (g) Publius Syrus mimorum scriptor elegantissimus, vixit ante Virgilium tempore J. Casaris.

(h) Quasi Crotalum voce imitant. Crotalus autem est Italis Naccara.

„conflagraverit, qua nocte natus est Alexander.
 „Quippe Dea in ipso Olympiæ matris Alexandri
 „partu, obstetricandi laboribus & curis districta,
 „ignem non valuit restinguere.“

Sic etiam nimis frigide ac pueriliter dictum fuit à Plauto de Sene avaro, in Aulularia :

Suam rem perdisse, seque eradicarier :

Quin Divum atque hominum clamat continuo fidem,
 De suo sigillo fumus si qua exit foras.

Quid est Stilus fluctuans ac dissolutus?

R. Ille est qui sine articulis, sine numero, sine arte fluctuat huc illuc, neque sibi ullo pacto cohæret; quod sane virium Tironibus est valde familiare. Hujusmodi affert Cornificius : „Socii
 „nostri, cum belligerare vellent, profecto ratioci-
 „nati essent etiam atque etiam quod possent facere,
 „siquidem sua sponte facerent, & non haberent
 „hinc adjuutores multos & malos, & audaces. Se-
 „lent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia
 „volunt gerere.

Quid est Stilus siccus, & exsanguis sive aridus?

R. Ille est, qui nihil ferme habet neque orna-
 menti, neque succi. Hoc Stili genus vulgo (a)
 Frontoni tribuitur.

§. VII. De Stilo Laconico & Asiatico.

Quid est Stilus Laconicus?

R. Est Stilus argutus, perbrevis, & acutus, quo multa paucis dicuntur. Nomen porro traxit à Laconibus, qui etiam Spartani dicebantur, ac Lacedæmonii, quibus Stilus ille erat in deliciis, & quibus proluxa loquacitate nihil erat odiosius.

Profer selecta aliquot exempla Stili Laconici?

R. 1. Hosti aliquando per atroces ac longiores litteras ferrum flammamque minitanti, hac una syllaba responderunt Spartani, *si*, hoc est, *si potes, si per nos tibi licet.*

2. Philippo Regi Macedonum injustum nescio quid flagitanti responderunt hac unica voce, *non.*

3. Ejus-

(a) *Fronto Marci Aurelii magister, qui illi statutam à Senatu, decervi curavit.*

3. Ejusdem generis est responsum Cleomenis Spartanorum Ducis ad Samios: *Eorum quæ dixistis, prima non memini, media non intelligo, ultima non probo.*

His adde Laconicam illam epistolam Archidami ad Eleos bellum parantes: *Archidamus Eleis: Bonum est quiescere.*

Itemque illam (a) Philostrati litteram ad amicum: *Mitto ad te ficus hibernas. Mirare in illis vel quod jam sunt, vel quod adhuc sunt.*

Laconicam illam brevisloquendam mirifice expressit Cæsar in laureatis suis ad Senatum litteris, victo Pharnace Ponti Rege, Mitridatis filio: **VENI, VIDI, VICI.**

Porro brevitatis illa loquendi imperiosum quidam habet, ideoque aptissima est minantibus, mirificeque prodest ad animos perterrefaciendos. Nam ut in tenebris magis timentur omnia, quam in luce; sic illæ orationis quasi tenebræ terribiliora reddunt ea, quæ proponuntur, inquit Muretus in variis lectionibus. Idque, ut opinor, secuti Lacedæmonii, cum ad Philippum, interposita nescio qua offensione, bellum minaciter intentantem ita scripserunt: *Lacedæmonii Philippo: Dionysius Corinthi.* Multo enim fortior, & ut Lucretii verbo utar, penetrabilior illa brevitatis fuit, quam si ita dixissent: *Memento Dionysium Tyrannum tui prorsus similem, regno fuisse pulsum ob ambitionem ac turbulenta ingenium, & nunc privatam vitam agere Corinthi.* Videto ne tibi quoque contingat idem, dum aliorum libertatem studeas opprimere.

Neque dissimile illud Demetrii ad Locrenses: *Faxo, cicada apud vos humicanant, cum significare vellet totam illorum regionem à se devastatam iri.*

Quid est Stilus Asiaticus?

R. Ille est, qui furiosi quodam orationis ambitu circumscribitur, multisque verbis pauca dicit. Asiatici nomen traxit ab Asiæ populis, qui diffu-

sio-

(a) Philostratus Philosophus, qui Apolini Thyranai vitam Græce scripsit, sed elegantius quam verius.

siorem illum Stilum habebant in deliciis. Illius exemplum quotidie vides in verbosis illis hominibus, qui tam multam pauca dicunt. Hunc porro stilum Asiaticum tu fugies, si sapis. Quid enim tam insulsum est, quam verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia.

De ratione Stili comparandi.

Stilus, qui aliud nihil est, quam certa quædam scribendi ratio cujusque propria, ex duabus maxime rebus coalescit: 1. Ex sententia: 2. Ex sententiæ conformatione, seu quod idem est, ex verbis, quibus ornatur & quodammodo versutior sententia.

De sententia id generatim & universe dici potest: in ea spectandum esse primum, ut sit verâ; deinde ut sit perspicua; postremo ut sit argumento idonea, & ad rem de qua agitur accommodata. In conformatione vero sententiæ, qua una maxime Stilus continetur, quatuor sunt observanda: 1. Verborum proprietas: 2. Eorumdem elegantia: 3. Nexus: 4. Collocatio.

Quomodo cognosci & comparari poterit verborum proprietas, & elegantia?

Ad verborum proprietatem & elegantiam penitus cognoscendam, adjumenti multum afferent, 1. Aureus (a) Hadriani Cardinalis Liber *De sermone Latino, & modis latine loquendi*. 2. Libellus à Scoto editus de verbis Ciceronianis. 3. Alius à Manutio scriptus, quem *Elegantias latinæ locutionis* appellat. 4. Liber à Laurentio Valla elaboratus, *De latinæ sermonis elegantia*. 5. *Delectus Latinitatis* Mureti. & *Flos Latinitatis* Pompey. 6. Non omittendus Liber ab Henrico Stephano editus, *De latinitate falso suspecta*; nec opus posthumum Vavassoris; *De vi & usu quorundam verborum*.

Præcipue vero & supra cetera omnia adhibendus erit laudatissimus Nizolii Apparatus in Ciceronem, cum Francisci Silvii Progymnasmatum ad illius calcem editis.

sunt

(a) Hadrianus Cardinalis floruit in initio sæculi 16.

Sunt autem Silvii Progymnasmata trecentæ observationes eximæ, de incorrupta Latini sermonis integritate, quas ego Tironibus per necessarias semper existimavi.

Quo pacto intelligi poterit, & edisci verborum nexas & apta eorumdem collocatio.

R. Verborum nexas, & Ciceroniana collocatio continetur particulis quibusdam, seu commissuris, quæ vim habent hujusmodi, ut nihil sit abruptum in Stilo, nihil hians & absonum, nihil dissolutum & fluctuans, hoc est, quod sine nervis, articulisque fluctuent huc illuc: sed ut omnes sententiæ singulæque earum partes certo interse nodo numeroque cohæreant.

Valde profuerit in eam rem legere auream Horatii Tursellini libellum: *De Particulis latine locutionis*. Habebis etiam utilitatem aliquam *Flos latinæ nitatis* in tertia parte, quæ est *de Particulis*; sed Tursellino longe multumque inferior.

Denique ad verborum collocationem Ciceronianam facilius noscendam, consulenda sunt Silvii Progymnasmata, de quibus supra dictum. Vide etiam quæ paullo ante diximus de regulis, quibus reddi poterit numerosa periodus.

Quibus rebus comparari facile poterit Stilus optimus &c.

R. Duabus maxime rebus: primo, diligenti bonorum librorum lectione: 2. assidua eorumdem imitatione. Diximus in *Elementis de Imitatione*: nunc vero superest, ut de *Lectione* & de *Librorum delectu* videamus.

De Scriptorum Latinorum delectu.

Quæcumque diximus hætenus, & posthac dicturi sumus, vel nullam, vel perexiguam habebunt utilitatem, nisi exquisitissimum quemdam delectum in Latinis auctoribus legendis & imitandis adhibeamus.

Sunt autem Scriptorum Latinorum ætates quatuor nempe uti hominum apud Poetas. Sed Poetis, ut verbis ipsorum utar,

Aurea prima nata est ætas.

. Subiitque argentea proles,

Auro deterior, fulvo pretiosior ære.

Tertia post illam successit abenea proles.

. . . De duro est ultima ferro.

Latinæ v. o. linguæ ætates ordine contrario procedunt. Nam. ferrea ad æneam, deinde ab ænea ad argenteam, & mox ad auream ventum est.

Quenam nuncupanda est ferrea Lingue Latine ætas?

R. Ad ferream ætatem refert Leges duodecim tabularum, & Columnam rostratam C. Duillii, quæ hodieque visitur Romæ; itaque Saliarum hymnos Numæ Pompilii, vix tandem à sacerdotibus suis intellectos, cujusmodi est v. g. randiculum illud fragmentum, quod à Varrone citatur: *Omnia dapatilia comisse Jani Cusiones. . . . Dounus Ceruses Deivos Janos venit.* (a) Porro *dapatilia comisse* significat, si quæris, opipara comedisse; *Jani* vero *Cusiones* sunt curiones seu sacerdotes Jani; *Dounus Ceruses* est bonus creator: *Deivos* adhibetur pro *Divos*, ut nemo non videt, & *venet* pro venit.

Eodem refer vetustissimum illum versum de Saliarum exsultationibus.

præsul ut amptruat, & volgu redamptruat olli.

Hoc est, cum Saliarum antistes & magister saltans, atque tripudians motum aliquem edidit, eundem omnino motum de compacto referat Saliarum chorus omnis:

Et volgu redamptruat olli.

Amptruare enim erat olim motum aliquem saltando edere. Porro ferream illam Latinæ Linguæ ætatem jure poteris illius quasi pueritiam appellare.

Quenam est ænea Lingue Latine ætas?

R. Ænea ætas incipit à Livio Andronico, qui omnium primus Latinos versus scripsit. Ad eandem ætatem pertinet.

Ennius ingenio Maximus, arte rudis.

Ut de illo scribit Naso; itemque Cæcilius, *Malus Latinitatis auctor*, inquit Tullius Totum porro tempus illud, quo florere Andronicus, Ennius,

(a) *Lautissima erat Saliarum cæna, unde Horatius: Nunc saliaribus ornare pulvinar Deorum Tempus erat dapibus, sodales.*

nus, Nævius, Cæcilius, Pacuvius, &c. quasi crescentem Latinæ Linguæ ætatem poteris nuncupare.

Quenam est ætas argentea?

R. Ad ætatem argenteam pertinent Plautus in suis Comœdiis; & Cato de re rustica. Terentium vero ad auream ætatem omnino referendum esse judicamus; quamquam nonnullis, ob illius *Archaismos*, secus visum fuerit, sed immerito. Hanc vero argenteam ætatem quasi adolescentiam Latinæ Linguæ possumus appellare.

Quenam demum est aurea Latinæ Linguæ ætas?

R. Auream ætatem appello tempus illud annorum ferme centum, quod vulgo Augusti ætas dicitur, estque magni Ciceronis ortum inter & ejusdem Imperatoris Augusti mortem interjectum. Hac aurea ætate floruerunt inter Oratores ac Rhetores, Cicero & Cornificius, auctor, ut verissimillimum est: quatuor librorum ad Herentium, qui vulgo adscribuntur Ciceroni; inter Historicos Julius Cæsar, A. Hirius, qui scripsit commentarios de bello Alexandrino, de bello Africano, & de bello Hispaniensi; Sallustius, (a) Vellejus, vulgo dictus Paterculus, Cornelius Nepos, & Quintus Curtius. Inter Poetas Virgilius, Horatius, Catullus, Tibullus, Propertius, Phædrus, Ovidius, Lucretius & Publius Syrus, quorum postremi duo ceteros ætatis aureæ Poetas aliquantum ætate antecessere. Inter Medicos, Philosophos, rei que rusticæ, aut Architectonicæ Scriptores, Varro, Columella, Cornelius Celsus, & Vitruvius. Aureum vero illud tempus quasi virilem Latinæ Linguæ ætatem vocare jure poterimus.

Eos igitur maxime legere & imitari oportet, qui hac aurea ætate vixerunt; ac ante omnes Tullium, *calest em in dicendo virum*, ut eum Fabius appellat, *quique*, ut ait idem Fabius, *apud posteros id consecutus est, ut Cicero jam non hominis nomen, sed eloquentiæ habeatur. Hunc igitur spectemus; hoc propositum sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placuerit.*

F 2

Quan-

(a) *Vellejus Paterculus fuit Prætor in Africa. Hinc errore Librariorum dictus Paterculus pro pater cujus.*

Quanta vero cura ac religione sermonis proprietatem observaverit Cicero, satis magno argumento erit quod dicam. Fuit cum existimaret *inhibere remos*, idem esse ac retinere; & auriga equos *inhibet*, ut cursum sistat, sic etiam remos *inhiberi*, dum sustententur. Postea vero ex nautis didicit *inhiberi remos*, cum remiges alio navigantes modo, navim ad puppim convertunt. Quod edoctus; minime cessandum putavit, donec Atticus & Varro monebantur, ut in primo de Oratore libro, quem jam transmiserat, locus ille emendaretur. Quod ita esse indicant hæc Tullii verba ad Atticum (a):

„ *Inhibere illud tuum, quod mihi arriserat, vehementer displicet; est enim verbum totum nauticum: quamquam id quidem sciebam; sed arbitrabar sustineri remos, cum inhibere essent remiges jussi. Id non esse ejusmodi didici heri; cum ad villam nostram navis appellaretur; non enim sustentent, sed alio modo remigant. Id à (b) retentione remotissimum est. Quare facies, ut ita sit, in libro, quemadmodum fuit. Dices idem Varroni, nisi forte mutavit.*

Quod si de vocula una ita laborabit Tullius, nihil mirum si viro, ut omnium eloquentissimo, ita etiam proprietatis adeo amanti, omnium doctissimus Varro mitteret libros suos de Lingua Latina, si item omnium fortissimus Julius Cæsar, nec vel eloquentia, vel doctrina illi minor futurus, si totum his se studiis tradidisset, eidem dicaret libros suos de Analogia. Qua de re sic Tullius in Bruto: *In maximis occupationibus ad me ipsum de ratione latine loquendi accuratissime scripsit Cæsar.*

Quisnam Ciceroni proximus est incorrupta Latini sermonis integritate & elegantia?

R. Primum post Ciceronem damus locum Cæsari, atque Terentio. Sane quam præclare de utroque senserit Tullius, liquet ex his quæ de utroque scripsit, ac de Terentio quidem sic loquitur ad Atti-

ti-

(a) *Epist. 21. lib. 13.*

(b) *ἰποχῆς.*

ticum : *Secutus sum*, non dico *Cacilium* (*malus enim auctor Latinitatis est*) : Sed *Terentium*, *cujus fabella propter elegantiam putabantur à C. Lelio scribi.*

De Cæsare vero sic idem in Bruto : „Etiam „Commentarios quosdam scripsit rerum suarum „valde quidem probandos: nudi enim sunt, recti „& venusti, omni ornatu orationis, tamquam ves- „te detracta : sed dum voluit alios habere parata „unde sumerent, qui vellent scribere historiam; „ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa (a) „calamistris inurere, sanos quidem homines à scri- „bendo deterruit.“

Quinam Latinitatis auctores, post tres hos, legendi sunt?

R. Cum Fabio, *Ut quisque erit Ciceronis similitimus*; Quales sunt Phædrus, Cornelius Népos, Livius, Curtius, & alii quos recensuimus, qui vel Ciceronis ævo vixere, vel non ita magno distant intervallo.

Degustari etiam poterunt, sed parce & sero, recentiores nonnulli, qui Ciceronem diligenter sunt imitati, & quomodo sit imitandus, ipsi exemplo esse poterunt. Quales sunt Muretus, Manutius in epistolis illis, quas ante senium scripsit, nam ceteræ frigidam sapiunt ætatem, Sadoletus, Bembo, Maffæus pictus atque politus, Bunellus, Turselinus, Longolius, Perpinianus, Vavassor, Petavius.

Post obitum Augusti, incorrupta illa, quam dixi, latini sermonis integritas sensim adulterari cœpta est, & quasi ex auro in argentum iterum commutari, ut ex Senecæ, Fabiique & aliorum querimoniis liquet. In decrescente illa ætate sunt inter Oratores ac Rhetores, Fabius Quintillianus, Plinius Junior, &c. Inter Historicos Suetonius, Justinus, &c. Inter Pœtas Lucanus, Persius, Silius, Ju-

(a) *Calamistrum* est ferrum illud teres, quo candente capilli intorquentur, in cincinnosque crispantur. *Inurere* vero *calamistris* metaphoricè dicitur pro *vanum atque immodicum ornatum adhibere*, Ital. *Infrascare*, *imbeljetare*, ec.

Juvenalis, Stadius, Martialis, Seneca. Inter Philosophos vero Seneca, Plinius Veronensis, & inter Grammaticos denique Ascenius, Agellius, &c.

Denique à temporibus Severi auspiciari licet æneam ætatem, quæ tandem in ferream desit, postquam variarum gentium irruptione ipsi Romani facti sunt barbari, & in hac ætate decrepita sunt Symmachus, Capella, Sidonius Apollinaris, quos omnes tu vitabis summopere, si sapis.

Finis Libri Primis.

ARTIS RHETORICÆ LIBER SECUNDUS.

DE INVENTIONE.

EGimus hætenus de Figuris ac Tropis, de Peri-
odo & Stilo. Postulat nunc instituti nostræ
ratio, ut agamus de Inventione, sine qua, teste
Tullio, frivola erit & puerilis omnis locutio.

Quid est Inventio?

R. Est excogitatio argumentorum, quæ valeant
tum ad fidem faciendam, tum ad motus excitandos.
Primum igitur agendum nobis erit de argumentis,
deinde de motibus, seu affectibus excitandis.

De Argumentis & locis oratoriis.

Quid est argumentum?

R. Est probabile inventum ad faciendam fidem;
ut, si probare velis expetendam esse Rhetoricam,
invenies, quod sit ars bene dicendi.

*Unde sumuntur Argumenta, sive rationes ad ali-
quid probandum?*

R. Sumuntur ex locis oratoriis, quos Tullius ap-
pellat *Argumentorum sedes*, in quibus latent, & ex
quibus sunt depromenda. Quapropter, si vis Orator
esse, in promptu tibi esse debent loci illi, &, ut
ita loquar, ad manum; ut in illis uberrimam Ar-
gumentorum segetem facile possis invenire.

Quot sunt genera locorum?

R. Duo. Alii enim petuntur ab ipsa re, & id-
circo vocantur *Intrinseci*, seu *insiti*; alii sunt extræ
ipsam rem, de qua quæstio est: unde etiam vo-
cantur *Extrinseci*, seu *remoti*. De utroque illo ge-
nere, ac de primo præsertim, quod majus quod-
dam monumentum habet ad eloquentiam, accurat-
issime nobis est hoc loco tractandum.

CAPUT PRIMUM.

De Locis intrinsecis.

Quot sunt loci orationis intrinseci?

R. Sexdecim: Definitio, Enumeratio partium, Notatio, Conjugata, Genus, Forma, Similitudo, Dissimilitudo, Comparatio, Repugnantia, Adjuncta, Antecedentia, Consequentia, Causæ, Effecta-Comparatio.

§. I. Definitio.

Quid est Definitio?

R. Est brevis & circumscripta rei explicatio, inquit Tullius; vel, ut Philosophi malunt, Definitio est oratio, quæ rei naturam explicat.

Quomodo fit recta definitio?

R. I. Accipito aliquid rei quæ definitur, commune cum aliis; deinde addito aliquid illi unice proprium ac peculiare, & tum demum habebis optimam definitionem: v. g. *Rhetorica est ars bene dicendi*: quod sit ars, hoc illi commune est cum aliis artibus; quod vero sit ars bene dicendi, hoc est illi omnino proprium. Quod si manca sit & mutila tua definitio, jure ac merito poterit tibi contingere quod olim Platoni contigit. Definierat aliquando Plato hominem, *Animal bipes & implu- me*. Diogenes Cynicus, homo dicax & Academicorum irrisor, gallum implumen ac dudum in mediam Platonis scholam projiciens, *En*, inquit, *hominem Platonis*.

Estne eadem definiendi ratio Logicis & Oratoribus?

R. Longè diversa. Logici enim jejune, breviter, ac sicce rem definiunt per genus & differentiam: v. g. *Homo est animal rationale*; Orator vero liberius & ornatus hominem ita definit per locos Rhetoricos: *Homo est eximium opus à Deo efformatum, rationis particeps, ad Dei imaginem conditum, atque ad immortalitatem natum*. Hoc autem Oratorium definiendi genus, si recte appellare velimus, *Descriptio* potius appellari debet, quam *accurata Definitio*.

Quot

Quot modis fieri solet Descriptio, seu oratoria Definitio?

R. Sex potissimum modis fieri solet. 1. Per partes, ex quibus res ipsa constat; ut si dicas; *Ars oratoria est ars, quæ constat inventiono, dispositione, elocutione, & pronuntiationo.*

2. Fit per effectus, ut cum dicitur: *Peccatum est pestis animæ, conscientia labe, vitæ pernicies, natura dedecus; orbis ruina, odium Dei, &c.*

3. Definitio fit per negotiationem & affirmationem; cum nempe primum dicimus quid non sit res, ut deinde melius intelligatur quid sit; & hæc definiendi ratio Ciceroni perfamiliaris fuit. Ita Pilonem probat, non fuisse Consulem. „ Tu in litoribus, in „ toga & prætexta esse Consulatum putas? Quæ or- „ namenta etiam in Sex. Clodio, te Consule, esse „ voluisti. Hujus te Clodiani canis insignibus consi- „ latum declarari putas? Animo consulem esse „ oportet, ut consilio, fide, gravitate, vigilantia, to- „ to denique munere consulatus. *Et pro domo sua:* „ An tu Populum Rom. esse illum putas? constat „ qui ex iis, qui mercede conducuntur, qui com- „ pelluntur, ut vim afferant Magistratibus? ut obsi- „ deant senatum? optent quotidie cædem, incendia „ rapinas? . . . O speciem dignitatemque Populi „ R. quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ per- „ timescant! Multitudinem hominum ex servis con- „ ductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam. „ Illa fuit pulchritudo Populi Rom. illa forma, quam „ in campo vicisti, tum cum etiam tibi, contra „ Senatus, totiusque Italiæ auctoritatem & studium „ dicendi potestas fuit.“

4. Definitio ab adjunctis. Ita Chymicam artem non minus vere, quam lepide defines: *Shymia est ars sine arte, cujus principium est mentiri, medium laborare, finis mendicare.* Ita Virgilius famam describit ab adjunctis (a):

*Fama malum, quo non aliud velocius ullum;
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.*

Par-

(a) *Æneid. 4.*

Parva metu primo, mox sese tollit in auras,
 Ingrediturque solo, & caput inter nubia condit.

.....
 Monstrum horrendum, ingens: qui quot sunt corpore plumæ;

Tot vigiles oculi subter, (mirabile dictu)

Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures,

Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.

5. Definitio fit venuste per similitudinem atque Metaphoras, ut si dicas cum (a) Petrarca, *similitudinem esse blandum hostem, dulcē raptorem, tortorem fraudulentum, laqueum pedibus, oculis velum, &c.* Observa tamen, Metaphoricis id genus definitionibus caute admodum utendum esse & cum mica salis, ut ait Catullus.

§. II. Enumeratio partium.

Quid est enumeratio partium?

R. Est oratio qua totum in suas partes distribuitur; unde locus illē vocatur etiam *Distributio*, ut si distribuas, ac divides vitam humanam in pueritiam, adolescentiam, virilem ætatem, & senectutem.

Quæ sunt regula ac leges enumerationis partium?

R. Tres præcipuæ: i. Regula hæc est; affirmatis omnibus partibus, affirmatur totum. Ita Tullius probat Pompejum esse summum Imperatorem, omnes & singulas optimi Imperatoris virtutes sic enumerando: *Ego enim existimo in summo Imperatore quatuor has res inesse oportere: scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.* Pergit deinde, & quatuor hæc in suo Pompejo summa esse sic probat: *Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit, qui e ludo atque pueritia disciplina, bello maximo atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militia disciplinam profectus est? Deinde de ejus justitia: cujus legiones sic*
in

(a) De remediis utriusque fortuna; Petrarca Patria Florentinus, Aretiinatus, ingenio, eloquentia & poetica facultate sui sæculi facile princeps, floruit sæculo 14.

in *Asiam* pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur. Et de temperantia sic loquitur: Non avaritia ab instituto cursu ad prædam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem, &c.

Ita etiam (a) Lactantius Dominicæ mortis acerbiter, singularum partium cruciatu, pie, æque ac eleganter probat:

Compressos speculari oculos, & luce carentes,
Afflictasque genas, arentem suspice linguam
Felle venenatam, & pallentes funere vultus;
Cerne manus clavis fixas, tractosque lacertos,
Atque ingens lateri vulnus: Cerne inde cruorem
Purpureum, fossosque pedes, arctusque cruentos,
Flecte genu, lignumque Crucis venerabile adora.

Sic Juven. Sat. 3. per partium enumerationem ridet quemdam, qui se omnia scire profitebatur: Grammaticus, Rhetor, Geometres, Pictor (b) Aliptes, Augur, (c) Schœnobates, Medicus, Magus; omnia novit.

Græculus esuriens; in cælum jusseris, ibit.

Quanam est secunda regula?

R. 2. Regula hæc est, ut negatis omnibus & singulis partibus negetur totum. Sic probat Tullius Antonium non esse Consulem: Negat (d) D. Brutus Imperator; negat Gallia; negat cuncta Italia; negat Senatus; negatis vos, Qui igitur illum Consulem, nisi latrones, putant?

Cedo ultimam regulam enumerationis partium?

R. Ut negatis partibus recte negetur totum, nulla tibi erit prætermittenda pars, quoad ejus fieri poterit. Ita Martialis verulam quamdam probat esse edentulam:

F 6

Si

(a) Lactantius Firmianus, eloquentia, & eruditione clarus, Crispi, Constantini Magni filii præceptor.

(b) Aliptes; qui Athletas ungit.

(c) Schœnobates, funambulus, Ballatore sulla corda.

(d) Decius Brutus.

Si memini, fuerant tibi quatuor, *Ælia*, dentes.

Expuit una duos russis, & una duos.

Jam *secura* potes totis tussire diebus:

Nihil istic, quod agat, *tertia* russis habet.

§. III. Notatio Nominis & Conjugata.

AD unum & idem caput duos hosce locos propter affinitatem revocamus. Quamvis potro uterque ille locus, propter levitatem, non adeo valere videatur ad persuadendum, quia tamen non parum valet ad delectandum & ad orationem lepore aliquo ac sale condiendam, idcirco ab oratoribus interdum summis adhibetur.

Quid est Notatio?

R. Notatio, seu Etymologia, est locus, qui verborum originem, & significationem inquirit, ut *Senatus* nomen traxit à *Senibus*: *Consul* vocatur is, qui *consult* patria: ergo *Piso* nihil minus quam *Consul* est: & *Ovidius* in *Fastis* *Victimam* sic appellari dicit à *vincendo*, & *hostiam* ab *hoste*.

Victima, quæ dextra cecidit victrice, vocatur.

Hostibus à *domitis* *hostia* nomen habet.

Quandonam potissimum utendum est Notatione nominis?

R. Quando in nomine aliquo laudem, vel dedecus, aut jocum aliquem, non scurrilem ac mimicum, sed liberalem, & urbanum invenit Orator. Sic in nomine (a) *Verris* jocosè lusit *Cicero*, quasi ita dictus fuisset, quod omnia *verreret*; hoc est omnia raperet homo furacissimus: *Quam tu*, inquit, *domum*, quod *fanum* adisti, quod non *eversum*, atque *extensum* reliqueris? Sic etiam *Chrysogonum* in avaritiæ suspicionem vocavit ab ipsius nomine, quod *aureum* significat, aut quasi *auro genitum*.

Ad notationem nominis pertinent Anagrammata, cujusmodi sunt ista: *Amor*, *Roma*, *Maro*: *Logica*, *Caligo*: *Ursula*, *Laurus*: *Prudentia*, *tarde puni*.

(a) *Verres* homo libidinosus, & avarus, cum in *Sicilia* triennium Prætor fuisset repetendarum accusatus fuit à *Siculis*.

puni. *Maria Virgo*, mira Virago: *Divus Alexius*, diu exul à suis: *Quid est veritas*, est vir qui adest: *Maria Magdalena*, grandia mala mea: *Sacramentum Eucharistie*, Chara Ceres mutata in Jesum, &c.

Quamquam ut ingenuè dicam quod sentio, per pusilli ingenii est, frivolis hujusmodi nugis immorari; quæ scilicet laborantis magis sunt, quam elegantis ingenii partus. Et, si me audies, vana hæc crepundia relinques Judæis, qui multi sunt in observandis exilibus litterulis, & apud quos nata opinor Anagrammata, & ab illis ad nos usque, infelici contagione, derivata.

Quid sunt Conjugata?

R. Sunt ea, quæ ab uno orta vocabulo variè conjuguntur, seu commutantur, ut *Sapiens*, *sapientia*, *sapienter*; *Imperium*, *imperator*, *imperare*. Ex hoc Conjugatorum loco Cæsarem ingeniose admodum ita laudat. (a) *Tullius*: *Ceteros quidem omnes victores bellorum civilium, jam ante equitate & misericordia vicerat; hodierno vero die te ipsum vicisti. . . . Nam cum ipsius victoria conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo ipsius etiã victoria conditio, visque devicta est.*

Ex hac verborum Conjugatione sic etiam argumentatur Ovidius:

Aurea nunc vere sunt sæcula. Plurimus auro:

Venit honos, auro conciliatur amor.

In hoc idem genus facere lusit Martialis Epigr. lib. 2.

Hostem cum fugeret, se. (b) *Fannius* ipse peremit.

Hic (rogo) non furor est, ne moriari, mori?

Ad eundem locum pertinet illud in Pisonem.

Cum enim esset omnis causa illa mea consularis & senatoria, auxilio mihi opus erat & Consulis & Senatus.
Est

(a) *Pro Marcello*. (b) *Fannius Cæpio* proscriptus, quod in Augustum conjurasset, cum fugeret percussores, se ipse interemit, Sic mori vinci est, inquit de illo *Seneca*.

Est & illud (a) Terentianum elegans in primis in hoc eodem genere: *Homo sum; humani nihil a me alienum puto.*

Eodem quoque pertinet venustissimum illud Epigramma inscriptum Ludovici M. Statuæ in hortulo Simplicium Collegii Parisiensis S. J.

Vitales inter succos, herbasque salubres

Quam bene stat populi vita salusque sui.

§. IV. Genus, & species, seu Forma.

Quid est Genus?

R. Genus apud Rhetores dicitur illud, quod est commune multis; & quod multa sub se complectitur, ut virtus sub se continet justitiam, temperantiam, fortitudinem, prudentiam.

Facito, sedes, argumentum a genere.

R. Præsto est: *Temperantia est virtus, ergo est amanda.*

Qua potissimum ratione tractatur ille locus?

R. Tractatur in primis cum à specie fit transitus ad genus, seu ut vulgo loquuntur, cum hypotesis revocatur ad thesim. Hujusce loci luculentum habes exemplum in Oratione pro Archia Poeta, ubi Cicero cum laudandum Archiam Magistrum suscepissent, (quod est hypothesis) tem ad thesim revocavit, hoc est, poesim & studia humanitatis generatim & universe laudavit, ut latiore orationi suæ campum aperiret. Adverte igitur quo artificio ab hypothesis transit ad thesim.

Laus Archia Poeta à genere.

Si igitur sanctum apud vos humanissimos homines hoc Poetæ nomen, quod nulla umquam barbaries violavit, saxa & solitudines voci respondent: bestię sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non Poetarum voce moveamur! (b) Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chi suum vendicant, Salaminii reperunt, Smyrnæi vero suum esse confirmant.

Ita-

(a) *In Heautontimorumenon.*

(b) *Homerus Poetarum Græcorum princeps, quem suum esse civem septem oppidâ certatim assertunt.*

Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se atque contendunt. Ergo illi alienum, quia Poeta fuit, post mortem etiam expetunt. Nos hunc vivum, & qui voluntate & legibus noster est, repudiabimus?

Quod est vitium quod in genere tractanda vitandum est?

R. Hoc loco solent intemperantius abuti Tirones, dum Thesim longius trahunt, quod nempe res sit communior faciliorque, & multorum trita vestigiis; v. g. si de justitia, vel de charitate sermo sit, illi sese in virtutis laudes universæ ac generatim effundent, & miseram crambem, ut ajunt, tædium affectis auribus ac fastidium usque ad sacietatem ingerent. Tur igitur si sapias hoc vulgare vitium fugies; Nec circa vilem, patulumque moraberis orbem (a).

Ne in te jure cedat lepidum illud Martialis dictum:

Jam dic, Posthume, (b) de tribus capellis.

Ubinam præcipue locum habet argumentum a genere?

R. Locum habet præcipuum in orationis exordio, ubi præmitti solet aliquod universale principium, à quo ad hypothesim, hoc est ad singularem propositionem descenditur.

Quid est Species, seu Forma?

R. Ex his, quæ dicta sunt de genere, facile intelliges speciem esse id, quod minus late patet; seu esse rem particularem, quæ sub universali continetur. Vocatur autem apud Rhetores *Hypothesis*; v. g. *Virtus est amanda*, est Genus sive Thesis: *Temperantia hic & nunc est in convivio servanda*, en Species; sive Hypothesis:

§. V. Similitudo, & Dissimilitudo.

Quid est Similitudo?

R. Similitudo est rerum ceteroqui disparium collatio, atque convenientia in aliqua re; v. g. est similitudo inter avarum & hydropem; quia licet

(a) In arte Poetica. (b) Ineptus caussidicus, quæ ad alia omnia abibat, quin causas postularet.

est avarus & hydrops sint duæ res longe diversissimæ, in eo tamen conveniunt, quod neuter satiari possit. Item homo iratus dicitur esse similis leoni rugienti; quia homo iratus & leo rugiens sunt duæ res valde inter sese dispares, quæ tamen in aliqua re conveniunt, nempe in furore. Sic etiam umbra & gloria sunt res diversissimæ; in hoc tamen conveniunt, quod umbra corpus, gloria virtutem comitetur. Unde ait Cicero, *Gloria est umbra virtutis.*

Quomodo fit argumentum à similitudine?

R. Facies in hunc fere modum cum Tullio: *Quidam morbo, aut sensus stupore, civi suavitatem non sentiunt; sic libidinosi, avari, facinorosi, vere laudis gustum non habent.* Sic etiam argumentari poteris à simili cum Ovidio: (a)

Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum,

Tempore sic dare est inspicienda fides.

Quid est discriminis inter similitudinem & comparisonem?

R. Similitudinem proprie pertinere ad id, quod *qualitatem* vocant; comparisonem vero pertinere ad *quantitatem*. Fit enim comparatio vel à pari, vel à majori ad minus, vel à minori ad majus, ut dicitur postea: in similitudine vero nulla fit mentio neque paris, neque majoris, neque minoris.

Quomodo facile poterit inveniri argumentum à simili?

R. Quæres statim quamnam res sit similis cujusdam naturæ cum ea, quam explicandam sumis. Itasi agatur de constantia: quæres quid vel maxime resistat, & occurret tibi *rupes, adamas*, dicesque cum Virgilio de rege Latino: (b)

Ille, velut pelagi rupes immota, resistit.

Vel ut idem Virgilius de Didone lib. 6.

Illa solo fixos oculos aversa tenebat:

Nec magis incepto vultus sermone movetur,

Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes.

Quid est Dissimilitudo?

R. Est oratio, quæ ex re dissimile dissimile col-

lit.

(a) *Trist. lib. 1.* (b) *Lib. 7.*

ligit; ut cum ait Tullius: *Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent.* Et lib. 2. de Oratore: *Artes reliqua ab eloquentia differunt, quod hæc non habeat definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur, cetera vero artes suis se certis quibusdam finibus contineant.* Hunc locum à Dissimili lepidissime tractat Catullus, cum ait Carmine 5.

Soles occidere & redire possunt;

Nobis, cum semel occidit brevis lux,

Nox est perpetua una dormienda.

Ad hunc eundem locum pertinet hæc Horatianæ sententia:

Damna tamen celeres reparant cælestia lunæ:

Nos ubi decidimus,

Quo pius Æneas, quo (a) Tullus dives, & Aucus,
Pulvis & umbra sumus.

§. VI. Contraria & Repugnantia.

Quid sunt Contraria, seu Opposita?

R. Sunt ea, quæ in eodem subjecto esse non possunt; vel si fuerint in eodem, necessario inter se pugnant.

Quot sunt contrariorum genera?

R. Quatuor omnino numerantur, nimirum Adversa, Relata, Privantia & Contradictoria.

Quid sunt Adversa?

R. Sunt ea, quæ in eodem plurimum inter se differunt, ut *virtus & vitium, bellum & pax, sapientia & stultitia.* Cicero Philip. 2. „Attende „paullisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. . . . Nego quidquam esse „medium. Confiteor, eos, nisi liberatores Populi „Rom. conservatoresque Reip. sint, plus quam „sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam „parridas esse: siquidem est atrocius Patriæ parentem, quam suum occidere. Tu, homo sapiens „& considerate, quid dicis? Si parridæ, cur honoris causa à te sunt & in hoc ordine, & apud „Po-

(a) Tullus, cognomento Hostilius, tertius Romanorum Rex, illi successit Ancus Martius.

„Populum Rom. semper appellati? cur M. Br-
 „tus, te referent, legibus est solutus, si ab urbe
 „plus quam decem dies abfuisset? cur provinciæ
 „Cassio & Bruto datæ, &c. Non igitur homicidæ.
 „Sequitur, ut liberatores tuo iudicio sint.“

Quid sunt Relata?

R. Sunt ea, quæ se invicem ita spectant, ut al-
 terum sine altero esse non possit, ut *Pater & fi-*
lius; dux & miles; Magister & discipulus; dominus,
& servus; qui dat, & qui accipit. Ita Martialis lib.
 I. ex hoc Relatorum loco facete jocatur in Sosibia-
 num quemdam, qui suum patrem *Dominum* inepte
 omnino vocitabat:

E (a) servo scis te genitum, blandèque fateris,
 Dum dicis dominum, Sosibiane, patrem.

Ex hoc eodem loco Cæsarem ita laudat Cicero,
 in oratione pro Marcello: *Ex quo profecto intelligi*
debet, quanta in dato beneficio sit laus, cum in ac-
cepto tanta sit gloria. Huc denique pertinent hæc
 verba Veneris, arma pro filio suo Ænea poscentis
 à Vulcano:

Arma rogo genitrix nato.

Quid sunt Privantia?

R. Sunt habitus & ejus privatio: ut *vita &*
mors; lux & tenebræ; scientia & inscitia; pauperies
& divitia. Ex privantibus ingeniose argumentatur
 Martialis in quemdam:

Ebrius es; nec enim faceres id sobrius umquam.

Hinc etiam ingeniosum illud ejusdem Poetæ
 lib. 5.

Semper eris pauper, si pauper es, Æmiliane,
 Dantur opes nullis nunc, nisi divitibus.

Quid sunt Contradicientia?

R. Sunt ea, quorum alterum negat, alterum af-
 firmat idem de eodem: Ut, *Milo insidiatus est Clo-*
dio, Milo non est insidiatus Clodio.

§.VII.

(a) *Sosibianus ex adulterio nobilis Matrone cum*
servo natus, illius matrone virum, cujus filius puta-
batur, dominum blandiende vocitabat.

§. VII. Adjuncta.

Quid sunt Adjuncta?

R. Sunt ea, quæ cum re, de qua agitur, non necessario, sed probabiliter conjuncta sunt.

Quod sunt Adjunctorum genera?

R. Tria vulgu numerantur; 1. Adjuncta rei, ut *locus, tempus, &c.* 2. Adjuncta corporis; ut *pulchritudo, difformitas; robur, vestis, habitus*: Uno verbo omnia, quæ rem quoquo modo circumstant, sive præcedant, sive comitentur, sive consequantur, appellantur Adjuncta, seu res circumstantes. Unde liquet quam longe lateque pateat locus ille, & quam uberem dicendi segetem Oratori suppeditet.

Quomodo sumi potest argumentum ab Adjunctis?

R. Cum ex loco, tempore, facultate, aliisque id genus, quæ rem circumstant, persuadendi occasionem idoneam captat Orator. Sic (a) Hannibal Italiam ingressus, militibus suis eloquenter admodum facit animos ex loco, unde fugere non liceat.

*Oratio Hannibalis milites suos ad pugnam
adhortantis.* Liv. lib. 21.

Dextra lævaque duo maria claudunt. Nullam ne ad effugium quidem navem habemus. Circa Padus amnis major ac volentior Rhodano: à tergo Alpes urgent, vix integris vobis ac viventibus transitæ. Hic vobis vincendum aut moriendum, Milites, est . . . Nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicaverimus. Illius timidus & ignavis licet esse, qui receptum habent, quos ager suus, quos sua terra, per tuta ac pacata itinera fugientes, accipient. Vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriam mortemque certa desperatione abruptis, aut vincere, aut si fortuna dubitabit, in prælio potius, quam in fuga mortem oportere. Si hoc bene fixum omnibus destinatumque in animo est, iterum dicam, vicistis. Nullum incitamentum ad vincendum homini à Diis immortalibus acrius datum est.

Ci-

(a) *Hannibal Amilcaris filius, Carthaginiensium Dux, qui sæpius Romanos vicit.*

Cicero autem ab Adjunctis Antonii levitatem ac turpitudinem exagitat: „ Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. Tu istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippixæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in Populi Rom. conspectu vomere postridie. O rem non modo visu fœdam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe diceret? In cœtu vero Populi Rom. negotium publicum gerens, Magister equitum, cultis vinum redolentibus, gremium suum & totum tribunal implevit.“

Porro memoriæ juvandæ causa, præcipua octo Adjunctorum genera hoc vulgari versiculo fuere comprehensa:

Quis, quid, ubi, per (a) quos, quoties, cur, quomodo, quando.

Quis significat personam, & quæ ad illam pertinent, cujusmodi sunt: genus, educatio, indoles, ætas, sexus, patria, cognatio, fama, virtus, ingenium, &c.

Quid negotium designat, sive rem, de qua agitur. *Ubi* locum demonstrat. *Per quos* indicat adiutores & socios, quorum opera facta res est. *Quoties* docet quam sæpe res facta fuerit. *Cur* causam & finem designat. *Quomodo* modum ac seriem ostendit rei gestæ. Denique *Quando* denotat tempus, quo gesta res est.

§. VIII. Antecedentia, & Consequentia.

Quid est Antecedentia?

R. Sunt ea, quibus possitis, necesse est alia consequi; ut, Ortus est sol; ergo dies est. Tu natus es homo; ergo dubio procul morieris. Ille gravissimi sceleris reus est; ergo gravissime plectetur à iudice.

Quid

(a) *Alii dicunt, quibus auxiliis, sed minus commode.*

Quid sunt Consequentia ?

R. Sunt ea, quæ rem necessario consequuntur; Sic autem argumentum duces à consequentibus: *Escopia fructuum; ergo & florum fuit. Cicatricem gerit; ergo plagam accepit. Cicatrix enim & fructus plagam & flores consecuntur. Quia vero locus ab Antecedentibus & Consequentibus non maximopere differt ab Adjunctis, ideo diutius in illo immorari non est operæ præcium.*

§. IX. Causæ.

Quid est Causa?

R. Est id, unde aliquid est, vel id, vi cuius aliquid fit; ut vulnus est causa mortis, cunitas est causa morbi, &c.

Quotuplex est causa ?

R. Quadruplex enumeratur à Philosophis, efficiens, materialis, formalis & finalis.

Quid est causa materialis ?

R. Ea est qua aliquid fit, aut componitur; ut marmor est materia, seu causa materialis statyæ, lapides sunt materia domus, corpus est hominis quasi materia.

Quid est causa formalis ?

R. Est ratio rei, ac nota, per quam res est id, quod est, & à rebus aliis distinguitur; unde anima est forma hominis, quia per animam fit rationalis, & à ceteris animantibus distinguitur.

Quid est causa finalis ?

R. Est id, cuius gratia aliquid fit; ut finis belli est victoria, & pax; cum propter victoriam & pacem bellum suscipiatur. Beata in cælo vita est causa finalis hominis, quandoquidem homo agit omnia, vel agere debet certe quidem, ut beatam in cælo vitam tandem aliquando consequatur.

Quomodo argumentari debemus à Causa efficienti ?

R. Sic argumentaberis cum Tullio: *Intemperantia effectum corpus tradit senectuti; ergo diligenter vitando. Ab hoc loco senectutem contra vituperatores ita defendit idem Tullius: Caret epulis, ajunt, extractisque mensis & frequentibus poculis; caret ergo vinolentia, crudelitate & insomniis. Ita Ovidius Ægypti*

thi

thi adulterium culpat à causa efficiente, nempe ab otio.

Quæritur, *Ægysthus* (a) quare sit factus adulter?

In promptu causa est: desidiosus erat.

Sic etiam & felicem inter mortales vitam eleganter commendat *Martialis* lib. 10. à causis præcipuis, quæ illam efficiunt.

Vitam quæ faciunt beatiorem,
 Res non parva labore, sed relicta;
 Incundissime *Martialis*, hæc sunt:
 Non ingratus ager; focus perennis;
 Lis numquam; (b) toga rara; mens quietas;
 Vires ingentæ; salubre corpus;
 Prudens simplicitas; pares amici;
 Convictus facilis; sine arte mensa;
 Nox non ebria, sed soluta curis;
 Non tristis thorax, artamen pudicus;
 Somnus qui faciat breves tenebras;
 Quod sis, esse velis, nihilque malis;
 Summum nec metuas diem, nec optes.

Quomodo argumentatur à Materia?

R. Ita ferme dices: corpus hominis est mortale, ergo æquum est, ut illi dominetur animus immortalis. Ita *Ovidius* solis regiam commendat à Materia, *Metamorph.* libr. 2.

Regia solis erat sublimis alta columnis,

Clara micante auro, flammisque imitante (c)
 Pyropo:

Cujus ebur nitidum fastigia summa regebat:

Argenti bifores radiabant lumine valvæ.

Materiam superabat opus.

Quomodo sumitur argumentum à causa formali?

R. Sic dices: animus hominis est immortalis:
 ergo

(a) *Ægysthus Thyestis filius*, strupat a *Clitemnestra*, ejus maritum *Agamemnonem* interfecit, & ipse ab *Oreste* illius filio fuit occisus. (b) Rara urbana officia, salutationes, obsequia, ad quæ obtunda togis utebantur.

(c) *Pyropus* non est gemma, aut carbunculus, ut vulgo male creditur; sed genus aris ductilis, cui admixta est quarta pars auri.

ergo mors non est timenda. Excellens est animi natura : ergo voluptatibus , servire non debet. Ita Cicero : „ Si considerare vèlimus , quæ sit in hominis natura excellentia , & dignitas , intelligemus , quam sit turpe diffluere luxuria , & delicate ac molliter vivere ; quamque honestum parce , continentur , severe , sobrie.“

Quomodo denique argumentandum est à caussa finali?

R. Ita probabis cum Tullio , insidias Miloni struxisse Clodium , quod nempe multas ex illius interitu sibi polliceretur utilitates. „ Quonam igitur pacto probari potest , insidias Miloni fecisse Clodium ? Satis est quidem in illa tam audaci , tam nefaria bellua , docere magnam ei caussam magnam spem in Milonis morte positam , magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum : *Cui bono fuerit* , in his personis valeat : & si boni nullo emolumento impelluntur in fraudem , improbi sæpe parvo. Atqui Milone interfecto Clodius hoc assequabatur , non modo ut Prætor esset , non eo Consule , quo sceleris nihil facere posset ; sed etiam ut his Consulibus Prætor esset , quibus , si non adjuvantibus , at conniventibus certe , sperasset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis funeribus , &c.

Denique ex quatuor illis caussis simul junctis commendare poteris celeberrimum templum Jerusalemitanum : Caussa efficiens erit Salomon , sapientissimus idem atque ditissimus , & alii peritissimi artifices , qui in illo elaborarunt. Caussa materialis erunt pretiosi lapides , ligna cedrina , aureæ laminæ , &c. Caussa formalis erit ipsa structura & pulcritudo templi. Finalis erit summi Dei cultus , in cujus honorem fuit exstructum.

§. X. Effecta.

Quid sunt Effecta ?

R. Effecta , seu effectus sunt ea , quæ oriuntur ex caussis. Hunc locum mirifice tractat Tullius libro de senectute , ubi funestos voluptatis effectus ita describit :

Vo-

Voluptatis incommoda ab affectibus.

Accipite optimi adolescentes veterem orationem (a) Architæ Tarentini, magni in primis & præclari viri, quæ mihi tradita est, cum essem adolescens. (b) Tarenti cum Quinto Maximo. Nullam capitaliorem postem, quam voluptatem corporis hominibus dicebat à natura datam: cujus voluptatis avidæ libidines temere & effrænate ad potiundum incitarentur.

Hinc patriæ proditiões, hinc rerum publicarum eversionses, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci dicebat: nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret. Stupra vero & adulteria & omne late flagitium, nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptate. Cumque homini sive natura sive quis Deus, nihil mente præstabilius dedisset; huic Divino muneri ac dono nihil tam esse inimicum, quam voluptatem. Nec enim libidine dominante, temperantiæ locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere..... Quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quam voluptatem.

§. XI. Comparatio.

Quid est Comparatio?

R. Est (c) oratio, qua duo, vel plura in tertio aliquo conferuntur, quod illis communi est; ut, *Catoni licuit sequi bellum civile, igitur & Ciceroni licebit.* Commune est enim ambobus bellum civile.

Quot sunt comparationum genera?

R. Tria. Primum est à majori ad minus. Secundum est à minori ad majus. Tertium est à pari.

Quomodo argumentamur à comparatione majoris ad minus?

R. Cum contendimus, ut id, quod valet in ma-

(a) Archita Philosophus Pythagoricus, vixit tempore Platonis, (b) Tarentum urbs magna Græciæ à Tarento Neptuni filio condita. (c) Cic. in Topic.

majori valeat etiam in minori; ut cum ait Cicero in Antonium: *Quid faceres domi tuae, cum aliena tam sis insolens?* Sic etiam Terentius: *Quem feret, si parentem non fert suum?*

Ex hoc eodem loco probat Ovidius leniri posse Augustum, quod vel ipsi Dii leniantur.

Cur ergo posse negem leniri Cæsaris iras,
Cum videam mites hostibus esse Deos?

Quomodo fit argumentum à comparatione minoris ad majus?

R. Quando contendimus, ut quod valet in minori, valeat etiam in majori; ut Cicero pro Legge Manilia: *Majores nostri saepe, mercatoribus ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot civium Romanorum militibus uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?* Huc pertinet etiam Horatianum illud Epist. 2.

Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones:
Ut te ipsum serves, non expergisceris?

Quomodo fit argumentum à comparatione parium?

R. Fit cum contendimus, id, quod valet in una re, valere etiam debere in alia pari: ut, lex est, qui occiderit patrem, insutus in (a) culeum deiciatur in profluentem: ergo qui matrem occiderit, eodem supplicio dignus est. Ita Cicero licere sibi Syllam defendere, qui fuerat ante ab Hortensio defensus, probat orat. pro L. Syll. "Si conjuratio
„ patefacta per me est, tam patet Hortensio, quam
„ mihi. Quem quum videas honore hoc, auctoritate,
„ te, virtute, consilio præditum, non dubitasse,
„ quin innocentem Syllam defenderet: quæro, cur,
„ qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit? quæro illud etiam, si me,
„ qui defendo, reprehendendum putas esse, quid
„ tandem existimes de his summis viris, & clarissimis civibus, quorum studio & dignitate celebrari hoc judicium & ornari, causamque defendi hujus innocentis vides?"

G

CA.

(a) Ital. *Otre, sacco di cuojo.*

CAPUT II.

De Locis extrinsecis, seu remotis.

Quinam sunt loci extrinseci?

R. Loci extrinseci, quæ etiam vocantur *remoti* & *assumpti*, sunt ii, qui nullo modo pendent ab arte ingenioque Oratoris, ut excogitentur, quique extra rem ipsam positi sunt, quapropter ab Aristotele recte vocantur (a) *Argumenta inartificialia*, seu *arte carentia*, non quod omnino sint expertia, cum potius illorum tractatio summum requirat artificium; sed quod non eruantur ex rebus ipsis & ex causæ visceribus; quippe quæ foris eruantur, & auctoritate sola nituntur, itaque sunt inartificiosa, quod attinet ad Inventionem; non vero quod spectat ad usum atque tractationem.

Quot sunt loci extrinseci?

R. Sex assignantur à Quintiliano: Leges, seu Præjudicia, Fama, Tabulæ, Jusjurandum, Tormenta, Testes.

Quomodo argumentandum est à Legibus ac Præjudiciis?

R. 1. Dices, præjudicia ac leges esse vincula rei publicæ, regnorum fundamenta, justitiæ nervos, omnis æquitatis fontem, libertatis asylum, sapientiorum virorum oracula. 2. Commendabis eos, à quibus latæ sunt leges. 3. Recensebis damna, quæ consequentur, si leges impune violentur; juvabit interdum afferre ipsa legis verba, conceptamque ac sollemnem formulam; v. g. *Si quis hominem, dolo malo, morti (b) dicit parricida esto.*

Si lex tibi adversetur, illam ita refutabis, & infringes: Dices 1. Vel antiquatam fuisse legem. & amplius non valere. Ita Cicero pro Rabirio;

Tunc

(a) Τῶν δὲ πῖσιων, αἰμὴν ἀτεχνοὶ ἄσιν.
Rhet. l. i. cap. 2.

(b) Vox absoleta pro det.

Tunc mihi etiam legis (a) Porciæ mentionem facies? 2. Vel legem legi oppones. 3. Vel dices standum esse non legis litteræ, quæ nimirum occidit, sed ipsius legislatoris menti. 4. Dices majoris cujuscumque utilitatis gratia, licere interdum à legibus discedere. Sic olim cum Virgilius moriens, testamento jussisset suum poema comburi; supremæ huic illius voluntati (quamquam id leges juberent) noluit tamen obtemperare Imperator Augustus, ut ipsemet testatur hisce versiculis.

Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos noctesque diesque labores
Hauserit una dies.

Quid est Fama, seu Rumor?

R. Fama, ut hic accipitur, est sermo vulgi, sine ullo auctore ac capite dispersus; seu, ut ait Quintillianus, est *Sermomultitudinis inudinis, qui habet auctoritatem, nisi irrepserit malitia, vel nimia quadam, ut fit, credulitas.*

Quomodo tractandus est locus à Fama?

R. Si tibi causæque tuæ faveat fama, dices magnam esse vim atque auctoritatem famæ, cui optime quisque tam impense studet. Dices populi vocem esse quoddam quasi oraculum, quod vix unquam fallere possit. Usurpabis in primis aureum illud Plinii dictum ad Trajanum: *Singuli decipere ac decipi possunt; nemo omnes, neminem omnes fefellerunt.*

Contra vero, si tibi, causæque tuæ rumor adversetur, erit amplificandâ verbis famæ levitas atque inconstantia, quæ sæpe viris integerrimis maculas amat aspergere. Dices, ex opinione magis, quam ex veritate res æstimari solere. Usurpabis autem, Senecæ, opinor, sententiam: *Pessimi argumentum turba est.* Dices cum Juvenali, Sat. 1.

Dat veniam Corvis, vexat censura columbas.

Addere denique poteris de fama cum Virgilio Æneid. 3. & cum Tertuliano etiam, in Apologético, quod nimirum sit:

G 2

Tam

(a) Lex Portia à M. Porcio lata contra eos, qui civem Romanum necabant, aut virgis cadebant.

Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.

Ita Tullius pro Plancio Judices obsecrat, ne disseminatis rumusculis fidem habeant: *Illud unum vos magnopere oro atque obsecro, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato disperseque sermoni fortunas innocentium subjiciendas putetis. . . . Nihil est tam volucre, quam maledictum; nihil facilius emittitur; nihil citius excipitur, nihil latius dissipatur.*

Quid sunt Tabulæ?

R. Nomine Tabularum intelliguntur omnia testimonia scripto exarata, quibus pacta, conventa, contractus, codicilli, stipulationes, testamenta, & alia id genus continentur.

Quid est Jusjurandum?

R. Est affirmatio, vel negatio rei alicujus, ritu religioso facta, & Deo Optimo Maximo in testem appellato. Sic olim Scipio apud Livium, lib. 23. *Si sciens fallo, tu me Jupiter Opt. Maxim. domum, familiam, remque meam pessimo (a) loco afficias. Quod si forte juramenti fidem velis infirmare, diceres cum eloquentissimo illo (b) Massiliæ Sacerdote Salviano, Plures invenias qui sapius pejerent, quam qui omnino non jurent. Et rursus idem Salvianus lib. 4. Si pejeret Francus, quid novi facit? Qui perjurium ipsum sermonis genus putat esse, non criminis.*

Quid sunt Tormenta, sive quæstio?

R. Sunt cruciatus, vi quorum veritas extorquetur à reis. Valet ut plurimum locus ille ad faciendam fidem, si post quæstionem reus in facti confessione perseveret. Facit item maximopere ad probandam ejus, qui accusatur, innocentiam, si tormentis adduci non potuit, ut crimen fateretur.

Quomodo infirmari poterit locus ille?

R. Dices periculösam esse fallacemque confessionem, quæ tormentorum vi exprimitur; quandoquidem compertum est bene multos innocentes vi tor-

(a) Leto, ita lapides antiqui.

(b) Salvianus scriptor eloquentissimus, Treviris natus, floruit Massiliæ saculo quinto.

tormentorum ac metu doloris, ad falsa dicenda persæpe fuisse adactos; poterisque hoc loco usurpare sapientissimam illam viri clarissimi Hugonis (a) Grotii sententiam: **MENTIETUR**, qui ferre poterit; **MENTIETUR**, qui ferre non poterit. Ita etiam Cicero pro Sylla: *Quæstiones*, inquit, *servorum*, ac tormenta nobis accusator minuitur, in quibus, quamquam nihil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque cum animi tum corporis, regit quasitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tantis rerum angustiis nihil veritati locis relinquatur.

Quid sunt testes?

R. Sunt qui de re, quæ vocatur in controversiam, voce, vel scripto testimonium ferunt. Accedit huic testificationi majus pondus atque auctoritas: 1. Si testes sint oculati: 2. Si sint jurati: 3. Si sint viri probi atque integerrimi: 4. Si sint viri illustres ac primarii: 5. Si nulla nec spe, nec cupiditate impulsis testimonium dicant.

Porro testimonium potest esse vel humanum, vel divinum. Humanum est illud, de quo supra dictum est. Ad divinum referebantur olim Oracula, seu voces Dei ipsius; Auspicia, seu Auguria, quæ erant testimonia ex avium volatu, cantu, pastuque duci solita; vaticinationes, quæ erant responsa Vatum; responsa denique Sacerdotum & Haruspicum, qui vel interpretabantur somnia, vel ex extorum inspectione, futura conjiciebant; unde vocabantur *Conjectores*. Ad divinum humanumque Testimonium spectat vulgaris illa, sed egregia Lucani sententia de Cæsare ac Pompejo.

. . . Quis justius induit arma,
Scire nefas. Magno se judice quisque tuetur.
Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni.

Quomodo infirmatur locus a Testibus?

R. Infirmabitur locus ille, si dicas. 1. Testes esse homines vel infames, vel leves ac futiles, vel

(a) Hugo Grotius Batavus, vir summa & exquisitissima litteratura, obiit anno 1645.

servos, domesticos, amicos, aut quomodocumque suspectos. 2. Si ostendas, illos non secum ipsis cohærere, sed pugnantia loqui. 3. Si graviores Testes illis opponas. 4. Si conjecturis & argumentis, illorum testimoniis subtilitatem demonstres. 5. Denique si dicas, Testes illos esse homines infimæ sortis, atque egentissimos, qui facile subornari potuerint.

CAPUT III.

De secunda Inventionis parte, seu de motibus excitandis.

ORatoris munus ac partes sunt primum ut persuadeat, doceatque audientium animos; deinde ut eosdem moveat, inflammet ac flectat. Diximus in prima hujusce libri parte de argumentis ad docendum, & ad fidem faciendam idoneis. Postulat nunc instituti nostri ratio, ut motuum, sive affectuum concitandorum fontes aperiamus: dicamusque qua ratione faces ac stimuli sint auditorum animis subjiciendi, quod est in Oratore præcipuum. Siquidem homines affectibus magis, quam ratione ducuntur, & quod approbant bonum non semper amplectuntur; exemplo Medæ illius Ovidianæ (a):

. . . Video meliora, proboque;

Deteriora sequor.

Sed antequam affectus omnes singillatim persequamur, pauca quædam, ut fit, de illorum natura numeroque præmittamus.

Quid est affectus?

R. *Est animi sentientis, ex opinione boni, vel mali nata commotio. Vel, ut clarius dicam, est quidam animi impetus, quo impellimur vehementius ad aliud vel appetendum, vel aversandum.*

Quot sunt affectus?

R. Sunt qui cum Stoicis quattuor tantum statuunt affectus: duos circa bonum, nempe *spem & gaudium*; & duos circa malum, scilicet *tristitiam & metum*. Quatuor hosce motus eleganter expressit Virgilius *Æneid.* 6. cum ait: *Hinc metuunt, cupiuntque, dolentque, gaudentque.* Eosdem

(a) *Metamor. lib. 7.*

dem (a) Boethius hisce quatuor versiculis est complexus:

Gaudia pelle:
 Pelle timorem:
 Spemque fugato:
 Nec dolor adsit.

Philosophi verò longè plures statuunt affectus de quibus ita dicemus, ut primò illorum definitionem afferamus, deindè, quomodo sint excitandi quam accuratissime præcipiamus.

§. I. De Amore & Odio.

Quid est Amor?

R. Est affectus, quo alicui bene volumus, eique benefacimus, non nostra, sed illius causâ. Ubi vides tres omnino esse germani amoris condiciones ac dotes. 1. Est, ut ei, quem amamus, optemus bona, vel saltem quæ bona esse arbitramur. 2. Conditio est, ut quæ bona judicamus, non optemus illi dumtaxat, sed etiam pro virili parte procuremus. Ut enim ait Julius Scaliger:

Tu si ex animo forte velis (b) cui benefactum. Addas operam: sola cadaver est voluntas.

3. Conditio est, ut ita simus animati, non propter propriam utilitatem, sed illius causâ, quem diligimus. Nam, ut ait (c) Cicero, *si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit ista amicitia, sed mercatura quædam utilitatum suarum.*

Quid differt Amor ab Amicitia?

R. Differt, quod sit verus amor, etsi qui amat non redametur; in amicitia verò requiritur amor mutuus. Unde Aristoteles rogatus quid esset amicus, pulchre respondit: *Amica una in duobus habitans corporibus.*

Quo pacto conciliandus est Amor?

R. Amoris conciliandi causæ ac viæ præcipuæ sunt, 1. Excellens quædam & rara virtus. Ita Il-

G 4

lic-

(a) Severinus Boethius, ingenio, eruditione & poëtia nobilis, capite truncatus à Rege Theodorico ann. 626.

(b) Cui pro alicui. (c) 1. De Natura Deorum.

lionæus Trojanorum Orator præclaram Æneæ virtutem collaudando, Didonem illi conciliare conatur, Æneid. 1.

Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis.

2. Utilitas, & collata beneficia. Ita Cicero Miloni benevolos mirifice facit judices ab ejus in patriam beneficentia: *Hicne vir patriæ natus, usquam nisi in patria morietur?* &c. Sic etiam ventorum Rex Æolus, commemoratis Junonis erga se beneficiis, solum erga illam gratum ac memorem animum testatur (a).

Tu mihi quodcumque hoc regni, tu Sceptra, Jovemque

Concilias, tu das epulis accumbere Divum,
Nimborumque facis, tempestatumque potentem.

3. Nulla te magis comparatur amor, quam amore mutuo, ut monet pervulgata illa Senecæ vox, *Se vis amari, ama.* 4. Denique conciliatur amor, oris ac corporis dignitate, si sit cum virtute conjuncta; Unde rex Evander apud Virg. lib. 8.

. . . Sed cunctis altior ibat

Anchoris. Mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.

Quid est Odium?

R. Est affectus animi aversantis id, quod malum esse putatur.

Quanam arte concitandum erit odium?

R. Ex iis, quæ de amore diximus, facile cuivis patebunt Odii fontes, quod erit à contrariis capitibus excitandum, nimirum ab insignibus vitiis, ab improbitate superbiaque, ab illatis injuriis. Cujus rei mirificum habes exemplum apud Cornelium Tacitum in Agricolæ vita, ubi magnanimus ille Galgacus suorum Britannorum animos adversus Romanos hac eximia oratione irritare conatur.

Galgaci Oratio contra Romanos apud Tacitum,

Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus
defuere terræ, & mare scrutantur. Si locuples hos-

(a) *Æneid. 1.*

ris est, avari: si pauper, ambitiosi, quos non Oriens, non Occidens satiaverit. Soli omnium opus atque inopiam pari affectu concupiscunt. Auferre, trucidare, rapere falsis nominibus Imperium; atque ubi solitudinem faciunt, pacem appellant. Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit: Hi per delectum, alibi servituti auferuntur. Conjuges sororesque, etsi hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum atque hospitem polluntur. Bona fortunasque in tributum egerunt, in annonam frumentum: corpora ipsa ac manus silvis ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias conterunt. Nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultro à Dominis aluntur. Britannia servitutem suam quotidie emit, quotidie pascit &c.

§. II. De Metu, Spe, & Audacia.

*Q*uid est Metus, sive timor?

R. Est perturbatio nata ex opinione mali impendentis.

Quanam sunt artes & industria concitandi metus?

R. Tres sunt potissimum. Prima est, si denuncietur malum aliquod magnum ac grave, ut bellum, pestilentia, pauperies, infamia, infelix æternitas. 2. Si ostendatur mali vicinitas, imminensque periculum: neque enim solent homines metuere vel ipsam mortem, si longe remotam arbitrentur; at illius horrore concutiuntur, ubi urget morbus, pestilentia, vel naufragium (a):

Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Hac arte mirabiliter, suo more, utitur Tullius in 2. Catilin. ubi funesta Catilinæ consilia, & impendentes urbi calamitates ita describit: „Videor
„mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum
„atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem. Cerno animo sepultam patriam,
„miseros atque insepultos acervos civium. Versatur mihi ante oculos aspectus (b) Cethegi in vestra cæde bachantis. Quapropter de summa salute

G 5

„ve-

(a) *Aeneid.* 1. (b) *Cethegus unus e principibus conjugationis Catilinariae.*

„ vestra , Populique R. de vestris conjugibus ac li-
 „ beris , de fanis ac templis , de libertate ac salute
 „ Italiæ , deque universa republica decernite dili-
 „ genter , ut instituistis , ac fortiter .“

Eadem arte Æneas Anchisem patrem humeris gestans , apud Virgilium lib. 2. timorẽ suum sic exponit ab imminentis calamitatis magnitudine :

Succedoque oneri : dextræ sed parvus Julius
 Implicuit , sequiturque patrem non passibus æquis :
 Pone subit conjux . Ferimur per opaca locorum ,
 Et me , quem dudum non ulla injecta movebant
 Tela , neque adverso glomerati ex agmine Graji ,
 Nunc omnes terrent auræ , sonus excitat omnis
 Suspensum ; & pariter comitique onerique timentem .

3. Concitandi metus industria , & ars hæc est , si proponatur malum , non publicum dumtaxat , & commune , sed privatum & proprium . Solent enim nos privata multo magis tangere , & acrioris doloris sensu ferire , quam publica : etsi homines vulgo videri malint publico potius dolore moveri , quam suo .

Hoc probe intellexerat olim nobilis ille Græcus Histrion , nomine Polus , qui Athenis acturus fabulam Sophoclis , cum repræsentandus esset dolor Electræ gestantis cineres Orestis , clanculum eruit è sepulcro cineres , ossaque filii , quem amaverat unice , urnamque detulit in scenam , & cum lugere videretur aliena mala , deflebat sua , Ita A. Gellius lib. 7.

Quid est Spes ?

R. Est gaudium ex opinione imminentis boni .

Quenam sunt incitamenta , animum ad spem erigentia ?

R. Hæc duo numerantur : 1. Honestas , & magnitudo boni : 2. Præsidia certa ad illud comparandum , qualia sunt opes , vires , industria , prudentia , amici , adversariorum imbecillitas & favor divinus . Hinc Tullius Romanos ad certam victoriæ spem excitat sane luculenter , 2. Carilin . *Instruite nunc , Quirites , contra has tam præclaras Catilinae copias , vestra præsidia , vestrosque exercitus , & primum gladiatori illi confecto & saucio Consules Imperatoresque vestros opponite , deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum , florem totius Italiae , &*

robur educite. Hinc etiam Æneas suorum animo,
mirum in modum erigit, & bene sperare jubet,
Æneid. 1.

O passi graviora, dabit Deus his quoque finem.
Vos & (a) Scyllæam rabiem, penitusque sonantes
(b) Accestis scopulos, vos & Cyclopea saxa
Experti; revocate animos, mœstumque timorem
Mittite; forsân & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in latium; sedes ubi fata quietas
Ostendunt; illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.

Ad spem pertinet Audacia, seu confidentia, quæ
est affectus quidam animi adversus futurum malum,
quamvis arduum ac difficile, quod tamen vinci
possit, consurgentis.

Quomodo concitatur audacia?

R. Iisdem ferme artibus, quibus Spes. Ita ma-
gnanimus Hannibal, trajecto Rhodano, Italiam re-
cta petens, suos milites hortatur, apud Livium De-
cade 3. ut obstructarum nivibus Alpium difficulta-
tes superent, Romanorumque vires contemnant;
*Quid aliud Alpes esse creditis quam montium altitu-
dines? Fingite altiores Pireneis: An terras aliquas
cælum contingere, & inexpugnabiles humano generi
esse creditis? & alio loco: Cum eo nimirum hoste res
est nobis, qui nec bonam, nec malam ferre fortunam po-
test; seu vicit, ferociter instat victis; seu victus est,
instaurat cum victis certamen.*

Hac eadem ratione audax Turnus suorum Latino-
rum animos ad pugnam accendit, Æneid. 1.

In manibus Mars ipse, viri; nunc conjugis esto
Quisque suæ tectique memor: nunc magna referto
Facta Patrum, laudesque; ultro occurramus ad
undam;

Dum trepidis egressisque labant vestigia prima.

AUDENTES fortuna juvat.

Multum etiam addit fiducia persuasio de favore

G 6

di-

(a) Siciliam, aut Æthnam.

(b) Accestis pro accessistis per syncopen.

divino. Hinc illa Tolumnii Auguris audacia, *Æn.* 12.
 Tum vero Augurium Rutuli clamore salutant,
 Expediuntque manus, primusque Tolumnius Augur,
 Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi
 Accipio, agnoscoque Deos: me me duce ferrum.
 Corripite, ò Rutuli.

§. III. De Misericordia.

Quid est Misericordia?

R. Est dolor animi & ægritudo quædam ex ma-
 lo alterius, præsertim immerito laborantis. In hoc
 excitanda commiserationis affectu, triumphare so-
 let magni Oratoris industria. Siquidem, ut vulgo
 dicitur; *Lacryma auditorum sunt laus Oratoris vel
 maxima.*

*Quenam sunt, artes ad misericordiam concitandam,
 idoneæ?*

R. Variæ ac multiplices sunt artes. Prima est, si
 qui malum patitur, eo plane indignus esse dica-
 tur. Unde ad ciendam misericordiam valet hoc Vir-
 gili (a):

Nec te tua plurima, Panthu,
 Labentem pietas, nec Apollinis insula texit.

2. Est, si de patria, vel de nobis privatim bene
 meritus fuisse ostendatur. Hoc artificio mire usus
 est lenior Horatius apud Livium, ut filium, ob in-
 terfectam sororem, parricidii reum, ab imminente
 morte liberaret.

Oratio. P. Horatii ad populum pro filio parricidii reo.
 Livius lib. 1.

Hunc cinne, quem modo decoratum, ovantemque
 victoria, incedentem vidis, Quirites; eum sub
 furca vinctum, inter verbera & cruciatus videre
 potestis? Quod vix Albanorum oculi tam deforme
 spectaculum ferre possunt. I licitor, colliga manus,
 quæ paulo ante armatæ Imperium Populo Romano
 pepererunt. Et caput obnube liberatoris hujus ur-
 bis: Arbori infelici suspende: Verbera, vel intra
 (b) Pœnerium, modo inter illa pila, & spolia
 ho-

(a) *Æneid.* 1. (b) Ital. *Spazio tra le muta, o
 abitato, ec.*

hostium: vel extra Pœmerium, modo inter sepulcra Curiatorum. Quo enim ducere hunc juvenem potestis, ubi non sua decora eum à tanta foeditate supplicii vindicent.

3. Ars est, si calamitatis magnitudo, vel diuturnitas, ceteræque hujusmodi circumstantiæ luculenter exponantur.

4. Ars hæc est, si tristitia quædam recentis miseræ signa, monumentaque ob oculos auditorum, ponantur, ut cruentæ vestes, vel ipsum mortuum cadaver, aut imago. Nam, ut monet Horatius ad Pisonem.

Segnius irritant animos demissa per aures,

Quam, quæ sunt oculis subjecta fidelibus....

Sic M. Antonius, qui postea Triumvir fuit, prolata Julii Cæsaris veste pugionibus ac gladiis perforata, sanguineque cruentata, Romanam plebem ita accendit, ut ad conjuratorum ædes inflammandas è vestigio provolaverit. Sic Clotildis Clodovæ filia dure & inclementer habita marito Alarico Visigothorum rege, cum sudarium suo imbutum sanguine ad fratres suos Franconum reges misisset, (a) immane illud bellum excitavit, quæ res Visigothorum penitus attritæ, deletæque fuerunt. Sic olim summus ille orator Antonius, cum defenderet Aquilium, in causa peroranda, tunicam ejus diloricavit, ac discidit è pectore, & adversas senis cicatrices judicibus ostendit.

Sic etiam Æneam flectere Dido conatur apud Ovidium in Heroide, hac lamentabili sui imagine ac pictura.

Aspicias utinam quæ sit scribentis imago!

Scribimus, & gremio Troicus ensis adest.

Perque genas lacrymæ stridum labuntur in ensem,

Qui jam pro lacrymis, sanguine tinctus erit.

§. IV. De Ira & Indignatione.

Quid est Ira?

R. Dicere possem cum Horatio: *Ira brevis furor est.* Sed malo cum Aristotele sic illam definire:

Ira

(a) Gregorius Turonensis, lib. 3. cap. 10.

Ira est sui, propter contemptum, ulciscendi cupiditas, cum dolore conjuncta. Unde non maximopere differt ab odio, quod est *Ira quadam inveterata.*

Quomodo excitatur & incenditur Ira?

R. Accenditur commemoratione illatæ injuriæ, si præsertim injuria sit cum contemptu conjuncta. Hinc nimirum apud Virgilium *Æneidos* 1. tantopere effervescit Junonis ira contra Trojanos, ob spretam à Paride Trojano formam suam, & Hebe[m] filiam Ganymedi Trojano postpositam:

. . . . Manet alta mente repostum

Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,

Et genus invisum, & rapti Ganymedis honores.

Et rursum in eodem libro suam iram sic suscitât, eadem Juno:

Ast ego, quæ Divum incedo Regina, Jovisque

Et soror & conjux, una cum gente tot annos

Bella gero. Et quisquam numen Junonis adoret

Præterea? aut supplex aris imponat honorem?

Quo quis vero est gloriæ appetentior, vel dignitate illustrior, hoc ob sui contemptum vehementius solet irasci. Cujus rei mirabile in primis est exemplum Narsetis eunuchi, rei militaris gloria præstantissimi. Is enim post res fortiter gestas adversus Totilam Gothorum regem, cum invidia quorundam, à Justino Imperatore Italiæ præfectura fuisset exutus, atque etiam ab Imperatrice Sophia, impotentis animi femina, virulento hujusmodi fuisset imperitus convicio: *Narsetem eunuchum ad pensa lanasque cum feminis esse relegandum*; illud adeo acerbè tulit, ut se telam brevi orsurum dixerit, quam Imperator & Conjux dum viverent, nulla vi industriaque retexere possent. Ac paullo post, evocatis in Italiam Longobardis: Imperatori magnam Italiæ partem ademit.

Quid est Indignatio?

R. Est dolor perceptus ob secundas res bonaque alterius, qui hac felicitate judicatur indignus: ut apud Maronem *Eclog.* 1.

Impius hæc tam culta novalia miles habebit!

Barbarus has segetes?

Ejusmodi est etiam illud *Eclog.* 8.

Mop-

Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
 Jungentur jam (a) griphes equis, ævoque sequenti;
 Cum canibus timidæ venient ad pocula damæ.

Quomodo ab invidia differt indignatio?

R. Hoc differt, quod indignatio sit tantum in indignos, eo quod fruuntur bono, ut vel ex ipso nomine liquet. Unde indignatio præsertim suscipitur ab his, qui sunt viri probi, & honoris cupidi; quia boni ferunt indigne malos florere; & honoris studiosi indignantur, immerentes anteferri sibi. Invidia vero est erga bonos, & sua felicitate dignos.

Quomodo concitatur Indignatio?

R. Excitatur duplici modo. 1. Si vitæ prioris sordes & vilitas cum præsentis temporis opibus, potentia, & arrogantia præsertim conferantur. 2. Si hominis in quem indignamur vitia, cum viri, cui ante fertur, virtutibus comparentur. Ex primo capite Tullius indignationem ita movet in Vatinium: *Atque illud, tenebrosissimum tempus ineuntis atatis, tua patior latere.* Deinde commemorat, ut homo vilis & obscurus paullatim ad honores accesserit; tandemque illa subjungit: *Te cognati repuunt, (b) tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubescunt, (c) strumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & alii jam, se locis collocarunt.* Quasi nempe adeo sit impurus, ut vel ipsæ strumæ fœdum hominem aversentur.

Similiter Horatius indignationem concitat adversus Menam Pompeji magni libertum in hac Oda cedro linenda:

Licet superbus (d) ambules pecunia,

Fortuna non mutat genus.

Videsne, sacram (e) metiente te viam.

Cum

(a) Gryphus genus ferarum omnino fabulosum, cum aliis, & capite aquila, & reliquo corpore leonino, vulgo Grifo. (b) Ex eadem tribu. (c) Ital. Sorosole.

(d) Menas, cum ab hero Pompejo defecisset ad Augustum, ab illo Tribunus militum fuit creatus.

(e) Via sacra dicta, quod ad Jovis templum & Capitolium recta duceret.

156. *Artis Rhetoricæ Lib. II.*

Cum bis ter ulnarum toga,
Ut ora vertat huc & huc euntium
Liberrima indignatio?

Sectus flagellis hic (a) triumviralibus,
Præconis ad fastidium;

Arat falerni mille fundi jugera;

Et (b) Appiam (c) mannis terit:

Sedilibusque magnus in primis eques,
Othone contempto, seder.

Ex secundo capite vehementer indignatur Ajax.
apud Ovidium, quod Ulysses secum ausit de Achil-
lis armis contendere.

... Agimus, pro Jupiter, inquit,
Ante rates causam, & mecum confertur Ulysses?
Præmia magna peti fateor: sed demit honorem
Æmulus Ajaci. Non est tenuisse superbum,
(Sic licet hoc ingens) quidquid speravit Ulysses.

§. V. De Mansuetudine.

Quid est Mansuetudo?

R. Mansuetudo, seu lenitas, ac clementia,
est motus oppositus iræ: neque aliter definitur,
quam *ira remissio atque mitigatio.*

Quanam est ars concilianda clementia?

R. Mixigabitur ira, & conciliabitur mansuetu-
do, primo ingenua quadam culpæ confessione ac
dolore. Ita Cicero Cæsarem, iratissimum licet, ta-
men Ligario placavit: *Ad judicem sis agi solet; sed
ego ad patrem loquor: erravi, temere feci, pœnitet; ad
elementiam tuam confugio; delicti veniam peto; ut
ignoscas oro: si nemo impetravit, arroganter: si plu-
rimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti.*

2. Facit ad placandam iram humilitas, & sup-
plicis animi demissio, præsertim apud hostem ma-
gnanimum. Ut enim pulchre ait Ovidius lib. 3. Tri-
stium:

Cor-

(a) *Judicia de servis, ac furibus exercebant tres
judices, qui triumviri capitales dicebantur.*

(b) *Via Appia Roma Brundisium usque pertinge-
bat: nomen traxerat a Claudio Appio Cæco, qui eam
muniverat.* (c) Ital. Barberetti.

Corpora magnanimo satis est prostrasse Leonis;
 Pugna suum finem., dum jacer hostis, habet,
 Addere poterit cum Virgilio tritum illud libri 6.

. . . . Romane, momento

Parcere subjectis & debellare superbos.

3. Ad declinandam iram maxime sunt adhibendi, qui minus habent roboris, & quos de vi inferenda cogitare nulla est suspicio, cujusmodi sunt pueri, feminæ, senes, sacrorum antistites. Ita legimus id sacris paginis, Davidis iram ab Abigail, iram (a) Artaxerxis ab Esthere fuisse repente mitigatam. Romana quoque historia testatur, Sabinarum interventu, Romulum inter & Tacium fœrus ictum fuisse. Item Volumnia & Vetusta Marium Coriolanum, patriæ funestum bellum inferentem, à noxiâ proposito dimoverunt.

4. Facit plurimum ad iram molliendam, si scias, & captes molles additus, & commoda fandi tempora; quale est tempus convivi, ludi, fausti alicujus successus, victoriæ, festivitatis ac lætitiæ publicæ, quo tempore solent homines ad mansuetudinem esse propensiores.

5. Si prudenter ostendas, quantum præstet mansuetudo cupiditati vindictæ; ut recte monet Juvenalis hisce versibus aureis Satyræ 13.

. . . . Quippe minuti

Semper & infirmi est animi, exiguique voluptas
 Ultio; continuo sic collige quod vindicta
 NEMO magis gaudet, quam femina.

6. Denique valet plurimum ad clementiam, si dicas, qui peccavit, non dedita opera, non dolo malo peccasse, nec id egisse, ut eum contemneret, quem habet iratum: sed vel incautum, vel errore humano deceptum, vel necessitate adactum peccavisse. Vide qua dexteritate locum hunc tractet Tullius ad Cæsarem M. Marcello placandum:
 „ Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quam late
 „ pateat, attendite. Omnes enim qui ad illa arma
 „ fato fuimus, nescio quo, reipublicæ misero fune-

„ STO-

(a) Artaxerxes, in sacris codicibus dicitur Assuerus.

„ stoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erro-
 „ ris humani, scelere certe liberati sumus. Nam
 „ cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, rei-
 „ publicæ conservavit, memet mihi, & item rei-
 „ publicæ, nullo deprecante; reliquos amplissimos
 „ viros & sibi ipsis & patriæ reddidit, quorum &
 „ frequentiam & dignitatem hoc ipso in consessu
 „ videtis. Non ille hostes induxit in curiam, sed
 „ judicavit à plerisque ignoratione potius, & falso
 „ atque inani metu, quam cupiditate aut crudeli-
 „ tate civile bellum esse susceptum.”

§. VI. De Æmulatione.

Quid est Æmulatio?

R. Est dolor ex aliena felicitate susceptus, non quod illi contigerit, sed quod nos illa careamus. Hinc liquet, Æmulationem esse in laude ponendam, & ad perdiscendum bonas artes plurimum valere. Sunt enim Æmulationi obnoxia, quæ maxime præclara, ut virtus, honores, opes, doctrina, gloria, &c.

Quid interest Æmulationem inter & Invidiam?

R. Æmulationem bonam esse, laudabilem, & honestam, quia nos excitat, ut ipsi quoque bona consequamur. Contra vero Invidia vitiosa est turpisque, quia id agit, ne alter bonis potiatur, ut ait Horatius:

Invidus alterius rebus macrescit opimis.

Quomodo excitari potest Æmulatio?

R. Excitatur majorum exemplo, nominis gloria & propositis illustrium virorum egregiis facinoribus. Ita Andromache Æneidos 3.

Quid puer Ascanius? Superatne, & vescitur aura?

Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles
 Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?

Ita magnus ille Alexander cum ad Achillis tumulum adstitisset: ejus gloriam & felicitatem æmulatus, *O fortunate, inquit, adolescens, qui tue virtutis Homerum præconem inveneris?* Et ille historicorum princeps Thucydides, adhuc adolescentulus, cum forte suam historiam Herodotus legeret, ira
 glo-

gloriæ stimulis agebatur, ut lacrymas tenere non posset. Quo animadverso, Herodotus ejus patri dixit: *Tu sane beatus es, qui filium habeas sic avidum gloriæ, & laudis appetentem.*

*Concluduntur doctrina de Affectibus generali.
præcepto.*

Haftenus de Affectibus dictum est, in quibus illud generatim est observandum, quod apud Ciceronem (a) monet Antonius, „ Ut omnes motus, „ quos Orator adhibere volet judici, in ipso Orato- „ re impressi, atque inusti esse videantur. Meque „ enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu ve- „ lis, judex, si tu ipse id lente ferre videare: ne- „ que ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum „ flagrantem odio ante viderit; neque ad miseri- „ cordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui, „ verbis sententiis, voce, vultu, collacrymatione „ denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam „ facilis ad exardendum est, quæ, nisi admoto igni, „ ignem concipere possit; sic nulla est mens tam „ ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ „ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam & „ ardens accesseris.“

Optime igitur monet Horatius in arte poetica:
 Si vis me flere, dolendum est
 Primum ipsi tibi; tunc tua me infortunia lædent.

Finis Libri secundi.

AR-

(a) *Lib. 2. Orat.*

ARTIS RHETORICÆ LIBER TERTIUS.

DE DISPOSITIONE.

*Q*uid est Dispositio?

R. Dispositio definitur à Cicerone, *verum inventarum in ordinem distributio.*

Quanam est Dispositionis utilitas?

R. Non minus necessaria est dispositio ad fidem faciendam & ad motus excitandos, quam instructio exercitus ad pugnam ac victoriam; quam in humano corpore conformatio membrorum, ad gratiam & venustatem; quam in ædificio lapidum cæmentique apta compositio, ad ædium opportunitatem, & elegantiam. Unde merito præcipit Horatius in arte poetica:

Singula quæque locum teneant sortita decenter.

Sane ordo ubi adest, res auditur libentius, audita intelliguntur facilius, & intellecta diutius in hærent. Si vero negligatur dispositio, fit nimirum monstrum illud ex variis animantibus conflatum, quod Artis initio scite pingit idem Horatius. Fit quod eodem loco reprehenditur;

Velut ægri somnia, vanæ

Fingentur species, ut nec pes, nec caput uni

Reddatur formæ. . . .

Quin nullum mihi videtur certius argumentum inscitiae, heberisque ac pinguis ingenii, quam cum ita incondita est oratio, ita perturbata, ut nihil sit primum, nihil secundum. Contra vero nullum majus indicium artis & industriæ, quam ordo. Quamobrem cum hætenus sit de Elocutione, & de Inventionem, in quibus opus est in primis lepore atque ingenio; deinceps videndum de Dispositione, in qua una magis elucet Oratoris judicium atque prudentia.

Qui-

Quisnam ordo servandus est in orationis dispositione: seu quanam sunt orationis partes?

R. Orationis partes vulgo quattuor assignantur: Exordium, Narratio, Confirmatio, seu Contentio, & Peroratio.

Hæc artificiosa dispositio videtur omnino naturæ consentanea. Satis enim novimus, vel ipsa duce natura, ubi quidquam volumus impetrare, conciliandos esse animos eorum quibuscum agimus, & hoc est Exordii munus: deinde exponendum esse illud quod petimus, & hoc est Narrationis, afferendas esse rationes, quibus ostendatur illud concedendum nobis esse, & hoc efficit Confirmatio: denique preces addendas, aut alios motus adhibendos, quibus impelli vehementius auditorum animi possint, & hoc Peroratione consequimur.

Sunt qui non quattuor dumtaxat, sed sex omnino velint esse partes orationis; nempe Exordium, Divisionem, Narrationem, Confirmationem, Confutationem, & Perorationem, quas etiam ajunt indicari pervagarissimo hoc versiculo:

Exorsus, narro, seco, firmo, refuto, peroro.

Verum, si recte res æstimare velimus, Partitio cum propositione revocatur ad Exordium: Confutatio vero redit ad Confirmationem. Unde liquet, quattuor tantum esse statuendas orationis partes, quarum duæ valent ad faciendam fidem, scilicet: Narratio, & Confirmatio: reliqua vero faciunt ad motus excitandos, videlicet Exordium & Peroratio. Nunc vero de partibus orationis singulatim videamus.

CAPUT PRIMUM.

De Exordio.

Quid est Exordium?

R. Exordium definitur à Tullio: *Pars orationis, auditorum animos idonee comparans ad reliquam dictionem.* Unde quod in humano corpore caput est, quod in ædibus vestibulum, hoc est Exordium in oratione. Atque adeo præcipua quadam cura diligentique, præ ceteris orationis partibus:

est.

est elaborandum, naturæ ipsius instar, quæ in fingendo, atque ornando capite potissimum desudare consuevit. Unde etiam Exordium *difficillima pars orationis* vocatur à Tullio.

Undenam sumpta est exordii vox?

R. Est Metaphora à textoribus sumpta, qui proprie telam ordiri dicuntur, cum certa quadam lege fila collocant, & ordine illa componunt.

§. 1. De variis Exordiorum generibus.

Quoruplex Exordium?

R. Duplex. Aliud est justum ac legitimum, quod etiam temperatum appellatur: aliud est vehemens & abruptum, sive ex abrupto,

Quid est exordium justum ac legitimum?

R. Illud est, quo auditorum animi artificiosa quadam verborum conciliatione præparantur.

Quid est Exordium ex abrupto?

R. Illud est, quo Orator, quasi quodam abreptus impetu, auditores repentino & inopinato motu percellit. Tale est celebratissimum illud Ciceronis Exordium in Catilinam: *Quousque tandem abute, e, Catilina, patientia nostra, &c.*

Quomodo fit Exordium ex abrupto?

R. Fit primo per licentiam, seu per liberiores quemdam loquendi modum. Sicut apud Livium lib. 23. Mutius Scaevola deprehensus in Possessæ castris, ita illum alloquitur ex abrupto: *Romanus sum civis: C. Mutium vocant. Hostis hostem occidere voluit; nec ad mortem minus animi est, quam ad necem fuit. Et facere & pati fortia Romanum est, Nec unus ego in te hos animos gessi. Longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen, si juvat, accinge, ut in singulas horas capite dimices tuo. Ferrum hostemque in vestibulo habes regia. Hoc tibi juventus Romana bellum indicimus. Nullam aciem, nullum prælium timueris: uni tibi & cum singulis res erit.*

2. Fit per indignationem & increpationem, ut cum apud Livium lib. 2. cap. 40. veturia filium (a).

Co-

(a) *Martius Coriolanus plebis odio in exsilium actus, patria bellum intulit.*

Coriolanum sic alloquitur: *Sine, priusquam completum accipio, sciam, ad hunc, an ad filium venerim: captiva mater ne in castris tuis sim. In hoc me longa vita, & infelix senectus traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem! Potuisti populari hanc terram, qua te genuit atque aluit! Non tibi, quamvis infesto animo, & minaci perveneras, ingredienti fines ira cecidit! non cum in conspectu Roma fuit, succurrit: Intra ista moenia domus ac Pœnates mei sunt, mater, conjux, liberi que? Ergo, ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur! nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem!*

Quando nam usurpandum est Exordium ex abrupto?

R. Usurpatur potissimum vel in summi alicuius gratulatione & læticia; vel in summa quapiam offensione, aut indignatione: quibus scilicet omnibus Orator extra se rapi videtur quodammodo.

§. II. De Virtutibus ac vitiis Exordii.

Quæ sunt Exordii dotes ac virtutes?

R. Quattuor vulgo recensentur: *Proprietas, cura, verecundia, brevitatis.*

In quo posita est proprietas Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium sit cum reliqua oratione conjunctum, tamquam caput cum corpore. Ut sit ex re quasi natum, & ex ipsis causæ visceribus ita depromptum, ut ex illius natura quodammodo videatur efflorescere. Contra verò vitiosum erit, si sit vulgare ac commune, hoc est, si causis aliis, & fortasse etiam contrariis, possit accommodari: hujusmodi Exordia lepide comparantur (a) Ephippio, quod equis bene multis accommodaretur, vel gladio Delphico, qui ad hunc modum factus fuit, ut eodem & sacras mactarent victimas, & supplicio nocentes afficerent.

2. Vitiosum erit Exordium, si sit commutabile, hoc est, si leviter mutatum, ab adversario possit usurpari. 3. Si sit procul accersitum, longiusque peritum, vel si nihil ad rem pertineat. Quæ Exordia similiter se habent ac

Hu.

(a) Ital. *sella*.

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit.

Quale etiam fuit Exordium inepti illius caussidici, qui de lite inter duos vicinos acturus, Exordium petivit ab Adamo, vixque ad diluvii tempora tandem pervenit.

In quo posita est Exordii cura?

R. In eo posita est, ut Exordium sit plenum dignitatis, sit accuratum & acutum, sit aptum verbis & instructum sententiis, & quod periti solent *Architecti vestibula aditusque ad causam faciat illustres*, inquit Tullius. Prima quippe Oratoris commendatio proficiscitur ab Exordio: quod si negligentius tractatum fuerit, reliqua omnia fastidiet & nauseabit auditor. Ut enim optime monet Fabius, pessimus sane videtur gubernator ille, qui è portu solvens, statim ad scopulos navem appellit. Caveat tamen Orator, ne, quod sæpe coningit, Exordii nimis picti & nimis artificiosi splendore, ac concinnitate, (a) præstigiæ ac fraudis suspicionem auditoribus præbeat.

In quo consistit Exordii verecundia?

R. In eo consistit, quod Orator dicere incipiens, præ se ferat ingenuum illum pudorem, quem in Oratore summo L. Crasso tantopere laudavit Cicero; *Fuit enim*, inquit, *in L. Crasso pudor quidam qui non modo non obsesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset*. Et ipse etiam L. Crassus de se sic confitetur lib. i. de Oratore. *In principiis dicendi tota mente, atque omnibus artibus contremisco*. Sciebat enim summus ille dicendi artifex & doctor, offendi solere auditorum animos, si Orator velut exultans sibi que præfidens, ad dicendum accedat.

In quo posita est brevitæ Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium reliquæ orationis magnitudini sit accomodatum, & ut inani verborum circumfusione non producat longius quam par sit. Neque enim profecto cubitali Pygmæi cor-

po-

(a) Ital. *travvegole*, *gabbamenti*.

pori caput giganteum, aut humili tugurio valvæ. Quod si fiat, bellissime sane quadrabit in enormia id genus proœmia facerem illud Diogenis dictum ad (a) Myndios: qui suo oppidulo grandes & magnificas fores affixerant: *Viri Myndii, portas claudite, ne urbs exeat.*

Nolim tamen orationi nullum jungatur Exordium, ut olim in Areopago fieri solitum accepimus, ubi dicebant Oratores *sine Exordio, sine affectibus, sine epilogo*, inquit Julius Pollux, & ut etiam à Xenophonte factitarum legimus, qui sic exorditur: *Darius, & Parisatis duos habuere filios.*

Nolim etiam orationi, ceteroqui longulæ, brevissimum, ut nonnulli solent, affigatur Exordium: neque enim ingentem Basilicam decent exiguæ fores; aut giganteo corpori Pygmæi caput, vel ingenti colosso globulus imponitur.

§. III. De variis Exordiorum fontibus.

Varii sunt fontes, unde derivari solet Exordium justum ac legitimum. Nos hic præcipuos indicabimus.

1. Exordium recte ducitur ab adjunctis personæ, rei, loci, ac temporis: atque hic erat fons notus ac familiaris Tullio, qui hinc ferme solebat exordiri. In oratione pro M. Cælio exorditur à temporis insolentia: quippe die festo, contra quam fieri soleret, causam dicere cogebatur. Exordium Milonianæ ducitur 1. à persona adversariorum, qui armati forum obsidebant: 2. à persona Pompeji judicis: 3. ab insolita judicii forma. Pro Rege (b) Dejotaro, ducit Exordium ab angustiis loci, in quo habita fuit hæc oratio: *Moveor etiam ipsius loci insolentia* (inquit Tullius) „ quod tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, (c) dico intra domesticos parietes, dico

H

„ex-

-
- (a) Myndus oppidulum Caria, in Asia minori.
 (b) Hæc oratio privatim habita in ædibus Cesaris.
 (c) Dejotarus Gallogræciæ rex in bello civili Pompeji partes secutus, victorem Casarem cum excepisset hospitio, fuit accusatus, quod ei struxisset insidias.

extra conventum & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent: in tuis oculis, in tui ore vultuque acquiesco. . . . Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Rom. bellis consumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intueret forum, cœlum denique restaret ipsum. . . . Quæ quoniam angustiора faciunt parietes, atque causæ maxime debilitatur loco, tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia imminuat hanc perturbationem meam.“

2. Ducitur Exordium à rotunda simplicique rei expositione, sine fuce & calamistris, & sine ullo in speciem artificio. Ita Cicero pro Ligario: *Novum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem, inauditum, propinquus meus ad te, Q. Tubero, detulit: Q. Ligarium in Africa fuisse.*

3. Ducitur Exordium à contrario, cum prima fronte ea videmur dicere, quæ causæ nostræ sine omnino contraria, & adversariis faveant, ut scilicet eos sensim in nostram sententiam nihil minus cogitantes pertrahamus; in quo sane est artis & industriæ plurimum. Ita Alexander apud Curtium milites suos cohortaturus, ut secum audacter pergant ad extremas Indiæ partes, primo videtur probare illorum studia, qui reditum in patriam cogitabant: *Magnitudinem rerum, inquit, quas gessistis, milites, ineventibus vobis, minime maxum est & desiderium quietis & sacietatem gloriæ occurrere, &c.* Deinde mutata sensim velificatione, in contrariam sententiam callidissime descendit.

4. Ducitur Exordium ab insigni quopiam effato, & dicto, vel ab illustri exemplo. Ita Catilina suos conjuratos ad impium bellum adhortatur apud Salustium hoc effato: *Cum pertum habeo, milites, verba virtutem non addere, neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum imperatoris oratione fieri.* Ita etiam Cæsar, dum in Senatu pro Catilina lo-

qui-

quitur apud eundem Sallustium ab insigni effato sic exorditur: *Omnes homines, P. C. qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amentia, ira, atque misericordia vacuos esse decet.*

5. Duci potest exordium ab insigni aliqua quæstione. Ita Tullius suum de Inventione Rhetoricæ librum auspiciatur: *Sæpe & multum hoc mecum cogitavi, boni ne an mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium.* Eodem ex fonte suum in (a) Rufinum carmen ducit Claudianus:

*Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.*

*Abstulit hunc nobis Rufini pœna tumultum,
Absolvitque Deos. Jam non ad culmina rerum
Injustos crevisse queror. Tolluntur in altum
Ut lapsu graviore ruant.*

6. Præclare admodum trahitur Exordium à suspensione, quæ mirifice præparat auditorum animos, magnæ alicujus rei expectatione; & illos acuit vehementi cupiditate sciendi quid demum sit illud, quod polliceatur Orator. Ita Cic. Verrina I., *Quod erat oporandum maxime, Judices, & quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedandam maxime pertinebant; id non humano consilio, sed prope divinitus datum atque oblatum vobis summo reip. tempore videtur. Invetèravit enim jam opinio perniciosa reip. vobisque periculosa, quæ non modo Romæ, sed & apud exterarum nationum omnium sermone percrebuit, his judiciis, quæ nunc sunt, PECUNIOSUM hominem, quamvis sit nocens, nullum posse damari.*

Denique Exordium ab ipsis causæ visceribus, hoc est ab intimis causæ principiis trahendum est, & in illo sollerter jacenda argumentorum & affectuum omnia semina, quæ deinde retractata, fusi s

ex-

(a) *Rufinus Arcadii tutor affectans imperium, a militibus occiditur.*

explicentur. Id vero non difficulter efficies si ex Fabii Quintilianii præcepto diligenter intuearis, apud quos, pro quibus, contra quos, quo loco, quo tempore, quo rerum statu dicendum sit tibi; quid auditores ac judices sentire credibile sit; quis sit orationis tuæ scopus; quid petas, quid consequi velis. Hæc omnia ubi perspecta mature fuerint tibi, ipsa te magistra natura facile docebit, unde sit tibi capiendum orationis Exordium.

§. IV. De officio ac munere Exordii.

Quodnam est officium ac munus Exordii?

R. Triplex; ut nempe reddat auditorem benevolam, attentum, & docilem.

Unde reddet auditorem benevolam?

R. Ex quadruplici capite: 1. à persona Oratoris ipsius: 2. à persona adversariorum: 3. à persona auditorum, vel judicum: 4. ab illius, pro quo dicitur, persona.

Quomodo reddet auditorem benevolam à persona Oratoris ipsius?

R. Si Orator modestiam, pudorem, probitatem, & ingenium quemdam candorem ore potius & re ipsa præ se ferat, quam verbis ostendet. Poterit tamen interdum sua merita, suum officium, suas virtutes, sed parce omnino ac sine arrogantia commendare; quod mirifice facit Tullius in oratione pro Archia, suo quondam magistro: „ Si quid est „ in me ingenii, judices quod sentio quam sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me „ non inficior mediocriter esse versatum; aut si „ hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse, earum omnium rerum vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet. Nam „ quoad longissime potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam „ recordari ultimam, inde usque repetens, hunc „ video mihi principem & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum exiisse „ se. Quod si hæc vox hujus hortatu, præceptisque „ conformata, nonnullis aliquando salutis fuit: à „ quo

„quo id accepimus quo ceteris opitulari, & alios
 „servare possemus, huic profecto ipsi, quantum est
 „situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus.“

*Quomodo colligitur benevolentia ab adversariorum
 persona?*

R. 1. Si dicamus, nos nimiam illorum eloquen-
 tiam, aut gratiam revereri, unde illa reddatur sus-
 pecta iudicibus: quod pulchrè admodum facit Ci-
 cero pro Quinctio: *Quæ res in civitate dua plurimum
 possunt; hæ contra nos amba faciunt in hoc tempore,
 summa gratia, & eloquentia, quarum altera, C.
 Aquili, vereor, alteram metuo.*

2. Si illos in odium & in invidiam adducere, vi-
 tiosum, quibus laborant, commemoratione, con-
 nemur; ut pro Dejotaro: *Crudelem (a) Castorem, ne
 dicam sceleratum & impium: qui nepos avum in dis-
 crimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem
 intulerit ei, cujus senectutem tueri & tegere debebat.*

Quod si adversarius sit vir bonus, notæque pro-
 bitatis ac fidei, Tullium imitaberis, qui cum pro
 Muræna diceret, Catonemque virum antiquæ vir-
 tutis haberet adversarium, non quidem in ejus vita
 moribusque quidquam culpavit; sed tamen, ut illi
 quomodocumque fidem detraheret, sectam Stoico-
 rum cui se Cato totum addixerat, irridere cœpit:
 idque tam salse, tamque facete, ut iudicium risu
 dissolveretur, & Cato ipse dixerit: *Quis (b) ri-
 diculum habemus Consulem!*

*Quomodo captabitur benevolentia à persona vel audi-
 torum, vel iudicum?*

R. 1. Si eis confidere videatur Orator, ut pro
 Roscio Amerino. 2. Si suam causam cum eorum
 utilitate jungat, ut passim in Philippicis. 3. Si
 eorum justiciam, fidem, auctoritatem & dotes ce-
 teras modeste commendet, ut in Exordio Milionia-
 næ, ubi Tullius Pompejum laudat à sapientia justi-
 tiæque, cum ait: „Sed me recreat & reficit Cn.
 „Pompeji sapientissimi & justissimi viri consilium,

H 3

„ qui

(a) Castor Dejotari nepos ex filia.

(b) Plutarchus in vita Catonis.

„ qui profecto nec justitiæ suæ putaret esse, quem
 „ reum sententiis judicum tradidisset, eum telis
 „ militum dedere: nec sapientiæ, remanentem con-
 „ citatæ multitudinis auctoritate publica armare.“

Immo ne ipse quidem Paullus Apostolus hoc sibi
 negligendum putavit, cum pro se ipse diceret apud
 regem Agrippam, Actorum capite 25. „ De his
 „ omnibus, quibus accusor à Judæis, rex (a) Agrip-
 „ pa, æstimo me beatum, apud te cum sim defen-
 „ surus me hodie, maxime te sciente omnia, & quæ
 „ apud Judæos sunt consuetudines, & quæstiones.
 „ Propter quod obsecro patienter me audias.“

*Quomodo paratur benevolentia a persona clientis,
 sive illius, cujus causa agitur?*

R. Si illius innocentiam virtutemque commendes;
 si illius calamitatem, amicorum inopiam & solitudi-
 nem conqueraris; ut Cicero pro Roscio Amerino.

*Semper ne laborandum est in exordio, ut captetur
 auditorum benevolentia?*

R. De captanda benevolentia non valde labo-
 randum esse in causis illis, quæ per se sunt hone-
 stæ, sed tantum in iis, quæ sunt vel paradoxæ, vel
 dubiæ, vel humiles. Quattuor enim causarum ge-
 nera distinguit Divus Augustinus in eximio suo li-
 bro de Rhetoricæ principiis; *Honestas, incredibiles,
 dubias & humiles.*

In humili quippe argumento se se maxima non-
 numquam exercuerunt & ostentarunt ingenia; ut
 olim Polycrates, qui murium panegyricum celebra-
 vit, & Lucianus, qui muscam laudavit. Inter ju-
 niores vero Majoragius scripsit encomium luci,
 Calcagnius, post Psellum, pulicem prædicavit,
 Scaliger ansarem, Passeratius ipsum nihil laudan-
 dum suscepit, Umbram Janus Douza præconio ce-
 lebravit: & nostra ætate vir Cl. Daniel Heinsius
 asinum pediculumque laudavit.

In his vero, aliisque id genus humilibus causis,
 itemque in illis, quæ minus gratæ sunt auditoribus,
 opus

(a) *Agrippa ultimus Judæorum Rex, filius illius
 Herodis Agrippæ, qui ab Angelo percussus fuit.*

opus est insinuatione, seu exquisitiore quadam arte, qua Orator subdole & latenter in auditorum animos irreat.

§. V. De paranda attentione.

Undenam conciliatur attentio?

R. Conciliatur partim promissione, partim petitione, promissione quidem, si polliceamur nos esse dicturos de rebus vel novis, vel magnis, vel utilibus, vel jucundis. Ita Horatius Od. 1. lib. 3.

Carmina non prius

Audita; Musarum Sacerdos

Virginibus puerisque cano.

Sic etiam in primis Cicero pro Rabirio: *Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam, rem nullam magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, nec a Tribuno plebis susceptam, neque a Consule defensam, neque ad populum Rom. esse delatam.* Hoc etiam egregie præstitit Maro, quando de apibus dicturus, ita cecinit 4. Georg.

Protinus aerii mellis cælestia dona

Exequar. Hanc etiam, (a), Mæcenas, aspice partem.

Admiranda tibi levium spectacula rerum,

Magnanimosque Duces, totiusque ordine gentis

Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.

In tenui labor, at tenuis non gloria. . . .

Nolim tamen montes, ut ajunt, aureos in ipso dicendi initio semper polliceatur Orator: nec sic incipiet ut (b) Mævius ille, quem ridet Horatius:

Fortunam Priami cantabo & nobile bellum.

Multoque sane cautius mihi videtur facere, qui cum Homero simpliciter & verecundè sic exorditur:

Dic mihi, Musa, virum cautæ post tempora Trojæ,

Qui mores hominum multorum vidit & urbes.

H 4

Quam

(a) Mæcenas apud Augustum gratiosissimus, postarum patronus munificus.

(b) Hic est ille Mævius, quem carpit Virg. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi.

Quam si magnificentius sic incipias cum Lucanò:

Bella per Emathios plusquam civilia campos.

Aut si tumidum illud turgidumque imiteris

Claudiani proœmium *de raptu Proserpinæ*:

Inferni raptoris equos, afflataque curru

Sidera Tænario, caligantesque profundæ

Junonis thalamos audaci promere cantu,

Mens congesta jubet.

Quod si satis appareat, rem de qua agitur, esse abjectam & exilem, plus efficiet Orator, si rotunde statim & ingenue profiteatur sese in re omnino tenui laborare, quam si grandia nequidquam polliceatur, sed causæ tenuitatem æquitate, vel necessitate, vel aliunde compensare conabitur; ut Cic. Philippica 7. *Parvis de rebus, sed fortasse necessariis, consulimur, P. C. de Appia via & de (a) moneta.*

2. Conciliandæ attentionis ratio est *petitio*; cum scilicet auditores rogamus, ut studiose ac diligenter velint attendere; ut Cicero pro Sexto Roscio: *Quapropter vos oro atque obsecro, iudices, attente bonaque cum vniâ verba mea audiatis.*

Quamvis autem sub ipsum Exordium postulari soleat attentio, satius tamen erit interdum illam in ipso orationis decursu postulare; cum scilicet auditoris animus, initio arctus & alacer, languescere incipit, & defatigatæ illius aures incipiunt peregrinari, ut solet. Hoc egregie præstitit Tullius pro Cluentio, dum sic ait; „ Vos, quæso, ut adhuc „ me attente audistis, item quæ reliqua sunt audia- „ tis. Profecto nihil à me dicetur, quod non di- „ gnum hoc conventu & silentio dignum vestris „ studiis atque auribus esse videatur.“

Quomodo comparabitur docilitas?

R. Tribus maxime rebus; 1. Si brevem te fore promittas, stesque promissis. Ut enim eleganter & ingeniose monet Tullius, multo satius est, ut Orator desinat, quam si deficiat; & Auditor cum desiderio, quam si cum fastidio ac satietate recedat.

At-

(a) *Vel de templo Junonis moneta rescicendo, vel de pecunia cadenda.*

Atque in Oratores nimis longos belle omnino quadrant ultima hæc artis poeticæ verba:

Indoctum doctumque fugat recitator acerbus.

Quem vero arripuit, tenet, occiditque legendo.

Non missura cutem, nisi plena cruoris (a).

hirudo.

2. Comparabitur docilitas, si breviter, dilucide simpliciterque proponas, qua de re dicturus sis.

3. Fiet docilis auditor, si tuam orationem in dua, vel tria ad summum capita perspicue partiaris, ut cum ait Tullius Philippica 7. *Cur pacem nolo? quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest: qua tria dure explico, peto a vobis, P. C. ut eadem benignitate, qua soletis, verba mea audiatis*: Sed quoniam permagni interest ad eloquentiam quemadmodum proponat, & orationem suam partiatur Orator, & quia hic locus est in tota Rhetorica longe difficillimus, tironibus præsertim; de utroque illo capite accuratius nobis esse disputandum arbitramur.

§. VI. De Propositione.

Quamnam sunt Propositionis virtutes ac dotes?

R. Quinque vulgo assignantur propositionis dotes, 1. est, ut simplex sit unaque, non vero multiplex, ex illius enim unitate omnino pendet orationis unitas; semperque meminisse debet Orator eximii illius, numquamque satis inculcandi Horatiani præcepti:

Denique sit quodvis simplex dumtaxat & unum.

Quid est porro una simplexque propositio?

R. Una simplexque dicitur illa propositio, quæ constat una simplicique sententia, v. g. *Pax est conficienda, Injuria sunt condonanda, &c.*

2. Propositionis dos est, ut sic ita clara, ut non modo nullo labore intelligatur, sed etiam ut non possit non intelligi, quemadmodum iste; *Otium est fugendum.* 3. dos est, ut omnia totius orationis ar-

H 5

gu-

(a) *Hirudo*. Ital. sanguisuga, est pisciculus instar exigui serpentis, qui ad sugendum vitiosum sanguinem, cuti solet applicari, nec evelli, nisi sanguine oppletus, potest.

umenta, partesque omnes in illam velut in scopum metamque colliment. 4. dos est, ut tractari copiose & ornari facile possit, & amplam dicendi segetem suppeditet. Recte epim. monet Horatius, ne jejunum dicendi sumas argumentum, & quæ desuperas tractata nitescere posse, relinquant. 5. dos est, ut propositio vel ipsa novitate percellat, vel insigni aliqua utilitate placeat: quæ duo, vel maxime conciliare solent attentionem atque benevolentiam.

Quomodo novitatem habebit propositio?

R. Si argumentum ita proponatur, ut ex trito vulgarique fiat inusitatum, & auditorum animos statim erigat feriatque: v. g. trita est vulgarique hæc propositio: *Homo multorum sibi malorum auctor est*, nihilque admodum dignum habet attentione. Fiet vero nova & admirabilis: si dicas cum Chrysostomo, *Nemo leditur, nisi a seipso*, vel, *Nemo miser, nisi qui velit*. Item vulgari est hæc propositio: *Mali aliquando sunt utiles virtuti*; itemque ista; *Mors minus dura accidit miseris, quam felicibus*. Fiet autem illico utraque nova mirificaque, si dicas, *virtutem plus interdum improbis debere, quam probis, & felicitatis genus esse infelicem mori*.

Quomodo utilitatem habebit propositio?

R. Utilitatem habere solent propositiones illæ, quæ contemplativæ non sunt, sed activæ (si duobus illis Senecæ vocibus nobis, uti fas est.) Contemplativæ porro dicuntur illæ, quæ in sola cognitione versantur, quemadmodum ista: *Stultorum infinitus est numerus*. Activæ contra dicuntur propositiones illæ, quorum finis est aliquid efficere: ut, *ferenda sunt amicorum vitia*.

§. VII. De Divisione.

Cur adhiberi solet in oratione Divisio, sive Partitio?

R. Tribus potissimum de causis. 1. Quia lumen affert orationi. 2. quia juvat memoriam Oratoris, & auditorum. 3. quia levat audiendi fastidium: recreatur enim animus admonitione singularum partium orationis: quemadmodum viatorem reficiunt spatia certis lapidibus & intervallis di-

distincta, ut ait (a) Rutilius in Itinerario:

Intervalla viæ festis præsta re videtur,
Qui notat inscriptus millia multa lapis.

Quanam sint leges Divisionis?

R. Quattuor. 1. est, ut Divisio sit plena; hoc est, ut partes illius sive membra omnino complectantur, & adæquent propositionem, quæ dividitur. 2. est, ut membra illa sint opposita, neque unum in altero contineatur. 3. est, ut Divisio habeat partes duas, tresve ad summum, vix plures. Si enim nimium concissa sit, & ut loquitur Fabius, nimium articulosa, offendet orationi tenebras, parietque obscuritatem illam, contra quam fuit inducta. 4. dos est, ut sit plana, simplex & quasi obvia; non vero ad artis & ingenii ostentationem longius accersita.

De Narratione, quæ est secunda orationis pars, fctius & uberius dictum est in secundo capite Elementorum Rhetoricæ.

C A P U T I I.

De Confirmatione.

Quid est Confirmatio?

R. Est pars orationis, in qua firmamenta, seu robora causæ afferuntur.

Quot sunt partes Confirmationis?

R. Duæ. 1. Est Confirmatio proprie dicta, in qua ea, quæ pro nobis sunt, firmamus ac stabilimus. 2. est Confutatio, in qua contrarias adversariorum rationes refellimus. Hinc liquet, Confirmationem esse præcipuam ac potissimam Orationis partem, quæ quasi viscera, vitamque illius contineat, totamque suadendi spem in ea maxime partem sitam esse. Unde *fides* jure nuncupatur ab Aristotele.

(a) Rutilius natione Gallus floruit sæculo quarto. Scripsit Itinerarium versu supra hanc ætatem eleganti.

§. I. De Confirmatione propriè dicta.

Quomodo tractanda est Confirmatio propriè dicta?

R. Per argumenta & per argumentationes.

Quid est Argumentum?

R. Est probabile inventum ad faciendam fidem.

Quid est argumentatio?

R. Est argumenti fusior & artificiosa dilatatio.

Quid differt inter Argumenta, & Argumentationes?

R. Hoc interest, quod Argumentatio sit modus, sive ratio, qua argumentum tractatur: Argumentum vero sit ipsa argumentationis materia. Unde argumenta ex se jejuna sunt & imbecilla, nisi accedat artificiosa illorum explicatio.

Unde petuntur argumenta ad confirmandum idonea?

R. Petuntur à locis tum intrinsecis, tum extrinsecis, de quibus accuratè dictum est à nobis lib. 2.

Quo ordine collocanda sunt argumenta in Confirmatione?

R. Firmiora partim in principio collocanda sunt, quia tunc vel maximè attendit auditor: partim in fine, quia quæ postremo dicuntur, altius inhaerent; imbecilliora vero collocanda sunt in medio, ubi magis latebit eorum infirmitas: quemadmodum imbecilliores milites, qui fugam, audita buccina, circumspiciunt, in medium agmen cogi solent, ut qui perse parum possunt, turba valeant. At si causa duobus tantum argumentis nitatur, quorum alterum validius sit, alterum infirmius, tunc imbecillius subjicietur quidem validiori, sed mox ad validius recurretur.

Quæ sunt argumentationum species, seu quot modis tractari possunt argumenta?

R. Quattuor sunt præcipuæ species argumentationis: *Syllogismus*, seu *ratiocinatio*, *Enthymema*, *Inductio*, & *Exemplum*. His adde *Soritem*, & *Epiche-
rema*.

§. II. De Syllogismo.

Quid est Syllogismus?

R. Duplex distinguitur Syllogismus, seu ratiocinatio. Alius est Philosophicus, alius Oratorius. Syl-

Syllogismus Philosophicus est argumentatio constans tribus propositionibus distinctis, & explicitis, Quæ sic inter se conectantur, ut concessis duabus primis, quarum altera *major*, altera *minor*, quia minus late patet, appellatur; necessario concedenda sit tertia, quæ *consequentia* dicitur: v. g.

Omnis ars honesta est amplectenda:

Rhetorica est ars honesta:

Ergo Rhetorica est amplectenda.

Syllogismus Oratorius est ratiocinatio constans quinque partibus, vero inter se ordine connexis: unde etiam vocatur *Syllogismus perfectissimus*.

Quanam sunt partes Syllogismi Oratorii?

R. Quinque numerantur. 1. est *Propositio*. 2a. *Propositionis probatio*. 3. *Assumptio*. 4. *Assumptionis probatio*. 5. *Conclusio*. Habes insigne quoddam Syllogismi Oratorii exemplum in libro 1. de *Inventione*, ubi luculentè demonstrat Cicero, Divina providentia mundum gubernari. Sed quod exiliter & jejune: dixisse Philosophus in hunc ferme modum: „Illud Divina providentia administratur, quod optime administratur: sed mundus optime administratur: igitur mundus Divina providentia administratur:“ id ipsum Tullius Oratoriò more àta pertractat:

Melius accurantur quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Ec hæc est propositio.

Damus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatus, quam ea quæ temere & nullo consilio administratur. Exercitus ic, cui præpositus est sapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is qui stultitia & temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est. Nam navis optime cursum conficit ea, quæ scientissima gubernatore utitur. Et hæc est Propositionis probatio.

Nihil autem omnium rerum melius quam mundus administratur. Et hæc est Assumptio.

Nam & signorum ortus & obitus definitum quemdam ordinem servant; & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ nocturnæque vicissitudines nul-

la in re nunquam mutatae quidquam nocuerunt. Et hæc Assumptionis probatio.

Quæ signa sunt omnia non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quæ est Complexio, sive Conclusio.

Semperne constat quinque illis partibus Syllogismus oratorius?

R. Nequaquam. Si enim perspicua sit vel Propositio, vel Assumptio, tunc omittitur illius probatio; & ita fit Syllogismus quadripartitus. Quod si etiam perspicua videatur utraque, tunc probatione nihil opus erit; & ita tripartitus fiet Syllogismus.

Quid vero intererit inter Rhetorem & Philosophum, si uterque tripartitum Syllogismum adhibeat?

R. Hoc intererit, primo, quod Philosophus ea maxime querat argumenta, quæ possint scientiam, aut certam opinionem efficere; Rhetori vero sufficiant, ut plurimum probabilia. Alterum discrimen est in argumenti tractandi ratione positum. Philosophus enim tres propositiones ordine collocat, quem ordinem *formam* appellant; Rhetoris vero industria in eo posita est, ut propositiones illas invertat, amplificet, verbis ornet, figuris illuminet; artem denique totam diligenter tegat. Hinc acute admodum agebat (a) Zeno Philosophus, *Logicam, seu Dialëcticam similem esse pugno, seu manus complicatæ; Rhetoricam vero palma seu manus explicatæ, atque expositæ similem esse.*

Numquamne logicus & naturalis servatur ordo in Syllogismis oratoris?

R. Servatur aliquando non solum ab Oratoribus, verum etiam, quod mirum sane videatur, ab ipsis Poëtis, ut in illo Persii exemplo, satyra 5.

An quisquam est (b) alius liber, nisi ducere vitam

Cui licet, ut voluit? Licet, ut volo, vivere, non sim

Li-

(a) Zeno Stoicorum inventor & princeps, floruit post Alexandri Magni mortem.

(b) Perfectus in Poëta Syllogismus.

Liberior Bruto?

Qui profectò integer est Syllogismus, & ordinem cum plane servat, qui tradi solet à Logicis: Sic enim hoc loco dialecticum prorsus in mortem argumentatur Persius.

Nemo magis liber est quam is cui licet ducere vitam ut vult.

Atqui mihi licet ducere vitam ut volo.

Ergo liber sum, & ipso etiam Bruto liberior.

§. III. De Enthymemate.

Quid est Enthymema?

R. Est pars Syllogismi, seu Syllogismus imperfectus.

Quot partes habet Enthymema?

R. Duas; quarum prima vocatur à Logicis *Antecedens*; alia *Consequens*, v. g. *Omnes artes sunt expetenda. Ergo eloquentia est expetenda.* Hinc est quod Enthymema jure optimo *curtum* vocatur à Juvenali Sat. 6. in mulieres:

Non habeat matrona, tibi quæ-junctâ recumbit,
(a) Dicendi genus, aut curtum sermone rotato
Torqueat Enthymema, nec historias sciat omnes.

Vocatur, inquam, *curtum*, quod sit argumentatio quasi mutila, & una propositione veluti truncata, quæ si addatur, fiet integer Syllogismus.

Quomodo fit Enthymema?

R. Fit omittendo vel propositionem, vel assumptionem, seu ut Logici loquuntur omittendo *majorem*, vel *minorem*: v. g. „Clodius insidias struxit Miloni: ergo Clodius jure fuit occisus; *vel* Quicumque alteri struit insidias, jure ab illo occiditur: ergo Clodius jure fuit occisus à Milone.“

Unde nomen suum traxit Enthymema?

R. A mente concipere, cogitare, quod scilicet tertia propositio, quæ verbis non effertur, mente retineatur.

Quodnam est optimum Enthymematis genus?

R. Illud est, quod fit à contrariis, cujusmodi
est

(a) Non loquatur ex arte & secundum præcepta Rhetorica.

est apud Sallustium illud (a) Micipsæ ad (b) Jugurtham; *Quem alienum fidum invenies, si tui hostis fueris?* Erit etiam acutius ac validius Enthymema, si fiat per interrogationem. Tale est illud Medæ apud Senecam:

Servare potui. Perdere num possim rogas?

Cur Enthymemate magis gaudere vulgo dicitur Orator quam Syllogismo?

R. Tribus de causis. 1. Ut occultet artificium, quod scilicet agnitum, causæ magis obest, quam prodest. Hinc etiam cum utitur Syllogismo, partes ejus fere transponit. 2. Ne videatur auditorum ingeniis diffidere, quasi necesse sit omnes Syllogismi partes sigillatim exprimi. 3. Quia Enthymema validius percellit adversarios, illosque (c) punctim, ut ajunt, cæsimque ferit. Unde *jaculum ac telum Oratoris* vocari solet. Vide quomodo Tullius Enthymemate feriat Antonium: *Pacem vult Antonius? arma ponat: quasi si diceret; Non arma ponit Antonius; ergo non vult pacem.*

§. IV. De Inductione.

Quid est Inductio?

R. Est argumentatio, quæ ex multis singularibus enumeratis aliquod concluditur. Ita Seneca variarum rerum enumeratione magnifica, concludit solam in homine virtutem esse laudandam: „Navis „bona dicitur non quæ pretiosis coloribus picta est „nec cui argenteum, aut aureum rostrum est, sed „quæ stabilis est, firma, velox & consentiens vento. „Gladium bonum dices, non cui deauratus est, „(d) Baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur, „sed cui ad secandum subtilis est acies. (e) „Regula non quam formosa, sed quam recta sit, „quæritur. Ergo in homine quoque nihil ad rem „pertinet quantum aret, aut quam multis salutetur, „sed quam bonus sit.“

In-

(a) *Micipsa patruus Jugurthæ, & Massinissæ filius.*

(b) *Jugurtha Numidarum rex a Pompejo victus.*

(c) *Ital. Di punta e di taglio.*

(d) *Ital. Cingolo, pendente.* (e) *Ital. Riga.*

Inductio non solum Oratoribus per familiaris est, sed etiam Poetis, & in primis Ovidio, qui illa majorem in modum delectabatur. Unum hic eximium afferemus exemplum, quo infelix ille Poeta, dum exsularet in Scythia, uxoris suæ dolorem consolatur, Tristium lib. 4. probando per inductionem, asperas res gloriæ segetem & materiam esse.

Materiamque tuis tristem virtutibus imple:

Ardua per præceps gloria vadit iter.

Hæc tædæ quis nosset, felix si Troja fuisset?

Publica virtutis per mala facta via est.

Ars tua, (a) Tiphys, jacet, si non sit in æquore fluctus:

Si valeant homines, (b) ars tua, Phœbe, jacet.

Sic etiam apud Virgilium, Æneas probat per inductionem, viventi sibi iter ad inferos nequaquam interclusum esse debere:

Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus

Threicia fretus cithara, fidibusque canoris,

Si fratrem Pollux alterna morte redemit,

Atque reditque viam toties, quid Thesea, magnum

Quid memorem Alciden? & mi genus ab Jove summo.

Quid observandum est in Inductione?

R. Duo diligenter cavenda sunt. 1. Ut quæ sumuntur, certissima sint. 2. Ut id, cujus confirmandi causa sit inductio, iis quæ sumuntur simile sit.

§. V. De Exemplo.

Quid est Exemplum?

R. Est inductio imperfecta, qua ab uno simili argumentamur ad aliud. Cujusmodi exemplum habes in Miloniana, ubi probat Tullius, non esse condemnandum Milonem, quod Clodium occiderit, cum nec Horatius ob sororem necatam fuerit condemnatus. Sed vide quomodo exemplum illud illustret Cicero: *Negant intueri lucem esse fas ei, qui*

(a) Tiphys Argonautarum navis in expeditione Colchica gubernator.

(b) Apollo medicina inventor.

à se hominem esse occisum fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? Nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri, qui nondum libera civitate, tamen popul. Rom. comitiis liberatus est, cum sua manu sororem esse interfectam fateretur. Similiter apud Virgilium Æneid. I. Juno furore percita concludit ab exemplo, licere sibi omnino in Æneam & Trojanos, quod Palladi licuit in Ajacem & Argivos:

Pallas ne exurere classem

Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam & furias Ajacis Oilei (a);

Ast ego, quæ Divum incedo regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero.

§. VI. De Dilemmate.

*Q*uid est *Dilemma*?

R. Est argumentum constans duabus partibus contrariis, quæ utrimque adversarium capiunt. Unde etiam Syllogismus cornutus appellatur, quod nempe illius cornua sint ita disposita, ut qui unam effugerit, in alterum incurrat. Sic belle omnino probabis Dilemmate, quemvis dolorem æquo animo esse tolerandum: *Nam omnis dolor aut est vehemens, aut levis: si levis, facile feretur: si vehemens, certe brevis futurus est.* Ita Cic. Philip. 5. probat hoc dilemmate non esse mittendos legatos ad Antonium: *Legato; decernitis. Si ut deprecentur, contemnet: si ut imperetis, non audiet.*

Hoc eodem argumentandi modo recte damnatur Lucretia illa, quæ à Sexto Tarquino vi oppressa, sibi mortem intulit.

(b) Si fuit ille tibi, Lucretia, gratus adulter;
Immerita ex merita præmia morte capis.
Sin potius casto vis est allata pudori;

Quis

(a) Ob violatam Cassandram in Palladis templo ab Ajace Oilei filio. Alter erat Ajax filius Telamonis; terque fortis & furens.

(b) Renatus Laurentius in Comm. Tertull.

Quis furor est, hostis crimine velle mori?
 Frustrà igitur laudem captas, Lucretia: namque
 Vel furiosa ruis, vel scelerata cadis.

Undè nomen suum traxit Dilemma?

R. Ab adverbio *bis*, & à voce *sumptio*, *capio*,
 Quod nimirum utrimque capiat adversarium.

Qua ratione solvi potest Dilemma?

R. Duplici. 1. Si universum Dilemma torqueas
 in ipsum auctorem: cujusmodi exemplum affert
 Aristoteles lib. 2. Rhetoricorum: „Sacerdos quæ-
 „dam maximopere dissuadebat filio ne ad populum
 „verba faceret; nam si injusta suasetis, *inquiebat*,
 „habebis Deos iratos; si vero justa, iratos habe-
 „bis homines.“ Hoc dilemma sic in matrem ipsam
 torsit ingeniosius adolescens: „Immo, *inquit*, ex-
 „pedit ad populum verba facere. Nam si justa
 „dixero, Dii me amabunt; si injusta, homines.“

Ejusmodi fuit etiam celeberrimum illud Dilem-
 ma, unde se expedire numquam potuerunt (a)
 Areopagitæ, qui licet mortalium sapientissimi vul-
 go haberentur, ortam tamen ex illo Dilemmate
 litem prorsus injudicatam reliquerunt. Cum enim
 in Protagoræ Rhetoris disciplinam se quidam ado-
 lescens tradidisset, grandemque pecuniæ summam
 illi ex pactione fuisset pollicitus, ea lege, ut pri-
 mam omnium, quam esset habiturus, litem obti-
 neret; jam plane ac perfectè præceptis inimicæ ar-
 tis eruditus, mercedem omnino negat. Litem in-
 tentat illi magister. „Et debes, *inquit*, omnino mer-
 „cedem, quo res cumque vertant. Si enim vi-
 „cero, debes ut condemnatus; si viceris, debes
 „ex pacto. Immo, *inquit versipellis discipulus*, quo
 „res cumque vertant, nihil habebis. Si enim caus-
 „sam vicerò, ex judicum sententia nihil debeo;
 „si vero caussa cado, jam tibi ex pactis debeo
 „nihil.“

2. Solvitur Dilemma, si alterutram illius par-
 tem:

(a) Areopagita Judices austeri & incorrupti, qui
 Athenis in templo Martis judices erant caussarum ca-
 pitalium.

tem infirmare possis, vel si ostendas, aliquid medium inter duas propositiones intercedere. Sic cum servus ab hero forte percussus, illum hoc repentino dilemmate petiisset: *Si sum improbus, cur mea materis opera? Si probus, cur aut quersum tandem me percutis?* Hoc dilemma sic in servum acutè re-torsit herus. *Non te percutio, quia probus es; sed ut ex improba fias aliquando bonus.*

§. VII. De Crocodillo, & de argumento insolubile.

HUC referri potest Crocodillus, de quo pauca sunt hoc loco dicenda.

Quid est Crocodillus?

R. Est argumentationis species captiosa & fallax, quæ incautos, quibusdam quasi vinculis irretitos, inducit in fraudem. Vocatur autem *Crocodillus*, ob hanc, quam Poetæ finxere, causam.

Crocodillus oranti mulienculæ ut filium, dum forte juxta flumen ambularet, abreptum sibi redderet, respondit redditurum utique, si ad propositam quæstionem verum diceret. Hæc autem fuit quæstio: *Filium reddam tibi, nec ne?* Ad hæc mulier anxia, fraudemque suspicata, respondit: *Non reddes; & ob eam causam reddi debere, quod nempe verum dixisset. Mentiris,* inquit vafer Crocodillus, *si enim reddidero, verum non eris locuta. Reddere ergo non possum, quin falsa dixeris.*

Hæc etiam revocantur propositiones, quas vocant *mentientes*, sive *insolubiles*, quæ se omnino destruunt; cujusmodi est hæc Cretensis cujusdam Poetæ: *Omnes ad unum Cretenses semper mentiuntur.* Ergo non mentitur certe quidem Poeta Cretensis, dum illos semper mentiri asseverat: Unde non sunt omnes semper mendaces.

§. VIII. De Sorite & Epicheremate.

Quid est Sorites?

R. Est argumentatio, quæ ex multis propositionibus gradatim, minutatim, & velut acervatim congestis aliquid inferitur. Unde *Syllogismus acervalis* vocatur à Tullio. Hoc acervali captiosoque argumentandi genere utebatur olim Themistocles, dum

dum per risum jocumque dictitabat, filium suum, licet nondum triennem, toti tamen terrarum orbi imperare. Sic enim lapide aiebat: *meus filius imperat matri, illa mihi, ego Atheniensibus, Athenienses Gracia, Gracia Europa, Europa toti orbi, Ergo filius meus imperat toti terrarum orbi.*

In hoc disputandi genere frequentes erant (a) Stoici, & eorum princeps Zeno. Sed maxime omnium illo delectatus dicitur (b) Chrysippus, ut Socrates inductione & Ironia. Sed hoc genus argumenti sæpe solet esse captiosum & fallax. Cum enim sensim & minutatim multa coacervantur, facile est injicere respondententi laqueos, & periculosam illi telam texere. Retexere igitur oportebit & seorsim singula considerare, sicque facilius universa frangentur.

Cedo denique etymon illius vocis Sorites?

R. Habes germanissimum etymon in hac voce *ammulus, acervus*, unde *sortes*, *argumentum acervale*.

Quid est Epicherema?

R. Est Enthymema contractum cujus duæ propositiones in unam conferuntur; ut *Sine causa dominum servus accusat*. In hac enim una propositione continentur hæ duæ. *Non debet servus temere & sine causa dominum incusare; ergo servus & Medicus Regis Dejotari non debet illum temere apud Casarem incusare.*

De his omnibus argumentationum generibus habes splendidam atque uberem tractationem in *Acroasibus Cl. Viri Jacobi Facciolati*.

C A P U T I I I.

De Confutatione.

Quid est Confutatio?

R. Est pars orationis, in qua rationes contra nos pugnantes refellimus.

Quo-

(a) Stoici Philosophi, qui summum bonum in virtute ponebant, sic dicti (1), id est, porticus, in quam convenire solebant. (b) Chrysippus Stoicus Philosophus, Zenonis Auditor.

(1) αὐαίς.

Quomodo fit confutatio?

R. Fit primo negatione mera, cum scilicet rem allatam ab adversario, falsam omnino esse dicimus, aut illam absurdam, incredibilem, repugnantem esse demonstramus. Ita Cic. pro Quintilio in negat aperte: *Negamus te bona Quintii, Sexte Neri, possedisse edicto, pratoris.* Sic etiam pro Roscio perspicue demonstrat, parricidii crimen, cujus insimulatus Roscius, ab illius vita moribusque prorsus alienum esse, quem locum, quia longior est, omitto.

2. Fit confutatio, cum factum non negamus, sed excusamus, & jure factum fuisse contendimus. Sic Tullius pro Rabirio, (a) Saturnini mortem, quæ illi objiciebatur, adeo non expavescit ut scelus, ut potius illius auctorem exoptet fuisse Rabirium. „ Arguis occisum esse à C. Rabirio L. Saturninum, & id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissime defendente antea falsum esse docuit. Ego autem (b) si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem causa concedere, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturninum hostem populi Rom. interfectum.“

3. Fit confutatio, cum adversarios, pari, vel etiam majori re objecta, vicissim accessimus, ut periti duces solent, qui hostium vires distrahunt, & alio avertunt. Talis est apud Virgilium disputatio pastorum, in qua sic prior incipit Damoetas:

(c) Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)

Tres pateat cæli spatium non amplius ulnas.

Mo-

(a) *Saturninus Tribunus plebis seditiosus, qui cum res novas moliretur, a servo occisus fuit in ipso Capitolio.*

(b) *Ital. Se fossi piu a tempo, se stesse in mia mano.*

(c) *Vide Interprete: quorum nonnulli hæc ad Cælii cujusdam sepulchrum referunt.*

Mopsus impar respondendo, nova quæstione conatur irretire Damocetam:

Dic quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores, (a) & Phyllida solus habeto.

4. Confutatio fit per indignationem atque contemptum; cum nempe generosa quadam fiducia, quæ nobis obijciuntur, spernere, ac dedignari videmur: Hujusmodi singulare omnino, nobileque in primis habes exemplum in 37. Livii libro, ubi magnus ille Scipio Africanus, post tot res præclare gestas, invidorum, ut fit, calumniis appetitus, & in jus ad causam dicendam vocatus; „Silentiò
„facto, Hoc, *inquit*, die, (b) Tribuni plebis,
„vosque Quirites, cum Hannibale, & Carthagi-
„neisibus, signis collatis in Africa, bene ac feli-
„liciter pugnavi. Itaque cum hodie litibus, & jur-
„giis supersederi æquum sit, ego hinc exemplo
„in Capitolium, ad Jovem optimum maximum,
„Junonemque & Minervam, ceterosque Deos,
„qui Capitolio, atque Arci præsident, salutandos
„ibo; illisque gratias agam, quod mihi & hoc ipso
„die, & sæpe alias egregie reipublicæ gerendæ
„mentem facultatemque dederunt. Vestrum quique,
„quibus commodum est, ite mecum, Quirites, &
„orate Deos, ut mei similes Principes habeatis,“

Aliquando etiam valde utile erit in confutatione
jocos, sales & facetias, etiam in rebus seriis adhibere, quæ si nec in mimicam scurrilitatem degenerent, nec in atrocius maledictum, nec in nimiam dicacitatem, mirum quantum causæ prossint, & animos auditorum exhilarent.

Postremus denique refutandi modus fit per compensationem; cum scilicet neque factum negamus, neque jure factum contendimus; sed alio quodam præclaro facto abunde compensari ostendimus. Sic

Ho-

(a) Nummi Augusti, in quorum aversa parte erant flores, cum hac inscriptione. I. Aquilius Florus II. vir. Sunt qui de flore hyacinthi interpretantur cum vulgo. (b) Tribuni plebis erant Magistratus, populi defensores & custodes.

Horatius, qui sororem interfecerat, iudicio populi Rom. fuit absolutus, *magis admiratione virtutis, quam jure causâ*, inquit Livius.

CAPUT IV.

Ita

De Peroratione.

Quid est Peroratio?

R. Peroratio, sive Epilogus, est ultima orationis pars, in qua id, quod tota oratione expe-
tebat Orator, majori vehementia evincere, & ob-
tinere contendit. *Ita Quintillianus.*

Quot partibus constat peroratio?

R. D^{ij}abus; Enumeratione & Motu, seu affe-
ctum commotione.

§. I. De Enumeratione.

Quomodo fit enumeratio in Peroratione?

R. Fit, cum ea, quæ per totam orationem
varie sparsa sunt, summam colligimus, & sub
uno veluti aspectu ponimus, per Anacephalæosim,
seu recapitulationem, quæ est rerum fuse cæstarum
brevis & artificiosa repetitio.

*Cedo illustre aliquod exemplum enumerationis per
anacephalæosim?*

R. Exemplo esse poterit Epilogus iste in Mani-
liana, qui tamen partis tantum est, non vero to-
tius Orationis: „Quare videre, num dubitandum
„vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in
„quo gloria nomini vestri, salus sociorum, vecti-
„galia maxima, fortunæ plurimorum civium cum
„republica defunduntur. *Et rursus in eadem Orat.*
„Quare cum bellum ita necessarium sit, ut negligi
„non possit; ita magnum, ut accuratissime sit ad-
„ministrandum; & cum ei Imperatorem præficere
„possitis, in quo sit eximia belli scientia, singula-
„ris virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna:
„dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod
„à Diis immortalibus oblatum, & datum est, in
„republicam conservandam, atque amplifican-
„dam conferatis?“

Quid

Quid observandum est in Enumeratione, seu Anacephalæosi?

R. Duo maximopere sunt observanda. 1. Ut cursim & raptim repetas ea dumtaxat, in quibus causa potissimum consistit, & quæ maximè velis auditorum animis inhærere. Si enim omnia minutatim repetas, non erit Peroratio, sed nova quadam ratio, inquit Fabius.

2. Quæ disperse diffuseque dicta sunt, ita summatim enumerabis, ut ea cum novo aliquo pondere dicantur, figurisque illuminentur, & ornentur sententiis; ne scilicet videatur (a) *crambe repetita*, inquit Satyricus, si nimis jejuna sit, nudaque repetitio. Vide quam sententiosa sit, quam referta rebus & verbis Anacephalæosis illa, qua Ajax apud Ovidium suam contra Ulysem & pro se orationem ita concludit:

Nec clypeus vasti (b) cælatus imagine mundi
 Conveniet timidæ, natæque ad furta sinistra.
 Debilitaturum quid te petis, imprøbe, manus?
 Quod tibi si populi donaverit error Achivi,
 Cur spolieris, erit, non cur metuaris ab hoste,
 Et fuga qua sola cunctos, tardissime, vincis,
 Tarda futura tibi est, gestamina tanta trahentis:
 Adde quod iste tuus tam raro prælia passus,
 Integer est clypeus: nostro, qui tela ferendo
 Mille patet plagis, novus est successor habendus.
 Denique quid verbis opus est? Specte mur agendo
 Arma viri fortis medios mittantur in hostes:
 Inde jubete peti, & referentem ornate relatis.

§. II. De Affectuum Commotione.

Altera Perorationis pars, munusque alterum est affectuum concitatio: quod quidem ita proprium est illius, ut propterea Peroratio *Sedes affectuum* à Magistratis artis appelletur, quod nempe in eo potissimum loco debeat orator omnia oratio-

I

tio-

(a) *Specie di cavoio.*

(b) *Orbem terrarum in Achillis clypeo fuisse cælatum narrat Homærus.*

tionis vela pandere, omnes eloquentiæ fontes aperire; & auditorum animis quasi faces, stimulosque subicere.

Quomodo concitari possunt affectus in Peroratione?

R. Concitantur per amplificationem, quæ est gravior quædam ac vehementior affirmatio, ad promovendum valde idonea. Vide quæ supra fuse præcepimus de Amplificatione.

Quinam præcipue motus ciendi sunt in Peroratione?

R. Varii, pro variis dicendi generibus. In Pænegyrico ciendi sunt motus amoris, admirationis, æmulationis, lætitiæ. In viruperatione excitandum est odium, invidia, contemptus. In deliberationibus spem, confidentiam, timorem commovebis. In judiciis vero omnia concurrunt, amor, odium, indignatio, misericordia.

In hac potissimum parte incredibilem quamnam admirationem habuit eloquentia Ciceronis; qui dum peroraret, non incendebat modo iudices, & auditores, sed ardere ipse quodammodo videbatur, ac præsertim quando concitanda erat erga reos commiseratio; ita ut non raro, quemadmodum ipse de se loquitur, *plangere, & lamentatione forum perorando compleverit*. Quapropter si forte aliquando plures Oratores pro eodem homine dicerent, Ciceroni Peroratio relinqui solebat, ut ipse ita testatur libro de Oratore: *Quid ego de miserationibus loquar? Quibus eo sum usus pluribus, quod, etiamsi plures dicebamus, perorationem tamen mihi omnes relinquebant, in qua ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar.*

Satis hoc indicat Peroratio Milonianæ, ubi sic ait: *Sed finis sit, neque enim præ lachrymis jam loqui possum, & hic se lachrymis defendi vetat.* . . Et in eadem oratione: *Me quidem, iudices, examinant & interrimunt hæc vices Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie.* Itemque pro Rabirio (a) Postumo: *Sed jam, quoniam, ut spero, fidem quam potus*

(a) Postumus sine aspiratione contra etymologiam: ita *Aldus & lapides antiqui.*

tus tibi præstiti, Postume, reddam etiam lacrymas quas debeo. . . . Jam indicat tot hominum fletus quam sis carus tuis, & me dolor debilitat includitque vocem.

Eadem concitandæ commiserationis arte perfidus ille Sinon Æneid. 2. suam ad Priamum & Trojanos veteratoriam orationem ita concludit:

Quod te per superos, & conscia numina veri,
Per, si qua est, quæ restat adhuc mortalibus
usquam

Intemerata fides, oro: miserere laborum

Tanquam, miserere animi non digna terentis.

Vide etiam quam plena sit affectuum, quamque ut ita loquar, flexanima apud Ovidium Ulyssis peroratio, qua Achilles arma tandem impetravit, & Ajacem, doloris ac repulsæ impatientem, ad mortem adegit:

At vos, ô proceres, vigili date præmia vestro,
Proque tot annorum curis, quas anxius egi,
Hunc titulum meritis pensandum reddite nostris,
Jam labor in fine est, (a) obstantia fata removi.
Altaque posse capi (b) faciendo, Pergama cepi,
Per spes nunc socias, casuraque mœnia Troum.
Perque Deos oro, quos hosti nuper ademi;
Per, si quid superest, quod si sapienter agendum,

Estè mei memores, aut si mihi non datis arma,
Hinc date: & ostendite signum fatale Minervæ.

Quanam sunt præcipuæ virtutes Perorationis?

R. Duæ. 1. Ut sit vehemens ad permovendos animos. 2. Ut sit brevis: quia, ut observat Tullius: lacrymæ cito arescunt, & animorum incendia celeriter restinguuntur.

Finis Libri tertii.

(a) Palladium, hoc est Palladis simulacrum, in arce Trojana capiendo.

(b) Dum feci, ut Troja capi posset, eam censendus sum cepisse.

ARTIS RHETORICÆ LIBER QUARTUS.

DE DIVERSIS ORATIONUM *generibus.*

TAmetsi quæ de Inventionem, Dispositionem, & Elocutionem fusius disputata sunt à nobis hætenus, ad quodlibet argumenti genus facile possint accommodari; tamen quo res sit expeditior & quilibet magis in promptu, de variis Orationum generibus particulatim tradenda nobis esse præcepta judicavimus. Neque verò satis esse censuimus, generatim atque universe indicare fontes, unde manat omnis oratio; nisi etiam singula itinera, singulasque vias indicare sigillatim aggredieremur.

Omnes itaque quæ haberi possunt orationes, ad tria dicendi genera revocantur: nempe ad demonstrativum, deliberativum, & judiciale. Ad genus demonstrativum pertinent, 1. Oratio Panegyrica; 2. Oratio natalitia, seu Genethliacon; 3. Epithalamium, seu Oratio nuptialis; 4. Oratio funebris; 5. Gratiarum actio; 6. Epinicium, & Oratio gratulatoria. Ad genus deliberativum revocatur suasio, disuasio, hortatio, commendatio. Ad judiciale spectat defensio, & accusatio. De duobus hisce Orationum generibus enucleate videamus; nam Judiciale minus est nostra ætate usitatum.

CAPUT PRIMUM.

De Orationibus, quæ pertinent ad genus demonstrativum.

§. I. De Oratione Panegyrica.

Undenam nomen suum traxit Panegyricus?

R. Panegyricæ orationes proprie dicebantur illæ, quæ magno apparatu habebantur olim in panegyri, hoc est in publico sollemnique Græcorum undique convolantium cœtu, sive ad ludos faciendos, sive ad sacra, (a) nundinasve in aliquo emporio celebrandas. Harum porro orationum initium quo splendidius esset, sumi solebat à laude Numinis illius, quod ludis præesse credebatur, ut Olympii Jovis in ludis Olympicis; Apollinis in certamine Pythico. Deinde sequebatur laus gentis, vel urbis, ubi ludi celebrabantur. Denique Principes, vel Magistratus, qui certamini præerant, pugiles, qui decertaverant, ac præsertim victores, qui præmia tulerant, prona manu laudabantur.

Hæc erat ratio veterum illarum orationum, quæ habebantur in panegyri. Sed posterioribus temporibus non illæ solum vocatæ sunt Panegyricæ, quæ sollemnibus in ludis dicerentur; sed illæ etiam, quæ in nobili quopiam consessu, qualis est Senatus, in Principum laudem habebantur.

§. II. De inventione, & fontibus Panegyrici.

Quanam series servari solet in Panegyrico?

R. Duplex: artificialis nempe & naturalis. Servatur series artificialis, cum indiscriminatim confuso temporis ordine, omnia ad certa quædam capita ex arte revocantur; v. g. si quis veteris, seu majoris Catonis laudes ad tria hæc referat capita, quod fuerit optimus Senator, optimus Orator, optimus Imperator. Simile ratione Tullius in Manliana, Pompeji laudes refert ad scientiam rei mi-

(a) Ital. *Fiere, mercati.*

litaris, ad virtutem, ad auctoritatem, & ad felicitatem. Sic etiam Quintus Curtius Alexandrum Magnum laudat ex hoc duplici capite, virtute scilicet & fortuna. *Fatendum est, inquit, cum plurimum virtuti debuerit, plus debuisse fortuna, quam solus omnium mortalium in potestate habuit.* Hic porro artificialis ordo longe plus habet artis & ingenii, quam ordo naturalis.

Quanam est series naturalis?

R. Series naturalis ea dicitur, in qua historię, ac temporis ordo servatur. Hęc autem series dividitur in tria tempora: illud quod vitam antecessit; illud quo quis vixit; & si naturę concesserit, illud quod mortem est consecutum.

Hunc persępe adhibuerunt Isocrates & Tullius. Hunc ferme usurpavit Plinius in nobili illo Trajani Panegyrico. Nam illius laudationem orditur ab adoptione, temporis ordinem fere servans, & ad tertium usque Consulatum perducit. Utinam vero serius habita fuisset pulcherrima illa laudatio, ut reliquam etiam optimi Imperatoris vitam haberemus? Cum enim in tertio, ut diximus, Trajani Consulatu sistat Plinius, nihil prorsus in illo legas de (a) Decebalo victo, unde Dacici nomen retulit Trajanus, quod quarto Consulatu contigit, nihil de tot aliis rebus præclare ab eo gestis. Quę vero Plinius refert, etiamsi non magnum belli ducem ostendam Trajanum, quia nondum ejus ductu bellum fuerat gestum: tamen signa sunt, ex quibus magnum olim belli ducem fore liquido conjici poterat. Verum qua parte nos destituit Plinius, alii Panegyristę, sed aliis in Imperatoribus, exemplo esse poterunt: ut è Latinis Mamertinus, aliique qui cum eo pariter solent excudi. Nec plane aspernandus Eunodii (b) Ticinensis Episcopi Panegyricus dictus Theodorico Gothorum Regi.

E Gręcis adendum Julianus, orationibus duabus in laudem Constantini Imp. Juvabunt quoque plurimum

(a) *Decabalus fortis & industrius Dacorum rex, qui diu fuit Romanorum terror.* (b) *Di Pavia.*

rum Latinorum Poetarum Panegyrici; ut ille Tibuli ad Messallam lib. 4. item seu Ovidii, seu Lucani ad Calpurnium Pisonem. Quibus adde Panegyricos Claudiani, Sidonii & aliorum.

Hic naturalis ordo perfacilis est, sed vulgaris, ac plerumque languidus, nisi verborum sententiarumque floribus aspergatur, & acutis excitetur sententiis: uti factum à Plinio in suo illo eximio Panegyrico; in quem, tamquam in eximium exemplar, intueri poterimus.

§. III. De tempore, quod ortum antecessit.

Quid laudare poterit Orator in illo primo tempore? Tria; nempe genus, partiam, & auguria, sã qua forte pueri natalem horam præcesserint.

Quomodo laudari quis poterit à genere?

R. Si genus sit illustre, laudabis à splendore natalium, majorumque rebus gestis, quæ sunt quædam virtutis quasi semina, in nobilium animis insita. Dices, majorum virtutem in eum, quem laudas, cum sanguine pariter fuisse transmissam, juxta decantatum illud Horatii verbum: *Fortes creantur fortibus*. Dices, filios impressis majorum vestigiis insistere solere. Hinc illud Claudiani:

. . . . Nobilitas cunctis exordia pandit

Laudibus, atque omnes redeunt in semina causæ. Hinc Maro magnifice laudat Camert. *Æneid.* 12.

Cui genus à proavis ingens, clarumque paternæ Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis.

Quid factum est opus, si is qui laudatur, obscuro genere natus sit?

R. Locum habere poterit illud Minutii Felicis in Octavio: *Omnes pari sorte nascimur, sola virtute distinguimur*. Vel illud Velleji Paterculi: *Optimus quisque nobilissimus*. Dices quoque cum Seneca: „ Non facit nobilem, Atrium plenum fumosis „ imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit: nec „ quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit „ nobilem, cui ex quacumque conditione supra con- „ ditionem licet surgere.“ Usurpabis tritum illud alterius Senecæ: *Qui genus laudat suum, aliena*

laudat. Nihil etiam magis pervulgatum quam effatum illud Ulyssis, in certamine cum Ajace: (a)

Et genus, proavos, & quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco.

Cui plane simillimum est quod ait Juvenalis, Sat. 8.

Malo patet tibi sit (b) Thersites, dummodo tu sis

(c) Æacidæ similis, Vulcanique arma capessas;
Quam te Tharsitæ similem producat Achilles.

.....
Majorum primus quisquis fuit ille tuorum,
Aut pastor fui, aut illud quod dicere nolo.

Denique ne generis humilitas quidquam de laudibus deterat, eruat in promptu communia hæc exempla. 1. Augustum patre avoque (d) argentario natum esse, ut nonnulli voluere; proavum vero habuisse libertinum: avum autem maternum fuisse pistorem Ariciæ, quod illi non semel exprobravit Antonius, teste Suetonio. 2. Agathoclem Siciliae regem patre figulo natum, teste Justino. 3. Ptolemæum primum Ægypti Regem, à quo successores omnes dicti sunt *Ptolamei*, (e) è gregario milite nomine *Lago* fuisse prognatum.

4. Magnum illum Arsacem, primum Parthorum regem, unde item *Arsacide* dicti sunt, obscuris omnino natalibus ortum fuisse.

5. Demosthenis patrem gladiatorum fabrum fuisse. Quo alludit Juvenalis, cum ait Sat. 10.

Die ille (f) adversis genitus, fatoque sinistro,
Quem pater ardentis massæ fuligine lippus
A carbone, & forcibus, gladiosque parente

In-

(a) *Metam.* 13.

(b) *Thersites*, omnium, qui ad obsidionem Trojæ navigaverant, animo, & corpore deformissimus.

(c) *Achilis*, qui fuit *Æaci* nepos, & qui armis à *Vulcano* fabricatis mira edidit facinora.

(d) *Ital. Banchista.* (e) *Fantaccino.*

(f) *Demosthenes*, qui sibi veneno mortem inferre coactus est, ne in hostium manus incideret.

De diversis Oration. generib. 197

Incude, & (a) luteo Vulcano ad rhetora misit.

Erit etiam in promptu magnifica illa Tullii vox, cum contemptim *novus Arpinas* appellaretur, *Ego*, inquit, *meis majoribus virtute mea praluxi*. Denique poterit usurpari quoque ingeniosum illud dictum Iphicratis, qui ex sutoris filio ob summam rei militaris peritiam, factus Atheniensium exercitus Imperator, invido cuidam generis ignobilitatem exprobranti salse respondit:

Meum genus à me incipit, tuum in te desinit.

Meorum primus ego sum: tu tuorum ultimus.

Quomodo ducitur Laus à patria?

R. Si ea illustris fuerit, virisque insignibus nobilitate, hoc ipsum in laude poni solet. Hunc laudationis fontem non ignoravit Virgilius, cum ait de Didone:

Multa (b) viri virtus animo, multusque récurSAT
Gentis honos.

Quid factò est opus, si patria sit ignobilis, & obscura, vel etiam infamis?

R. 1. Usurpabis memorabile illud Anacharsis verbum, qui cum natus esset in Scythia, & à Græco nescio quo *Barbarus ac Scytha* contemptim appellaretur, perquam ingeniose respondit: *Mihi quidem patria probro est; tu vero patria.*

2. Dices cum Juvenale, tametsi adeo pervulgatá esset Abderitarum stupiditas, ut etiam in communi proverbio versaretur: unde Martialis: *A deritana pectora plebis habet*; tamen Abderitam fuisse Democritum, Physicum illum subtilissimum, naturæque venatorem accerrimum:

..... Cujus prudentia monstrat
Summos posse viros, & magna exempla duros,
Verecum (c) in patria, crassoque sub aere nasci.

3. Juvabit etiam illud Claudiani, de laudibus Stiliconis: (d)

(e) Lectos ex omnibus oris
Verebis, & meritum, numquam cunabula quæris,

(a) *A lutosa & fuliginosa fabri officina.*

(b) *Anea.* (c) *Verevex Ital. Becco.*

(d) *Lib. 2.* (e) *Persone scelte da ogni paese.*

Evehis, & meritum, numquam cunabula quæris,
Et qualis, non unde satus.

Faciet quoque mirum in modum illa Ausonii
sententia de Severo Imperatore, qui natus erat in
Africa.

Punica origo illi: sed qui virtute probaret

Non obstare locum, dum valet ingenium.

*Quomodo laudari quis poterit ab auguriis & signis,
quæ illius ortum antecesserunt?*

R. Si quid forte singulare contigerit, quo pueri
futura claritas & amplitudo quomodocumque por-
tendi videatur, id sollerter in laude ponendum erit.
Hujusmodi est fax illa, quam Hecuba prægnans
utero gestare se somniavit. Ejusmodi est etiam vitis
illa, quam in somnio vidit Astyages, quæ palmitibus
Asiam obumbraret: unde Cyri magnitudinem præ-
sagiari ab (a) ariolis responsum est. Id genus est
etiam illud (b) examen apum, quod in nascentis,
vel vagientis Ambrosii labris consedissee dicitur. His
adde quod de mirabili S. Joannis Baptistæ ortu nar-
rant Sacræ Paginæ. Nec omittenda est orbicularis
illa flamma, quæ nascente Joanne Pico Mirandula-
no, qui postea eruditionis quoddam portentum fuit,
supra caput matris visa est, & mox evanuit.

§ IV. De iis quæ in vita ipsa laudari possunt.

Quanam in hominis vita laudem præcipuam merentur?

R. Tria hæc in primis, virtutes, scientiæ & artes.

Quanam virtutes sunt vel maxime celebrandæ?

R. Primum, ut par est, locum obtinet religio,
pietasque in Deum, in Parentes & Patriam. Ex hoc
capite suam ipsius commendationem exorditur
Æneas, I. Æneid.

Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe vebo mecum.

Secundum locum cibi jure vindicant clementia,
moderatio atque justitia. Ex primo capite Cæsarem
mirifice commendat Tullius pro Marcello: „Anti-
mum vincere, iracundiam cohibere, victoriam
rem-

(a) Ital. *Indovini*. (b) Ital. *Sciama*.

, temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem; non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat non ego cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico." De hac eadem clementia sic Antonius Imperator ad Faustina conjugem: *Non enim quidquam est, quod Imperatorem Romanum melius commendet gentibus, quam clementia. Hac Casarem Deum fecit. Hac consecravit Augustum.*

3. Laudabitur liberalitas atque beneficentia, qua nimirum una reges ac principes propius ad Deum possunt accedere. Commendabitur aurea illa Scytharum legati ad Alexandrum vox: (a) *Si Deus es, tribuere hominibus beneficia debes, non sua eripere.* Celebrari quoque poterit facilitas ac liberalitas Imperatoris Titi, qui nihil cuiquam, quod concedi fas esset, abnuebat: *negans, inquit Suetonius, oportere quemquam a Principe tristem discedere.* Cum vero aliquando, inter cenandum, diem illum beneficio vacuum abuisse meminissem, conversus ad amicos, *Amici, inquit, diem perdidisti.* Adeo scilicet Principibus vitam ad benemerendum de mortalibus datam existimabat; proindeque summis æque, ac infimis carus adeo fuit, ut *humani generis delicia merito diceretur.*

Usurpari etiam poterit aurea illa Virgilii sententia, *Æneid. 6.* sepositum quemdam apud Elysios esse locum iis omnibus, qui erga alios fuere benefici:

Quique sui memores alios fecere merendo.

Denique celebrabitur fortitudo in adeundis periculis & in laboribus sufferendis; magnitudo animi excelsi & invicti nihil extimescentis, constantia fidesque in promissis, prudentia in consiliis capiendis, celeritas in exequendis, in adversis vero æquanimitas & robur mentis semper imperterritæ.

Quomodo laudari quis potest a scientia, & artibus?

R. Ex duplici capite. 1. Si liberalium artium disciplinis sit instructus is, qui laudatur. 2. Si saltem litteris & artibus faveat & patrocinetur. Ex hoc

po-

(a) Q. Curtius Lib. 7.

posteriori capite Imperatorem Trajanum magnifice celebrat Juvenalis Satyra 7.

Et spes & ratio studiorum in Cæsare tantum.
Solut enim tristes hac tempestate Camœnas
Rexpexit.

§. V. De corporis & fortunæ laudibus.

Quanam res laudantur in corpore?

R. Laudantur in corpore pulchritudo, robur & sanitas, & his similia. Qui hæc habuerit, laudabitur, quod bene sit illis usus: Qui non habuerit, quod sapienter caruerit: Qui amiserit, quod tulerit moderate.

Cur caduca hæc, & plerumque etiam noxia corporis bona laudantur in homine?

R. Laudantur, 1. Quia licet in se veram laudem non habeant, quæ debetur uni virtuti; tamen virtus in eorum usu atque moderatione vel maxime cernitur. 2. Quia formæ dignitas est optimæ mentis indicium, & simulacrum quoddam, ac flos quodammodo virtutis. Unde non inscite dictum est ab Eumenio in Panegyrico Constantini Magni; *Naturam ipsam magnis mentibus domicilia magna metari, & ex vultu hominis decoreque membrorum colligi posse, quantum cælestis spiritus intravit habitator.* 3. Quia corporis decor est muta quædam commendatio, & ut eleganter agebat Carneades, *Regnum absque satellitio.*

Gratior, & pulchro veniens in corpore virtus
Adjuvat.

inquit Maro. Hinc est, quod olim populi bene multi; & in primis Æthiopes, Indique, in dandis Imperiis, proceritatem ac pulchritudinem spectare solebant, ut narrat Aristoteles, graviterque mulctatus fuit olim à Lacedæmoniis Archidamus rex, quod exiguam duxisset uxorem. Querebantur enim *non reges, sed regulos* ex hoc conjugio procreatum iri. 4. Quia pulchritudo est veritatis non solum indicium, sed etiam adjumentum. 5. Denique cum vel in ipsis sacris litteris prædicetur David, ut *pulcher aspectu, & facie decora*; quid sane mirum, si à Cornelio Nepote laudetur Alcibiades, ut *atatis sue formosissimus*? Si ex hoc eodem capite commendetur

à Plutarcho Scipio Africanus, & si de Theodosio M. dixerit Pacatus: *Virtus tua meruit Imperium; sed virtuti addixit forma suffragium. Illa præstitit, est oporteret te Principem fieri; hæc ut deceret.*

Quod si subturpiculus forte fuerit vel deformis is qui laudatur, tunc sane corporis vitium egregiis animi dotibus sollerter compensabis. Confugies ad illud Ovidianum:

(a) Si mihi difficilis formam natura negavit;
Ingenio formæ damna rependo meæ.

Dices deformem fuisse Socratem, cæcum Homerum, coclitem, seu altero oculo captum Philippum Alexandri Magni patrem, itemque Hannibalem. Unde Juvenalis:

(b) Cum Getula Ducem portaret bellua luscum.

Fluxam & caducam formæ fragilitatem, quæ propediem deflorescit, verbis exaggerabis, unde Socrates ingeniose ajebat, illam esse *brevem tyrannidem*. Neque fragilem modo dices, sed etiam rem esse plerumque perniciosam, præcipitem, lubricam, & periculosæ alexæ plenam docebis. Unde festive Petrarcha vocat illam *velum oculis, pedibus laqueum, viscum alis*. Postremo addere poteris cum Petronio: *Raram facit mixturam cum sapientia forma, & cum Ovidio, I. Fastor.*

Fastus inest pulchris, sequitur superbia formam.

Cum Martiali, lasciviam esse persæpe illius comitem.

Insignis forma nequitiaque puer.

Cum vanissimo illo milite apud Plautum: *Nimia est miseria pulchrum esse hominem nimis*. Sed in primis dices cum Juvenali Sat. 10.

Sed vetat optari faciem, Lucretia qualem
Ipsa habuit cuperet Rutilæ (c) Virginia gibbum
Accipere, atque suam Rutilæ dare. Filius autem
Cor-

(a) Sapho ad Phaonem.

(b) Elephas è Getulia Libyca parte.

(c) Virginia virgo formosissima, ne in potestatem veniret Appii Claudii Decemviri, a Patre fuit intercepta.

Corporis egregii miseros trepidosque parentes
Semper habet: rara est adeo concordia formæ,
Atque pudicitia.

Quenam sunt Fortune bona?

R. Honores & divitiæ.

Quomodo commendari quis poterit ab honoribus?

R. Bifariam, si nempe illos promeritus fuerit, beneque illis fuerit usus. Hinc acute omnino suum Trajanum laudat Plinius, quod meruit honores, antequam fuisset illos adeptus: *Soli, inquit, contigit tibi, ut pater patriæ esses, antequam fieres.* 2. Si meruit simul & spreverit; quemadmodum magnanimus ille Frontinus, quem cum Rufo ita comparat Plinius in Epistolis: *Uterque, inquit, ad gloriam pari cupiditate, diverso itinere contendit.*

Alter (Rufus) cum expendit debitos titulos: alter (Frontinus) cum mavult videri contempsisse.

Quomodo commendari quis potest à divitiis?

R. 1. Si possideat, non possideatur. 2. Si sint honestis laboribus partæ. 3. Si iis utatur, non ad perfruendas voluptates, sed vel ad usus vitæ honestos, vel ad juvandos amicos, vel ad egenorum inopiam sublevandam, ut Trajanus, de quo ita Plinius: *Nihil magis tuum credis, quam quod per amicos habes:* Non vero quemadmodum aut luxuriosi, perditique (a) nepotes, aut avari:

Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis: quæ maxima turba est (b)

Quod si fortunæ bonis caruerit is quem laudas, confugies ad tritos illos communesque locos, blandientis fortunæ munera potius esse in malis, quam in bonis numeranda: caduca semper hæc esse non virtutis & ingenii, sed incertæ sortis & temporam munera: infelicitatis genus esse semper esse felicem. Usurpabis autem illud verbum: *Nescio quomodo bonæ mentis soror est paupertas:* (c) Amplificabis Horatianum illud: *Aurum irrepertum & sic melius situm cum terra celat.* Dices denique cum Juvenali:

Si fortuna volet, fies de Rhetore Consul.

Si

(a) Ital. Scialacquatori. (b) *Aeneid.* 6. (c) *Petron*

Si volet hæc eadem, fiet de Consule Rhetor.

§. VI. De tempore illo, quod mortem subsequitur.

Superest nunc tempus ultimum, cuius in primis habenda est ratio. Ut enim docet D. Ambrosius: *Ante mortem nulla est perfecta laudatio: neque quisquam in hac vita potest definito præconio prædicari, cum posteriora ejus incerta sint.*

Quanam res in ultimo tempore laudari possunt?

R. Duæ. 1. Quæ in ipsa morte: 2. Quæ sub ipsum mortis tempus contrigere.

Quid in ipsa morte considerare potissimum debet Orator?

R. Duo: genus nimirum & causam mortis. Genus, si quis pie ac fortiter obierit, ut sapientem ac probum decet: Causa vero laudabitur, si nempe vel pro patria pugnans occubuerit: *Dulce enim ac decorum est pro patria mori*, inquit Horatius; vel si pro tuenda religione mortem occubuerit, ut Christi Martyres sanctissimi; vel denique si honestis animi corporisve laboribus & curis sibi ipse mortem acceleraverit.

Quanam post mortem considerata sunt?

R. Tria hæc spectari solent. 1. Pompa funebris, & honores habiti mortuo: ut quod Aristoteli statua fuerit erecta cum inscriptione hujusmodi: *Aristoteles Philosophorum optimus*: vel quod uni Demetrio Phalereo statuae trecentæ & sexaginta fuerint Athenis positæ; vel quod Gorgiæ Leontino, rostrata, ut ceteris, sed aurea statua fuerit erecta. 2. Spectatur bonorum mæror & luctus. Quo refer illa Mopsi apud Maronem, Eclog. 5.

Non ulli pastos illis egere diebus

Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque
annem

Libavit quadrupes, neque graminis attigit herbam.

Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones

Interitum, montesque feri, (a) silvæque loquuntur.

Sed

(a) *Silva cum I, non cum Y, ita veteres omnes lapides & libri.*

Sed nihil in hoc genere comparandum cum incredibile insolitoque omnium ordinum luctu & acerbissima militum comploratione post Alexand. mortem; quod elegantissime ita describit Curtius, l. 10.

Suprema hæc vox regis fuit, & paullò post extinguitur. Ac primo ploratu lamentisque, & planctibus tota regia personabat; mox velut in vasta solitudine omnia tristi silentio mutata torpebant, ad cogitationes quid deinde futurum esset, dolore converso. Nobiles pueri custodiae corporis ejus assueti, nec doloris magnitudinem capere, nec se ipsos intra vestibulum regiae retinere potuerunt: vagique ac furentibus similes totam urbem luctu ac mœrore compleverant, nullis questibus omissis, quos in tali casu dolor suggerit. . . Nec poterant victi à victoribus in communi dolore discerni. Persæ justissimum dominum; Macedones optimum ac fortissimum regem invocantes, certamen quoddam mœroris edebant. Nec mœstorum solum, sed etiam indignantium voces exaudiebantur; tam viridem & in flore ætatis (a) fortunæque, invidia Deorum ereptum esse rebus humanis. Vigor ejus & vultus educantis in prælium milites, obsidentis urbes, evadentis in muros, fortes viros pro concione domantis, occurrebant oculis.

Persæ, comis more suo detonsis, in lugubri veste cum conjugibus ac liberis, non ut victorem & modo hostem, sed ut gentis suæ justissimum regem, vero desiderio lugebant. . . Ad Darii quoque (b) matrem celeriter fama perlata est. Abscissa ergo veste, qua induta erat, lugubrem sumpsit; lacertisque crinibus, humi corpus abjecit. . . ad ultimum dolori succumbit obvolutoque capite, accedentes genibus suis neptem nepotemque aversata, cibo pariter abstinuit & luce; quinto postquam mori statuerat die extincta.

3. Denique spectantur filii superstites, relictis, unde levare mortis mœror, damnumque aliquo pacto sarciri possit. Ita D. Ambrosius in funere (c) Theodo-

(a) Anno atatis 33. (b) Sisygambim.
(c) Octav. anno Christi 395.

dosii Magni, Ergo, inquit, tantus Imperator recessit à nobis: sed non totus recessit, reliquit enim liberos, in quibus eum debemus agnoscere, & in quibus eum cernimus & tenemus: Intellegit autem Honorium & Arcadium, qui patri in Imperio successere.

§. VII. Animadversiones quædam circa personarum laudationem.

Quanam observanda sunt in personarum laudatione? R. Tria hæc. 1. Ne ad eminentias, fictitiasque laudes recurramus, quæ scilicet non splendorem afferunt orationi, sed in veris etiam fidem omnino derogare solent, ut olim imprudentibus hisce Poetis, qui versibus celebrare veriti non sunt hyacinthinas (a) Stratonices comas, quam non deformem modo, sed calviam prorsus esse nemo sciebat. Hoc etiam illustrare poteris exemplo Lisippi, qui Alexandrum sapienter effinxit hastam manu tenentem, Appellem reprehendens, quod eundem fulminantem depinxisset, & ita spoliasset veris ac propriis insignibus, ut ornaret falsis, quæ nullam apud posterum fidem essent habitura.

2. Cavendum est, ne, in meliorum copia, res consecremur viles, & facta leviora. Ut enim scite agebat (b) Phavorinus, turpius est exigue frigideque laudari, quam graviter vituperari. In magnis tamen viris aliquando etiam res minusculas commendare operæ pretium est. Fecit hoc olim Damis in Appellonio suo Tyanæo, eoque nomine reprehensus, argute respondit: *De mensis Deorum* (b) *analecta quoque colligi sedulo debere, ne de illorum ambrosia quidquam depereat.*

3. Denique erit hoc observandum diligenter, ut non communes ac pervagatas, sed proprias cujusque, vel saltem cum paucis communes laudes præcipue conse-

cte-

(a) Stratonice Seleuci Syria regis uxor.

(b) Phavorinus insignis Philosophus, Arelate in Gallia natus tempore Hadriani, cui fuit infensissimus.

(c) Analecta, canarum quisquilia sub mensam cadentes.

ætemur. Quapropter plane ac perfecte perspecta tibi esse debent quæ propria sunt illius, de quo agitur.

De personarum laudatione satis superque dictum à nobis hæctenus. Undè intelligi facile potest, quomodo debeat instituti vituperatio, quippe ubi omnia prorsus debent inverti.

§. VIII. De oratione natalitia, seu Genethliaca.

Quid est oratio Genethliaca?

R. Oratio Genethliaca, quæ etiam Genethliacum, vel Genethliacus appellatur, est oratio, qua alicujus dies natalis celebratur.

Quas partes, seu capita continet oratio Genethliaca?

R. Quattuor. 1. Continet laudes parentum, atque majorum, quæ jure quodam hereditario pertinere videntur ad prolem, 2. Spem quam præbet puer vitæ aliquando cum laude peragendæ. 3. Lætitiam & gratulationem de prole feliciter parentibus nata. 4. Vota & preces ad Deum Opt. Max. ut infanti fauste, feliciter, prospereque eveniant omnia, utque in patriæ decus, & ornamentum adolescat. Hujusmodi vota pro Domitiani filio, licet nondum nato, facit Martialis lib. 6.

Nascere Dardanio promissum nomen Julo,

Vera Deum suboles, nascere magne puer,

Cui pater æternas, post sæcula, tradat habenas.

Quique regas orbem cum seniore senex.

Undenam excitari potest spes illa, atque expectatio de futura prolis virtute ac gloria?

R. Ex variis circumstantiis: 1. ex genere; 2. ex facie; 3. ex futura educatione; 4. ex signis, ex portentis, ex victoriis, prosperisque aliis eventibus, si qua forte id genus pueri ortum vel antecesserit, vel comitata fuerint, aut subsequuta, qualia de Augusto narrantur, itemque de Pyrrho rege, qui maternis uberibus appensus dixit: *Bilemai, volo*, quæ vox transit in omen futuræ audaciæ. Si quis parentum enixe efflagitantium precibus, ac votis concessus à Deo fuerit, habebis uberem bene augurandi campum, ut de Scipione memorat A. Gellius, & ut Ludovico Magno contigisse vidit ætas nostra.

Quanam est dispositio Genethliaci?

R.

R. Exordium erit lætitiæ & gratulationis plenum, & ductum ab aliqua temporis, loci, vel personæ circumstantia. Ita Maro eximium illud (a) Salonini, seu alterius Genethliacum exorditur ab apostrophe, quæ gestientem quamdam lætitiâ exprimit:

Sicelides Musæ paullo majora canamus.

Confirmatio continebit parentum laudes, & varias causas, quæ læta omnia de infante sperare jubent. Vide quam magnificè locum hunc tractet Virgilius, quantaque non veréatur augurari de puero, ex patris virtute notissima.

Ille Deum vitam accipiet, Divisque videbit
Permistos heroas; & ipse videbitur illis;
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

At simul heroum laudes & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus;
Molli paulatim flavescet campus arista.

Peroratio denique vota precesque pro filii & parentem incolumitate continebit. Ita Staius Silvarum lib. 4.

Magnus te manet ordo sæculorum,
Natis longior, abnepotibusque,
~~Annos perpetua geres juventa,~~
Quos fertur placidos obisse Nestor,
Quos (b) Tithonia computat senectus,
Et quantos ego Delium poposci.

Quid est Oratio Lustrica?

R. Ea est, quæ a veteribus nonnullis habebatur, quando infanti nomen imponebatur. Vocabatur autem *Lustrica oratio*, quod dies ille *Lustricus*, seu *Lustralis* vulgè diceretur. Verum quoniam illud orationis genus penitus apud nos videtur obsolevisse, in illo tractando operam, & oleum non perdemus.

§ XI.

(a) Saloninus sic vocatur, quod natus fuerit quo anno Prætor Arinius Pollio Salonam Dalmarie civitatem expugnavit.

(b) Tithonus Leomedontis filius, Memnonis Pater, post longissimam vitam ab Aurora conjuge versus in sicadam.

§. XI. De oratione nuptiali, sive Epithalamio.

*Q*uid est Epithalamium, seu Oratio nuptialis?

R. Epithalamium, ut vox ipsa satis indicat, est oratio, qua alicujus nuptiæ celebrantur. Sic autem appellatur à voce Græca, (a) quæ *cubiculum nuptiale* significat.

Quot sunt partes Epithalamii?

R. Quattuor. 1. Dicitur generatim & universe de nuptiarum laudibus, & de bonis matrimonii, quo scilicet hominum societas primum cœpit, urbes conditæ sunt, genus humanum propagatur, vitæ levantur incommoda, & mutua charitas atque benevolentia cognationibus & affinitatibus serpit, atque diffunditur.

2. Pars, quæ præcipuam quamdam curam diligentiamque desiderat, continet laudes utriusque conjugis. Ducuntur autem laudes illæ à Parentibus, à Patria, ab honoribus, fortunisque, à corporis, animique dotibus, & à ceteris illis capitibus, unde laudari homines solent, de quibus fuse diximus supra. Ita (b) Mariam Imperatoris Honorii novam conjugem laudibus in cælum tollit Claudianus in Epithal.

*Salve sidereæ proles augusta (c) Serenæ,
Magnorum suboles regum, parituraque reges.*

*Quæ propior sceptris facies, quis dignior aula
Vultus erit? Non labra rosæ, non colla pruinae,
Non crines æquant violæ, non lumina flammæ?*

Auroræ vincis digitos, humerosque Dianæ.

Tertio loco laudatur nuptiarum apparatus, atque celebritas; popularium & affinium prædicatur lætitia, & aliqua etiam laude solent aspergi, qui ad nuptias convenere. 4. Denique precibus & faustis omnibus clauditur oratio, & vota Deo Superisque pro felici liberorum ortu, mutuaque conjugum con-

cor-

(a) *Θήλαμος.*

(b) *Maria Stiliconis filia nupsit Imperat. Honorio.*

(c) *Serena filia fratris Theod. Magni, uxor Stiliconis.*

cordia nuncupantur. Ita Statius in Epithal. Stellæ,
& Violantillæ:

Eja age, præclaros Latino properare nepotes,
Qui leges, qui castra legant, qui carmina laudant.
Acceleret partu decimum bona (a) Cynthia men-
sem;

Sed parcat Lucina, precor, tuque ipse parenti
Parce puer, ne mollem uterum, ne stantia lædas
Pectora: cumque tuos tacito natura recessu
Formavit vultus, multum de matre decoris,
Plus de patre feras,

Pro mutua conjugum cordia sic veta nuncupat
Martialis in Epith. Prudentis & Claudie Lib. 4.

Diligat illa senem quondam; sed & ipsa marito
Tunc quoque cum fuerit, non videatur anus.

§. X. De laudatione Funebri.

*Q*uid est Oratio Funebri?

R. Ea est, quæ habetur vel in ipso funere, vel in
anniversario funeris die, cujusmodi erant orationes
illæ, quas ad Mausoli sepulcrum quotannis haberi
jussit Artemisia, itemque quæ Athenis habebantur
in laudem eorum, qui in bello pro patriâ cecidissent,
qualis est oratio Periclis apud Thucydidem.

Quanam est origo hujusmodi Funebrium orationum?

R. Illarum inventor apud Græcos fuit Solon,
unus ex septem Sapientibus: apud Romanos vero
Valerius Publicola, qui collegam suum Junium
Brutum, in pugna contra Tarquinos cæsum, fu-
nebri oratione prosecutus est; tantoque id populi
aplauſu fecit, ut exinde mos ille obtinuerit, pu-
blice laudandi Duces eos, qui in bello cecidissent,
& à Romanis mos ille ad certas gentes, & ad ip-
sos etiam Christianos manaverit. Hujusmodi por-
ro laudationibus mendosam factam esse historiam,
auctor est Tullius, & post illum Livius, quod nem-
pe supra modum res in illis augeri solerent, &
be.

(a) Cynthia nomen Diana a Cynto monte in Delo
insula, ubi nata est.

bene multa assentatorie magis quam vere dicerentur, ut fere fit.

Quot partibus constat Oratio Funebri?

R. Orationem Funebrem tribus omnino partibus constare debere: nimirum laude, consolatione & parænesi, sive adhortatione; laude mortui; consolatione parentum & affinium; parænesi vero, seu adhortatione ad superstites, ut in mortui vitam atque virtutes, tamquam in exemplar intueantur.

De artificio funebri orationis.

Quodnam esse debet, & undenam ducendum est illius Exordium?

R. Magnam quamdam mœroris, luctusque significationem præ se ferre omnino debet. Duci autem poterit, 1. ab exclamatione. Tale est Exordium brevis illius, sed perelegantis orationis Tullianæ in morte Crassi Oratoris clarissimi: „ O fallacem no-
„ stram spem, fragilemque fortunam & inanes no-
„ stras contentiones, quæ in medio spatio sæpe
„ franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu ob-
„ ruunt, quam portum conspicerent potuerint!

2. Duci poterit Exordium à descriptione funebri apparatus, vel à mœsto audientium silentio, quæ res utraque sacrum quemdam horrorem audientibus incutiat. Ita nos olim sumus exorsi funebrem laudationem III. Eccles. Principis Camilli de Neufville Archiepiscopi & Proregis Lugd. „ Quod tristi silen-
„ tio, tacitæque mœstitia defixos; & rerum à me di-
„ cendarum expectatione, suspensos esse vos videam
„ (Auditores) arguit illum quidem dolorem vestrum,
„ cujus vim acerbissimam in vestris animis altius in-
„ sedisse satis intelligo. At hic vester mœror, hæc
„ spectatio tanta, ne mihi vobisque fraudi sit, est
„ omnino quod vereor. Habent hoc nempe magni
„ dolores, ut superbissimus sit illorum sensus, delica-
„ tissimumque fastidium; Habent hoc ut refricando
„ facile recrudescant, neque se, nisi caute admodum,
„ ac mollitè interpellari patiantur. Verum oppri-
„ mar ante licet officii pondere, quam illud deseram.

3. Duci poterit Exordium à gravi aliquo apophte-

phlegmate (a) de fragili caducaque rerum humanarum sorte, quæ nobis, ut cum maxime, ante oculos obversatur.

4. Duci poterit ab adjunctis, quæ fortè laudandi mortem circumsteterere. Hinc Imperatoris Theodosii M. laudationem funebrem orditur D. Ambrosius: „ Hoc nobis motus terrarum graves, hoc juges „ pluvix minabantur, & ultra solitum caligo tene- „ brosior denuntiabat, quod clementissimus Impe- „ rator Theodosius recessurus esset è terris. Ipsa „ igitur recessum ejus elementa mœrebant, cœlum „ tenebris obductum, aer perpeti horrens caligine, „ terra quarebatur motibus, replebatur aquarum „ alluvionibus. Quidni mundus ipse defleret eum „ Principem continuo esse rapiendum, per quem „ dura mundi istius temperari solerent?“

5. Denique abruptum exordium ad movendam commiserationem longe aptius esse videtur, quam temperatum ac lene. Vide quomodo M. Antonius Muretus in funere (b) Caroli noni Galliarum Regis exordiat ex abrupto: „ Hoc igitur restabat „ unum afflictis ac pene prostratis infelicis Gallix „ rebus, ut Carolus Rex, quo se illa recreabat, ac „ solabatur uno, de quo cogitans, in quem intuens, „ omnium quas excepit acerbitatum memoriam de- „ ponebat, cum honorum animos ad aliquam spem „ quietis erigere cœpisset, in ipso ineuntis adole- „ scentix flore, acerba, atque immatura morte rape- „ retur. O fallaces hominum spes! O incerta vota! „ O lubrica & ancipitia humanæ vitæ curricula!“

Quid factis opus est in Confirmatione?

R. Tribus illis, quæ supra memoratæ sunt, partibus constabit Confirmatio, laude nimirum, consolatione, atque parænesi; laude mortui; consolatione propinquorum ac amicorum; & parænesi ad adstantes. Quod attinet ad mortui laudes, vide quæ diximus de Panegyrico, à quo nimirum hoc tantum differt oratio funebris, quod audientium voluptatem

(a) Ital. *Detto sentenzioso.*

(b) *Carolus IX. obiit anno 1574.*

tium voluptatem sequatur, & capter Panegyricus; funebris vero laudatio nihil nisi mœrori serviat atque tristitiæ: unde vitandum erit diligenter quidquid lætitiæ gaudiumque posset animis ingenerare. Hoc artificium observare poteris in illo Horatii Carmine, ubi (a) Quinctillii amici & affinis sui mortem lamentatur.

Ergo Quinctillium perpetuus sopor
Urget? cui pudor & justitiæ soror
Incorrupta fides, nudaque veritas,
Quando ullum inveniet parem?

Mœrentium dolorem utcumque consolabitur, 1. Vitæ ab amico laudabiliter actæ felix recordatio. 2. Honores viventi mortuoque habiti, & omnia quæ virtutem illius testantur tum publica, tum privata monumenta. 3. Spes minime dubia de immortalæ ævo, quo ille inter felices animas in cælo perfruitur, vel aliquando fruiturus est. 4. Filii nepotesque superstites, ad quos paternæ virtutis hereditas transit.

Quod si forte pro patria pugnans occubuerit is, qui laudatur, tunc enim vero poteris vagari liberius in hoc uberrimo dicendi campo, quem tibi aperit Tullius, cum Martiam Legionem, quæ in (b) prælio Mutinensi fortiter pugnans cecidit, magnificentissime laudat Philippica 13. „Illi impii, „ quos cæcidistis, etiam apud inferos pœnas patri- „ cidii iuent: vos vero, qui extremum spiritum in „ victoria effudistis, piorum estis sedem & locum „ consecuti. Brevis autem vobis vita data est, at „ memoria bene redditæ vitæ sempiterna, quæ si „ non esset longior quam hæc vita, quis esset tam „ amens, qui maximis laboribus & periculis ad „ summam laudem gloriamque contenderet? Et „ post pauca: Sed quoniam, Patres Conscripti, glo- „ riæ munus optimis, & fortissimis civibus monu- „ men-

(a) *Quinctillius Poeta non contemnendus, Cremonensis dictus a Patria diversus ab illo Quinctilio Varo, qui Legiones amisit in Germania.*

(b) *In bello contra M. Antonium, in quo Hirtius & Pansa Consules cæsi.*

„menti honore persolvitur, consolemur eorum
„proximos, quibus optima hæc est quidem con-
„solatio; parentibus quod tanta Reip. præsidia ge-
„nerunt; liberis, quod habebunt domestica exem-
„pla virtutis; conjugibus, quod viris carebunt.
„quos laudare, quam lugere præstabit; fratribus,
„quod in se, ut corporum, sic virtutum similitu-
„dinem esse confident.“

Denique adstantibus, earum, quas celebrasti, vir-
tutum recordatione stimulos admoveere conaberis.

Quodnam esse debet Perorationis artificium?

R. Hæc sunt Perorationis partes. 1. Æternam
apud Superos felicitatem apprecari mortuo. 2. Sem-
piternam eidem apud posteros exoptare ac pollice-
ri memoriam. 3. Summum illius desiderium in au-
ditorum animis excitare, his, vel similibus Horatiæ
verbis, de eodem Quintilio:

Quis desiderio sit pudor aut modus
Tam cari capitis? Præcipe lugubres
Cantus, Melpomene, &c.

§. XI. De Oratione Eucharistica.

Quid est oratio Eucharistica, seu Eucharisticum?

R. Oratio Eucharistica dicitur ea, qua ob ac-
ceptum insigne aliquod beneficium gratias agimus
alicui, cujusmodi est luculenta illa oratio, qua Au-
sonius Orator & Poeta Gallus, Imperatori Gratia-
no discipulo quondam suo gratias egit pro Consu-
latu ab illo accepto. Traxit autem suum illud *Eu-*
charistici nomen à voce *gratias agere*.

Quot sunt præcipua partes Eucharistici?

R. Tres. 1. Significamus lætitiã obortã ex
accepto beneficio. 2. Accepti beneficii magnitudi-
nem amplificamus. 3. Gratum & memorem ani-
mum pollicemur.

Quodnam esse debet exordium orationis Eucharisticae?

R. Exordium versari debet in aperto quodam
candidoque dicendi genere, & magnam grati animi
foras quodammodo erumpere gestiẽtis significa-
tionem continere. Duci autem poterit, si abbe-

K

beneficii magnitudine, cui pro eo ac par est, verbis exornando, te imparem profitearis. Sic Tullius in oratione post redditum habita in Senatu: „ Si, „ Patres Conscripti, pro vestris immortalibus in „ me fratremque meum liberosque nostros meritis, „ parum vobis cumulate gratias egero: quæso, ob- „ testorque ne meæ naturæ potius quam magnitu- „ dini beneficiorum idtribuendum puteris. Quæ „ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ „ tanta dicendi copia, quod tam divinum atque in- „ credibile genus orationis, quo quisquam pos- „ sit vestra in nos universa promerita, non di- „ cam complecti orando, sed percensere numeran- „ do?“

2. Duci poterit Exordium ab excusatione diuturni silentii postacceptum beneficium. Hoc pacto Tullius exorditur suum illud eximium Eucharisticum ad Cæsarem pro impetrato M. Marcelli reditu, „ Diuturni silentii, P. C. quo eram his tempo- „ ribus usus, non timore aliquo, sed partim dolo- „ re, partim verecundia, finem hodiernus dies at- „ tulit; itemque initium quæ vellem, quæque sen- „ tirem, meo pristino more dicendi.“

Quid factum est opus in Eucharistici confirmatione?

R. 1. Amplificanda est & in bono lumine collocanda beneficii magnitudo. 2. Laudanda est persona à qua profectum est beneficium.

Quomodo amplificanda est beneficii magnitudo?

R. Amplificabitur quadrifariam. 1. A persona quæ gratificabitur, si res sit in amplissimo dignitatis gradu collocata: hinc enim augetur beneficii magnitudo. 2. A persona cui gratificatur, si beneficium sit egenti collatum, si immerenti, si ad plures pertineat. 3. A re, qua gratificatur, si honesta, si oportuna, si exoptata, si difficilis. 4. A ratione & modo; si non ægre, sed libenti animo; si non rogatu alieno, sed sponte; si non redditum sit, sed datum beneficium; si non tarde, sed cito & opinione citius. Ut enim est in veteri Proverbio, *Bis dat, qui cito dat*: interdum etiam beneficii loco ducitur, si cito negetur. Unde in lau-
da-

datissimo Epigrammate (a) auctoris incerti, sed veteris:

Cæsaris ad valvas sedeo, sto nocte dieque,
Nec darur ingressus, quo mea facta loquar.

Ite, Deæ faciles, & vestro numine saltèm

Dicite divini Cæsaris ante pedes:

Si nequeo placidas affari Cæsaris aures,

Saltem aliquis veniat, qui mihi dicat, Abi.

Quidnam in peroratione servandum est?

R. Accepti beneficii memoriam nunquam interituram, & trahali, ut ita loquar, clavo figendam esse polliceberis. ita Ausonius ait ubique sibi occurrere beneficia Gratiani, *in templo, in foro, in curia, in palatio domi*. Sic etiam Mamertinus ad Imperatorem Julianum: *In referenda gratia, hoc tibi polliceor, semperque præstabo, mihi nec in suggerendis consiliis veritatem, nec in adeundis periculis animum, nec in laboribus perferendis industriam futuram*. Sed nullum, quod sciam, illustrius exemplum afferri potest, quam Eucharisticum Æneæ ad Didonem, Æneid. 1.

O sola infandos Trojæ miserata labores,

Quæ nos, reliquias Danaum, terræque marisque

Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,

Urbe, domo socias: Grates persolvere dignas

Non opis est nostræ, Dido: nec quidquid ubique est

Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.

Di tibi (si qua pios respectant numina, si quid

Usquam justitiæ est, & mens sibi conscia recti)

Præmia digna ferant.

Vide etiam apud Livium lib. 28. orationem Sanguinorum gratias agentium Senatui Rom. quod eorum causa bellum adversus Hannibalem suscepisset. Vide in bello Jugurthino orationem Bocchi regis ad Syllam. Habes quoque lectissimam illam epistolam, qua Tullius agit gratias Marcello ob supplicationem sibi ejus opera decretam.

(a) Apud Colomensem, & apud Barthium in Adversariis.

§. XII. De Epinicio & Gratulatione.

Quid est Epiniciu?

R. Est gratulatio ob reportatam victoriam. Sic autem nuncupatur à voce *victoria*.

Quodnam esse debet illius artificium & dispositio?

R. Exordium, si umquam alias, erit splendidum floridumque, & hilaritatis plenum ac lætitiæ. Videtur autem abruptum magis esse debere quam temperatum.

In confirmatione amplificabitur, 1. Belli necessitas. 2. Belli difficultas. 3. Æquitas in suscipiendo, diligentia in apparando, virtus in gerendo, celeritas in conficiendo. 4. Enumerabuntur commoda & utilitates victoriæ, quæ timore populos, direptione urbes, vastitate Provincias liberavit. Laudabuntur fortissimi viri, qui in bello strenue pugnantes cecidere. Ita Virgilius Euryalum Nisumque laudibus in Cælum extollit: *Æneid. 9.*

Fortunati ambo: si quid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet ævo.

Dum domus Æneæ Capitolii immobilem saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Sua etiam laus tribuetur præfectis, ducibusque præcipuis, qui in victoriæ partem aliquam venere. Ita Ruæus, hisce inscriptionibus Augusti sæculo dignis, consecravit nomen illorum, qui bellum Batavicum una cum Ludovico Magno administraverant.

LUDOVICO PRINCIPI CONDÆO
TRIBUS AD SENEFUM EXERCITIBUS FRACTIS.

HENRICO PRINCIPI TURRENNIO, SERVATIS REGNI FINIBUS, PULSIS ULTRA RHENUM GERMANIS, EORUM EXERCITU QUATER CÆSO.

FRANCISCO MARESC. CREQUIO, DELETIS INCRUENTA VICTORIA GERMANORUM COPIIS, &c.

Peroratio vota continebit pro victoriis incolumi-

tate, gloria, felicitate, postquam Deo O. M. victo-
riarum largitori & bonorum omnium fonti grates
fuerint, ut par est, rite persolutæ.

Quod si non pro victoria, sed pro adepto insigni
quoque honoris ac dignitatis gradu, fiat alicui
gratulatio, significabis: 1. Quantam ceperis ani-
mo voluptatem ex illius nova dignitate. 2. Quanta
sit etiam publica hilaritas, & lætitia. 3. Honoris &
gradus amplitudinem verbis extolles. 4. Non ca-
su, non (a) prehensione & ambitu, non preci-
bus muneribusque, sed meritis rebusque gestis fuis-
se comparatum hunc honorem, quem multi am-
bierint, perpauci obtinuerint.

Pertinet etiam ad demonstrativum genus Sote-
ria, Propempticon, Apobaterion, & Epibaterion.

Quid est Soteria?

R. Soteriam vocamus orationis genus quoddam,
quo restitutam alicui sanitatem gratulamur, & pro
illius incolumitate & salute grates agimus Superis.

Quid est Propempticon?

R. Est oratio, qua discedentem aliquem faustis
omnibus, votisque prosequimur; cujusmodi lucu-
lentum habes exemplum in egregio Horatii Pro-
pemptico, ad Virgilium Athenas proficiscentem.

Sic te Diva potens Cypri,

Sic (b) fratres Helenæ, lucida sidera.

Ventorumque regat pater,

Obstrictis aliis, præter (c) Japyga,

Navis quæ tibi creditum

Debes Virgilium, finibus Atticis

Reddas incolumem, precor,

Et serves animæ dimidium meæ.

Quid est Apobaterion?

R. Est oratio, quam habemus discedentes ex pa-
tria, vel ex alio quodam loco, ubi cum singulari
benevolentiae significatione sumus excepti. Hujus

K 3

ge-

(a) Valet ferè idem ac: *Raccomandazione*.

(b) *Castor & Pollux*.

(c) *Japyx*, ventus flans, ab *Apulia* qua olim
Japygia dicebatur.

generis est *Ænæ* discedentis oratio ad (a) *Helenum* & *Andromachem*, *Æneid.* 3.

Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:

Vivite felices, quibus est fortuna peracta

Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.

Vobis parva quies, nullum maris æquor arandum,

Arva neque *Ansoniæ*, semper cedentia retro,

Quærenda. Effigiem *Xanthi Trojamque* videtis,

Quam vestræ fecere manus: melioribus opto

Auspiciis, & quæ fuerit minus obvia *Grajiis*.

Quid est Epibaterion?

R. Est oratio, quæ habetur ab illo, qui post longam peregrinationem, domum insolumis rediit.

Vide *Scaligerum lib. 3. Poetices.*

C A P U T I I.

De orationibus, quæ pertinent ad genus deliberativum.

Quanam est materia generis deliberativi?

R. Illius materia sunt res omnes in manu & arbitrio nostro positæ: ut enim ait (b) *Tullius*, *Tollitur omnis deliberatio, si intelligatur quidquam fieri non posse, aut imponatur necessitas. Neque enim quisquam deliberat, qua ratione perpetuo victurus sit; quoniam intelligit sibi moriendi necessitatem incumbere: neque quisquam deliberat quomodo volare possit; scit enim sibi alas non adesse.*

Quisnam est finis generis deliberativi?

R. *Honestas, & utilitas.*

Quanam orationes spectant ad genus deliberativum?

R. Pertinent ad genus deliberativum *suasio, dissuasio, hortatio, dehorratio, conciliatio, concitatio, commendatio, petitio & consolatio.*

§. I. De *Suasione & Dissuasione.*

Quid est Suasio?

R. Est oratio deliberativa, qua ostenditur quid faciendum sit. *Dissuasione vero contrarium suadetur.*

Un-

(a) *Helenus Priami filius, vaticinio clarus, ex captivo factu Epiri Rex ab ipso Pyrrho.* (b) *In partitionibus*

Undenam ducuntur argumenta Suasioni, vel Dissuasioni propria?

R. Ducuntur ab honesto, ab utili, à necessario, à facili, à jucundo, cum aliquid suadendum est; & è contrariis capitibus, cum est aliquid dissuadendum.

Quid est honestam?

R. Honestum id intelligimus, inquit Cicero, quod tale est, ut detracta omni utilitate, per se ipsum laudabile sit, & expediendum; v. gr. si quempiam hortemur, ut M. Attilii Reguli exemplo mali ad mortem vel ad vincula reverti, quam datam hostibus fidem fallere. Ita Tullius in Manilianam probat suscipiendum esse bellum Mithridaticum, ut deleatur ignominia, quam Populo Romano Mithridates incussit, cum una hora tot civium Romanorum millia jussit occidi. Ex hoc eodem loco Cato apud Lucanum lib. 9. animos militum accendit sola gloriæ commendatione, ad aggrediendum iter periculosum ac difficile:

O quibus una salus placuit mea castra secutis

Indomita cervice mori, componite mentes

Ad magnum virtutis opus, summosque labores:

Quam orationem claudit pulchra illa sententia:

... Serpens, sitis, ardor, arena,

Dulcia virtuti: gaudet patientia duris:

Lætius est, quoties magno sibi constat honestum.

Quid vocas Utile?

R. Utile est, quod propter commodum expetitur, sive adjunctam habeat honestatem, ut gloria, honor, dignitas; sive non habeat, ut divitiæ, valetudo, tranquillitas, malorum depulsio, &c. Ex his locis Catilina conjuratos hortatur, apud Sallustium, ad nefarium facinus, quod ille maxima atque pulcherrimum vocat. „Nobis, inquit, est „domi inopiam, foris æs alienum, mala res, spes „multo asperior. Denique quid reliqui habemus, „præter miseram animam? Quin igitur expergis- „cimini? En illa, illa, quam sæpe optastis, li- „bertas: præterea divitiæ, decus, gloria in oculis „sita sunt. Fortuna ea omnia victoribus præmia „posuit.“

Curio (a) similiter, apud Lucanum lib. 1. specie utilitatis Julium Cæsarem ad bellum civile sic hortatur :

Bellantem geminis tenuit re Gallia lustris,
Pars quora terrarum ! Facili si prælia pauca
Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.

Quid vocas necessarium?

R. Necessarium dicitur id omne, sine quo salus aut dignitas stare non potest. Seu mavis cum Scalligero, necessarium dicitur, quod ita utile est, ut sine eo res NEC ESSE possit, unde & nomen derivatum est. Hujusce porro loci magna vis est. Multi enim sunt animis adeo segnibus, ut tum quoque cum aliquid honestum & utile esse norunt, tamen si res sit cum magno labore conjuncta, facile terreantur: Apud tales ratio necessitatis est (b) compendiosa vis ad persuadendum. Ejusmodi est Ciceronis argumentum in 4. Philipp. *Agitur enim non qua conditione victuri ne simus, an cum supplicio, ignominiaque perituri.* Ab hoc potissimum loco, itemque ab honesto Æneam Hector ad fugiendum hortatur, Æneid. 2. Heu! fuge nate Dea, teque his, eripe flammis,
Hostis habet muros, ruit alto à culmine Troja.
Sat Patriæ Priamoque datum; si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Quid vocas facile?

R. Facile illud est, quod sine magno labore, sumptu, aut molestia, brevi tempore fieri potest: quæ sane omnia maximo sunt ad persuadendum momento. Frustra enim suadetur illud, quod vix, aut ægre admodum fieri posse creditur. Ac propterea, si quis hac de re scrupulus hæreat auditoribus, is ante omnia ex illorum animis omnino erit eximendus. Ita Venerem in suam sententiam conatur allicere astuta Juno, Æneid. 4.

Mecum erit iste labor: nunc qua ratione quod instat (c) Conferri possit, paucis, adverte, docebo.

Quid

(a) Curio homo lingua venalis, ut se ere alieno liberaret, Cæsarem ad civile bellum impulit. (b) It. Scortatoja. (c) Conferri pro confâci, vix parum usitata. 1

Quid vocas Jucundum?

R. Jucundum dicitur, quod honestam habet voluptatem vel animi, vel corporis; sic nuncupatum, inquit Tullius, a *juvando*; quod nempe juvet vel utrumque, vel alterutrum. Hinc ducitur illud argumentum Tullii: *Hoc velim tibi persuadeas si rationibus meis a te provisum esse intellexero, magnam te ex eo & perpetuam voluptatem esse capturum.*

Quenam in suadendo, vel dissuadendo precipue spectanda sunt?

R. Tria. 1. Quid sit, de quo deliberetur. 2. Qui sint, qui deliberent. 3. Quis sit qui suadeat, vel dissuadeat.

Quid spectandum est in re de qua deliberatur?

R. Quinque illa de quibus egimus enucleate; an sit honesta, an utilis, an necessaria, an facilis, an jucunda.

Quid spectandum est iis qui deliberant?

R. Caput artis est nosse penitus animos eorum qui deliberant, eorumque voluntates ac naturas festive odorari, ut possis ambitiosis splendida, avaris utilia, voluptuosis jucunda proponere, & suo, quo ajunt, hamo quemque piscari.

Prudentis ergo Oratoris erit videre an agat cum regibus, aut viris principibus, apud quos, ut ajebat Parysatis illa, verbis byssinis opus est; an cum nobilibus, quos honesta ac laudabilia tangunt; an cum plebe, bellua multorum capitum, apud quam negotium tractare longe difficillimum est. Neque vero satis est dignitatem spectare; sed habenda est etiam ingenii, morum & ætatis ratio, ut rem facilius possis ad exitus optatos perducere. Jure igitur merito de variis variarum ætatum, conditionum & gentium moribus hic agi solet ab artis Magistris, & in primis ab Aristotele.

§. II. De variis variarum ætatum moribus.

Quam sunt juvenum, virorum, ac senum mores?
R. Ætatis cujusque mores graphice admodum ita pingit Horatius in Arte poetica.

Imberbis juvenis, tandem custode remoto,
Gaudet equis canibusque & aprici gramine campi.

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
 Utilium tardus provisor, prodigus æris,
 Sublimis cupidusque, & amata relinquere pernix,
 Conversis studiis, ætas animusque virilis
 Querit opes & amicitias, inservit honori:
 Commisisse cavet quod mox mutare laboret.
 Multa senem circumveniunt incommoda; vel quod
 Querit, & inventis miser abstinet, ac timet uti;
 Vel quod res omnes timide gelideque ministrat
 Dilator, (a) spe longus, iners, avidusque futuri,
 Difficilis, querulus, laudator temporis acti
 Se puero, censor castigatque minorum.

Juvenes igitur flagrant cupiditatibus, facile & vehementer excandescunt, unde adolescentia quidam quasi rationis æstus appellatur; honestum utili præferunt, aperti sunt, candidi & misericordes; sua enim innocentia ceteros metiuntur. Prodigii sunt & in sumptus effusi; nondum enim egeratem sunt experti; ad risum & dicacitatem sunt propensi.

At dispar omnino est senum ratio. Facile succensent illi quidem, sed non æque parent iræ, quia, ut scitè Horatius, *Lenis albescens animos capillus, litium & rixa cupidos proterve*. Parum sperant, quia diu vixerunt; pauca moliantur, præteritis gaudent, facetos ac ridiculos odere, solliciti sunt officiorum exactores, ad rem attenti, lenti, difficiles, suspiciosi; sæpe enim aut se, aut alios delusos meminerrunt. Præterea queruli sunt morosique, ut ait Tullius, *in fragili corpore odiosa est omnis offensio*.

Denique verbosi sunt & loquaces, quia dicere amant. Undè non inscitè Cornelius Gallius, seu potius Maximianus:

Deficit auditor, non deficit ipse loquendo,

O sola fortes garrulitate senes!

Sed facile hoc illorum ætati condonandum, ob egregias virtutes, quibus hoc vitium abunde compensant.

Viri-

(a) *Turdus ad bene sperandum ob timiditatem, ait Aristoteles; vel, ut alii malunt, spem vite longam habens.*

Virilis ætas senectutem inter & adolescentiam interjecta, ac in quodam quasi confinia posita utriusque virtutum vitiorumque particeps est, & utriusque indolem, velut ex vicinia, trahit. Juventus fortis est, sed intemperans; senectus est temperans, sed timida; virilis ætas fortis est sobriaque. Juventus nimis credula est, senectus nimis suspiciosa. virilis ætas, pro rerum natura, vel confidit, vel diffidit. Juventus quærit honestum potius quam utile, senectus utile magis quam honestum; virilis ætas honestum simul & utile.

Puerilis denique ætas effervescit facile; mutatur in horas; magnam habet indolem ad virtutem, gloriæ honorique mirum in modum velificatur. Audi Tullium lib. 5. de Finibus: *Quanta sunt puerorum decertantium studia! ut illi effervuntur lætitia cum vicerint! ut se accussari nolunt! quam cupiunt laudari! quos illi labores non perferunt, ut equalium principes sint!*

§. III. De moribus Nobilium, Divitum & Plebejorum.

Quinam sunt Nobilium mores?

R. Nobiles sunt honoris ac gloriæ vel maxime studiosi, & si Apulejana voce uti fas est, sunt in primis *honoripetæ*. Solent autem non solum ignobiles aspernari, sed etiam homines novos, qui primi ex sua gente sunt honores consecuti. Ita Metellus contemnebat C. Marium, illicque Consulatam unvidebat. Unde sic de eo Sallustius: *Inerat contemptor animus, & superbia, commune nobilitatis malum.*

Quinam sunt Divitum mores?

R. Divites, si præsertim divitias sunt nuperrime consecuti, contumeliosi ferme sunt ac superbi. Nempe facile sibi persuadent præstare se ceteris, quia divitias possident, quibus venalia sunt omnia. Præterea solent mollitiæ luxuque diffluere, ut notat Juvenalis-Sat. 6.

Prima peregrinos obscœna pecunia mores
Intulit, & turpi fregerunt sæcula luxu
Divitiæ molles,

Hanc

Hanc, quam memoravimus, novorum divitum arrogantiam, scite tangit Cicero, cum de T. Roscio ait, *Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena; & Maro, cum ait de Numano;*

Vociferans, tumidusque novo præcordia regno.

Qui sunt denique Plebejorum mores?

R. Germanos plebis mores suis coloribus scite pingunt Sallustius, Horatius, Tacitus, & Seneca, dum ajunt, *plebem esse belluam multorum capitum... pluma & vento mobiliorem esse. . . opinione duci magis quam veritate. . . ire quo itur, non quo eundum est. . . privatis commodis servire potius, quam publicæ vel honestati, vel cupiditati. . . cupidam esse rerum novarum. . . denique pessimi argumentum turbam esse.*

De variis Reipublica formis.

Neque vero in deliberatione satis est ætatis & conditionis cujusque indolem ac studia diligenter spectare. Spectandi præterea sunt Reipublicæ mores, qui scilicet, pro varia (a) politiæ forma, solent maximopere variare. Aliter igitur agendum apud Gallos Hispanosque & (b) Lusitanos, quibus Rex unus summo cum imperio præest; aliter apud (c) Helvetios, Batavosque ac Venetos, apud quos vel plebs, vel Optimates dominantur.

Quid est Monarchia?

R. Est unius dominatus comunem utilitatem spectans.

Quid est Aristocratia?

R. Est Optimatum imperium, cujusmodi est apud Venetos. Quod si Optimates illi pauci sint, & propriæ, non vero publicæ serviant utilitati, vocabitur *Oligarchia*.

Quid est Democratia?

R.

(a) Reipublicæ.

(b) Portughesi.

(c) Svizzeti, ed Olandesi.

R. Est imperium populi, cujusmodi fermè est apud Helvetios. Quod si plebs infima dominetur, vocabitur *Ochlocratia*. Addi potest *Anarchia*, quæ solet ex turbulentissimis temporibus exsurgere, cum sine rege ceterisque magistratibus fluctuat labefactum imperium.

De variis variarum gentium moribus.

Varios præterea gentium mores, ingeniumque accurate cognosces, & illorum germanam indolem perspectissimam habebis ut possis ad illam sermonem accommodare, ut monet Horatius:

Intererit multum (a) Davusne loquatur, an herus: Colchus, an Assyrius, Thebis nutritus, an Argis: *Quanam igitur est variarum Europa Gentium indoles?*

R. Galli sunt humani, hospitales, candidi, urbani, lauti, audaces, bellicosi, mobiles, præcipientes, longæ spei impacientes, faciles ad obliviscendas injurias æque ac benefacta, acerbis iniuriis, injurioso fine, & ut ait Florus de veteribus Gallis, primo impetu plusquam viri, secundo non item; magni peregrinatores; unde jure dictum est, *Nulum bellum sine milite Gallo.*

Germani sunt simplices, aperti, fortes, animarum prodigi, veri amici, verique hostes, inquit Scaliger. (b) Belgæ Batavique medium ferme tenent Gallos inter atque Germanos. Hispani sunt constantes, sedati, lenti in consiliis, laboris ac disciplinæ tolerantæ; vile ministerium, etiamsi spes magna affulgeat, aversantes. Itali sunt cunctatores, ingeniosi, sapientes, mentis excelsæ ac reconditæ, & ad regendum omnino nati, ut ait Virgilius.

Tu regere imperio populos, Romane, memento,
Hæ tibi erunt artes:

Poloni sunt feroces, bellicosi, & quos arte magis, quam vi possis superare; Moscovitæ contra fraudulentæ, &c. Longum esset cetera persequi.

Piu-

(a) Davus persona comica, & nomen servi.

(b) Ital. *Fiamminghi ed Olandesi.*

plura qui volet adeat quæ ingeniose & eleganter de præcipuis gentibus disseruit Joannes Barclajus in (a) icone animorum cap. 3. & sex proximè sequentibus. Adeat item (b) Calvidii Læti Callipædiam, ubi versibus elegantissimis diversarum Europæ gentium mores & ingenium diligenter expressit.

Quid denique spectandum est in illo, qui suadet vel dissuadet?

R. Tria maxime in illo spectanda sunt, prudentia, probitas, & benevolentia. Prudentia quidem, quia iis fidem habere solemus, inquit Tullius libro de Officiis, quos plus intelligere ac videre, quam nos arbitramur. 2. Probitas, quia quo quis versutior & callidior, hoc invisior & suspectior, detracta opinione probitatis, ait idem Tullius; & si quem, licet peritum ac prudentem ceteroqui, fallacem tamen, & sui potius amantem credamus, quam nostri, ejus consilium penitus aversabimur.

3. Spectatur in suadente benevolentia: quia ut vel maxime prudens & probus quis credatur, tamen si odisse nos, vel alteri parti melius velle existimerur, nequaquam nobis bene consulere velle judicabitur. Tria hæc complexus videtur Cicero, cum lib. 2. ad Atticum ait: *Nunc mihi & consilii opus est tuis, & amore, & fide. Quare advola: expedita erunt omnia, si te habebo.* Nam consilium ad prudentiam pertinet, fines ad virtutem, amor ad benevolentiam.

§. IV. De Hortatione & Dehortatione.

Quid differt Hortatio à Suasione?

R. Hoc differt, quod suademus ratione & consilio, hortamur vero motu atque impulsu. Unde Suasio proprie pertinet ad intellectum; Adhortatio vero pertinet ad affectum. Suasio docet, eoque plus habet argumentorum; Adhortatio vero inflamat, ac propterea plus habet caloris. Suasio fa-

(a) Ital. *Pittura, Immagine.*

(b) *Verum nomen, Claudius Quilletussa Medicus Gallus, vixit sæculo proximè elapso.*

De diversis Oration. generib. 227

facit, ut scias quid factu sit opus; Hortatio facit, ut velis & ausis, illiusque partes sunt, faces ac stimulos veluti subicere auditorum animis, illosque ad rem bene gerendam inflammare. Denique suasio pertinet ad confirmationem; Exhortatio vero conclusioni reservatur.

Quinam affectus sunt in hortatione concitandi?

R. Excitabis, 1. Spem & fiduciam. 2. Amorem & desiderium rei quæ suadetur. 3. Æmulationem alienæ gloriæ, quæ est potentissimum ad feriendos animos telum. 4. Laudabis virtutem illorum, quos hortaris, illosque hortatu nequaquam indigere dicis; Ut enim observat Tullius in excitando & in acuendo plurimum valet, si laudes eum, quem cohortaris. Ita socios recordatione virtutis inflamat Mnestheus apud Virg. *Æneid.* 5.

At media socios incedens nave per ipsos

Hortatur Mnestheus. Nunc nunc insurgite remis,

Hæctorei socii, Trojæ quos sorte suprema

Delegi comites: nunc illas promite vires,

Nunc animo quibus in Gætulis syrtibus usi,

Jonioque mari, (a) Maleæque sequacibus undis.

Non jam prima peto Mnestheus; neque vincere certo:

(Quamquam ob!) sed superent quibus hoc, Neptu-
ne, dedisti.

Extremos pudeat redisse. Hoc vincere, cives,

Et prohibere nefas. . . .

Illustre adhortationis exemplum habes apud Curtium lib. 7. ubi Alexander trecentos juvenes adhortatur, ut invadant præruptam illam undique abscissam Sugdianorum petram, quæ in triginta stadiorum altitudinem eminebat, & quam Arimaxes cum triginta armatorum millibus obtinebat.

Alexandri hortatio ad trecentos milites.

Vobiscum, ò juvenes, & mei æquales, urbium invictarum ante munimenta superavi: montium iuga perenni nive obruta emensus sum; angustias Ciliciæ intravi; Indiæ, sine lassitudine, vim frigo-

116

(a) *Malea promontorium in mare procurrans, quod periculosam reddit navigationem.*

ris sum perpressus: & mei documenta vobis dedi, & vestri habeo. Petra, quam videtis, unum aditum habet, quem barbari obsident, cetera negligunt, nullæ vigiliæ sunt, nisi quæ castra nostra spectant. Invenietis viam, si sollertè rimati fueritis aditus ferentes ad cacumen. NIHIL tam alte natura constituit, quo virtus non possit eniti. Experiendo: quæ ceteri desperaverunt, Asiam habemus in potestate. Evadite in cacumen, quod cum ceperitis, candidis velis signum mihi dabit: Ego copiis admotis, hostem in nos à vobis convertam. Præmium erit ei qui prius occupaverit verticem (a) talenta decem: uno minus accipiet, qui proximus ei venerit: eademque ad decem homines servabitur proportio. Certum autem habeo, vos non tam liberalitatem intruere meam, quam voluntatem.

Dehortationis vero luculentissimum exemplum habes apud Livium, lib. 22. in oratione Calavii civis Campani: qua filium suum Perollam, ab Hannibalis cædè dehortatur.

Dehortatio.

Per ego te, filii, quæcumque jura liberos jungunt parentibus, precor quæsoque, ne ante oculos patris facere & pati omnia infanda velis. Paucæ horæ sunt, intra quas jurantes per quidquid Deorum est, dextras dextræ jungentes, fidem obstrinximus ut sacratis de mensis (b) essemus. Digressi à colloquio, extemplò in eum armamur. Surgis in hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Hannibale es: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Hannibalem modò pater fratre meo potui placare; filium Hannibali non possum? Unus aggressurus es Hannibalem? Quid illa turba tot (c) libertorum servorumque? Quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextræ torpescentes in amentia illa? Vultum ipsius Hannibalis, quem armati exercitus tremant, quem horret

(a) Talentum Atticum responderet Realibus, seu juribus Romanis 6600. (b) Ita genuina lectio, pro ederemus.

(c) Melius quam liberorum, ut vulgo legitur.

ret populus R. tu sustinebis? Et si auxilia desunt, me ipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Hannibalis, sustinebis? Atqui per meam pectus petendus ille tibi transigendusque est. Detereri hic sine te potius, quam illi vinci. Valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt.

§. V. De Concitatione, & Conciliatione.

Quid est Concitatio?

R. Est virulentum quoddam orationis genus, quo multitudinis præsertim animi, veluti quodam seditionis flabello, concitantur. Exemplum unum afferam ex Tacito, lib. 1. Annalium, ubi ait fuisse in castris Percennium quemdam gregarium militem, hominem turbulentum & procacem, qui militionum seditionem conflare conatus est hac artificiosissima concione: *Cur paucis centurionibus, paucioribus Tribunis, in modum servorum obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi novum & nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? Satis per tot annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes, & plerique truncato ex vulneribus corpore tolerent. Ne dimissis quidem finem esse militiae, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo eisdem labores perferre: & paullo post; Denis in diem assibus animam & corpus astemari. Hinc vestem, arma, tentoria, hinc savitiam centurionum, & vacationem munerum redimig, ac Hercule verba, & vulnera, duram hiemem, exercitæ astates, bellum atrox, aut sterilem pacem sempiternam.*

Concitationi opponitur conciliatio, qua vel nobis amorem alicujus conciliamus, vel dissidentes partes in concordiam gratiamque reducere conamur. Sic olim Germanicus Cæsar tumultuantes legiones prudenti oratione sedavit, & Julius Cæsar exercitum compescuit, *Quirites* appellando, pro militibus, qua una voce abortam seditionem repente compressit.

§. VI. De Commendatione.

Quot sunt præcipua Commendationis partes?

R. Tres. 1. Causas Commendationis exponemus, idque modestè & verecundè; ut quod be-

ne

ne quis de nobis, aut de nostris meritis sit: quod simus cum illo vel sanguine, vel affinitate, vel amicitia conjuncti; quod perspectissima nobis sit illius humanitas, fides, eruditio, virtus, &c. Addere poterimus, scire nos Horatianum illud *Epist. l. i.*

Qualẽm commendes etiam atque etiam aspice:
ne mōx

Incuriant aliena tibi peccata pudorem.

Sed viri integritatem & præclaras animis dotes nobis exploratissimas esse. 2. Exponemus negotium, cujus causa commendatur à nobis quispiam. 3. Orabimus atque obtestabimur, vel dicemus, nos pluribus nolle contendere, ne de ejus, quem rogamus, humanitate diffidere videamur. 4. Denique tum nostro, tum ejus, quem commendamus, nomine, omnegrati ac memoris animi officium pollicebimur.

Est & obliquæ Commendationis genus, quo simulamus nos commendare nolle, quem interim vel maxime commendamus, ut si dicas non quidem commendare te alteri Sextium velle; sed orare solum, ut propius hominem noscere ne graveretur. Sperare enim futurum ut, cum gratias agere soleant, qui commendarunt; alter tibi gratias agat, per quem viri tanti notitiam sit consecutus.

§. VII. De Petitione.

Quid est Petitio?

R. *Petitio* est oratio, qua aliquid postulamus vel pro nobis, vel pro alio. Posterior hæc vocatur *intercessio*. Utriusque artificium paucis complexus est *Servius*, ubi *Junonis ad Æolum orationem* enarrat.

Rhetorum, inquit, est in omni petitione hoc observare. 1. Ut facile præstari possit quod petitur. 2. Ut sit justa petitio. 3. Ut habeat modum, & adhibeatur in illa moderatio: Hoc est ut si majora dari non possunt, minoribus certe contenti videamur. 4. Ut sequatur expedita remuneratio. Quatuor hæc observare licet in *Junonis petitione*: 1. Enim docet rem facili negotio fieri posse:

Æola (namquetibi *Divum Pater*, atque hominum *Rex*.

Et

Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos)

2. Justam esse petitionem ostendit, dum inimicam gentem insectatur:

Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor.

3. Adhibet moderationem, dum alterutro contenta est:

Incute vim ventis, submersasque obrue puppes:

Aut age diversas, & disjice corpora ponto.

4. Beneficii præmium pollicetur.

Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ.

Quarum quæ forma pulcherrima, Dejopejam

Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.

Quam plurima etiam petitionum exempla suppeditabunt epistolæ Ciceronis: quas inter, sideris instar, elucet elegantissima illa ad Lucejum, quæ est 12. libri 5. ad familiares, qua Lucejum enixe rogat, ut quæ in Consulatu suo gesserat Tullius, ea litteris quam primum velit consignare. Eam autem sic orditur: *Coram me tecum. . . .*

§. VIII. De Consolatione.

CONSOLATOR, vel minor est, vel æqualis, vel major. Minori cautius & mollius erit agendum: amorem suum in primis testabitur; & ne de suo plus altero sapere velle videatur, ea quæ dictu opus erunt, ex quodam Philosopho, vel alio summæ prudentiæ viro se aliquando audisse profitebitur: Æqualis pro communis amicitia jure facere se dicet: Major aget liberius, adeo ut, si quis immoderatus dolorem ferat, audeat etiam increpitare, sed leniter & amice.

Scite omnino argumentum illud tractat Scaliger, libro. de Arte Poetica, cap. 123. *Consolator, inquit, aut est major, aut equalis. Magnitudinem intelligo aut imperio, aut dignitate, aut sapientia, aut etate. Aliter enim consolabitur Nasonem Livia; aliter Liviam Naso. Hoc spectet ad Imperium. Dignitas autem etiam sine Imperio esse potest. Veluti si pater filium Ciceronem Pompejus. Opibus ut si e plebe quempiam clientem suum Crassus Sapientia, quemadmodum Polybium, aut matrem Seneca. De etate non opus est exemplis. Major interponet auctoritatem; etiam ob-*

jur-

jurgabit: Sapiens opponet etiam dispositionem: sententia huic crebriore. Minor ostendet affectum: sese id à sapientibus accepisse. Aequalis testabitur amicitiam, jus commune benevolentia.

Si mœrentis dolor sit aded̄ gravis, & aded̄ re-sens, ut medicinam videatur respuere, bipartita erit oratio. Priori parte affirmabimus parum idoneos esse nos, qui solemur alium, cum vel ipsi quoque consolatione plurimum egeamus; simulque privati nostri doloris causas afferemus. Addemus non nos modo, sed omnes etiam bonos dolore, quod ipsum tamen qualecumque mœrenti solatium debet afferre: quia scilicet

(o) *Levius communia tangunt.*

Altera vero parte afferemus, quæ leniendo dolori sunt idonea; qualia sunt trita hæc & pervulgata. 1. Vitæ communis conditio, quæ multis malis sit obnoxia. 2. Ejus, quem consolamur, doctrina; virtus, animi magnitudo. 3. Inutilitas & damnum, unde dolor augeatur, non corrigatur. 4. Patientiæ vix, quæ mitiget omnia, juxta illud *Venusini Poetæ;*

Durum, sed levius fit patientia

Quidquid corrigere est nefas.

5. Quam sit honestum in altissimo divinæ voluntatis consilio semper acquiescere. 6. Quam sit sapiente dignum, quamque laudabile sit, ratione consilio mitigare dolorem illum, qui die ipsa ac tempore tandem aliquando defervescet.

Ad genus judiciale, quod *bellum rogatum* jure vocare possumus, pertinent duæ orationum species: accusatio nimirum atque defensio, quæ non alia præcepta desiderant, quam quæ sunt hæcenus à nobis allata; cum præsertim veterum judiciorum ratio fuerit prorsus immutata.

Finis Libri quarti.

AR-

(*) *Claustranus.*

ARTIS RHETORICÆ LIBER QUINTUS.

DE PRONUNTIATIONE.

Superest Pronuntiatio, sive actio, postrema quidem oratoricæ facultatis pars, si ordinem in tractando consideres; sed tanti tamen momenti, ut primas, secundas, & tertias ei Demosthenes merito & jure tribuerit.

Quid est Pronuntiatio?

R. Est vocis gestuumque, pro rerum verborumque varietate, apta confirmatio. Quanta porro sit illius vis & utilitas, docet Tullius, cum ait, infantes, & indisertos homines, actionis dignitate, eloquentiæ sæpe fructum palmasque tulisse; disertos vero bene multos, actionis deformitate, infantes fuisse judicatos. Hinc Pronuntiatio recte vocatur ab eodem Tullio, *Quadam corporis eloquentia*; & alibi (a) *Sermo corporis* ab eodem etiam appellatur.

Quot res sunt ad recte pronuntianam necessariae?

R. Tres, memoria, vox, & gestus. Est enim memoria quasi fundamentum actionis, de cujus vi gratiaque multum depereat necesse est, si memoriter non pronuntietur oratio, & si orator non possit à commentaris oculos & vultum avertere.

Viris tamen principibus, & in publica re vehementer occupatis vitio verti nequit, si reticente commentario; ut olim Augustus, qui, ne memoriæ subiret aleam, vel in ediscendo sibi tempus abiret, fere de scripto dicebat, ut auctores sunt Suetonius, & Dio. Itemque Patrum nostrorum memoria Carolus V. ad Belgii Proceres orationem è scripta recitavit, cum sese regno Bruxellis abdicaret, illudque Philippo filio traderet. Datur quoque eadem venia ægrotis senibusque; aliis vero nequaquam.

§. I.

(a) *Ad Brutum.*

§. I. De Memoria.

*Q*uid est Memoria?

R. Memoria, ut est eloquentiæ pars, definitur à Tullio, *Firma rerum ac verborum recordatio.* Est autem duplex memoriæ genus. Alia est artificialis, alia naturalis.

*Q*uid est artificialis Memoria?

R. Artificium memoriæ à veteribus traditum, constat locis & imaginibus. Loci se habent instar chartæ, imagines vero instar Scripturæ. Hanc artem primus apud veteres Simonides prodidisse, apud recentiores Raymundus Lullus illustrasse creditur. Ea vero iis qui memoria valent, minimè necessaria est; qui non valent prorsus inutilis. Tu illam modo exerceto, ediscendis ad verbum, ut ait L. Crassus apud Cic. lib. 1. de orat. quamplurimis & tuis scriptis & alienis: quod facilius fortasse præstabis, si, ante quam cubitum eas, attente ea, quæ manè voles ediscere, semel, aut iterum legas. Nisi te hæc exercitatio juverit, nihil sanè in arte: quo possis juvari, reperio.

§. II. De Voce.

AD Actionis usum ac laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet, inquit Tullius de Oratore; neque tam refert qualia sint quæ dicas, quam quomodo dicantur.

*Q*uanam igitur circa vocem sunt observanda?

R. Tres hasce potissimum leges diligenter observabis. Prima lex hæc est, ut dilucide, (a) articulatim & sincere pronuncietur, ita ut integra verba, syllabæque omnes proferantur. Nolim tamen syllabatim sic pronunties, quasi si litteras computando annumerares, quod esset molestum ac putidum.

Ad eandem legem pertinet etiam, ne volubili quadam præcipitique celeritate dicendi incitata feratur oratio: sed vox respiratione recreetur, & spiritus inter dicendum suspendatur identidem, &

au-

(a) Ital. *Spiccatamente.*

auditoribus spatium aliquod cogitandi relinquatur.

Secunda lex hæc est, ut pro argumenti, motuumque præsertim varietate, vox etiam opportune varietur, & ut cumque se affectum videri volet Orator, & audientium animos moveri, ita etiam certum vocis sonum adhibeat. Iracundia postulat vocis genus acutum, incitatum, crebro incidens: miseratio & mœror flexibile, plenum, flebile, interruptum: voluptas effusum, leue, tæserum, hilaratum: metus demissum, hæsitans, abjectum, &c.

Præterea mutanda tibi vox erit pro variis orationis partibus. Aliam enim vocem flagitat Exordium, aliam Narratio, aliam Confirmatio, aliam Peroratio.

In Exordio, nisi forte indignatione constet, voce utendum submissa ac verecunda. Nec debet Orator, simul ac dicturus prodit, (a) perfricasse frontem, & in verba statim erumpere. Ceteroqui futurum est, ut feroculum Oratorem jure omnes avertentur. Sed oportet, ut paullulum cogitatione quasi defixus moretur; idque tum quod auditores hæc Oratoris cura delectet; tum ut interea ipse se colligat, & ad dicendum componat. Ita Ulysses apud Nasonem paullisper consistit, oculis in terram defixis, priusquam suam eloquentiam torrentis instar effundat (b)

. Oculos paillum tellure moratos

Sustulit ad proceres, expectatoque resolvit

Ora sono, neque abest facundis gratia dictis.

Ab Exordio paullatim insurgit vox: ac in narando quidem, voce utimur aperta simplice, qualis fere est in sermone familiari. In Confirmatione & in argumentatione præsertim, voce utimur acriori. In Peroratione demum, quasi parta victoria, vox solet esse excitator, ut ita ostendat Orator, se niti bonitate causæ, magnamque fiduciam in auditorum probitate, prudentiaque collocare.

§. III.

(a) Ital. *Mostrarsi sfacciato.*

(b) *Metam. lib. 13.*

§. III. De monotonia & cantu.

GRataz huic varietati opponitur è diametro unus ille insulsusque vocis tenor, quem Greci *monotoniam* vocant, & qui non modo dicentem enecat, sed etiam audientes exanimat, & unde omnis orationis decor ac venustas deflorescit:

. . . . Ut citharædus

Ridetur, chorda qui semper oberrat eadem, inquit Horatius.

Huic, qua tantopere comendamus, varietati opponitur etiam cantus, qui nihil aliud est, si quæris, quam clamosa quædam & uno ferme tenore subsultans nœnia.

Qua ratione huic vitio poterit occurrî?

R. [Hic incommodo remedium adhibebitur, 1. Si pueri rebus humilibus ac quotidianis æquabiliter & rotundè pronuntiandis assuescant; neque vero statim ad tragicam granditatem procurrant. 2. Si eorum, quæ pronuntiant, germanum sensum penitus animadvertant. 3. Si interdùm vernacula, non illa inflata tragicaque, sed simplicia & quotidiana pronuntient.

4. Exerceantur aliquandiu in orationibus illis, quæ varios motus ac vocis inflexiones efflagitent; ut videant quid submisse ac leniter, quid festive, quid atrociter, quid sedate, quid concitatius dicendum sit. 5. Denique ubi illa pronuntiationis quasi tyrocinia posuerint, poterunt circa periculum in rebus grandioribus tragicisque versari.

Tertia circa vocem lex hæc est, ut ea, pro amplitudine loci, & auditorum multitudine, vel intendatur, vel remittatur; sed tamen nec ascendat ad supremum, nec ad extremum descendat. Nam vox si ima sit, vim non habet; si vero nimium acuta sit continuaque, delicatas ac teretes urbanorum hominum aures offendet.

Scio equidem hoc esse plebeculæ rudioris ingenium, ut vocalissimum quemque & valentissimum lateribus, ita optimum oratorem iudicet, nullamque putet egregiam, nisi quæ (a) *pontem indignetur,*

(a) *Pontem indignatus Araxes. Virg.*

cur, actionem, in qua scilicet & clamoræ fauces & vox ululans, & rigidi vultus torvitas, & pedum supplisiones, & brachiorum remigatio, & totius corporis dissoluta quædam intemperansque jactatio, & illa denique inflata rumpantur.

Ciceroni vero longe alia mens erat. Ajebat enim venustissime, clamorosos hujusmodi *latratores* verius quam oratores, similes esse claudorum, qui cum ambulare non possint, ad equum confugiunt. Ita illi, in illa (a) Stentorea voce, tamquam in jumento, suam omnem apud imperitos fiduciam repant; nec magis hoc nomine possunt Oratores dici, quam bajulus possit dici citharæcedus.

§. IV. De Gestu.

Vocem subsequi debet Gestus, & varios animæ sensus cum illa simul aperire. Qua de re colligemus ex veteribus ea tantum, quæ sæculi nostri moribus sunt accommodata. Multa siquidem ex antiquorum gesticulatione prorsus obsolevisse videmus.

Quid est Gestus?

R. Gestus, inquit Valla, est actio quædam & quasi pronuntiatio corporis; seu mavis cum Quintiliano, *Gestus est totius corporis motus & confirmatio.*

Quid in Gestu generatim & universe cavendum est?

R. 1. Nihil in illo fit effeminatum & molle, nihil nimis exquisitum, aut elegans: nihil quod affectatam quamdam diligentiam, artemque redeat. Monet enim Fabius, actionem non esse delicis nimiaque cura molliendam: & comptis illis delicatisque Oratoribus sæpenumero solet evenire, quod olim Sybaritarum equitatu contigit. Cum enim gens effeminata, & choræarum ad insaniam avida, suos etiam equos ad numerum symphoniamque saltare docuisset; cum deinde ex umbraculis in solem ac pulverem contra Crotoniatis hostes fuit illis prodeundum, histriones illi equi, tubarum &

L

mar-

(a) Stentor quinquaginta hominum clamorem magnitudine vocis adæquabat. Unde ab Hætero vocatus, vocem aream habens.

marcisignari, motibus compositis, saltibusque numerosis repente lascivientes, se & exercitum totum misere perdidērunt. Ita umbratiles illi Oratores ab imis unguiculis ad verticem usque venustuli, quando ex domestica exercitatione, in medium agmen, in pulverem, in clamorem, in castra atque aciem forensem prodeunt, & se & causas suas in magnum quoddam discrimen conjiciunt.

2. Nihil in gestu sit durum, aut agreste, ne dum mollitiem fugimus, in contrarium rusticitatis vitium videamur incidere. Quamquam, si in alterutro peccandum esset, facilius excusaretur rustica quædam simplicitas, quam putidiuscula gestus, vocis & habitus affectatio.

Quid de totius corporis motu præcipiendum?

R. Præcipitur 1. Ut status corporis sit celsus & erectus, trunco magis toto, virili quadam laterum inflexione sese Orator moderetur. 2. Ne in statuæ morem obrigescat, quasi si vero deglutisset, ut facere aiebat Epicætetus. 3. Ne crebris & incompotis corporis commotionibus vehementius agitur, more furentis Sibyllæ.

. . . . Cui pectus anhelum

Et rabie fera corda tument. . . .

Vitiosum quippe est huc illuc cursitare: quod olim exprobatum fuit Domitio Afro, qui *non agere, sed satagere*, non illepide dicebatur. Et cum alius quidam non minus actuosus Orator multum concursasset in dicendo, facere rogavit cum adversarius Virginius: *Quot demum passuum millia declamasset?* Cassius quoque Severus adversus circumstantes hujusmodi Oratores solebat poscere lineam, quæ immodicas illorum excursions prohiberet.

Quid in capitis & oris totius conformatione servandum est?

R. 1. Vitiosa est frequentior capitis jactatio. (a) Mænadam instar, de quibus Catullus, Carmine de Berecynthia & Athi; Capita Mænades vi jaciunt hederigeræ: aut instar famosæ illius Messalinæ,
de

(a) Ital. *Baccanti*.

de qua Tacitus II. Annalium. *Ipsa crine fluxo, Thyrsus quatens, juxtaque Silius hedera victus gerere cothurnos, jacere caput.* Non tamen dedecet aliquando vel annuendo confirmare, vel annuendo negare: vel capitis in latus inclinatione languorem, & aversione indignationem: aut alio simili motu, dubitationem, & ejusmodi affectus designare. Sed neque capite erimus immobili rigidoque, quod semibarbarum est, ut olim Rufus ille Rhetor, de quo ita Ausonius Epigr. 50.

(a) Rhetoris hæc Rufi statua est, si saxeæ, Rufus.

Cur id ais? semper saxeus ipse fuit.

3. Capite utemur non demisso, & (b) obstipo, vel in cervicem reflexo, sed recto potius celsoque, quamquam hic quoque modus servandus est, ne audaciæ ac arrogantia, videatur: & capitis demissio potest aliquando tristitiam, luctum, mœrorem, poenitentiam, & iræ divinæ placandæ studium perbelle significare.

Sed in ore, vultuque & oculis sunt omnia. Animi enim imago quædam vultus est, & oculi sunt indices. Quapropter pro rerum natura, vultum indues modo hilarem, modò mœstum; nunc blandum, nunc minacem. Ira Horatius:

Tristia mœstum

Vultum verba decent: iratum plena minarum:

Ludentem lasciva: severum seria dictu.

Frons exporrecta diffusaque hilaritatis indicium est: contra vero severitas indicatur fronte corrugata, (c) caperataque, & superciliis vel contractis, vel etiam inæqualibus. Unde Tullius in Pisonem: *Altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio respondit . . . & pro Sextio: Tanta erat gravitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illo supercilio, tanquam Rhadamantus, ille niti videretur.* Hinc etiam Petronius Arbiter:

L 2

Quid

(a) Italice sic verte: questa statua di Ruffo Rettore, e' ille è di sasso, e lo stesso Ruffo.

(b) Ital. Piezato, e cascante sul mento.

(c) Ital. Aggrinzita.

Quid me expectatis constricta fronte, Catones?

Et post illum Martialis lib. 1.

Contigeris nostros, Cæsar, si forte libellos,
Terrarum dominum pone supercillium.

Orantem, & aliquid à Deo poscentem indicant
oculi in cælum sublatis, ut res ipsa satis loquitur.

Unde Cassandra:

Ad cælum tendens ardentia lumina frustra.

Oculos avertere aversantis est, vel fastidientis,
vel negantis. Sic misera Didonis umbra, conspe-
cto apud inferos Æneâ:

Illâ solo fixos oculos aversa tenebat.

Oculi clausi meditantem & cogitantem animum
produnt. Oculos in unum locum defixos habent, qui
præ admiratione stupent. Unde Æneid. 2.

Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno.

Præterea demissi oculi modestiam, pudoremque
significant. Sic Andromache Æn. 3.

Dejecit vultum, & demissa voce locuta est.

Quid in brachii moderatione servandum?

R. Brachia nec deorsum incomposita pendeant,
nec immodice projiciantur; nisi affectu vehemen-
tiori. Brachium extensum ac porrectum, potentiam,
& auctoritatem, & robur arguit. Contra vero con-
tinere ac cohibere brachium, est pudoris ac verecun-
diæ. Unde Tullius pro Cælio: *Nobis olim annus erat
unus ad cohibendum brachium toga constitutus, ut exer-
citate ludoque campestri tunicati (a) uterentur.*

Quid circa manus, digitosque præcipitur?

R. Manus, sine quibus trunca esset actio ac debilis,
vix dici potest quod motus habeant, inquit Fabius...
Nam cetera partes loquentem adjuvant: hæ, prope est
ut dicam, ipsæ loquuntur. An non his poscimus? pol-
licemur? vocamus, dimittimus? minamur? abomina-
mur? timemus? interrogamus? negamus? Gaudium,
tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam,
modum, copiam, numerum, tempus ostendimus? Cir-
ca manus autem certæ quædam sunt ac definitæ le-
ges, quas sequi oportebit.

I. Ma-

(a) Alii legunt *uteremur*.

1. Manus in Exordio non solet extendi. Ast ubi paululum effervescece cœpit oratio, manus pariter exeritur cum illa, pariterque eam illa deponitur.

2. Pectori manus admoveatur, cum de seipso quis loquitur: at cum alloquitur alium, ad illum extenditur.

3. Manus sinistra numquam solam gestum facit, inquit Fabius, dextera se frequenter accommodat; sive in digitos argumenta digerimus, caussamque, ut olim Hortensius consueverat, partimur in digitis (quem morem hodiè que nonnulli non infeliciter imitantur) sive adversas palmas, quasi repellendo & repudiando, objicimus.

4. Solœcismus gestu committitur, cum aliud voce, aliud gestu monstramus; ut Rhetor ille, qui cœlum appellans, tellurem intuebatur, gestuque monstrabat.

5. Urgemus crebra manuum impressione. Supplicamus manibus elatis junctisque. Confirmamus manibus pronis, gravi quodam, & decenti motu depressis.

6. Admirantium est manus tollere. Unde Tullius in Academicis Quæstionibus: *Hortensius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus sæpe tolleret.* Et ad Cæsarem, Epist. lib. 7. *Sustulimus manus ego & Balbus.* Huc etiam pertinet illud Catulli, Carmine 53.

Admirans ait hæc, manusque tollens:

Dii magni, (a) salapusium disertum!

7. Manu extenta facimus nobis audientiam, indicimusque silentium. Hinc Persius in Satyris:

Fert animus calidæ fecisse silentia turbæ

Majestate manus. . . .

Lucanus etiam Libro 1. de Cæsare.

. Tumultum

Composuit vultu; dextraque silentia jussit.

8. Manus ori admota tacentis & silentium sua-

L 3

den-

(a) Salapusius nomen compositum ex sal & pulsus sive pusio, quasi dicas: pusio plenus salis & facit iurum, quod de Calvo dictum ob pusillam staturam.

dentis habitus est: *Digito compesce libellum*, inquit Juvenalis; quo etiam gestu simulacrum Harporatis effingebant Ægyptii veteres.

9. Solebat Tullius antequàm diceret, barbam demulcere, quod hodièque nonnulli solent. Sunt etiam qui aut frontem fricent; aut lacunar intueantur, sed hæc vitiosa sunt. Vitiosum est quoque manus vel supra caput attollere, vel infra pectus demittere, præterquàm in summis affectibus.

10. Pectus ferire, aut femur, prope scenicum est.

11. Manus optimè à sinistro incipit latere, dextroque deponitur.

12. Hoc esse cavendum ait Cicero, ne nimiae sint digitorum argutiæ, neve immodica sit illorum gesticulatio, quo vitio laboravit summus Orator Hortensius. *Cum enim*, inquit Aulus Gellius, *manus ejus, inter agendum, essent argute admodum & gestuose, maledictis, compellationibusque probrosis jactatus est, multaque in eum quasi in histrionem, in ipsis eussis atque judiciis dicta sunt.*

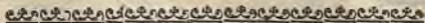
His autem omnes, quæ hætenùs diximus, Oratoris virtute, cura & labore comparari posse liquet mirabili Demosthenis exemplo, qui cum (a) primam artis suæ litteram dicere nequireret, studio & exercitatione perfecit, ut planissime diceret, & balbutiem, inditis ori calculis, emendavit, exilitatem vocis, ad fluctus maris declamando, illiusque fremitus voce vincendo, sustulit; angustias spiritus, locorum arduorum inter declamandum ascensu, tandem aliquando superavit.

Atque hæc de Pronuntiatione monuisse sufficiat. Reliqua, quæ eodem pertinent, exercitationi relinquimus: cui scilicèt plùs multo quam præceptis esse tribuendum existimavimus.

Finis libri quinti.

IN-

(a) *Littera*

INSTITUTIONUM POETICARUM,

AUCTORE

JOSEPHO JUVENCYO.

LIBER PRIMUS.

DE POESI SPECTATA UNIVERSE.

M. **C**UM in omni re, quæ in quæ-
stionem venit, debeat attendi
primum quid sit, deindè quæ sint ejus
affectiones, ideò Poeseos definitio pro-
ferenda: tum de materia illius, forma,
ornatu, caussa efficiente, fine, ac divi-
sione disputandum.

CAPUT PRIMUM.

Definitio Poeseos.

D. *Quid est Poeseos?*

M. **Q** 1. Si vocis vim ac potestatem quæras,
Poesis nomen habet, quod est facere, seu fingere;
unde ars faciendi, seu fingendi; & Poeta, id est,
Fictor, seu effector: quod Fabula, quam texit, ab
ejus mente rota esse videatur.

2. Si rei significationem spèctes, Poesis modò
dicitur Ars Poetica: modò dicitur opus aliquod ex
arte elaboratum. Juxta primam vocis acceptionem

L 4

Poe-

Poesis est *Ars recte conficiendi Poematis*; sive Collectio præceptorum in unum & eundem finem certo tendentium, nimirum ad unum aliquod opus poeticum perficiendum. Juxta secundam vocis significationem intelligitur Usus & Praxis illorum præceptorum; atque hoc sensu agimus hic de Poesi.

D. *Quomodo definitur hoc posteriori sensu accepta Poesis?*

M. *Definitur Ars imitandi Actiones humanas, seu imitatio humanarum Actionum cum fictione.*

D. *Imitatur re ipsa omnis Poesis humanas Actiones?*

M. *Imitatur utique. De præcipuis Poematis non potest ambigi, Epico, Tragico, Comico. Minora quoque Poemata ad humanas Actiones suo mod. referri primario, & per se, suis locis patebit inferius.*

D. *Cur potius humanas Actiones imitatur Poesis, quam mores?*

M. *Ratio hæc petitur ex Philosopho: (a) Cum sit Poesis omnis Politicæ & Civilis Disciplinæ pars; civilis autem disciplina habeat pro fine Civium felicitatem; hunc certe finem Poesi præstiturum esse necesse est. Jam vero cum felicitas sit in Actione, juxta Philosophos, non in Moribus, qui ad ipsas Actiones, ut ad finem referuntur; plane sequitur, ut, quemadmodum Civilis Disciplina, sic & Poesis non tam ad mores referatur, quam ad Actiones, easque primariò & per se imiteretur.*

D. *Nùm Poesi tam necessaria addicta est fictio, seu Fabula, ut sine illa non possit esse Poesis?*

M. *Plane dicendum est; ita censet Aristoteles, (b) ejusque Interpretes, qui vim eandem ac dignitatem in Poesi tribuunt Fictioni, quam Animæ concedunt in homine. Cum autem sublata anima nullus sit homo; sic, nec sublata fictione potest esse ulla Poesis. Ita sentiunt probatissimi Auctores bene multi, Plato in Phædone, Plutarchus libro de audiendis Poetis, &c. Non erit itaque Poeta di-*

(a) *Poes. cap. 4.* (b) *Cap. 4.*

dicendus is, qui sine fictione, sicut qui sine metro scripserit. Ratio patebit utriusque cap. 3. ubi quid nomine Fictionis, seu Fabellæ veniat, exponetur.

C A P U T I I.

De Materia Poeseos.

D. *Qua est Materia Poeseos?*

M. *Est id omne, de quo tractat Poesis.*

D. *Quotuplex est illa Materia?*

M. *Duplex, una remota, altera proxima.*

D. *Quanam est materia remota?*

M. Tam longe, lateque diffusam Poeticæ, quam Oratoriæ Facultati Materiam assignat Tullius, (a) cui Poeta cum Oratore in hoc idem est; nullis ut terminis uterque circumscribat, aut definiat jus suum, adeoque possit uterque de rebus omnibus disputare.

D. *Quanam est Materia proxima Poeseos?*

M. *Sunt Actiones humanæ, prout ponere, vel debere geri.*

D. *Numquid debent esse vera, qua in Poeseos materiam assumuntur a Poeta?*

M. *Tenetur aliquando Poeta ea dicere, quæ verè conrigerint, aliquando non tenetur. Quamvis enim Poetices, Poesis, & Poema artem faciendi, effectiorem, effectumque significant, non eo sensu tamen sunt accipiendæ illæ voces, ut suam sibi semper materiam procreare Poeta debeat; immo in Epopœja, Tragoedia, atque etiam in aliis minoribus Poematis, qualia sunt Genethliaca, Epicedia, Epinicia, &c. subesse debet quasi fundus historiæ, cui magnifice aliquid inædificetur. Potest autem suam sibi condere materiam in Comœdia, aliisque Poematis bene multis, atque etiam debet materiæ, quæ vera sit, novam formam inducere, atque eatenus falsa referre. Curandum autem utrobique diligentèr, ut quæ proferuntur, sive vera, sive falsa, ea sint omninò verisimilia.*

L 5

D.

(a) I. *De Orat.*

D. *Quid vocas verisimile?*

M. Est id quod naturali quodam rerum exitu debet, aut certe potest contingere in iis circumstantiis, in quibus dicitur contingere.

D. *Itane sunt verisimilia, quæ Virgilius narrat de descensu Æneæ ad inferos, de mutatione Navium in Nymphas marinas, aliaque hujusmodi?*

M. Fuere utique verisimilia, quod ab Heroibus, Diisque & fieri posse, & reipsa fieri aliquando putarentur.

C A P U T I I I.

De Forma Poeseos.

D. *Quæ est forma Poeseos?*

M. **Q** Est Fictio, seu Fabula. Cùm enim Poetica sit ars fingendi, ut vox ipsa sonat, debet certe Fictio sic naturam poeseos constituere, ut eam ab omni alia re secernat atque distinguat: quomodo Forma, quæ vocatur in Physicis, uniuscujusque rei materiam sic perpolit ac perficit, ut ejus naturam plane dicatur constituere. Ita censeat passim Aristoteles, qui Fabulam sic Poesi attribuit, ut sine illa Poetam esse nolit.

D. *Quid est illa fictio, seu Fabula?*

M. Non una est, eademque vocis illius notio.
 1. Significat sermonem quemdam mere fictitium, qualia sunt Æsopica colloquia bestiarum, & inania quædam Ethnicorum commenta. 2. Usurpatur à Philosopho pro actione ipsa & materia Poematis, vel etiam pro toto Poemate. 3. Sumitur ab eodem Philosopho pro Structura quadam Poematis, sive, ut loquitur, pro constitutione rerum, & Compositione in Poemate.

D. *Quo sensu Fabula dicenda est Forma Poeseos?*

M. Juxta postremam hanc vocis acceptionem. Nam eodem modo de Poetica videtur dicendum, ac de aliis Artibus, quæ imitatione perficiuntur: in quibus certa quædam Dispositio & Compositio universe dici debet earum Forma. Sic in statua aurea, aurum est materia; & artificiosa auri dis-
 po-

positio est ultima Statuæ forma in genere operis artificiosi. Et ut exemplum proferam ; quo non semel usus est Aristoteles. Pingatur v. gr. Socrates. 1. Picturæ materies est Socrates, qui pingi debet: is materiam repræsentat Poeseos. 2. Corporis descriptio cum apta membrorum omnium conformatione ac dispositione est forma: & hæc Fabulæ comparatur. 3. Colorum varietas & temperatio est ornatus picturæ, & cum Fabulæ ornamentis rite potest conferri. Recte itaque pronuntiavit Aristoteles: (a)

Definitio Fabulam esse Compositionem rerum.

D. *Qualis debet esse illa Fictio, seu Constitutio, & Structura Poematis?*

M. 1. Exquisitam illam esse jubet universe Horatius, (b) atque etiam in majoribus Poematis magnificam; nec vult Poetam dici posse illum, qui talem Formam Materix non induxerit:

Neque enim concludere versum

Dixeris esse satis; neque si quis scribat, uti nos,

Sermoni propiora, putes hunc esse Poetam.

Ingenium cui sit, cui mens divinior atque os

Magna sonaturum, des nominis hujus honorem.

2. Hæc Structura, ut de illa aliquid magis distincte, singillatimque statuamus, complectitur varia, quæ à Philosopho appellantur, Fabulæ ornamenta, Peripetia, Agnitiones, Episodia, Machinas, graphicam Morum expresionem, Sententias, accuratam dictionem, Numerum Poeticum, aliaque omnia, unde mirabile dicendi genus efflorescat; adeo ut nulla sit Fictio, quæ aut omnibus his destituta sit, aut aliquibus saltem instructa non sit ornamentis.

D. *Quæ Poemata, aut hæc omnia, aut aliqua saltem sibi vindicant Fabulæ ornamenta?*

M. In sublimioribus Poematis frequentius, parcius in humilioribus sunt usurpanda. Sic Epicum Poema, Tragicumque eo omni ornatu debet splende-

L 6

de-

(a) *Lib. 6. cap. 4.* (b) *Sat. 4.*

dere: aliquo nitere debent *minora Poemata*, vel quæ ne genere heroico sunt posita, ut *Adhortationes*, *Laudationes*, &c. vel quæ suapte natura simpliciorum, minusque figuratum dicendi habitum requirunt. Verum quæ *Fictio* cuique illorum, qui cultus, ornatusque conveniat, exponetur commodius suis locis, cum de singulis agetur *Poematum generibus*.

D. Licetne in poesi adhibere Fictiorem, quatenus vox illa aliquid mere fictitium sonat?

M. Sane licet 1. Nihil opus est in majoribus *Poematis* esse usquequaque vera, quæ in *Peripetiis*, *Episodiis*, *Machinis*, &c. proferuntur.

2. Placent maxime quæ à veteribus sæpe, recentioribusque *Poetis* in *Poemate Epico*, *Tragico*, *Comico*, *Bucolico* etiam, & *Satyrico Fictitiæ* inducuntur personæ.

3. Non sine dignitate ac venustate rebus inanimis spiritus, mutis vox tribuitur; ut cum *Roma*, *Gallia*, *Africa*, loquentes inducuntur; vel cum *Scientiæ*, *Artes*, in personas item conformantur.

4. Suus est etiam in sacris argumentis, neque angustior, quam in profanis, ejusmodi *Fictioni* locus, ut evicit manifestissime in suo opere vere aureo de *Poemate Frinzonius*, (a) cujus ex animadversione id unum maxime curandum est, ut moderetur prudentia *Fictionis*, ne quid vanum, insolens, aut à communi sensu alienum afferatur.

Ex dictis collige 1. *Poetæ* perinde esse, vera ac falsa dicere, modo verisimilia dicat; nisi forte in aliquibus *Poematis*, quæ supra attigimus, in quibus debet esse vera, quæ profertur, materies, quamvis falsi aliquid in eadem ornanda possit aspergi: quod tamen intra verisimilitudinis septa contineri debet.

Collige 2. quam malè jubeantur è *Parnaso* exsulare *Poetæ*, qui mera commenta in sua carmina non invexerunt, & eo nomine *Fabulam* non scripsisse dicuntur; quasi vero ipse *Virgilius* in suo opere absolutissimo *Georgicon Poeta* non sit appellandus cum vera dixerit, sed splendide, sed artificio-

(a) *Lib. 1.*

ciòse, sed poeticè, adedque non sine Fictione.

Collige 3. Non esse illum propriè dicendum Poetam, qui tenuiter ac jejune, servata dumtaxat legitima syllabarum, pedumque dimensione rem tractavit; eumque versificatorem appellandum, quod sine Fictione poetica scripserit: quæ ut minimum requirit habitum loquendi aliquem figuratum, floremque eloquentiæ delibatum, versuque exornatum.

D. *Quæ sunt pro ornamento fictionis, seu fabulæ?*

M. Septem enumerantur ab Aristotele, Peripetia, Anagnorisis, Episodium, Machina, Mores, Sententia, Dictio, de quibus omnibus singillatim agendum est.

C A P U T I V.

De Peripetia.

D. *Quid est Peripetia?*

M. *Q* Peripetia ab *incido*, nihil aliud est, ut vox indicat, quam rerum in statum contrarium lapsus: quapropter definitur ab Aristotele, (a) *Eorum quæ aguntur, Mutatio in contrarium*, sive mutatio hæc prospera sit, sive adversa,

D. *Da exemplum utriusque Peripetia?*

M. Exemplum esto prosperæ rerum conversionis. Josephus fratribus suis infelicem suam sortem lugentibus, quis tandem ipse sit, aperit, timoremque excurit: unde efficiuntur illi vere fortunati.

Adversæ vero mutationis exemplum sit istud. Nuntius Corintho missus Œdipum rogat Thebanorum regem, ut Corinthiorum quoque regnum communi omnium consensu post mortem Polybii regis ipsi delatum velit capessere. Corinthum adire abnuit Œlipus, ne forte, quod oraculum præcinuerat, incesto flagitio matris polluendæ, quam putabat esse Meropem Polybii demortui uxorem; periculum subiret. Dat operam Nuntium, ut hoc eum metu liberet: sed simul ea refert, unde cognoscit

Œli-

(a) *Cap. 9. Poet.*

Œdipus impletum jam fuisse Oraculum, & matrem, Jocastam eo flagitio pollutam, & patrem Lajum à se fuisse interfectum, atque hinc tantum concipit mœrorem, ut vagus, & exsul effossis sibi oculis, reliquam vitam transigere constituat, in summam prœinde prolapsus calamitatem.

D. *Quot sunt conditiones ad perfectam Peripetie formam requisitæ?*

M. Tres assignantur. Prima est, ut sit magna illa mutatio rerum ferme omnium fortunarumque sive ex felici statu ad infelicem, sive contra.

Altera, ut sit illa mutatio subita & inopinata: ut si præter expectationem ea rerum oriatur perturbatio, ut metus repente lætitiæ, vel terrori lætitiæ ac terror succedat.

Tertia, ut sit verisimilis ejusmodi rerum conversio. Contra quam perceptionem peccant in primis Romantiorum Auctores, qui nulla habita verisimilitudinis ratione rerum, dumtaxat captant delicias: nec fidem facere curant, modò lectorum animos admirabilitate rei teneant & delectent. Habes etiam Peripetie formam apud Virgilium, (a) ubi Trojanis in Italiam appulsis eum fauste omnia, atque ex sententia cederent, demissis à Latino rege eum bonis verbis, atque amplis muneribus Legatis, pactaque Æneæ Lavinia, Juno irarum plena, omnia commutat, perturbatque, summaque in rerum tranquillitate summum derepente bellum excitavit.

C A P U T V.

De Anagnorisi.

D. *Quid est Anagnorisis?*

M. *Q* Anagnorisis, latine *Agnitio*, dicitur ab Aristotele (b) *ex ignorantia in cognitionem mutatio*, id est personarum Agnitio, ex qua amicitia oritur, vel inimicitia inter eos, qui felices esse debent, vel infelices. Unde colliges per hoc Fabulæ ornamentum. 1. Intelligi personarum inter se agnitionem. 2. Amicitiam vel inimicitiam. 3. Felicitatem, vel

(a) *Æneid. lib. 7.* (b) *Cap. 9. Poet.*

vel infelicitatem ex illa agnitione nasci.

D. *Da Exemplum Agnitionis?*

M. Orestes Iphigeniæ frater ad aram maestandus præsentem sororem, quam non agnoscebat, ait simili fato perire se, ac sororem, quam Dianæ immolatam fuisse credebat. His illa auditis fratrem agnoscit; inuito deinde inter se consilio, aufugiunt, & morti se Orestes, & fœdo hominis immolandi ministerio Iphigenia se subducit.

D. *Quotuplex est Agnitio?*

M. Duplex, una dicitur simplex, duplex altera: ut si in allato modo exemplo Iphigenia tantum agnoscat Orestem, simplex erit, si Orestes quoque agnoscat Iphigeniam, duplex erit agnitio.

D. *Utra præstat alteri?*

M. Sane duplex, atque illa in primis magni facienda est, quæ admixtam habet Periperiam. Historia Josephi, de qua in superiori capite, duplicem continet Agnitionem, & mirabilem Periperiam.

Varias Agnitionum species sive modos late prosequitur ex Philosopho Daniel Heinsius libro de Tragoediæ constitutione. (a)

C A P U T VI.

De Episodio.

D. *Quid est Episodium?*

M. 1. Si vocis etymon spectes, est insertum quiddam in Carminis Fabulam: cum idem sonet atque adjectum aliquid ad cantum.

2. Si definitionem quæras, est *Actio adjectitia*, apta & necessaria quodammodo connexionem cum *Actio-
ne primaria conjuncta*.

D. *Explica, quæso, singulas voces.*

M. 1. Dicitur Actio, neque enim Descriptiones, Comparationes, & Narrationes aliquot dici debent Episodia. Sic tempestatis descriptio in Æneid. v. g. non est Episodium: sed in 2. Trojæ excidium, & in 3. Æneæ peregrinatio ex omnium sententia sunt Episodia, quia habent suas Actiones.

2.

(a) *Cap. 6.*

2. Dicitur Actio adjunctiva, qua voce secernitur ab Actione primaria, cujus ne pars quidem esse debet Episodium, sine quo potest esse Actio primaria. Sic potuit Æneas Italiæ applicare, Turnumque vincere, omissa excidit Trojani narratione, item & præterita errorum suorum expositione; quæ duo sunt Episodia.

3. Dicitur ejusmodi Actio aptè conjuncta cum Actione primaria: ut nequè petita longius, nequè affectata studiosius, nequè contorta violentius esse debere Episodia significetur.

4. Præcipitur, ut necessitate aliqua cum primaria Actione connectatur: ut indicetur, sic esse cum Actione illa committendum Episodium, ut sine aliqua culpa præteriri non posse videatur. Numquid debuit v. g. Virgil. qui *Arma virumque* canebat Trojæ qui primus ab oris Italiæ fato profugus, *Lavinæque* venit litora, suo operi Trojæ incendium non intexere? num debuit hoc in aula Didonis silere: quod jam per totum orbem fama vulgaverat? quid potuit ipsa Dido de iis suum hospitem interrogare, quorum pars magna fuerat? qui vero potuit Æneas Reginæ de se quam optimè meritæ, præsertim roganti, narrationem hanc denegare? Debet itaque semper subesse causa aliqua Episodia attexendi, quamquam non ubique par esse debeat.

D. Numquid Philosophus damnat Episodia, cum ait, (a) nihil esse insulsius Actionibus Episodicis?

M. Appellat eo loci Episodia, quæ neque verisimiliter, neque necessario cum Fabula conjuncta sunt; quæ certe eo nomine sunt rejicienda, quamvis habeant aliunde admirabilitatis, quod parum ad rem aut nihil faciunt.

C A P U T VII.

De Machina.

D. Quid est Machina?

M. 1. Si vim vocis quæras, Machina dicitur in Poesi quodcumque auxilium extraordinariè colla-

la-

(a) Cap. 8. Poet.

-latum. Nam cum Deos Tragœdi tamquam è cœlo delapsos producebant, vel homines è theatro offerebant adhibita Machina, auxilium illud aut à Diis præstitum, aut alio quovis modo, sed extraordinario, ut supra humanas vires exhibitum, Machina solebat appellari.

2. Si rei definitionem postulas, Machina dici potest *actio, vel actionis modus quidam viribus humanis superior, qui nodo difficili solvendo adhibeatur.*

D. *Explica singulas voces?*

M. 1. Dicitur *Actio*. Sic apud Homerum, irato Achille, miles discessum parabat; retinendus tamen erat: en Minerva, Junonis impulsu in terras delapsa, susceptum redeundi consilium discurit.

2. Dicitur *vel actionis modus*, cum videlicet Deus latet, & occulta quadam efficientia juvat hominis actionem. Sic Juno Turnum, & Venus Æneam passim juvant apud Virgilium.

3. Dicitur *humanis viribus superior*. Ecquid enim Deus aliquis excitetur, si virtus humana sufficiat? recte itaque monet Horatius: (a)

Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus incidere.
Homerum certe reprehendit Aristoteles, quod Minervam è cœlo deduxerit, miles ut moraretur: quod opera, consilioque viri prudentis effici potuisset.

D. *Quandonam igitur adhibenda est Machina?*

M. Cum opus est sciri aliquid, v. g. aut eorum, quæ præterita sunt, aut futura, quod sine Deorum ope sciri omnino non possit; aut aliquid est agendum, quod suapte natura vires humanas excedat; tunc enim licet ad Superorum auxilium confugere. De Machina recurret mentio in Carmine Epico & Tragico.

C A P U T VIII.

De Moribus.

D. *Quid intelligis per Mores ornanda Fabula servientes?*

M. Quod Græci, Latini Mores dixerunt: quia voce non tam mores, quam eorum proprietates,

&c

(a) *In Arte Poet.*

tas, & cujusque indoles, & ingenium designatur. Mores autem diversi esse solent in singulis pro habituum, affectuum, nationum, ætatum, & fortunæ diversitate, v. g. ex habitibus dicitur aliquis justus, mitis, temperatus; ex affectibus, amans, iratus; ex natione Græcus, Romanus; ex ætate, puer, juvenis, vir, senex; ex fortuna, victor, vel victus. Ita morum voce usus est Horatius,

Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores.

Itaque per mores Fabulæ intelligo ejusmodi morum graphicam expressionem.

D. *Quales debent in Poesi Mores exhiberi?*

M. Exhibendi sunt Boni, Convenientes, & Æquabilis tenoris.

D. *Quomodo mores Bonos explicat Poeta?*

M. Si Mores illos effingat qui virtutis amorem, ac vitii odium ingenerent; eoque revocet prava Mores, si quos exhibere necesse sit: (a) Ita fit mentio in Æneide Sinonis, & Mezentii, quo majori sint odio, execrationeque eorum mores pessimi. Cum enim sit ille præstitutus omni poesi finis, ut mores jucundè instituat: sanè liquet à suo fine plane aberrare Poetam, qui malos mores in suum opus de industria velit inducere, ac celebrare. Non debent itaque mores pessimi in viro principe accuratè depingi, minimè vero omnium in Heroe.

D. *Quomodo describit Poeta Mores Convenientes?*

M. Quandò virtutem cuique tribuit, quæ ipsi convenit; & sic feminæ non tribuit fortitudinem, quæ congruat Achilli, aut prudentiam, quæ sit propria Nestoris.

D. *Quomodo Mores erunt æquabilis tenoris?*

M. Si sic affingantur, ut non discrepet aliquis à seipso. Ajax certe discreparet, v. g. si mores primum Ajacis, ac post paullo Ulyssis referret. Ea de re sic præcipit Horatius:

*Si quid in expertam scena committis, & audes
Personam formare novam, servetur ad imum
Qualis ab incæpto præcesserit, & sibi constet.*

CA-

(a) *Arist, I. cap. 2.*

CAPUT IX.

De Sententia.

D. *Quid est Sententia?*

M. *Q* Duplex hujus vocis notio est apud Philosophum, (a) cui 1. Sententia dicitur *Gnomen*: estque pronuntiatum aliquod de re aliqua universe. 2. Dicitur *Dianœa*, & eo sensu est vis animi, quæ explicat cum naturam rei, tum eas, quæ ipsi congruunt, affectiones; cujus est proinde demonstrare quæ latent, dissolvere quæ nexa sunt, motus animorum ciere, augere quæ sunt exigua; & quæ grandia minuire. Utroque modo ad fabulæ ornamentum pertinet Sententia, nihil est tamen, quod de illa juxta secundam hanc vocis acceptionem hic agamus: cum tractentur hæc in Rhetoricis; sed satis fuerit juxta primam acceptionem in sententiam inquirere.

D. *Quomodo definitur eo sensu accepta Sententia?*

M. Est *simplex pronuntiatum universe de vita recte informanda*. Hinc patet triplicem esse Sententiæ dotem. 1. Esse unam. 2. Dici universe. 3. Esse moratam.

D. *Quomodo erit una, simplexque Sententia?*

M. Si non diffundatur in plura, quæ illam efficiant quodammodo multiplicem. Ita posset hæc Horatii Sententia, *pulvis & umbra sumus*; sic explicari ac dilatari, ut illius causæ afferrentur quamplurimæ; adhiberentur similitudines, comparationesque; unde non tam una aliqua, quam plures existerent Sententiæ.

D. *Quomodo erit universe dicta?*

M. Si libera sit, ac soluta à loco, tempore, persona, aliisque adjunctis, quæ res afficiunt singulares. Talis est hæc Horatii: *dulce & decorum est pro patria mori*.

D. *Quomodo erit morata?*

M. Si victam recte informet. Talis est allata
jam

(a) *Lib. 2. Rhetor. cap. 4. & 15. Poet.*

jam Sententia, qua pietas erga patriam si prædicatur, ut vitæ propriæ dicatur anteposenda.

D. *Quodnam est discrimen Sententiam inter & acute dictum?*

M. Sententia pugna caret & conflictu; acute dictum vero totum est in eo conflictu. Exempla subjicio de Sententia pura, de acute dicto puro, & de utroque mixto.

Sententia pura illa est, quæ dicti quidem amplitudinem habet, ac majestatem, sed contentione caret; sic dicitur apud Senecam. (a)

Cogi qui potest, nescit meri.

Acute dictum pura est contentio sine Sententia, tale est apud eundem Senecam illud Hecubæ. (b)

Ille tot regum parens

*Caret sepulcro Priamus, & flamma indiget,
Ardente Troja.*

Sententia mixta est, cui annexa est contentio; tale est illud: *Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet.* Seposita enim contentione, viget tamen Sententiæ vis, & dignitas; idemque est ac si diceretur: *Avarus nemo dives.*

C A P U T X.

De Dictione.

D. *Quid est Dictio?*

M. *Q* Dictio (c) universe describi potest dicendi ratio, quæ animi sensus declarat, quo demum cumque modo id fiat. Atque hac latius patenti nozione Dictio omnis, sive Oratoria, sive Poetica, aut alia quæcumque attingitur.

D. *Quenam est igitur Dictio Poetica?*

M. Est illa dicendi ratio, quæ soli Poesi convenit; ac proindè quæ & communes omni Dictioni, & proprias, ubique uni addictas dotes vendicat.

D. *Quæ sunt illæ dotes Dictionis Poetica?*

M. Tres vulgò assignantur, ad quas ceteræ omnes

(a) *Herfur.* (b) *Tro.* (c) *Arist. cap. 4. Poet.*

nes facile revocantur. 1. Perspicuitas. 2. Majestas.
3. Numerus.

D. *Quomodo Diction Poetica erit perspicua?*

M. Cum Diction poetica, ut quævis alia, ex verbis constet, ac sententiis; ideo & in verbis, & in verborum contextu quærenda est illa perspicuitas.

D. *In quo posita est verborum perspicuitas?*

M. In vocabulorum propriorum, & rei exprimendæ maximè accommodatorum usurpatione. Itaque fugienda sunt verba obsoleta, atque ex antiquitatis rudibus effossa: adhibenda quæ versantur in sermone ac consuetudine quotidiana, atque in primis quæ clarissimorum auctorum usu non trita minus, quam splendida, afferenda quæ ejus rei verba sunt de qua loquemur.

D. *Quomodo in sententiis, sive in verborum contextu perspicuitas elucebit?*

M. Si neque abrupti pendentesque sensiculi, neque oblongæ, exitumque non invenientes inducantur periodi: si neque cum dicitur, vel incisim, vel membratim, vel periodice, labore intricata Diction. Nam & Poetis, ut Oratoribus, sua sunt incisa, sua membra, suæ verborum sententiarumque comprehensiones & clausulæ, tam aperte, quam concinne concludentes.

D. *Jam vero qui cultus, qui splendor convenit poetice Dictioni?*

M. A proprio dicendi genere, vulgarique recedendum esse Poetæ statuit Aristoteles, (a) cui consensit omnino Horatius: qui ait, (b) non satis esse ac Poetæ nomen pro dignitate sustinendum *puris versum præscribere verbis, & scribere sermoni proprio: si desit os magna sonaturum.* Quamobrem postea posuit:

*Idcirco quidam Comœdia, necne Poema
Esset quasivere, quod acer spiritus, & vis
Nec verbis, nec rebus inest: nisi quod pede certo
Differt sermoni sermo merus.*

D. *An eadem semper, eaque sublimis dicendi ratio usurpatur à Poetis?*

M.

(a) Cap. 21. (b) Satyr. 4.

M. Cum tria sint apud Poetas, uti apud Oratores genera dicendi, tenue, grande, medium, miscentur illa sæpe inter se; ac temperantur in pluribus Poematis, distinguuntur tamen aliquando, ac plane secernuntur, atque adeo non sublimem ex æquo dicendi formam omnia requirunt. Quæ tenue, quæ grande, quæ medium dicendi genus postulent, notabitur inferius, cum varias Poematum attingemus species. Nunc satis fuerit statuere universe haud vulgarem esse debere poeticam Dictionem, sed sublimem, sed grandem, sed majestate plenam.

D. *Unde comparatur hujus Dictionis majestas?*

M. Præter ea, quæ diximus, duo insuper ad eam Majestatem conferunt plurimum. 1. Si apposita, quæ vocant, nomina, sive Epitheta aliquid eximii proferant. Si quæ occurrunt tritæ, ac vulgares loquendi formæ, mutantur in alias exquisitiores, ac reconditiores.

D. *Quando apposite nomina, sive Epitheta aliquid eximii præferent?*

M. Si adhibeantur ea, non ut impleatur dumtaxat, sed etiam ut ornetur versus; si contra quarantur ea, quæ vim ac dignitatem vocibus, quibus attribuuntur, adjiciant.

D. *Qui numerus Poeticæ dictioni convenit?*

M. Numerum ab Oratorio longe diversum indicit Aristoteles, qui numerus *metron* græce, latine *dimensio* appellatur.

D. *Quid requiritur ad illum Numerum?*

M. Duo requiruntur maxime. 1. Ut religiose servetur legitima pedum dimensio. 2. Ut numerus ille rebus ipsis, quæ celebrantur, sit in primis accommodatus.

D. *Quomodo legitima servabitur pedum dimensio?*

M. Servabitur, 1. Si prosodiæ syllabarum, ac pedum ratio habeatur, quæ omnis disciplina traditur à Grammaticis.

2. Si versus solutus non sit, & sine cæsura, qualis est hic Ennianus.

Sparsis hastis longis campus splendet & herret.

3. Si crebriora continenter in versu non subsulent monosyllaba, ut in hoc Ovidiano.

Si quis, qui, quid agam fortè requirat, erit.

Vel contra grandiorum vocabulorum continua-
tio non inducatur; ut enim minutiores vocolæ hu-
militatem, sic grandiora vocabula tumorem in ver-
sum inducunt.

D. *Quando numerus rebus ipsis accommodabitur?*

M. Si pedes ita coagmententur, ut verba rebus
ipsis quasi concinere videantur. Atque ideo obser-
vandum est, qui numeri ad lætitiã, & celeritatem,
qui ad moram, difficultatem, mærorem & tristitiã,
qui vero faciant ad lenitatem, & exempla ponenda
in versu, omnium spectatissimo, exámetro, loca-
que adducenda ex Poetarum Principe Virgilio.

D. *Qui numeri valent maxime ad lætitiã & ce-
leritatem?*

M. Valent ad id numeri fluentes ac liberi, cum
ipsa Carmina decurrunt expedita perpetuis, aut
frequentioribus Dactylis; raris, aut molliusculis
elisionibus.

*Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluisse suis; ferit æthera clamor
Nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
. . . . Trepidiusque repente refugit.*

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

D. *Qui pedes ad moram, difficultatem, mærorem,
tristitiã & majestatem faciunt?*

D. Faciunt ad hoc crebri spondæi, elisiones,
verba longiora:

Luçtantes ventos, tempestatesque sonoras.

*Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen
ademptum.*

*Amissum Anchissem flebant, cunctæque profundum
Pontum aspectabant flentes.*

Illi inter se se magna vi brachia tollunt

In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Item occurrit aliquando hypermètrum carmen,
& rerum granditatem ipsa syllabarum redundantia
demonstrat.

*Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
Exiit.*

*Famque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant Juvencos.*

Exit

Exit quoque versus in monosyllabam cum energia in sequentibus exemplis. *Procumbit humi bos. Mole sua stat. Tata nituntur opum vi. Subsedit aqua*
120725.

D. *Qui pedes faciunt ad lenitatem carminis?*

M. Lenissime fluit alternorum dactylorum & spondeorum contemperatione.

*Flectit equos, curruque volans dat lora secundo,
Sidoniam picto clamydem circumdato limbo.*

Neque pedum tantum, sed litterarum etiam ratio habenda est; cum aliæ suavitatem concilient, asperitatem inducant aliæ, quædam granditati serviant & amplitudini. Primum elementum *A* nescio qua mollitie carmen exhilarat, quare à sapientissimo Poeta libentissime frequentatur.

*Mollia luthæola pinguis vacinia caltha,
Vel, mista rubens ubi lilia multa
Alba rosa.*

Potuisset *luthæolis calthis* scribere, & multis *rosis*. *D* & *I* sonum habent exilem. *V* vastitatem sonat: *Vastos* voluunt ad litora *fluctus*. *Vorat* æquora *vertex*. Littera *O* omnium lenissima, maximeque sonora est. *R* carmini affert asperitatem, idedque dicitur littera canina; hanc sæpius usurpavit Virgilius agens de Cane inferorum:

*Cerberus hæc ingens latratu regna trifæci
Personat, adverso recumbans immanis in antro.*

Quam apte dicitur: ergo *agre rastris terram rimantur*. Sed hæc sufficiant, ex quibus capi possit conjectura ceterorum: est enim eadem ratio pedum in aliis carminum generibus, ubi metrum rebus aptari debet, ut in versu heroico.

C A P U T XI.

De causa efficiente Poeseos.

D. *Quæ est causa efficiens Poeseos?*

M. *Mens Poetæ certis imbuta præceptis, & arte instructa omnem efficit Poesin.*

D. *Igitur Poetica appellanda est Ars?*

M. *Sane appellanda est. Quia Poetica est facultas*
tas

tas animi, quæ certis quibusdam, & non errantibus præceptis ad finem suum tendit, opusque perfecit; quæ est Artis notio.

D. Num Furor aliquis poeticus, quod ajunt requiritur ad efficiendam poesin?

M. Requiritur utique, si modò benè intelligatur, quid veniat furoris illius nomine.

D. Quid est ille furor?

M. Est quidam impetus vehementior, quo cum impellitur animus, furere dicitur: oriturque ille impetus à variis animi perturbationibus, quæ undecim numerantur, Amor, Desiderium, Gaudium, Odium, Fuga, Dolor, Ira, Spes, Desperatio, Audacia, Timor. Neque existimandum est afflari divinitus, ut fabulantur poetæ, hujusmodi furorem; verum cum vehementius solito his agitur, quos appellavi, motibus, qui poetice scribit, & in rei cujuspiam maxima contentione feretur contemplationem; calorem concipit, vi cujus sic loquitur, ut à sensibus alienatus esse videatur.

D. Quando nam opus est illo furore?

M. Nihil opus est illo furore, cum Poeta fabulam instruit suis partibus; nihil, cum aliquid sedate ac considerate in primis canendum est: sed in aliquibus orationibus, narrationibus, descriptionibus, objurgationibus, querelis, &c. commode aliquando accidit ille furor.

D. Utra plus confert ad Poesin Ars, an Natura?

M. Parum certe sine Arce Natura, parum Ars sine Natura conferet. Ars enim sine Natura tristis est & exsucca: Natura sine Arte vasta & inculta. Ita sentit Horatius cum ait:

Natura fieret laudabile Carmen, an Arte.

Quasitum est. Ego nec studium sine divite vena.

Nec rude quid prosit video ingenium; alterius sis

Altera pascit operæ res, & conjurat amice.

Qui studet optatam cursu contingere metam,

Multa tulit, fecitque puer, sudavit, & alsit.

&c.

Quare quod vulgò dici solet, nasci poetas, sic intelligendum est, ut multæ dotes à natura requirantur ad poesin, quæ tamen arte debent perfici.

D. Quis fuerit poeseos Inventores?

M

M.

M. De hoc certi nihil afferri potest, Orpheus certè, Linus, Muxæus, aut Homerus Inventores Poeseos dicendi non sunt, sed Illustratores, ante quos constat floruisse Poetas.

C A P U T XII.

De fine Poeseos.

D. *Quis est finis Poeseos?*

M. *Q* Est jucunda morum institutio. Nam eo tendit Poeta, ut doceat delectando, juxta illud Horatii: (a)

*Aut prodesse volunt, aut delectare Poetae,
Aut simul & jucunda, & idonea dicere vita.*

Et paucis interjectis versibus:

*Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,
Lectorem delectando, pariterque monendo.*

D. *Explica quæso singulas responsionis voces.*

M. i. Cum finis sit id, cujus gratia aliquid fit, sitque alius Arti, alius Artifici propositus, non agitur hic de fine Artificis, qui est multiplex; cum possit Poeta scribere vel ut famam aucupetur, vel ut aliquem demereatur, vel ut gratiam alteri reponat, ut vel opes comparet. Verum agitur de fine Artis, propter quem est illa instituta; ac proinde ad quem suapte natura collimat.

2. Dicitur ille Finis esse *morum institutio*, quia Civilis Felicitas cum ad perfectum Civitatis statum Civiumque felicitatem tota collimet, & ars poetica ad Civilem illam Felicitatem, ut pars illius eximia, pertineat: plane sequitur poesin omnem ad ejusmodi felicitatem referri. Cum autem ejusmodi felicitas per optimam morum informationem comparetur, ad eum finem instituta est poesis, ut hoc modo mores informer; atque etiam cum id commode obtineatur, actiones humanas celebrando, in quibus sita est felicitas, ut superius tradidimus; hinc factum est, ut actiones celebrando, mores instituat.

3. *Fu-*

(a) *Cap. I.*

3. *Jucunda* appellatur *morum informatio*, propter naturam poeseos, cujus ornatus omnis multas habet delicias. Et sanè debuit in hoc poesis, ut in multis aliis, à Philosophia, quæ ad mores pertinet, discrepare: ut austerè & jejunè Philosophia; jucundè vero, ac planè magnificè mores poesis instituat.

D. *Nonne fines sibi propositos peculiare, ac diversos habent singula poeseos genera? quomodo igitur poesis habere dicitur pro fine jucundam morum institutionem?*

M. Habent utique suos diversos fines, ut dicitur inferius, sed huic primo fini subjectis sic, ut singuli omnes ad eum demum referantur: v. gr. Epica Poesis ex fine suo ad id instituta est, ut Viros Principes admirabili dictione ad virtutes comparandas incitet; Tragica, ut quasdam animi perturbationes componat, ac perpürget; sed isthæc ad ineundam quoque morum institutionem referuntur. Neque etiam alio tendunt Comædiæ sales ac joci, quam ut derisa palam vitia, ludibrioque in scenis habita, evitentur diligentius; sicque suo modo ad hanc morum informationem alia Poeseos genera revocantur, ut patebit clarius ex dicendis *lib. 2. xi.*

C A P U T XIII.

D. Divisione Poeseos.

D. *Quomodo dividitur Poesis?*

M. Cum Poesis omnis, ut initio diximus, aut fere omnis in imitatione posita sit; optima erit illa Poeseos divisio, quæ à diverso genere imitationis petatur.

D. *Quotuplex est imitandi genus?*

M. Triplex vulgo assignatur. Nam in poematis vel Poeta per se ipse narrat aliquid, & sermonem alterius refert sine ullis personarum inter se colloquiis, vel non ipse narrat, sed alios tantum loquentes, & quasi negotiantes inducit; vel & ipse narrat aliquid, & alios inducit loquentes agentesve. Atque ex tribus his imitationis generibus, totidem peruntur genera poeseos.

M 2.

D. *Qui vocas primum genus?*

M. Narrativum, vel enuntiativum hoc genere continentur: v. gr. tres primi libri Georgicon, & prima pars quarti; ubi semper ipse narrat Virgilius.

D. *Qui vocas secundum genus?*

M. Dramaticum, sive activum, quo genere comprehenduntur Tragicæ & Comicæ Fabulæ; item Eclogæ, ubi inducuntur agentes inter se Pastores.

D. *Qui vocas tertium?*

M. Mixtum appellatur, in quo Poeta ipse narrat, atque etiam personas inducit agentes. Ad hoc genus pertinent Ilias & Odysea Homeri, Æneis Virgiliti, & alia id genus Poemata. Ad hæc tria genera facilè revocantur, ut patet, omnes elegiæ, odæ, satiræ, aliæque poemata.

D. *Nonne alia est divisio poeseos?*

M. Alia est maxime vulgaris in poemata multum aliundè inter se discrepantia. Celebrantur imprimis Epopœja, Tragœdia, Comœdia, Satyra, Elegia, Ode, Epigramma, &c. Unde Poetæ Epici, Tragici, Comici, Satyrici, Elegiaci, Lyrici, Epigrammaticarii appellati; de quibus singulis, aliisque momenti alicujus poematis deinceps agendum erit.

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER II.

De Epopœja.

M **C**UM principem inter Poemata locum obtineat Epopœja, de illa nobis modo agendum est. Illius naturam ac varias affectiones ut expoſuimus, definitio primùm illius proferenda est, deindè examinanda Materia, quam statuemus esse actionem, cujus dotes singulas prosequemur; tum Forma explicanda, & apta partium tradenda Dispositio, ubi de Propositione, Invocatione, Narratione, & Epilogo Poematis Epici, quantum satis erit, disputabitur.

CAPUT PRIMUM.

Definitio Epopœjæ.

D. *Quæ est vis & potestas hujus vocis, Epopœja?*
M. **Q**Uæ ut locutio omnis oratio est, antonomastice tamen Oratio appellatur ornatissima, qua utuntur Eloquentes; sic *Epos*, quod generalim verbum significat, additum est speciatim Poesi: atque ab illa communi significatione contractum est ad Poema, quod vocatur Heroicum. Item (a) Græcè idem est ac latinè *facere*, vel *ingere*. Hinc fit, ut Epopœja secundum vim vocis sit quasi fictio, seu scriptio Poematis Epici, quod Heroicum dicitur.

D. *Quomodo definitur Epopœja?*

M. *Definitur Imitatio Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, illustris, felicitis, & à nobili persona profectæ, narratione Dramatica, & versu Hexametro, quæ viros Principes ad primarias virtutes excitat, atque adhortatur.*

D. *Explica, quæso, singulas voces?*

M 3

M.

(a) ποικίλιν.

M. 1. Dicitur *imitatio*, quia poesis omnis, aut quæ saltè spectatissima est, ut Epica, in imitatione posita est.

2. Dicitur *Actiōnis imitatio*, quia actiones humanæ sunt materia poeseos, ut supra docuimus (a).

3. Dicitur *Actiōnis unius, totius, vera, verisimilis, illustris, felix, & à nobili persona profecta*, quibus verbis designatur materia Poematis epici; ratione. cujus partim convenit cum illis Poematis, partim ab iisdem discrepat, puta à Comœdia, cujus materia est Actio vulgaris, & plerumque obscura.

4. Dicitur *imitatio actiōnis narratione Dramatica insignis*, eo sensu, ut nec Pœta semper ipse narret, sed personas loquentes, agentesve sæpe etiam indicat; quod jucundius multo vitæ rite insituentæ hoc pacto præcepta tradat.

5. Dicitur hæc imitatio *versu Hexametro exornata*: quod necessario illud requiratur ad Epicum Carmen, juxta illud Horatii:

*Res gestæ Regumque, Ducumque & tristia bella,
Quæ scribi possent numero, monstravit Homerus.*

6. Dicitur *imitatio Actiōnis, quæ Viros Principes ad primarias virtutes incitet*: quibus verbis attingitur Epopœjæ finis. Al id enim illa instituta est, ut omnium animis, sed Principum præsertim ad præclara facti accendat, ad eaque quasi viam sternat, ponendo ob oculos illustrem quamdam actionem, de qua in capite proxima consequenti.

C A P U T II.

De materia Epopœjæ.

D. *Quæ est materia Epopœjæ?*

M. *Est Actio personæ nobilis, una, tota, vera, verisimilis, illustris, ac felix.*

D. *Quare debet esse Actio personæ nobilis?*

M. *Quia cum finis ille sit Epopœjæ propositus*

ut

(a) *Lib. I. cap. 2.*

ut Viros Principes ad præclara facta accendat: debet certè proponi personæ actio, quam imitari sit gloriosum. Certum est autem quod sibi laudi vertet Princeps, non plebejas, aut obscuras personas; sed nobiles, atque illustres imitari. Sit itaque illa Actio insignis alicujus, v. g. Herois, qui Principum animos laudis studio incensos ad sui admirationem, imitationemque rapiat.

D. *Quam vocas Heroem?*

M. Antiqui fabulantur Heroas esse quoddam genus Deos inter & homines; natos illos vel ex Dea aliqua, & mortali viro, ut Achilem, & Æneam: vel ex Deo & muliere mortali, ut Herculem. Jam vero Heros virum extraordinarium sonat: in quem tria hæc maxime dicuntur confluere. 1. Corporis habitudo firma, ac laborum patiens. 2. Animus præsens, erectus, & robustus quodammodo, cui ab optima corporis temperatione accedat magnitudo. 3. Divina quædam vis, & efficientia: qua qui afflatur, supra hominem & sapere & posse videtur.

§. I. Actio Feminae in materia Epopœjæ.

D. *Itane Actio Epopœja debet esse Herois, ut non possit esse Femina, qua dicatur Heroina?*

M. Actionem Feminae esse posse materiam Epopœjæ affirmant aliqui, negant alii. Utriusque partis rationes subjicio.

Qui affirmant, ajunt, 1. non obesse Feminae animum, qui virili similis est, ejusdemque rationis; huic posse esse armorum usum; atque etiam Feminas aliquando & corporis firmitate, & laborum patientia viris præcellere. 2. Feminae actionem esse sæpe materiam Tragœdiæ; quidni & Epopœjæ? 3. Feminae actione ad præclara facta accendi posse Viros Principes, quibus turpe sit ea non posse agere, quæ Femina gesserit. 4. Feminas à præstantissimis Poetis inductas esse in Epopœjam, & maximis celebratas laudibus propter fortitudinem bellicam, puta Chlorindam à Tasso, à Virgilio Camillam. 6. Excitari à Deo posse Heroinam quamdam, cui belli alicujus summa committatur; quæ

habeat omnes Herois dotes, nullos habeat sexus defectus.

Qui vero negant actionem feminæ esse posse materiam Epopœjæ, respondent. 1. Animosum quidem sexum esse nullum: at feminineum corpus esse imbecillius, cujus contagione languet animus: neque rebus bellicis perfecte tractandis idoneas esse feminas, quibus Aristoteles curam rei domesticæ attribuit: arma vero, & ea, quæ non modo extra civitatem, sed etiam extra privatos parietes fieri necesse est, viris concedit.

Reponunt 2. Actionem feminæ convenire Tragoediæ, non item Epopœjæ; quia finis hic est Tragoediæ, ut excitentur, purgenturque quidam animi affectus, qui finis tam facile obtinetur, sive viri, sive feminæ celebretur actio. At Epopœjæ cum sit ille finis, ut ad ardua quæque, & præclara racta accendant Viros Principes, huic rei impariam esse feminæ actionem: unde

Negant 3. Actionem feminæ talem esse posse, quam velint Viri Principes imitari. Esto possit illa feminæ actio incitare Viros Principes ad arduum aliquod suscipiendum: sed actione illi feminea movebuntur tanquam argumento, quod vocant *a minori ad majus*: quod turpe sit viro, maxime Principi, illud non aggredi, quod femina fortiter gesserit: at enim non erit hæc actio exemplaris loco, quod sibi proponat Vir Princeps imitandum.

Observant 4. Nullam unquam feminæ actionem à præstantissimis poetis in materiam Epopœjæ fuisse assumptam: celebratas quidem à Tasso & Virgilio feminas, sed in Episodia quasi contrusas illas fuisse; atque etiam in pœnam temeritatis obscura morte fuisse mulctatas, ne fuso imbelli, indignoque sanguine virum aliquem forte contaminarent. Sic Chlorinda, de nocte, & ab imprudenti Tancredo perimitur apud Tassum; ab ignobili viro occiditur Camilla apud Virgilium. Atque etiam ficticiæ illæ Heroiæ non stant ab Heroe Epopœjæ; immo ipsi adversantur, ut Chlorinda quæ Mahometanis, & Camilla quæ Turno militabat: Adde quod unam Camillam uno in libro pugnantem

ad=

adducit Virgilius, quæ Venatorem, & Sacerdotem interimat, Heroem nullum.

Notant §. Actionem feminæ à Deo excitatæ, quæ nullos habeat sexus defectus, non esse aptam Epopœjæ: quod solvatur hoc pacto, actio primaria per machinam, quod vitiosum in primis esse contendunt. Verum ne quid modo dicam de solutione per machinam de qua postea in Forma Epopœjæ: belle reponunt hujus secundæ sententiæ patroni de actione Heroinæ ordinariæ, at non extraordinariæ, & per miraculum à Deo excitatæ procedere quæstionem. Atque hæ sunt utriusque partis rationes, quæ suam utrinque pondus, suamque, quamvis forte non ex æquo, videntur habere probabilitatem.

§. II. Actio Epopœjæ quomodo Una.

D. *Quo sensu actio Epopœja debet esse Una?*

M. *Q*uo sensu, ut sit illa actio per se simplex, nec dividi possit in plures actiones primarias. Sic Virgilius *Tr jæ rumam*, & multiplicia sui Herois facta contexuit in *Æneide*, quæ sunt quidem variæ per se actiones, sed habet tamen unam, simplicemque actionem, eamque primariam, quæ est in Italia Religionis, Regnique per victoriam de Turno constitutio: unde pendet Herois felicitas, ad quam ceteras omnes retulit, tamquam actiones secundarias.

D. *Quare una debet esse actio Epopœja?*

M. Hanc affert rationem Aristoteles, quod omnes artes, quæ imitatione aliquid perficiunt, ad unum quid in primis absolvendum allaborent, cujus gratia alia esse videantur: talis v. g. pictura, quæ unum aliquid in unaquaque tabella sic perpolit, ut cetera ad id referri omnia satis intelligantur.

D. *Qui Poeta contra Epopœja peccant unitatem?*

M. I. Qui multas actiones unius, ejusdemque Herois primarias uno poemate complectuntur. Reprehendit certe Aristoteles eos, qui ab Hercule, vel Theseo res omnes præclare gestas uno eodemque opere definiri posse putaverunt. Vicio vertitur

Statio quod in Achilleide Herois sui vitam perse-
qui velit integram; canit enim initio Poematis:

*Magnanimum Aëcidem, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere celo,
Diva, refer. Quamquam acta viri multum inclyta.
cantu*

*Meonio, sed plura vacant. Nos ire per omnem.
Sic amor est, Heroa velis, Scyroque latentem
Delichia proferre tuba, nec in Hectore tracto
Sistere, sed tota juvenem deducere Troja.*

2. Quid duas diversas actiones primarias, quod uno eodemque tempore contigerint, una Epopœja velit celebrare, esto, id concedatur Historiæ, at Epopœjæ non licet.

3. Qui plures Heroas inducunt; quibus eandem ex æquo gloriam tribuant. Plures adsint, esto, uno in poemate Heroes, modo unus ceteris videatur præcellere, cujus sit actio primaria. Sic Pallas & Tarchon in Æneide nihil efficiunt gloriæ; quamvis fortiter pugnet uterque, atque unus multum conferat ad victoriam de Turno reportandam.

§. III. Actio Epopœjæ quomodo Tota.

D. *Quo sensu Actio Epopœja debet esse tota?*

M. *Quo sensu vult esse totam Aristoteles, ut sit in illa Initium, Medium, & Finis.*

D. *Quid intelligis per Initium, Medium, & Finem Actionis?*

M. Per Initium intelligo causas, & consilia Actionis suscipiendæ: per Medium, causarum illarum effectus omnes accipio, & effectuum difficultates ad felicem exitum perducendorum; per Finem vero illarum omnium difficultatum solutionem interpretor.

D. *Rem pone in exemplis.*

M. Exemplum est in Æneide. (a) Æneas incensa Troja in eam regionem, unde majores sui venerant, vocantibus fatiis, collecti Trojanorum manu conferre se constituit; ecce Initium. Post multos terra marique exasciatis labores, Junone totam
Tro-

(a) Cap. 3.

Trojanorum gentem dirissimis odiis ubique prosequente, in Italiam tandem appellit. Amice à Latino rege accipitur, atque etiam in generum asciscitur. Ægre admodum id ferens Turnus Diani Rutulorum Regis filius, qui jam dudum Lavinia Latini filia nuptias ambiebat, grave bellum movet contra Æneam, quocum sæpe pugnat, & atrociter: *En medium.* Sed victor tandem Æneas Turno occiso, & Laviniam & regnum obrinet: *in Finis.* Reliqua sunt in Episodiis.

D. *Quid itaque Maphæus Vegius librum adjecit Æneidi, in quo dolorem Rutulorum, Dauni fletum de morte filii, nuptias Lavinia, & Ænea apotheosin prosecutus est?*

M. Vitiose nimirum, & inepte egit; cum id satis intelligatur consecutum, & multa circa duo postrema insinuet Virgilius in suo opere absolutissimo.

D. *An ideo perfecta dicenda est, quod Tota sit Actio Epopœjæ?*

M. Cum tota sit illa actio, cui nulla pars deest; perfecta ut sit requiritur præterea, ut partes inter se apte cohæreant, accedatque rerum omnium perfectio, & absolutio. Qua re præcipit Philosophus, ut poeta, qui fabulam recte velit constituere, non tantum eam non incipiat temere, aut finiat, sed etiam formis traditis insistat. Verum & hæc, & quæ ab eodem traduntur de magnitudine Actionis, commodius, cum ageretur de Forma Epopœjæ, tractabuntur.

§. IV. Actio Epopœjæ qui Vera, & verisimilis.

D. *Quo sensu debet esse Vera Actio Epopœjæ.*

M. *Quo* sensu, ut Poeta teneatur proferre Actionem, quæ vere contigerit; quam tamen sic ornabit, ut ornamentis studeat magis verisimilitudini, quam veritati.

D. *Quare Actio Epopœjæ debet esse vera?*

M. Quia nemo ad præclarè aliquid gerendum incitabitur proposito aliquo consimili factò, quod certè tamen cognoverit esse falsum; ac proinde finis suo excideret Epopœja, si falsa induceretur Actio.

Primaria. Idem plane de Tragoedia dicendum est, cujus actio illustris sic vera debet esse, ut moveat.

D. *Quo sensu debet esse verisimilis actio Epopœjæ?*

M. Eo sensu, ut quod narratur, credi facile possit contigisse. Nihil præcipit studiosius Philosophus, quam ut verisimilitudinis habeatur ratio.

D. *Quare debet esse illa actio verisimilis?*

M. Quia non satis est aliquid esse verum, nisi & illud idem verisimile sit, ut ad imitationem excitet. Nam qui fieri potest, ut, si actio proponatur, quæ quidem vera sit, sed vires tamen humanas longe superet, hominem illa ad simile quid suscipiendum, aut gerendam impellat?

§. V. Actio Epopœjæ quomodo illustris & felix.

D. *Quo sensu debet esse illustris actio Epopœjæ?*

M. Debet esse illustris vel ratione sui, vel ratione personarum: Illustris est ratione sui actio *Æneidos*, ubi inter alia agitur de fundatione Imperii, & constitutione Religionis, juxta illud:

Dum conderet urbem

*Inferretque Deos Latio: genus unde Latinum,
Abanisque Patres, atque alta moenia Romæ.*

Illustris est ratione personarum actio *Odysseæ*, quæ viris non admodum illustribus potest convenire; illa enim sic habet. Ulyses classe amissa, occisis sociis, multiplices iniquissimi maris tempestates expertus, multos annos domo abfuit, rem illius domesticam interea Proci decoquebant, ejus uxoris nuptias ambiebant, Telemachum filium insidiis petebant; reversus ille procos ex insidiis occupat, atque interficit. Quid hic illustre præter personas?

D. *Quare illa actio debet esse illustris?*

M. Quia cum Epopœjæ Viros Principes ad præclara facta debeat incitare, proponi debet illustris actio, quam illi imitentur.

D. *Quo sensu debet esse felix illa actio?*

M. Eo sensu, ut felici semper terminetur exitu. Nam præterquam quod sæpe actio tota non erit, quæ infelici clauditur exitu; si præterea Heros mi-

vere pereat, aut grandi aliqua calamitate sub finem excipiat, concitabit illa indignationem, ac dolorem: verum ad imitationem sui minime commovebit: & sic Epopœjæ finis non comparabitur. Debet itaque Actio primaria felicem sortiri exitum: quamvis nihil opus sit Heroas inducere usquequaque, & in omnibus adjectitiis actionibus fortunatos.

C A P U T I I I.

De Forma Epopœjæ.

D. *Quæ est Forma Epopœjæ?*

M. *Q*um Forma poeseos universè sit fictio, seu constitutio, & compositio rerum, quæ tractantur in poesi: sic Epopœjæ Forma erit earum rerum Compositio, quæ soli conveniat Epopœjæ, posita illa in quodam cultu, ornatuque Actionis; qualem in superiori capite descripsimus: adeo ut illa Forma nihil aliud sit, quam Actio suo modo composita, culta, ornata.

D. *Quid requiritur ad illam Formam, sive actionis compositionem?*

M. Requiritur ut Forma illa, Fabula, Compositio (eodem enim recidunt hæc vocabula), sit una, magna, splendida, in suas partes rite distributa, & certo quodam ordine disposita: quibus verbis attinguntur, 1. Fabulæ epicæ dotes. 2. Partes. 3. Dispositio, de quibus omnibus breviter disputandum est.

§. I. Fabulæ Epicæ Dotes.

D. *Quæ sunt dotes Epicæ Fabulæ?*

M. *Q* Tres in primis memorantur, Unitas, Magnitudo, Majestas.

D. *Quomodo erit una illa Fabula, qua res adeo disparæ, diversasque complectitur?*

M. Erit illa Una, si tanta sit illarum rerum omnium inter se connexio, ut in unum aliquid videantur coalescere, si, cum loco moveretur aliquid, aut resecatur, non bene sibi constet Fabula. Lau-
dar

dat Homërum Philosophus (a), quod sive natura duce, sive arte in Odÿsseam non conclusit ea Ulyssis facta, quæ alia ex aliis non satis penderent. Ea certe laude florere dicenda est Æneis: cui si v. g. Trojani excidii, vel Æneæ per septem annos peregrinationis narrationem detrahās, à Didone tam appositè expetitam, ut quis, ac quantus vir tenderet in Italiam, planè liqueret; vel si ludorum celebritatem, qui ad posteros transmitti deberent: subducas; vel si descensum ad inferos, ubi tam multa de Romano, quod fundaturus erat, Imperio didicit Æneas, silentio prætermittas; aliquid certe in ea Fabula desiderari sentias.

D. *Quomodo Magna erit Fabula Epica?*

M. Philosophus (b) Epopœjam comparat cum animali, quod quamvis elegans, si pusillum est, bellum vocari potest, non pulchrum: si præter modum excreverit, monstrum fiet; debet videlicet naturali florere magnitudine. Ita se habet Poema, quod nec brevius, nec longius esse oportet: sed ita temperatum, ut oculos magnitudine impleat, non fugiat.

Quæ cum universè dicta sint, proprie magis ac definite aliquid de justa Epopœjæ magnitudine statuendum est, monendumque in primis aliam esse Actionis, aliam Fabulæ magnitudinem; de prima non ago hoc loco, quæ in eo sita est, ut habeat Actio Initium, Medium, & Finem, ut supra docuimus (c): sed de altera institutam esse quæstionem, ac proinde videndum, quæ sit illa magnitudo Fabulæ. Duplicem igitur illam fecit Philosophus: unam Actionis, quam vocat, non nudæ, aut suo carentis ornatu, seu compositæ; alteram Quantitatis.

D. *Quanam est magnitudo Actionis compositæ?*

M. In eo posita est, ut uno circiter anno gesta fuerit, quæ Actio primaria: sic Iliadi annum dedit Homërus ex animadversione Mæmbrani, (d) Odysseæ tantum quinquaginta dies idem attribuit, Æneidi quattuor menses supra unum annum concess-

(a) Cap. 6. (b) Cap. 5. (c) Cap. 29 §. 3.

(d) Dissert. perip. q. 7. n. 7.

cessit Virgilius. Sed Episodia, aliaque adjectitia ornamenta nullis definiuntur temporis limitibus; cum Ilias novem annis, Odyssea undeviginti res gestas comprehendat, & Æneis, quidquid interfluxit ab heroicis Æneæ temporibus ad ætatem Augusti Imperatoris.

D. *Quenam est magnitudo Quantitatis?*

M. Posita est hæc in numero versuum, qui ad dena fere millia excurrit in Æneide, duodena excedit in Odyssea; octo, vel novem Tragœdias vulgo dicitur æquare versuum numero in Epopœja. Sed de hoc argumento redibit sermo inferius, cum de magnitudine Dramatis disputabitur.

D. *Unde arcessetur majestas Epicæ Fabulæ?*

M. Ex triplici potissimum capite. 1. ex mirabili peripetiarum, agnitionum, episodiorum, machinarumque contextu. 2. ex narratione dramatica, cum personas loquentes, agentesve adducet Poetica. 3. ex dictione illustri ac splendida, de qua diximus superius (a).

§. II. Fabulæ Epicæ Partes.

D. *Quæ sunt partes Fabulæ Epicæ?*

M. *Q* Duæ assignantur, Nexus nimirum, & Solutio.

D. *Quid est Nexus Fabulæ?*

M. Est ea pars, quæ ab initio Fabulæ ad eam usque partem excurrit, qua transit Poeta ab infelicitate ad felicitatem in Epopœja, vel contra à felicitate ad infelicitatem in Tragœdia.

D. *Quid est Solutio?*

M. Est altera pars Fabulæ, quæ ab illo transitu usque ad finem pertinet, v. g. quidquid in Homeri Iliade certamen antecedit, quo decertavit cum Hectore Achilles, in Nexu ponitur; ipsum vero certamen est in Solutione; item in Æneide, quæcumque Æneæ & Turni monomachiæ præmittuntur, sunt in Nexu; ipsa monomachia in solutione est.

D. *Quid potissimum observandum est circa Nexum Fabulæ?*

M.

(a) 1. lib. cap. 10 §. 3.

M. Ne varia sic texantur episodica, quæ in Nexum cadunt potissimum, ut animum auditoris delectando longius aberrant ab Actione primaria, aut à fine poematis sit prorsus aliena.

D. *Quid observandum est circa Solutionem Fabulae?*

M. Primum, ut si qua sint in Solutione episodica, ne longius petantur illa, sed sponte quasi oblata, & è re nata esse videantur; alteram, ut ea sint brevissima in primis; quandoquidem in Solutione ad finem anhelat auditoris animus: quem proinde longioribus episodiis motari minimè convenit.

D. *Licetne adhibere Machinam in Solutione Fabulae?*

M. Alii negant, affirmant alii. Qui negant suam ex eo capite tuerentur sententiam, quod solutio facta per machinam Epopœjæ fini maxime officiat. Nam qui poterit ad Actionis imitationem Vir Princeps impelli, cui se sentiat plane imparem: cum intelligat auxilio se plusquam humano ad simile aliquid suscipiendum indigere? auctoritatem obtendunt Aristotelis, qui vult fieri Solutionem non per machinam, sed ex verisimili, id est, ratione naturali, qua res exire solet.

Qui vero affirmant, ajunt nihil ob stare quominus per machinam solvatur Epopœjæ Fabula. 1. Ad imitationem Actionis posse impelli Viros Principes, in qua externo quidem numinis alicujus auxilio adjuvatur Heros, dum otiosus ille Heros non remaneat, sed præstet per se plurimum, unde feliciter cedat præclare factum. 2. Sic clausisse Epopœjas præstantissimos Poetas; esse v. gr. machinam in Odysseæ clausula, quæ Minervæ ope solvitur; esse in Æneide, ubi Turni cædes Jovis ductu & auspicio, atque etiam Furia ministerio conficitur. 3. Aristotelis præceptionem maxime locura habere in Tragœdia, in Epopœja non item; ratio est, quia in Epopœja cum lateat magis machina, quam in Tragœdia, ubi machina Dei è cælo delapsi in theatrum producebatur; magis certe animos feriebat subjecta oculis ea machina in Tragœdia, quam suscepta auribus in Epopœja, ac proinde minus erat ferenda in Tragœdia, quam in Epopœja. Vide Frizonium, qui tam fuse, quam doctè
eo

eo de argumento agit in poetica dissertatione de narratione. (a)

§. III. *Fabulæ Epicæ Dispositio.*

D. *Quanam est Fabulæ Dispositio?*

M. *Duplex est illa Dispositio, una rerum, partium altera.*

D. *Quanam est Dispositio rerum?*

M. *Intelligitur illa Dispositio è celeberrima inter magni nominis in re poetica auctores orta dum contentione: quorum alii volunt rerum, prout contingere, servari ordinem naturalem: alii contendendum eundem debere perturbari: unde quæstio extitit, an Poeta, ut Historicus, hunc servare debeat narrandi ordinem, ut quodcumque primum contigerit, narret primum, & in ultimum locum conjiciat quæ postremo facta sunt: vel contra, an debeat relicto naturali ordine pro arbitratu suo a mediis, aut etiam postremis auspiciari.*

D. *Quid statuis ea de re sentiendum?*

M. *Eodem puto utramque recidere sententiam, ac proinde non tam de re hic, quam de voce disputari; nimirum quo nomine appellanda sit ejusmodi narratio, ambigitur; cum in id omnes consentiant, optime fuisse institutum narrandi ordinem ab Homero, Virgilioque usurpatum, rerumque permixtionem perbelle cadere: verum alii contendunt non ideo perturbari ordinem dicendi naturalem, alii perturbari volent. Quæ ut concilientur inter se dicendum videtur, non perturbare narrari, si spectetur sejuncta ab episodiis Actio primaria: perturbate vero narrari, si omnia simul accipiantur, neque à primaria Actione secernantur Episodia.*

D. *Jam vero quis ordo Partium servandus est in Fabula Epica?*

M. *Postquam Poeta Actionem, qualem descripsimus, animo informavit, personarum mores, & officia excogitavit, episodia, peripetias, agnitiones, & machinas commentus est, & suum cuique*

10-

(a) *Lib. 2.*

locum destinavit: ac opus tandem aggreditur, 1. proponendo quid canendum suscipiat. 2. invocando numen aliquod, cujus afflatu arduum opus perficiat. 3. rem totam narratione prosequendo. 4. denique epilogum aliquandò, sive perorationem atroxendo. Unde 4. *Epopœjæ* pars existunt, propositio, invocatio, narratio, & aliquandò peroratio, de quibus omnibus modò nobis agendum est.

C A P U T I V.

De Propositione *Epopœjæ*.

D. *Quid est Propositio Epopœjæ?*

M. *Est prima pars Poematis Epici, in qua Poeta breviter proponit & summam, quid in reliquo poemate sit dicturus.*

D. *Quæ sunt dotes illius Propositionis?*

M. *Quod Rhetores in Orationis Exordio præcipiunt, ut appositè, ut breviter, ut verecundè contextatur, idem omninò de Propositione Epopœjæ, quæ est ejus Exordium, dicendum est.*

D. *Quomodo appositè præmittetur Propositio?*

M. *Si non vage, sed proprie, congruenterque argumento prætexatur, id est, si rei caput designetur primis versibus; talis est Propositio *Æneidos*.*

*Arma, vinumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lavinaque venit
Litora.*

D. *Quomodo brevis erit Propositio?*

M. *Si non excurrat latius in iis, quæ parum ad rem faciunt; ea enim tantum adhibenda sunt, quæ valeant ad docilitatem, & attentionem comparandam cum aliqua, si opus est, benevolentia. In legem brevitas peccat Jovianus Pontanus in principio *Uranizæ*.*

*Qui calo radient ignes, qua sidera mundo
Labantur tacito, stellis quibus emicet ingens
Signifer &c.*

Ubi vides crebram ejusmodi rei expressionem, ignes, sidera, stellas, cælo, mundo tacito &c. quæ

quæ omnia eodem recidunt. Quanto aptius est initium Georgicon Virgillii!

*Quid faciat letas segetes; quo sidere terram
Vertere, Mœcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat: quæ cura bouum, qui cultus habendus
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis;
Hinc canere incipiam.*

Hic nihil redundat, sed libri Georgicon singuli, in singulis fere numeris, aut incisus designantur.

Verum alia est prorsus ratio Panegyricorum, ubi exordimur aliquando à descriptione; vel, proposita quæstione, latius excurrimus, ut videre est apud Claudianum in panegyricis.

D. *Quomodo verecunde & modeste fiet Propositio?*

M. Si absit omnis ingenii, doctrinæque jactatio, omnis granditas, ac tumor, & exquisitior ornatus. Cycilium Poetam, seu circumforaneum, qui Carmen in Coronam ad gloriam aucupandum recitabat, acriter reprehendit Horatius, quod sic exorsus fuisset:

Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum.
adjungit môx:

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?

Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Deinde prædicat Homerum, qui modestius Odysseam incipit, & paulatim assurgit magnificentius.

Quanto rectius hic qui nil molitur inepte?

Dic mihi, muta, virum capta post tempora Troja,

Qui mores hominum multorum vidit, & urbes.

Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem

Cogitat, ut speciosa dehinc miracula promat,

Antiphatem, Scyclamque, & cum Cyclope Charybdim.

Initium Pharsaliæ affectarius videtur & tumidius.

Bella per Enathios plusquam civilia campos,

Fusque datum sceleri canimus, populumque potentem

In sua victrici conversum viscera ferro,

Cognatasque acies & rupto fœdere regni

Certatum totis concussis viribus orbis

In commune nefas, infestisque obvia signis

Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.

Quæ carmina, ut nihil dicam de voce plusquam initio Poematis usurpata, tam vasta sunt, sonantia.

ria, tumida, ut fateatur Scaliger se videri sibi audire Lucanum, non tam canentem, quam latrantem. Nihilominus fuit verecundior Statius in principio Achilleidos.

*Magnanimum Æacidem, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere calo,
Diva, refer.*

Ubi versu primo sexies litteram *a* repetitam habes, tres continuas voces tetrasyllabas, quæ negotium facessant pronuntianti.

C A P U T V.

De Invocatione Epopœjæ.

D. Quid est Invocatio in Poemate Epico?

M. Est ea pars Poematis Epici, in qua numen aliquod invocatur, cujus afflatu Carmen, quod per se arduum est, & humano ingenio majus habetur, tandem perficiatur. Quæ Invocatio attentionem & admirationem commoveret; atque etiam summam operi conciliat auctoritatem, ut quasi divinitus, quæ canuntur, postmodum efferantur.

D. Estne semper adhibenda Invocatio?

M. Cum grave aliquod describitur poema, illa adhibetur; in minoribus vero Poematis, maxime in Panegyricis frequenter omittitur.

D. Sejungiturne Invocatio a Propositione?

M. Sejungitur aliquando, aliquando cum illa involvitur. Latini Epici ut plurimum sejungunt; sic apud Virgilium post hanc propositionem: *Arma virumque cano, &c.* sequitur Invocatio, *Musa mihi causas memora, &c.* Græci vulgo Invocationis Propositionem implicant; sic Homerus orditur Iliadem. *Iram cano Dea Pelida Achillis, &c.* Sic Odysseam, *Virum mihi dic Musa, &c.* Atque etiam apud Latinos Lucretius, Statius, Vida, & Virgilius ipse in eclogis Invocationem cum Propositione permiscet. Id autem fit oportune; cum opera principibus inscribuntur viris, quos honorifice statim appellamus.

D. Repetiturne Invocatio in decursu Poematis?

M. Repetitur, cum res gravior dicenda occurrit.

rit: ac cum comparatur attentio, cum significatur tanti rem esse, ut opus sit divino quodam afflatu ad eam pro dignitate exponendam.

D. Qui sunt invocandi in Poemate?

M. Ethnico Poetæ profana, & commentitia numina liceat invocare; ac Christiano Divinus Spiritus, Christus Servator, Virgo Deipara, Angelus Tutelaris, aut iis, ejus res gestæ canuntur, Vir Sanctus implorandus est. Item si res præclare gestas Ducis alicujus, aut Principis scribimus, aut si illi opus dicamus; commode ille potest invocari, uti exemplo suo docuit Virgilius 1. Georg. his luculentis carminibus:

Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum

Concilia incertum est, urbesne invisere Casar,

Terrarumque velis curam &c.

Sed Lucanus Neronem in Pharsalia, Valerius Flaccus initio Argonauticon, & Statius initio Thebaidos Domitianum invocant. Atque hic observandum est, licere Poetæ Christiano in Sacro Poemate Musas usurpare pro poetica facultate, pro sacro impetu, atque entusiasmo, Jovem pro cælo, Neptunum pro mari, pro bello Martem; adeoque hæc aliaque his similia hoc sensu accepta posse Poematis de Christianis mysteriis scriptis inseri.

C A P U T VI.

De Narratione Epopœjæ.

D. Quid est Narratio Epopœjæ?

M. Quid est pars, seu potius corpus Poematis, cui Propositio & Invocatio quasi facem præferunt, parantque attentionem, & docilitatem. Cum autem non tam Verum, quam verisimile poetæ sit propositum; sic non tam rei gestæ, quam velut gestæ expositio dici debet hæc Narratio.

D. Quid est spectandum maxime in illa Narratione?

M. Cum tam late pateat, ut totum Poema exhauriat; cadunt in illam quæ hætenus omnia de Epopœjæ, atque etiam de poesi universe sumpta diximus. Quare addenda sunt aliqua dumtaxat

xat

zar circa proprias, quæ vulgo assignantur, illius dotes.

D. *Quæ sunt illius dotes?*

M. Tot Epicæ, quod Oratoriæ Narrationi dotes tribuuntur, Brevitas, Perspicuitas, Probabilitas, & Suavitas.

D. *Quo sensu narratio Epica debet esse brevis?*

M. Eo sensu, ut crebriores, prolixioresque digressiones non adhibeantur, maxime si ad rem parum faciunt. Arguitur Catullus, quod dimidiam Poematis de nuptiis Pelei, & Tetidos in descriptione vestis, Ariadnæque fabula consumpserit. Fabulæ epicæ, qualem descripsimus, servetur magnitudo, quæ longior non erit, si nihil adducatur inane, quod recidi possit. Nam ut acute Martialis: *Non sunt longa, quibus nihil est, quod demere possis. Sed tu, Coschini, disticha longa facis.*

D. *Quomodo debet esse perspicua Narratio?*

M. Si alludatur quidem ad fabulas, & historias, si usurpentur hellenismi, seu forme loquendi à Græcis desumptæ: sed ita tamen, ut à quovis non imperito facile intelligantur: si vocabula obsoleta, & ex altissimis antiquitatis rudibus effossa, ac proinde obscura vitentur. Sane ut quisque disertissimus est, ita loquitur apertissime: sed sat multa eo de argumento tradidimus supra in Dictione poetica.

D. *Quomodo debet esse Probabilis illa Narratio?*

M. Eo sensu, ut sit verisimilis: nihil debet magis curare Poeta, ut jam sæpe docuimus. Itaque quod recte monet Horatius:

Ficta voluptatis causa sint proxima veris;

Nec quodcumque volet, poscat sibi fabula credi.

In locis, temporibusque notandis, maxime vero in effigendis personis, hujus verisimilitudinis habenda est ratio:

Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores;

Mobilibusque decor naturis dandus, & annis.

Inquit idem Horatius, qui varios hominum mores iuculenter ibidem describit. Ubi tamen velim advertas, non tam arctis circumdari terminis probabile, ut locus non sit Admirabili, quod in poemate respectatur in primis.

D.

D. *Quomodo suavis erit Narratio Epica?*

M. Si elegantia, & jucunditate verborum sonantium, leniumque floreat, quod de oratione monet Tullius: si neque asperos habeat concursus; neque disjunctos atque hiantes: si sit circumpscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto: si eodem semper tenore non decurrant carmina. Item suavis erit, si intexantur hypotyposes, suspensiones, metaphoraë, exclamationes & admirationes; si interponantur motus animorum, mores, & colloquia personarum: obliquaë orationes, exitus inopinati, dolores, lætitiæ, metus, cupiditates, iracundiæ pro rerum varietate. Sed nihil ad suavitatem accommodatius est, quam idonea rebusque ipsis consentanea modulatio numerorum, de qua egimus in Dictione Poetica.

C A P U T VII.

De Epilogo Epopœjæ.

D. *Apponiturne Epilogus, & quasi peroratio Epopœjæ?*

M. Apponitur, non semper quidem, sed aliquando tamen & Epopœjæ, & aliis Poematis: atque etiam interdum in ipso decursu operis post aliquod nobile factum. Ita Virgilius in 9. Æneid. narrata Nisi, & Euryali celeberrimi paris amicorum cæde, rem hoc Epilogo sive epiphonemate concludit:

*Fortunati arabo; si quid mea carmina possunt.
Nulla dies umquam memori vox eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitolii immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.*

In fine sæpius suorum operum Epilogum usurpant Poetæ variis modis. Nam aliquando indicant ea, quæ cecinerunt, & temporis, loci, ætatis, occupationum suarum aliquam mentionem atrextunt: ita Virgilius in fine Georgicæ.

*Hæc super arborum cultu, pecorumque canebam.
Et super arboribus: Cesar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Ille*

*Illo Virgilium me tempore dulcis aiebat
 Parthenope, studiis florentem ignobilis otis:
 Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventa,
 Tityre, te patule cecini sub tegmine fagi.*

Aliquando gratulantur, & immortalitatis spe sibi blandiuntur: sic Ovidius in fine *Metamorphoseon* canit:

*Famque opus exegi, quod nec Jovis ira, nec ignis
 Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas.
 Cum vellox illa dies, qua nihil nisi corporis hujus,
 Jus habet, incerti spatium mihi finiat ævi;
 Parte tamen meliore mei super alta perennis
 Astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum.*

In eundem sensum librum tertium carminum claudit Horatius:

*Exegi monumentum ære perennius,
 Regalique situ pyramidum altius:
 Quod nec imber edax, aut aquilo impotens
 Possit diruere, aut innumerabilis
 Annorum series, & fuga temporum.
 Non omnis moriar, &c.*

Modestius suam Thebaidam affatur Statius in fine:

*Durabisne procul, dominoque legere superstes,
 O mihi bisseuos multum vigilata per annos
 Thebai? jam cœpta præsens tibi fama benignum
 Stravit iter, cœpitque novam monstrare futuri.
 Jam te magnavimus dignatur noscere Cæsar,
 Itala jam studio discit, memoratque juventus.
 Vive precor; nec tu divinam Æneida tenta,
 Sed longe sequere, & vestigia semper adora.
 Mox tibi si quis adhuc prætendit nubila livor.
 Occidit, & meriti post me referentur honores.*

Epilogum *Epopœjæ* minime necessarium esse demonstrant *Ilias*, *Odyssea*, & *Æneis*, quæ ipsa narrationis absolute conclusionem præbent.

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER III.

De Dramate.

M. **E**picam Poesim excipit proximè Dramaticam, de qua sic disputabimus, ut in Poema Dramaticum universe primum, deinde in singulas ejus species inquiramus, ac pro instituto dicendi ordine, definitionem, materiam, formam, partes, finem, aliasque, quæ ipsum tum generatim, tum singulatim afficiunt, proprietates breviter exponamus.

CAPUT PRIMUM.

Definitio Poematis Dramatici.

D. **Q**uid est Poema Dramaticum?

M. **1.** Si vocis etymon spectes à voce latina *agere*, dicitur Poema Dramaticum, quod totum sit in actione: unde Actores vocantur ii, qui eo in Poemate colloquuntur.

2. Si rei definitionem quæras, est *Imitatio Actionis, unius, totius, juxta magnitudinis, vera, vel falsa, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felix, vel infelix; qua metro & harmonia, non narrando, sed agendo, vel quosdam animi affectus excitat & perpurgat, vel vita privata exemplum proponit.*

D. *Explica, quæso, singulas voces?*

M. **1.** Dicitur *Imitatio actionis*, quia cum poesis in imitatione actionum humanarum sit posita, ut initio docuimus; species quoque illius singulæ hujusmodi actiones imitantur.

2. Dicitur *Actionis unius, totius, juxta magnitudinis, vera, vel falsa, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felix vel infelix*: Quibus verbis par-

N

tam

nam Dramatica Poesis cum Epica convenit, cujus actio est una, tota magna, vera, verisimilis, illustris, ac felix: partim ab eadem discrepat, cum Actio Dramaticâ possit esse falsa & vulgaris, si scribatur Comœdia; infelix, si Tragœdia.

3. Dicitur Poema Drammaticum *imitari metro & harmonia*, quia inducuntur personæ colloquentes inter se, non soluta, sed vinctâ oratione: cui cantus in certis quibusdam locis adjicitur.

4. Dicitur *non narrando, sed agendo imitari*, quia nihil ipse Poeta exponit, aut commemorat, ut in Epopœja: sed productis in scenam personis sermonem tribuit, easque inter se agentes, negotiantesque exhibet.

5. Dicitur *vel excitare ac purgare affectus, vel privata vitæ exemplum proponere*: quibus verbis, cum officium, tum finis poematis illius attingitur. Excitat enim, ac purgat affectus Tragœdia, vitæ privatæ proponit exemplum Comœdia; mores utraque, ut omnis poesis, recte instituit.

C A P U T I I.

De Materia Poematis Dramatici.

D. *Quenam est materia Poematis Dramatici?*

M. Est actio una, tota, magna, vera, vel falsa, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felix, vel infelix.

D. *Quo sensu debet esse una, & tota illa Actio?*

M. Eo sensu, ut nec in plures actiones primarias dividatur, nec suo initio, medio, ac fine careat; ut supra docuimus.

D. *Quo sensu debet esse Magna?*

M. Eo sensu, ut eo usque crescere possit ac debeat, donec tandem pro rerum natura, quæ aguntur, necessario, vel commode mutatio inferatur in Fabula implexa; & in simplici juxta naturalem rerum exitum finis imponatur; qui supremus est actionis terminus: qualis sit ille, patebit ex dicendis inferius.

D. *Quomodo erit Vera, vel Falsa?*

M.

M. Si vere contigerit, aut non contigerit, quando autem, quatenus veritas, vel falsitas actioni Dramaticæ conveniat, dicetur postea, cum agetur de Tragicæ, & Comœdia. (a)

D. *Quo sensu debet esse Verisimilis?*

M. Eo sensu, ut nihil afferatur, quod sit præter naturalem rerum ordinem, spectatis circumstantiis, in quibus dicitur illa actio contigisse.

D. *Quomodo actio illa Insignis erit, vel Vulgaris?*

M. Talis erit vel ratione sui, vel ratione agentium personarum. Quid conveniat Tragicæ, vel Comœdiæ, explicabitur inferius. (b)

D. *Quomodo erit Felix, vel Infelix illa actio?*

M. Ratione exitus felix, vel infelix solet hic appellari felix, vel infelix actio; adeoque felix est, quæ licet multas contineat turbas, fortunato tamen exitu concluditur; & contra infelix illa est, quæ quamvis prospere admodum in decursu succedat, luctuoso tamen fine terminatur. Quatenus autem Actioni Tragicæ, vel Comicæ congruat felicitas, aut infelicitas, suis locis exponetur.

C A P U T I I I.

De Forma Poematis Dramatici.

D. *Quæ est Forma Poematis Dramatici?*

M. Est Fabula, sive Compositio Actionis, in qua, ut in Epica, considerandæ sunt Dotes, Partes, & Dispositio.

D. *Quæ sunt Dotes Fabulæ Dramaticæ?*

M. Prima est Unitas, altera Simplicitas, tertia Magnitudo.

§. I. *Unitas & Simplicitas Fabulæ Dramaticæ.*

D. *IN quo posita est Unitas Fabulæ Dramaticæ?*

M. ¹ In tanta partium omnium, rerumque diversarum inter se connexionem, ut in unum aliquid videantur coalescere.

D. *Quomodo simplex esse debet Fabula Dramaticæ?*

M. Geminam tribuit huic voci notionem Philosophus, (a) qui Fabulam simplicem modo duplici, modo opponit implexæ. Fabula simplex, quæ duplici opponitur, est ea, in qua oritur unus status eorum, de quibus est Fabula; qui è felicibus infelices, aut contra ex infelicibus felices existunt. Duplex verò ea est, in qua alii felices, infelices alii evadunt, ut fit in Odissea, ubi felix Ulysses, Proci infelices; & in Æneide felix Æneas, Turnus infelix efficitur. Atque hoc sensu simplicem Fabulam esse vult Aristoteles (b) in Dramate; aut saltem longe anteponit duplici; quod multo magis valeat ad affectuum commotionem. Commoventur enim illi vehementius, cum grandi omnes, nullo excepto, excipiuntur calamitate in Tragœdia; in Comœdia vero placet magis, qui lætus est omnibus Actoribus, ac fortunatus exitus.

Fabula simplex, quatenus opponitur implexæ, ea est, quæ est una & continua sic, ut sine peripetia, id est sine manifesta in contrarium mutatione, aut agnitione ad finem deducatur. Fabula vero implexa ea est, quæ cum peripetia sive mutatione, aut agnitione, aut utraque simul ad finem usque procedit.

D. *Da exemplum utriusque Fabulæ, simplicis, & implexæ?*

M. Habes simplicem Fabulam in Ajace Sophoclis, & Hercule Furente Senecæ, & alibi passim multis in locis. Ibi enim nihil accidit præter expectationem; v. g. Ajax plenus animi, & contemptus impatiens furit, posteaquam vero ad se rediit,

(a) *Cap. 9. Poet. cap. 1.*

(b) *Cap. 1.*

diit, præ pudore sibi mortem consciscit: eodem fere modo Hercules se gerit, nisi quod supersit.

Fabulæ implexæ eximium habes exemplum apud Senecam in *Œdipo*: ubi cum *Œdipum* missus Corintho Senex adisset, ut significaret, Regem ipsum Chorotheiis pronuntiatum esse, atque hac ratione gratissimum illi nuntium afferre se existimaret, contrarium effecit. Paullatim enim intellexit ille, se & parricidam, & incestis *Jocastæ* matris implicatum nuptiis; atque hinc subito, & præter omnium expectationem factus est infelicissimus. Ubi vides mirabilem peripetiam simul & agnitionem. Atque hæc Fabula, quæ implexa dicitur, longe præstat simplici, juxta mentem Philosophi, qui præcipit Fabulam Dramaticam esse simplicem, quatenus videlicet illa duplici, non vero quatenus implexæ opponitur.

§. II. Magnitudo Fabulæ Dramaticæ.

D. *Quanam est justa magnitudo Fabulæ Dramaticæ?*

M. Quod oculis evenire solet, cum corpus videmus; idem plane accidit memoriæ, cum Dramaticam Fabulam excipimus (a). Ut enim quæ vastiora sunt, oculorum conspectum; sic memoriæ captum, quæ sunt longiora, facile excedunt: utriusque vero facultatis vim, quæ sunt minutiora, fugiunt. Atque hinc factum est, ut quemadmodum in omni corpore, sic qualibet in Fabula Dramatica justa quædam debeat esse magnitudo, quam uno quasi intuitu complecti possit auditor: ne distracto in plura, aut obruto rerum multitudine animo remittant, ac frigeant, qui concitabuntur affectus. Quæ lex pro Tragicis posita, valet etiam pro Comicis; ubi per affectuum commotionem privatæ vitæ rite instituendæ ratio quæritur.

D. *Quanam est igitur illa magnitudo?*

M. Præter assignatam superius magnitudinem Actionis, quæ materiæ locum tenet, duplicem

N 3

insu-

(a) *Arist. cap. 5.*

insuper facit illam Philosophus : unam Actionis compositæ , quæ Forma est , seu Fabula ; alteram , quam vocat quantitatis.

D. Quanam est magnitudo actionis compositæ ?

M. In eo posita est , quæ dicitur Actio primaria , ut uno solis ambitu contineatur. (a) Id est , ut unum diem naturalem , vel nullo modo , vel parum certe excedat , atque etiam ut breviori temporis spatio , puta duabus , vel tribus horis , possit defini : immo eo perfectior , & convenientior erit illa Actio , quo magis accedet ad tempus , quo solet in scena exhiberi. Sed latius multo possunt excurrere , quæ adhibentur Episodia , quamvis & rariora , & breviora esse oportebit , quam quæ adjiciuntur in Epopœja : ne rerum multitudine , ac varietate animus distrahatur , atque obruatur : sic in dramate , ut ad primariam actionem non satis attendat , minusque concipiat , qui debent hinc eriri potissimum affectus. Atque eo sensu accipienda sunt Philosophi verba , cum Tragœdiam inter & Epopœjam id quoque assignat discriminis : ut certo quodam tempore Tragœdia , nullo definiatur Epopœja.

D. Quanam est magnitudo Quantitatis ?

M. Quantitas illa posita est in numero versuum , ad ducentos trecentosve supra mille ; atque etiam apud recentiores ad duo millia recensentur : hæc autem lex optima fuerit , ut inter ternas & senas horas exhibeatur Drama : adeo ut nec brevius sit , nec longius ; non brevius quidem , ne forte locus non derur concitandis , ut par est , affectibus ; non etiam longius , ne possit usurpari illud Plautinum : *Lumbi sedendo , & oculi spectando dolent.* Jam vero quæ sint partes Fabulæ Dramaticæ , aut quæ illarum dispositio , patebit ex dicendis capite proxime consequenti , & ex capite II.

(a) *Arist. cap. 5.*

C A P U T I V.

De partibus Poematis Dramatici.

D. *Quæ sunt partes Poematis Dramatici?*

M. Cum Poema Dramaticum ex materia constet, quæ est actio, quam descripsimus; & forma, quæ est eadem actio composita, excoltaque, de qua modo agimus; hinc factum est, ut modo materiæ, modo formæ, modo utriusque simul habitæ ratione, in suas partes varie soleant Auctores illud Poema distribuere. Sex omnino Dramatis in suas partes reperio divisiones.

D. *Affer, queso, & explica illas omnes divisiones?*

M. Prima divisio est in *Diverbium & Choricum*, quæ omnium maxime generalis est; nam quidquid est in Dramate, ad hæc duo genera revocatur, ut geratur, aut canatur. Diverbium fitaque est ea pars Dramatis, in qua colloquuntur, aguntve inter se, qui dicuntur Actores. Choricum vero dicitur illa pars, in qua iidem Actores, vel alii concinunt aliquid cum Dramate connexum, de quo postea.

Altera divisio in *Nexum & Solutionem* tam late patet quam prima: quamvis alio modo Drama partiatur. Nexus in Dramate, ut habet Aristoteles (a), est totum id, quod à principio ad ultimam usque pertinet partem, ex qua fit mutatio fortunæ: hac autem mutatione felicitati infelicitas in Tragoedia, & felicitas infelicitati succedit in Comœdia. Solutio vero à mutationis principio ad finem usque protenditur. Sic in *Œdipo Senecæ* quidquid antecedit illum locum, ubi se tandem & patris interfectorem, & matris maritum agnoscit *Œdipus*, unde summa oritur infelicitas, est in Nexu, reliqua sunt in Solutione. Sed de Nexu & Solutione quantum satis est dictum superius (b) in *Fabula Epica*.

N 4

Ter-

(a) *Cap. 10. Poet.*

(b) *Lib. 2. cap. 3. §. 2.*

Tertia divisio (a) fit in *Prologum*, *Episodium*, *Exodum*, & *Choricum*. Prologus præcedit primum cantum, diciturque ea pars continere quasi semina omnium, quæ dicenda sunt in reliquo Dramate: adeo ut Actorum nemo prodeat in Scenam, qui non sit cognitus in Prologo, vel de vultu, vel de nomine, vel alio quovis modo. Quod tamen de illis debet intelligi, quorum res hic agitur præcipue, potest enim à domesticis, amicisve de novo aliquis induci.

Episodium hoc loco, juxta Aristotelem, continet tres Actus intermedios: adeoque tam primariam Actionem, quam secundarias, sive adjectitias comprehendit. Ubi notari velim, & Actionem illam primariam, & secundarias etiam esse Actoris primarii: quamvis hæ quoque actiones adjectitiæ possint esse illorum, qui sunt post primum Actorem nobiliores, qui vocantur ideo Actores Episodici. Exodus est quintus Actus, ubi Catastrophe, de qua mox, sicuti & de Choro capite proxime consequenti.

Quarta divisio fit in *Protasin*, *Epitasin*, *Catastasin*, & *Catastrophem*.

Protasis, quæ significat præstitutionem, & præordinationem, est Dramatis initium, in quo proponitur summa rei sine exitus declaratione: ut animus auditoris suspensus teneatur; nam si præsciretur Fabulæ exitus, non sic placerent, quæ postea dicerentur.

Epitasis, quæ rei constitutionem significat, vel ut alii interpretantur, exaggerationem; est ea pars, quæ protasin proxime consequitur, & in qua turbæ excitantur, totaque rei negotiatio magis involvitur, diciturque à Latinis nodus erroris.

Catastasis est ea pars, in qua continuatur rerum perturbatio: ostenditur tamen quomodo possint illæ postea explicari, unde à multis Catastasis confunditur cum Epitasi.

Catastrophe, quæ subversionem sonat, est ea pars, in qua totum negotium dissolvitur, cum Actor

(a) *Arist. cap. 1. 10.*

Actor primarius à felicitate transit ad infelicitatem, vel contra. Ad extremum Drama, si ita fieri possit, illa est rejicienda, quo magis auditorum animus suspendatur, ac delectetur.

Quinta divisio fit in quinque Actus, qui sic appellantur ab actione, cujus sunt partes: quare tot sunt illi Actus, quot habet Actio diversas partes, & præcipuas. Quinque recensentur. Primus argumentum exponit, at non rei exitum; secundus rem proprie deducit in actum; tertius turbas ciet; quartus viam ostendit, qua res implicitæ dissolvantur; quintus impedita artificiose expedit. Quare nec plures, nec pauciores esse jubet Horatius:

*Neve minor, neu sit quinto productior actu
Fabula, qua posci vult, & spectata reponi.*

D. Estne semper eadem Actuum magnitudo?

M. Augetur illa, vel minuitur pro ratione rerum, quæ tractantur, quæ possunt esse magis minusve graves, populoque jucundæ. Jam vero Actus in varias Scenas distribuuntur.

D. Quid vocas Scenam in Actu?

M. Scena dicitur pars Actus, in qua una, vel plures personæ colloquuntur: designatur autem personarum vel adventu, vel interventu, vel ab itu.

D. Quot sunt Scenæ in uno Actu?

M. Plures sunt pro ratione rerum, quæ possunt esse graviores, vel jucundiores: pauciores olim adhibebantur; nunc jam ad tredecim, & amplius numerantur.

D. Quot sunt Actores in Dramate?

M. Plures esse quam quattuordecim, vetant Artis Magistri: qui, si prodeant simul in Scenam tres tantum, aut quattuor ad summum loqui permittuntur. Ita præcipit Horatius:

Nec quarta loqui persona laboret.

Sexta divisio (a) fit in *Fabulam, Mores, Sententiam, Dictionem, Melodiam, & Apparatum*. Fabula, quam diximus esse constitutionem rerum, & Actionum compositum, instar animæ obtinet in

(a) *Aristot. cap. 4.*

Dramate : & continet actiones , mores , affectus , peripetias , agnitiones , ac reliqua , quæ vocantur **Fabulæ ornamenta** , quare non tam pars **Dramatis** , quam ipsum **Drama** debet appellari.

D. *Quomodo itaque Mores , Sententia , & Dicitio cum Fabula dicuntur ex aequo partiri ?*

M. Quia inter **Fabulæ partes** sic eminent , ut **Drama** partiri cum ipsa dicatur ab Aristotele.

D. *Quid hic intelligis per Mores , Sententiam , & Dictionem ?*

M. **Morum nomine** docuimus intelligi indolem , & ingenium cujusque : diximus requiri bonos , convenientes , & æquabilis tenoris. **Sententia** significat sensus , qui genuini **morum partus** esse solent , ac proinde debent esse illis in primis accommodati. **Dicitio** est dicendi ratio , quæ **Dramati** conveniat : de qua in **Tragœdia** & **Comœdia**.

D. *Quo sensu Melodia , & Apparatus dicuntur esse partes Dramatis ?*

M. Quia quamvis extra **Drama** esse censeantur , ad ejus tamen splendorem cum conferat plurimum (sicut ad commotionem affectuum) duæ quoque **Dramatis partes** vocantur à Philosopho. (a) Quare de aliis cum egerimus superius , de his quoque modo agendum est.

C A P U T V.

De Choro in Dramate.

D. *Quid est Chorus in Dramate ?*

M. Est pars **Fabulæ** quæ sequitur , vel etiam præcedit actum cum concentu. Dicitur 1. pars **Fabulæ** eo sensu , quo dictum est jam in fine proxime superioris capituli. 2. Sequi actum , aut etiam præcedere : quod actui solet postponi , raro præponi. 3. Cum concentu , quod , qui chorum ajunt , concinere soleant , atque etiam aliquando loquantur.

D. *Quid canitur à Choro ?*

M. Non canitur quilibet , sed aliquid cum **Fabula**

(a) *Arist. cap. 4.*

bula conjunctum & affine argumento quod tractatur. Nam vel ferebant judicium de iis, quæ agerentur in Fabula, vel favebant bonis, & lugentibus, vel monebant iram esse frenandam, insanosque motus coercendos, vel lugebant cum miseris, vel superos deprecabantur. Chori officia expressit Horatius his versibus:

*Actoris partes Chorus, officiumque virile
Defendat: neu quid medios intercinat actus,
Quod non proposito conducat, & hereat apte.
Ille bonis faveatque, & consilietur amicis;
Et regat iratos, & amet peccare timentes.
Ille dapas laudet mensa brevis, ille salubrem
Justitiam, legesque, & apertis otia portis.
Ille regat commissa, Deosque precetur & oret,
Ut redeat miseris, abeat fortuna superbis.*

C A P U T V I.

De Scenico Apparatu.

D. *Quid est apparatus Dramatis?*

M. In Fabulæ partibus reponitur à Philosopho apparatus ille, qui recte dici potest ornatus ille omnis, quo & Scenæ & Personæ instruuntur ad exhibendam ex arte fabulam.

D. *Qualis debet esse Scena ornatus?*

M. Per Scenam hic intelligitur locus, ubi exhibentur Dramata: de quo difficile est aliquid præcipere, ob multiplicem Dramatum varietatem. Agebantur ludi scenici in Theatro, quod in modum Hemicycli erat; in eo tria spectabantur maxime, Scena, Orchestra, Proscenium. Scena est frons Theatri ab uno cornu ad alterum cum coopertura. Orchestra locus est, in quo spectatores Drama intuebantur. Proscenium item locus ante Scenam porrectus, in quem Actores dicturi probabant. Scena itaque altior erat pulpito, pulpitum proscenio, proscenium orchestra.

D. *Qualis debet esse Personarum ornatus?*

M. A diverso vestium genere diversas quoque sortiebantur appellationes Dramata, sive Fabulæ.

Palliatæ vocabantur Græcorum Fabulæ, quod pallio Græci Actores uterentur; Latinorum togatæ, quod togas illi adhiberent; dicebantur item apud eosdem Latinos prætextæ Fabulæ, quæ Regum, Principum, & virorum illustrium actiones imitabantur, quod personarum istiusmodi esset prætexta; togatæ tantum vocabantur, quæ actiones privatorum hominum exhibebant; quia toga erat vestis popularis, juxta illud Horatii; *vel qui prætextas, vel qui docuere togatas.* De vestium forma, ornatuque in Dramate nihil certi jam potest afferri, quod varientur vestes pro diversitate regionum, ac personarum, quæ in Scenam inducantur.

Postquàm ea protulimus, quæ ad Drama spectant universè, nunc de Tragœdia, & Comœdia, quæ sunt ejus partes, videamus.

C A P U T V I I.

Definitio Tragœdiæ.

D. *Quid est Tragœdia?*

M. *Q* 1. Secundum vim vocis Tragœdia est cantus ob hircum; deducitur enim à vocabulis *hircus*, & *cantus*; quod Tragœdia prius fieret cantando in honorem Bacchi, cui hircus vinearum hostis mactabatur, sive quod hircus præmium esset certantibus, juxta illud Horatii:

Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.

Deducitur etiam Tragœdiæ vox, juxta alios, à nomine *Fæx*; quia ora facibus perlinebant Actores ante usum personarum ab Æschylo repertum, juxta hæc Horatii carmina:

Ignotum Tragice genus invenisse camæna

Dicitur, & plaustris vexisse Poemata Thespis,

Quæ canerent, agerentve peruncti facibus ora.

2. Definitur (a) Tragœdia: *Imitatio Actionis unius, totius, vera, verisimilis, & insignis, quæ metro,*

(a) *Arist. cap. 3.*

metro, & harmonia, non narrando, sed agendo misericordiam ciet, ac terrorem ut affectuum expiationem, seu purgationem inducat.

D. Explica, quaso, singulas definitionis partes?

M. 1. Dicitur Imitatio Actionis, quia poesis, maxime Dramatica, actiones humanas imitatur, ut diximus superius.

2. Dicitur Actionis unius, totius, verae, verisimilis, insignis: quibus verbis notatur materia Tragœdiæ, qua partim convenit cum Epopœja, & Comœdia, partim ab iisdem discrepat. Nam materia Epopœjæ est Actio, quæ habet quidem omnes illas dotes, sed debet insuper felici exitu terminari: quod in Tragœdiam non cadit, quæ sæpius infelicem, raro admodum felicem habet exitum. Comœdiæ vero Actio vulgaris est, & obscura.

3. Dicitur metro, & harmonia perfici Tragœdia: quod sermonem non qualemcumque, sed metro adstrictum, ut alia poeseos genera, requirat: item & harmoniam, seu cantum, qui ad affectuum commotionem faciat imprimis.

4. Dicitur non narrando, sed agendo exhiberi Tragœdia: quia, cum sit Poema Dramaticum, tota debet esse in Actione: quo pacto ab Epopœja discrepat, quæ partim in rerum narratione, partem in actione sita est. Poeta modo narrante per se, modo alios narrantes, agentesve inducente.

5. Dicitur excitare misericordiam, & terrorem, ut affectuum expiationem purgationemque inducat: quibus verbis Tragœdiæ finis attingitur: de quo postea pluribus.

C A P U T V I I I.

De Materia Tragœdiæ.

D. Quid est Materia Tragœdiæ?

M. Est Actio una, tota, vera, verisimilis, insignis, & infelix. (a)

D.

(a) Arist. cap. 5.

D. *Quo sensu Actio Tragediæ debet esse una?*

M. Eo sensu 1. ut sit quædam Actio primaria, quæ in plures alias dividi non possit. 2. ut omnia, quæ sunt illius Actionis primaria, in uno eodemque loco facta esse videantur, in eodem cubiculo v. g. in eadem domo, in eadem urbe, in iisdem castris: unde Tragediæ apponi solet, Scena est Romæ, vel Corinthi, vel Athenis, vel alibi, ubi res gesta est. Sed quomodo Actio debeat esse una & tota, diximus alias (a).

D. *Quomodo debet esse Vera & verisimilis Actio Tragediæ?*

M. Eo sensu, ut vere contigerit Actio primaria: alioqui non multum moveret Tragedia, si falsa esse crederentur quæ referentur in scenam: crederentur autem esse falsa, si talia essent; quia sunt Actionis insignis, quæ non solet ignorari. Non ita dicendum de Episodiis, quæ, cum sint actiones adjectitiæ, per se sæpe non adeo spectabiles, nihil opus est esse vera.

D. *Possunt ne esse falsa Actionis primaria, quæ dicuntur Adjuncta?*

M. Duplex genus est hujusmodi Adjunctorum. Primum est eorum, quæ sunt per se spectatissima, atque illa tam vera esse debent, quam ipsa Actio, cujus Adjuncta sunt: non licet v. g. fingere, à patre filium, vel à filio matrem fuisse interfectam, nisi fide historiæ id constet; pro falso enim habetur, quod istiusmodi est, nisi consignetur Historiæ monumentis, quæ non debuit illud omittere. Alterum genus est eorum, quæ sunt minus spectabilia, adeoque non solent, aut certe non debent necessario in Historia notari, quæ si verisimilia sint, facile vera esse credentur. Peccabit itaque contra hanc præceptionem qui Cæsarem naturali morte, non violenta extinctum induxerit; non peccabit qui eundem singulos interfectores alloquentem exhibuerit, quod primum, non item alterum Historia notare debuerit. Qua ratione debeat esse verisimilis Actio Tragediæ, satis indicatum est superioribus

rius

(a) *Lib. 2. cap. 2. §. 2. & 3.*

rius cap. 3. in materia Dramatis-universe spectata.

D. *Quo sensu Insignis erit illa Actio?*

M. Insignis erit non ratione tantum personarum, quæ inducuntur; sed etiam, & quidem præcipue, ratione sui. Nimirum id requirit propositus Tragœdiæ finis; cum melius multo cieantur affectus, purganturque, quando illustriores inducuntur personæ, quæ à summa felicitate ad infelicitatem maximam deveniunt, ut inferius (a) docebitur. Insignem certe, notamque vult esse Horatius hanc Actionem.

Rectius Iliacum carmen deducis in Actus.

Quam si proferres ignota, indictaque primus.

Quamquam & usus sit in Tragœdia, ut in Epœja, locus personis ignobilioribus, seu iis, quæ Actores Episodici appellantur.

D. *Quo sensu debet esse Actio Tragœdiæ infelix?*

M. Eo sensu 1. ut sit Actio illa plena luctus, & terroris. 2. Ut infelici plerumque terminetur exitu: quia misericordiam & terrorem debet concitare, ut animi affectus ex fine suo purget.

D. *Quomodo delectabit qua plena luctus erit Tragœdia?*

M. Non quidem res ipsæ tragicæ voluptatem afferent, ut notavit Aristoteles (b), sed excellens illarum delectabit imitatio. Non eorum, quæ vel fugimus, vel detestamur, imagines, ut ferarum formas, & cadaverum affabre factas non sine lætitia intuemur: quod insitum sit à natura hominibus imitari; ut idem observavit Philosophus. Adde quod tantæ calamitatis expertes non esse, ac doceri, quæ cavere oporteat, non mediocriter gaudeamus.

D. *Numquid licet aliquando felici exitu claudere Tragœdiam?*

M. Quamvis satius sit exitum Tragœdiæ esse terribilem, & inexpectata felici fortunæ in luctuosam mutatione stupendum; volunt aliquid tamen licere ab ea lege deflectere in gratiam auditorum,
qui

(a) Cap. 10.

(b) *Poetic.* cap. 2.

qui demum redire malint læti, quam tristes; adeoque indignius non habitum v. g. primarium Actorem expedire se posse è magna, quam incurreret, calamitate, atque id unum inquiri contendunt, ut luctuosa sit tota Tragoediæ facies ad illius finem obtinendum.

C A P U T I X.

De Forma Tragoediæ.

D. *Quanam est forma Tragoediæ?*

M. Est Fabula, sive compositio Actionis Tragicæ.

D. *Qualis debet esse illa Fabula, sive Compositio?*

M. Debet esse una, simplex, justæ cujusdam magnitudinis, in suas partes rite distributa, & variis Fabulæ ornamentis conspicua; quæ dotes explicatæ sunt superius, cum egimus universe de Forma Dramatis.

D. *Quid speciatim præcipitur circa Fabulam Tragicam.*

M. Ut Fabula illa sit implexa, id est, ut annexam habeat peripetiam, vel agnitionem, vel utramque simul; atque etiam vult talem esse Philosophus (a), ut ex peripetia & agnitione oriatur maxima affectuum perturbatio, unde tres Fabulæ illius partes designavit, peripetiam, agnitionem, & perturbationem.

D. *Qualia debent esse ornamenta Fabulæ Tragicæ?*

M. 1. Peripetiæ, & Agnitiones, ut diximus, sunt adhibendæ, concitandis affectibus cum primis idoneæ. 2. Inferenda Episodia pauciora, & breviora, ut supra monuimus. 3. Machinæ usurpandæ, modo non in solutione Fabulæ, sed in nexu, ut docuimus. 4. Circa mores præcipitur non tantum ut boni sint, convenientes, & æquabilis tenoris, sed etiam graviores, severioresque pro rerum, quæ inducuntur, natura. Unde matronæ gravi confertur Tragoedia apud Horatium:

Effu-

(a) *Arist. eap. II.*

*Effutire leves indigna Tragœdia versus,
Ut festis matrona moveri, jussa diebus,
Intererit satyris paullum pudibunda protervis.*

De eadem sic habet Ovidius (a):

Omne genus scripti gravitate Tragœdia vincit.

5. Aspergendæ sententiæ, quæ graves personas deceant: qua cautione superius tradidimus. 6. Dicitio tam gravis esse debet, quam res ipsæ, quæ tractantur; versus jambicus trimeter usurpandus, quem vocat post Aristotelem Horatius *alternis aptum sermonibus*; quod ille numerus familiaris sit, & in omnem facile sermonem incurrat. Demittit tamen se decenter Tragœdia, uti se attollit Comœdia, ut idem observavit Horatius:

Interdum tamen & vocem Comœdia tollit;

Iratusque Chremes tumido delitigat ore;

Et Tragicus plerumque dolet sermone pedestri.

C A P U T X.

De Fine Tragœdiæ.

D. *Quis est Finis Tragœdiæ?*

M *Q* Finis Tragœdiæ est concitare quosdam animi affectus ad reliquos omnes purgandos. Hanc affectuum expiationem, purgationemque, quam vocat, Tragœdiæ, ut finem, indicit Aristoteles: cui consentiunt alii, qui ea de re scripsere Auctores. Atque hic finis tam accurate, quam dilucide breviterque discutiendus est; cum exquisitus ab eo tum argumentorum, tum personarum, qui solet hic præcipi, delectus, atque adeo optima pendeat Fabulæ Tragicæ constitutio. Quare disquirendum, 1. Qui affectus in Tragœdia. 2. A quibus. 3. Quomodo debent concitari.

§. I.

(a) 2. *Trist. lib. I. cap. 9.*

§. I. Qui affectus concitentur in Tragoedia.

D. *Qui affectus concitantur in Tragoedia?*

M. Misericordia & Terror, quorum opera purgantur omnes alii Affectus: unde Scena appellata est quaedam quasi palæstra humanorum affectuum, ubi præparantur illi, & perficiuntur.

D. *Quomodo purgant alios Affectus Misericordia, & Terror?*

M. Misericordia tangimur, cum videmus aliquem grandi aliqua calamitate pressum, præsertim immerentem: timemusque, ne quid simile nobis contingat, quod alteri nobis quodammodo æquali accidit: & sic misericordia parit timorem, cautumque præstat, quem afficit, ne gerat aliquid, unde tanta sibi miseria proveniat. Item ad objectam gravis infortunii speciem terror incussus, ejusmodi vitandi mali desiderium injicit: quod desiderio efficitur, ut affectibus moderemur, qui sunt veræ omnium germanæque causæ nostrarum calamitatum.

§. II. A quibus concitentur affectus in Tragoedia.

D. *Quinam debent concitare Misericordiam, & Terrorem in Tragoedia?*

M. Multo melius Actores, qui neque improbi, neque admodum probi sunt, sed inter illos medii, & qui cum amicis rem habebunt, aut consanguineis, illos affectus commovebunt.

D. *Quare minus commovebunt, qui sunt improbi?*

M. Quia ut improborum felicitas indignationem parit; sic non parit infelicitas misericordiam, aut terrorem: non misericordiam, quia dignum existimat quisque improbum calamitate, qua premitur; non terrorem, quia nemo sibi eventurum putat, quod improbi culpa factum esse videt; terreatur, esto, qui scelestum affligi scelestus aspicit: sed vulgo non sunt aut censentur improbi, qui adsunt spectatores, adeoque non est existimandum, improbi calamitate illos esse perterrendos.

D.

D. *Non poterunt igitur improbi in scenam produci?*

M. Poterunt utique, ut jam præmonuimus, sed ex adhibita cautione, ut, si minus misericordiam, terrorem saltem vel probis spectatoribus incutiant: quod sane fiet, si non tam ex culpa, quam ex errore humano lapsi videantur.

D. *Quare minus apti sunt movendæ commiserationi, incutiendoque terrori, qui sunt maxime probi?*

M. Quia qui probus est in primis, cum sit infelix, non misericordiam, cum solam patiat indignationem, eamque maximam, si abominando facinore tollatur è vivis; non terrorem, quia, ut tradit Aristoteles, nemo sibi propter probitatem idem eventurum esse putat, cujus præmium est felicitas.

D. *Non licebit ergo probos in scenam producere?*

M. Constat Christianos Martyres datos esse aliquando feliciter in theatrum, uti & viros alios probos, qui semel aut amore ducti impotentius, aut ita abrepti vehementius cæco quodam impetu mortem aliis intulerunt. Quare lex illa, quæ improbos, probosque arcet à theatrò, pro prima Tragædiæ forma posita est: nec quidem aliud voluit Philosophus, cum sic præcepit, quam quid sit ea in re præstantissimum indicare.

D. *Quem facis Actorum medium probum inter & improbum?*

1. M. Is est, juxta eundem Philosophum, qui nec virtute, nec vitio admodum excellit, qualem Œdipum fuisse accipimus: cujus neque magnæ virtutes, neque summa vitia commemorantur, quæ abripere in contrarium affectus auditori solent.

2. Qui peccat imprudens, ac proinde nec viri boni nomen meretur, quia illius officium est transgressus: nec contra improbi, quia inconsulto peccat. Sic idem Œdipus, cum parricidium summum esse crimen non ignoraret, Lajum tamen misere per ignorantiam peremit. Debet etiam summa ille dignitate præcellere: ut hac ratione major calamitas terrorem simul, & commiserationem augeat.

D. *Quare amicos inter, & consanguineos res gerere debet in Tragædia?*

M.

M. Quia 1. Si inimicus inimicum occidat, nulla excitabitur commiseratio; nisi quatenus factum ipsum communi humanitatis recordatione commovet; atque etiam facile ferent homines in alio, quod essent ipsi quoque facturi. 2. Si nec amicus, nec inimicus alteri mortem inferat, sed ignotus ignoto; cum hoc agat sine affectu, nec ipse movebit affectus. 3. Si nec affinitate, aut sanguine conjunctos occidat, non adeo commovebit. Quare præstat, ut inter amicos, & cognatos res geratur; ut si frater fratrem, parens filium, filius parentem aut occidat, aut invadat. Ab amicis enim ista cum fient, movebunt commiserationem: à consanguineis, atrociam etiam videbuntur, ut cum Clytemnestram Orestes, Eriphylem tollit Alcæon.

§. III. Quomodo concitentur Affectus in Tragedia.

D. *Quomodo concitantur Affectus in Tragedia?*

M. *Q*uomodo concitantur Tragedi: (a) apud quos vel committit Actor facinus, vel non committit; iterum vel committit ignarus rei, vel conscius; item sic committit, ut factum vel post, vel ante agnoscat. Item ante agnoscit, ut animum mutet, priusquam id conficiat, aut pœnitentiam agat.

Atque ex his variis modis concitandorum affectuum ortæ sunt variæ species Tragediarum: quatuor celebrantur in primis. 1. Est quando agnoscitur qui occiditur, ut cum Medea liberos occidit. 2. quando agnoscitur post mortem, qui occisus est: ut cum Œdipus Lajum sua manu peremptum audit. 3. quando agnoscitur eo tantum momento, quo perire debet, & periculo eripuit, ut cum Iphigenia agnitum Orestem morti subducit. 4. quando agnoscitur, qui periturus est, & ad mortem quæritur; nihil tamen conficitur: ut cum Æmon apud Sophoclem stricto ense parentem insequitur, neque tamen quidquam agit.

D.

(a) *Arist. cap. 12.*

D. *Licetne oculis objicere atrociora spectacula, quibus sanguis effunditur, & horror animis incutitur?*

M. Non licet: neque enim debent induci in theatrum aut incredibilia quædam, ut sunt metamorphoses; aut fœda aspectu, aut visu atrociam, juxta illud Horatii:

*Nec pueros coram populo Medea trucidet;
Aut humana palam coquat exta nequius Atreus,
Aut in avem Progne mutetur, Cadmus in anguem,
Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.*

D. *Qui referri poterunt quæ oculis non licebit subjicere?*

M. 1. Præunciabuntur gerenda vel ab eo, qui facinus patraturus est, vel ab aliquo alio. 2. postquam gesta fuerint, narrabuntur, quod Nunciorum munus esse solet; sic præceperat Horatius:

*. . . . Non tamen intus
Digna geri, promes inscenam, multa que tolles
Ex oculis, quæ mox narret facundia præsens.*

D. *An non licebit aliquid ob oculos ponere, quod speciem aliquam habeat crudelitatis?*

M. Licebit vincula, ipsumque demortui Principis cadaver deferre in medium ad commovendum auditorem; item verbera, aliaque sævitæ instrumenta licebit coram exhibere, at non percutere, aut perimere, nisi post Scenam id fieri simuletur.

C A P U T X I.

Præceptorum usus in scribenda Tragœdia.

D. *Traditas hætenus de Tragœdia præceptiones, quæ te, ad usum ut revoces, & scribenda Tragœdia unum aliquod paradigma proponas?*

M. Si velis ex arte Tragœdiam scribere, nudam primum ac sine ullo ornamento delineabis Actionem, quæ est materia Tragœdiæ, deinde ad Fabulam, quam voles inducere, attendes, videbisque, sine simplex, an implexa; si implexa, an peripetiam simul, & agnitionem, & qualem utramque admittat, & cum superioribus an bene cohæreat; an terror ex rebus oriatur, ac commi-

se.

seratio, aut quomodo possint aliunde commoveri: tum personas conquires, quarum ipse habitus, affectusque animo indues. Episodia postmodum excogitabis. Postquam sic fuerit constituta Fabula, quid in Nexu, quid in Solutione inducere necesse sit, examinabis: nam in Nexu non in solutione debent esse episodia, neque etiam proluxa illa, aut otiosa, sed brevia, & cum Actione primaria rite connexa. Si simplex fuerit Fabula, curabis artificiose ut desinat: si implexa, agnitionem ut habet, & periperiam elegantem & quæ tragicos affectus, seu perturbationes ipsa, per se excitare possit.

D. Profer, quaso, exemplum tum simplicis, tum implexæ Fabulæ?

M. Fabulæ simplicis exemplum sit Troadam Tragœdia apud Senecam, quæ sic habet. Græci, expugnata Troja, Calchantem consulunt, quo pacto salvi domum pervenire, ac faventes sibi Deos redituri habere possint. Calchas Polyxenam, & Astyanactem necandos esse pronuntiat; atque id conficitur. Reliqua sunt episodia, apte illi Fabulæ intexta; sic Episodium est Agamemnonis cum Pyrrho colloquium, quod ex Calchantis de mactanda Polyxena consilio nascitur; item episodium est tota illa scena, in qua ab Ulysse quæritur Astyanax, ac tandem invenitur; quod pariter è consilio de præcipitando Astyanacte oritur.

Fabulæ implexæ exemplum esto Œdipi Tragœdia apud eundem Senecam. Œdipus disquirens qui sit Laji interfector, se & illius filium, & interfectorem, atque etiam Jocastæ matris suæ maritum esse agnoscit, quare effossis sibi præ pudore, & ira oculis abit in exilium, & Jocasta se gladio confodit. Hæc est Actio primaria; ad quam non spectat necessario Œdipi in Prologo de pestilentia sermo: quamvis cum eadem apte cohæreat. Item ejusdem Œdipi cum Creonte, & Tiresia colloquium, tum proluxa illa inferorum descriptio, umbrarumque evocatio sunt Episodia, nisi forte cum nominatim de Laji cæde agitur; Œdipi autem, & Senis, & Phorbantis ex parte colloquium ad mutationem paullatim deducunt; ad Nexum tamen

re-

referri possunt, reliqua sunt in solutione; ubi est peripetia, & agnitio mirabilis.

C A P U T XII.

De Comœdia.

D. *Quid est Comœdia?*

M. *Q* Comœdia secundum vim vocis est paganus cantus: (a) enim græce significat *pagum* latine, & (b) *cantum*; sic appellata, quod in pagis habuerit originem; vel, ut alii volunt, à Como hilaritatis, ac tumultuæ Deo dicta est Comœdia, quasi (c) sit, *canere Como digna*.

D. *Quomodo definitur Comœdia?*

M. *Definitur: Imitatio Dramatica actionis unius, totius, civilis, aut privatae, & vulgaris, stilo populari exhibita, & lato semper exitu terminata, ad proponendum vitæ privatae exemplum.* Atque hæc definitio Comœdiæ materiam, formam, & finem attingit; de quibus breviter admodum agendum est: cum satis ea sint exposita in Materia, Forma & Fine Poematis Dramatici, universe spectati, & alibi passim pluribus in locis.

D. *Quid habes circa materiam Comœdiæ?*

M. *Est actio, cujus jam recensitæ sunt in definitione, & superius explicatæ in materia dramatis variæ affectiones. Veritatem, vel falsitatem admittit illa, quia privati hominis est actio, obscura, per se, & ignota; neque imitatur res illustres, & terribiles, aut admirabiles, sed civiles, & privatas; ut avaritiam senum, fraudem servorum, & similes, quæ alios sollicitudine, lætitia alios impleant; quare debet esse insuper jocularis, ut delectet, & ea vitia exagitare, quæ risum potius, quam misericordiam moveant.*

D. *Quid præcipis circa Formam Comœdiæ?*

M. *Præter ea, quæ dicta sunt in forma Poematis Dramatici, curandum est, ut intexantur,*
 1. *Quædam peripetiz, non quæ magnos, ac ve-*
 men-

(a) *κῶμη.* (b) *ἄδῆ* (c) *κῶμῆ δῶν.*

mentes, sed remissiores, lenioresque cieant animorum motus. 2. Agnitiones non eæ, unde oriantur; maximæ perturbationes; sed quæ levioribus de causis ortæ, non admodum moveant: ut in Plautinis Comœdiis, quæ fit è crepundiis nonnumquam cistulis, aut annulis agnitio. 3. Episodia brevía & apta. 4. Mores solutiores, & jocis salibusque conditi: in quibus magno opus est delectu, videndumque ne sint frigidi, multo minus obscœni: quod jure in Plauto reprehendit Horatius:

*At nostri proavi Plautinos & numeros, &
Laudavere sales, nimium patienter utrumque,
Ne dicam stultè, mirati; si modo ego, & vos
Scimus in urbanum lepido seponere dicto.*

5. Sententiæ rariore; ac vix aliæ, quam pertinentes ad vitam quotidianam, & in frequentiori usu positæ, ut sunt trita, ac vulgaria proverbialia. 6. Dictione apta rebus, adeoque non grandis, ut in Tragœdia; sed contra humilis, suavis, & mediocri ornatu contenta. Quamvis possit aliquando alius assurgere; cum graviores affectus sunt exprimendi, ut ait Horatius:

*Interdum tamen & vocem Comœdia tollit;
Iratuque Chremes tumido delitigat ore.*

Adeoque metrum optimum erit, quod proxime accedit ad solutam orationem.

D. Quid statuis circa Finem Comœdiæ?

M. Vult Philosophus, Comœdiæ esse, ex inimicis amicos efficere; quod universe dictum esse oportet, ut cum pater filio reconciliatur, aut cum fraude aliqua, vel casu ex ipsa actionis natura exorto à se invicem disjuncti duo homines mutuo in gratiam redeunt. Sed istud est officium Comœdiæ potius quam Finis, qui in eo positus est, ut vitæ privatæ exemplum proponatur, ut inde mores quisque suos corrigat.

Ex dictis colliges, à Tragœdia potissimum differre Comœdiam. 1. Materia; Tragœdia res grandiores, Comœdia tractat humiliores. 2. Personis; in Tragœdia nobiles sunt, in Comœdia humiles, & obscuræ. 3. Dictione; grandior est in Tragœdia, vulgaris in Comœdia. 4. Exitus funestus esse solet in Tragœdia, in Comœdia felix est atque hilaris.

D. Quid

D. Quid si personæ illustres inducantur in scenam, qua Fabulam Comicam peragent?

M. Non erit hæc Tragœdia, aut Comœdia, sed tertium Dramatis genus ortum ex utraque, quod appellabitur Tragicomœdia, cujus finis est semper lætus, personæ partim illustres, partim vulgares, res modo ludicræ, modo tristes. Amphitryonem vocat Tragicomœdiam Plautus, ubi sic loquitur in Prologò Mercurius:

Faciám ut commixta sit Tragicomœdia:

Nam me perpetuo facere, ut sit Comœdia,

Reges quo veniant, & Dii, non par arbitror.

Quid igitur? quontam hic servus quoque partes habes,

Faciám proude, ut dixi, Tragicomœdiam.

M U N I C I P A L I S

B I B L I O T H E C A

94

9

IN

 INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER IV.

De reliquis Poematis.

M. **P**OST Epicam, & Dramaticam poesin celebrantur multa minora poemata; quorum alia sic à se invicem differunt, ut singula singulàs, easque maximè diversas constituent species, ut Elegia, Epigramma, Satyra, Ode, &c. alia vero cum sint ut plurimum in genere heroico, majorem habent inter se conjunctionem, ac velut affinitatem, quamquam ad Oden quoque referri possint, cum commode canantur ad lyram; sunt hæc, Epithalamia, Genethliaca, Epicedia, Epinicia, Soterica, Protreptica, Parænetica, &c. De quibus omnibus breviter modo, pro dicendi instituto, disputabimus.

CAPUT PRIMUM.

De Elegia.

D. *Quid est Elegia?*

M. *Elegia propriè est funebris cantus, à flebili lugentium sono sic dicta, qui crebro à he! he! ingeminant.*

D. *Qua est materia Elegia?*

M. *Est propriè res funebris, & tristis; unde Ovidius in mortem Tibulli canit:*

Flebilis indignos Elegia solve capillos:

Ah! nimis ex vero nunc tibi nomen erit.

Et 5. *Tristium:*

Flebilis ut noster status est, ita flebile carmen.

Factum est tamen deinde, ut non tantum res funebres ac tristes, sed res quoque lætæ, amores, vota, preces, gratulationes, & convicia elegiaco carmine scriberentur, ut videre est apud ipsam

ipsum Ovidium. De materia primisque Elegiæ Aucto-
ribus sic statuit Horatius :

*Versibus impariter junctis querimonia primum,
Post etiam inclusa est voti sententia compos.
Quis tamen exiguos Elegos emiserit Auctor,
Grammatici certant, & adhuc sub iudice lis
est.*

D. *Qua est forma Elegia?*

M. Forma Elegiæ, est ipsius constitutio, & compositio, seu quædam eorum quæ canuntur elegiace, dispositio, de qua sic præcipi potest, ut Poema illud tersum sit, lenè, perspicuum, dictio mollis, & æquabilis, morata, tenera, affectibus plena, & delicata quadam suavitate condita. Quamquam pro ratione rerum, quæ celebrantur, magnifice etiam procedat Elegia: ut quæ apud Propertium scripta est in Actiacam victoriam, & alibi passim apud Auctores probatissimos.

C A P U T I I.

De Epigrammate.

D. *Quid est Epigramma?*

M. Si vocis etymon attendas, est inscriptio quævis. Si definitionem quæras, dicitur breve Poema, cum simplici cujuscumque rei, vel personæ, vel facti indicatione, aut aliquid ex propositis deducens.

D. *Quotuplicis generis est Epigramma?*

M. Multiplicis, ut indicat definitio; aliud enim simplex est, quod simplici rei, personæ, aut facti indicatione continetur, ut sunt inscriptiones denariorum & statuarum; ut ista clypei:

Aneas hæc de Danais victoribus arma.

Alterum compositum dicitur, quod in ratione ducenda, colligendaque, & quasi in argumentatione positum est.

D. *Qua est materia Epigrammatis?*

M. Sunt res universæ, personæ, facta, quæ exornari, reprehendi, fieri, probarive possunt.

D. *Quæ sit ejus forma?*

M. Est ipsa ratio tractandi Epigrammatis, quod solet scribi carmine vel hexametro, vel elegiaco, vel phaleucio, vel jambico.

D. *Quis est finis?*

M. Est communis omni poesi, delectare docendo, seu laudet, seu vituperet Poeta, qui ab hoc fine non debet recedere.

D. *Quot sunt Epigrammatis dotes?*

M. Tres numerantur præcipuæ: brevitatis, perspicuitatis, & acumen.

C A P U T I I I.

De Satyra.

D. *Quid est Satyra?*

M. Satyra videtur nomen ducere à Satyris; Diis petulcis, lascivis & dicacibus; qui inter actus Tragoediarum, ac postea Comœdiarum inducti in Theatrum, non tantum sermone parum verecundo, libero, aculeato, vultu, ac corpore risum movebant; verum etiam cives improbos nominatim carpebant, unde Satyra ab aliquibus ad Poema dramaticum revocatur. Videtur etiam dicta Satyra, quasi Saturata; quod varium complectatur argumenti genus. Quare definitur Satyra *Poema jocosum, liberum, & aculeatum, ad reprehendendos, corrigendosque mores corruptos.*

D. *Quæ est materia Satyra?*

M. Dicitur potest turpitudine risu digna, vel odio; exagitant enim Satyrici Poetæ, inertes, parasiticos, deformes, loquaces, ingratos, ambitiosos, prodigos, avaros, &c. Materiam Satyræ his duobus verbis definit Juvenalis:

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,

Gaudia, discursus, nostri farrago libelli.

D. *Quæ est forma Satyræ?*

M. Est ipsius constitutio, & compositio, in qua illinendæ sunt quibusdam suavitatibus objurgationes, ut æquiore animo excipiantur: adeoque

ver-

versutum, sagax, callidum, disertum, acutum ingenium requiritur. Amat Satyra crebras sententias, acutas, & acres, puritatem, & elegantiam in verbis, remissos, mollioresque numeros, dictionem submissam, quotidianæ locutioni similem: unde Horatius, qui in Odis usque adeo numero studuit, ut idcirco numerosus vocetur ab Ovidio, idem tamen in Satyris numerum illum neglexit; non quia aliter non posset, sed quia hunc neglectum Satyris putaret convenire. Nullæ certæ partes in hoc poemate assignantur: aliquando insinuatio, sæpius abruptum, & incitatum principium adhibetur.

D. *Quid est finis Satyra?*

M. Est objurgando, & irridendo abstertere homines à vitiis, & ad virtutem incitare. Videndum tamen, ut joci, ac sales satyrici careant obscœnitate: ne, dum animos vult purgare Poeta, ad morum turpitudinem invitet.

C A P U T IV.

De Poemate Lyrico.

D. *Quid est Poema Lyricum?*

M. **Q** dictum est Poema Lyricum à Lyra, quæ inter organa musica celebris est, adhibeturque ad hujusmodi carmen concinendum. Quare vocatur etiam illud Poema Ode, & Melos, id est cantus, unde Poetæ Lyrici, & Melici.

D. *Qua est materia Poematis Lyrici?*

M. Longè, latèque patet hæc materia: continet enim laudes Deorum, & hominum, vota, preces, exhortationes ad virtutem capessendam, ad vitia fugienda, deplorationes calamitatum, desideria, conquestiones: fontium, montium, villarum, aliorumque locorum amœnorum laudes, & descriptiones: deliberationes item, & invitationes, aliaque innumera, quæ brevi poemate conclusi possunt, comprehendit. Nam ut docet Horatius:

*Musa dedit fidibus Divos, puerosque Deorum,
Et pugilem victorem, & equum certamine primo,
Et juvenum curas, & libera vina referre.*

D. *Qua est forma Poematis Lyrici?*

M. Est ipsa compositio, seu ratio scribendi illius Poematis; ubi notandum est, quod est Epopœjæ gravitas; Tragediæ vehementior affectus; Comœdiæ jocus; Elegiæ mollities; Satyræ acerbitas; Epigrammati acumen, idem esse Poemati Lyrico suavitatem. Quare debent adhiberi verba florida, polita, non sine majestate induci sententiæ, vitari litterarum collisiones duriore; aliaque observari, quæ diximus facere ad suavitatem Narrationis Epicæ, & ad dotes dictionis poeticæ.

D. *Quot sunt versuum genera in Odis?*

M. Sunt sane quamplurima: quæ suas ducunt appellationes vel ab Auctoribus, ut Alciaci ab Alcæo, Sapphici à Sappho, Asclepiadei ab Asclepiade, &c. vel à metris, quibus constant, ut Trochiac à Trochæo, Dactylici à Dactylo, Anapæstici ab Anapæsto; &c. sed illorum metrorum leges à Grammaticis petendæ sunt.

D. *Quid est Strophe, Antistrophe, & Epodus?*

M. Ode dividebatur in Strophen, Antistrophem & Epodum. Strophe erat pars illa Odæ, quam Chorus in lustranda ara in Deorum laudem modulabatur, progrediendo ab oriente in occidentem. Antistrophe vocabatur, cum Chorus révertebatur canendo ab occidente in orientem. Epodus fiebat, cum in medio consistebat Chorus, & quod supererat carminis, persolvebat. Verum jam nomine Epodi intelligitur illud genus carminis, in quo singulis versibus singulæ clausulæ subjiciuntur; & vetuti acciuntur, idque fere alio genere carminis, & plerumque breviori; cujusmodi sunt pleraque apud Horatium in libro Epodon, jambico dimetro post Heroicum, aut trimetrum jambicum statim succedente.

D. *Quid est Ode distrophos, tristrophos & tetrastraphos?*

M. Ode dicitur distrophos, quæ plures habet strophes, seu clausulas, quarum singulæ continent duo carmina: quæ clausulæ strophæ dicuntur, quod post duos versus ad duos alios reverti oporteat, ut in hac oda Horatii; v. g.

Sic te Diva potens, Cypri,

Sic frater Helena, lucida sidera.

Post

Post hæc duo carmina, eodem modo duo alia succedunt:

Ventorumque regat pater,

Obstrictis aliis, præter Japyga;

& sic deinceps ad finem Odæ. Ita dicitur illa Ode tristrophos, quæ continet plures strophas, sive conversiones, quare singulæ habent tria carmina; & tetrastrophos, cujus singulæ strophæ quattuor includunt versus.

D. Quid est Ode monocolos, dicolos, & tricolos?

M. Ode dicitur monocolos, seu uniformis, quæ unius ejusdemque generis habet carmina, talis est prima Ode Horatii:

Mæcenas atavis edite Regibus.

O & præsidium, & dulce decus meum, &c. cujus omnia carmina sunt asclepiadica. Dicitur dicolos, quæ habet strophas, quarum carmina sunt duplicis generis; tricolos, cujus strophæ continent carmina triplicis generis.

C A P U T V.

De Hymno, Parodia, & Carmine Intercalari.

D. Quid est Hymnus?

M. Est Ode ad Dei laudes virorumque illustrium celebrandas instituta.

D. Quid est Parodia?

M. Est imitatio versuum, ubi sententia tamen ad contrarium sensum detorquetur. Istud genus carminis frequentavit in primis Joannes Baptista Masculus, profanos sensus ad religiosa fere argumenta convertens. Sarbievius item Odas Horatii aliquot improbas ad pietatem traduxit per parodiam.

D. Quod est Carmen Intercalare?

M. Intercalare carmen, quod & Regium dicitur, est illud, in quo post aliquod versum intervallum, idem semper recurrit, ut apud Virgilium in Eclogis ille versus sæpius usurpatur:

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.

& ille deinde:

*Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite
Daphnim.*

CAPUT VI.

De Eclogis, Silvis, & Diris.

D. *Quid est Ecloga?*

M. *Ecloga*, quæ & *Bucolicum Carmen* à *Bulco*, & *Pastoricium* à *Pastore* dicitur, est imitatio rusticarum actionum stilo mediocri, & suavi, vel per meram enuntiationem, vel per dramaticam personarum effictionem. *Eclogæ* vocantur à delectu, & concinnitate sermonis; (a) enim græce est *seligere* latine. Cùm autem *Bucolicum Carmen* initio inconditum esset, ut plurimum puriora quædam, elegantioraque seligebantur: unde huic generi carminum indita est appellatio.

D. *Quæ sunt leges hujus Poematis?*

M. Tractantur in eo vota, gratulationes, altercationes, pollicitationes, conquestiones, gaudia: sed videndum, ut omnia agrum redolent. Dicendi character debet esse humiles, frequentes adhibendæ comparationes ex agris deductæ, jucundæ item descriptiones inserendæ. Hexametrum carmen adhibendum, modo ne adsit granditas, neve longiore ambitu circumducatur. Ducem habes in hoc genere poeseos, ut in heroico, Virgilium, qui quanto sublimios videtur in *Æneide*, tanto se submissius de industria deprimit in *Bucolicis*.

D. *Quid vocas Silvas?*

M. Sunt Carmina subito calore effusa; neque anxia cura castigata. *Silvæ* dicuntur, quod oblatam quasi temere materiam ex tempore, & stilo veloci percurrat & tractet Poeta, dum calor menti insidet. Staius certe initio suarum silvarum libellos, qui subito calore, & quadam festinandi voluptate sibi fluxerunt, silvas vocat, additque illa Poemata solum habere gratiam celeritatis.

D. *Quid intelligis per Diras?*

M. *Diræ* sunt quoddam Carminis genus, quo quidquid furori, imprecationum, querelarum, con-

vi-

(a) ἐκλέγυρ.

viciorem in mentem venit, effundit Poeta. Sic Dido Æneam apud Virgilum: Medea Jasonem apud Senecam diris persequuntur.

Expeditis, de quibus libri hujus initio, variis carminum generibus; illud unum superest, ut de Poematibus, quæ ad heroicam pœsim commode revocantur, quamvis ad lyram quoque venuste cani possint, breviter disseramus: sunt hæc Epithalamia, Genethliaca, Epicedia, &c.

C A P U T VII.

De Epithalamio, Genethliaco, Epicedio.

D. Quid est Epithalamium?

M. Est Poema pro nuptiali pompa conscriptum, sic dictum à vocibus nuptiale cubiculum.

D. Quomodo conficiendum est illud Poema?

M. Laudes conjugum celebrandæ, faustum augurium capiendum, fructus illarum nuptiarum prædicandus, vota concipienda pro connubii felicitate, & futura prole. Consule Poetas, qui scripsere Epithalamia, Catulum, Statium, Claudianum, &c.

D. Quid est Genethliacum?

M. Est Carmen, quos nascentibus accinitur: unde Genethliacon natale carmen.

D. Quomodo scribendum est hujusmodi Carmen?

M. Parentum virtutes celebrantur, spes de puero excitantur, variæ loci, ac temporis notantur circumstantiæ.

D. Quid est Epicedium?

M. Est Carmen funebre, quæ Nænia Romanis, Græcis Epicedium dicitur *cura*, quæ mortuis præcipue debet impendi.

D. Quæ sunt leges Epicedii?

M. Narrantur demortui laudes, pompa funebris describitur, conditur Epitaphium, Poeta denique apprecatur æternitatem.

C A P U T VIII.

De Epinicio, Eucharistico, Propemptico.

D. Quid est Epiniciu?

M. Est Carmen pro reportata victoria conscriptum, sic dictum à *victoria*. A variis circumstantiis loci, temporis, hostium multitudinis &c. celebranda est victoria; observanda tradita posteris imperatoriae prudentiae, & fortitudinis monumenta; exponendum qui fructus ex victoria consequantur; vota precesque pro patriae, Victorisque incolumitate fundendae. Habes passim apud Auctores exempla, quae in hoc genere Carminis imiteris.

D. Quid est Eucharisticu?

M. Est Poema, quo gratias alicui agimus ob praestitum beneficium, sic dictum à *gratias agere*: debet eo in carmine praedicari acceptum beneficium, dantis humanitas, & beneficentia extolli; accipientis necessitas non debet omitti, item miscenda vota in gratiam dantis.

Hujus Carminis passim exempla suppetunt apud Auctores.

D. Quid est Propempticon?

M. Propempticon à *deduco*, est Carmen in gratiam aliquo abeuntium scriptum: in quo vota concipiuntur eorum causa, vel ad avertendum malum aliquod, vel ad bonum aliquod, ac praecipue fortunatum iter apprecandum. Talis est Ode Horatii (a) in gratiam Virgilii Athenas navigaturi, quae sic habet:

Sic te Diva potens Cypri,

Sic fratres Helenæ, lucida sidera.

Ventorumque regat pater,

Obstrictis aliis, praeter Japyga,

Navis quæ tibi creditum

Debes Virgilium, finibus Atticis

Reddas incolumem, precor,

Ut serves animæ dimidium meæ.

Egre-

(a) *Lib. 1. Od. 3.*

Egregia habet Vallius (a) hujus generis Poemata; quibus amicos, atque unum in primis sub Amynthæ persona in Indiam proficiscentem prosequitur, quæ tu consule.

C A P U T I X.

De Carmine Soterico, Protreptico,
& Parænetico.

D. *Quid est Sotericum Carmen?*

M. *Q* Est carmen pro salute recepta, & vitato gravi aliquo periculo: dicitur sotericum, quod *soteria* græce salutem sonet latine; in eo debet expendi periculi magnitudo, in eo subeundo fortitudo, in vitando sollertia, vel felicitas, bona ex vitato exorta celebrari. Habes absolutissima hujus Carminis exempla apud Frizonium in quattuor Odis, quas ad Franciam, ad Christianissimum Regem, Augustissimam Reginam Matrem, post recuperatam Regis sanitatem inscripsit, quarum prima si, incipit:

*Pæano ovariantes junge lyre modos
Et Martiales, Francia, laureas:
Defuncta fatali periclo,
Magnifici rea surge voti, &c.*

D. *Quid est Carmen Protrepticum?*

M. Idem est atque Adhortatorium Carmen à verbo *adhortor*, cum scilicet alios ad aliquid suscipiendum impellimus. Nihil est usitatus ejusmodi Carmine apud Poetas. Formam habet illius exquisitam Frizonius in Sacra expeditione ad Principes Christianos:

*Surgite magnanimi Proceres, quos athere ab alto
Increpuere sacrum spirantia classica Martem, &c.*

Quæ Carmina, si qua alia, vim habent ad promovendos animos, ducitur enim adhortatio ab Ottomanici hostis ferocitate & successu funeste felici, ab amplitudine regionum ab eò devastatarum, ab Solymææ urbis sanctitate ab eo tam fœda

(a) *Her. lib. 3.*

servitute oppressæ, à futuræ victoriæ certis conjecturis &c.

D. Quid est Carmen Paræneticum?

M. Est Monitorium Carmen, ab *admonso*, sic dictum in quo præcepta sapientiæ continentur. Sic Poeta pro suo officio alios monet, v. g. ne se periculis temere objiciant, ne majora viribus suscipiant, ne quid aliud aggrediantur, cujus ipsos postea poenitere possit. Habes ejusmodi Carmina passim apud Poetas tum veteres, tum recentiores, ac proinde nihil opus est, festinanti præsertim, exempla præferre.

INSTITUTIONUM

POETICARUM

LIBER QUINTUS.

*Exempla varia, & Observationes ad Ar-
tem Poeticam spectantes, complectens.*

CAPUT PRIMUM.

*Poetarum Latinorum præstantiorum nomina, ætas,
stilus.*

CUM Poesis lectione summorum Poetarum & imitatione potissimum comparetur, juvat cognoscere, quinam Poetæ frequentius & accuratius legendi, quinam obiter & strictum volvendi, aut etiam omnino præterundi sint. Id ex indice, quem subjicio patebit.

MARCUS ACCIUS PLAUTUS, natione UMBER, patria Sarsinas, obiit anno Urbis conditæ quingentesimo-septuagesimo, qui fuit mundi tē-millesimus octingentesimus septuagesimus. Non remerè legendus est, propter nequitas, & impuros amores, atque adeo propter sales invenustos, quibus scatent ejus Comœdiæ.

PUBLIUS TERENCEIUS, auctor est Latinitatis tersissimæ; non legatur tamen, nisi repurgatus. Ortus est Carthagine, in Africa, anno U. C. 560. In pingendis hominum moribus; & arte coagmandæ fabulæ, ceteros vincit Comicos.

TITUS LUCRETIUS CARUS insignis est ob Latinum sermonem, & sententiarum gravitatem: versus habet paullo horridiores, interdum obscenos & impios. Scripsit Physica. Romæ natus est, anno ejusdem Urbis 658.

CAJUS VALERIUS CATULLUS, Veronenis, novem post Lucretium annis ortus, scripsit Odas,

Odas, Elegias, Epigrammata, &c. Sermo bene Latinus est: versus aliquando duriores, sæpe obscœni.

PUBLIUM VIRGILIUM annus U. C. 684. edidit, futurum olim principem Latinæ poeseos: patria tanti viri, Andes vicus prope Mantuam.

QUINCTUS HORATIUS FLACCUS quinque post Virgilium annis editus Venusii, in Apulia, omnia ingeniosè, splendide, & luculenter scripsit, non pauca tamen habet tactulenta, & inquinandis moribus, nisi delectus habeatur, opportuna.

ALBIUS TIBULLUS, & SEXTUS AURELIUS PROPERTIUS, nati sunt circa annum U. C. 710. hic in Umbria, ille Romæ, uterque poeta melior, quam castior, atque idcirco ablegandus à puerorum Scholis, nisi quis forte locus bene repurgatus excerpatur.

PUBLIUS OVIDIUS NASO patriam habuit Salmonem, urbem Pelignorum in Italia, anno U. C. 511. amœnus vates, copiosus, ingeniosus, & illaborata facilitate gratus; utinam æque castus, & modestus, quamobrem periculose legitur, non solum in his libris, ubi nequitiam aperte profiteatur, sed in Metamorphosibus, epistolis, &c. Tristia & libri de Ponto minus habent periculi.

MANILIUS, incertum quo anno natus, recte in extrema Augusti tempora rejicitur, cui suum opus videtur dedicare. Scripsit Astronomica, versatus satis concinne, ac faciliter in argumento per se horrido, & intentato.

PHÆDRUS, origine **THRAX**, libertus Augusti, floruit sub Tiberio. Lucet in eo natus quidam latini sermonis lepos, aureo Augusti sæculo dignissimus. Vide quæ de illo, & aliis nonnullis Poetis scripsit P. Franc. Vavassor, S. J. in suo de Lûdrica Dictione libro. Multa quoque de Poetis disserit erudite Possevinus noster in suæ Bibliothecæ parte 2. lib. 7. Addi solent ad Phædi calcem Avieni fabulæ. Is Theodosio Seniore imperante vixit, hoc est, annis post Phædrum circiter 350. Ejus latinitas immane quantum à Phædri nitore discreper.

SENECA, patria Cordubensis, Lucii Annæi Senecæ Philosophi, ut multis placet, filius, vixit

Nc-

Neronis ævo. Antem Tragicam ignorat. Ampullata sunt ejus Carmina, plerumque tamen plena spiritus & ardoris; latinitas non ignobilis; in sententiis & orationibus, quas actoribus suis & heroibus affingit, modum vix tenet; multo præstantior futurus, si temperare ingenio suo, quam indulgere maluisset.

MARCUS ANNÆUS LUCANUS, Senecæ Philosophi fratris filius, patria item Cordubensis, Historiam civilis Belli Cæsarem inter & Pompejum versu scripsit elato, & sæpe turgido, nonnunquam acri & ingenioso. Cur illi Poetæ nomen abrogent eruditi, & oratoribus, vel historicis annumerandum censeant, intelligitur ex iis, quæ de poesi diximus. Non enim poematis sui materiam quasi facit, & rerum variarum inventionem, ac mutationem illustrat, sed acceptam ab Historia ornate prosequitur. Multos fallit ambitiosus ille sententiarum tumor, & argutiarum fucus, ad pompam potius, & fastum, quam ad veritatem comparatus.

PETRONIUS ARBITER, civis Romanus prædives, Neronis familiaris, ejus flagitia descripsit, versibus impurissimis, & argumento convenientibus, uterque dignus oblivione, & execratione.

A. PERSIUS FLACCUS, Volaterranus, eodem Neronis tempore Satyras scripsit, sed multo conditas sæpe; tuto legi, pauca si demas, possunt.

SILIUS ITALICUS, ab Italica; Bæticæ Hispaniæ urbe, sic appellatur, ultimo Neronis anno consulatum gessit, iterumque sub Domitiano Poema composuit de secundo Bello Punico. Virgilium cujus cultor insignis erat, imitari studuit ac sequi; at multum abest, quin assequatur.

P. PAPINIUS STATIUS, Neapoli, ut verius creditur, oriundus, sub Nerone & Domitiano scripsit Silvas, Thebaidem, & Achilleidem, stilo sæpe confragoso, & obscuro. Ejus Silvæ sunt amœniores, & cultiores.

C. VALERIUS FLACCUS, Setinus, edidit libros octo Argonauticon, quos Vespasiano dedicavit. Statio purior & melior est.

MAR -

MARCUS VALERIUS MARTIALIS, Bilbilitanus, Romæ annis quinque & triginta vixit, usque ad Trajani tempora, cum in Hispaniam suam rediit: mores & ingenium perpolire potest: ejus lectio, si obscœna deleas epigrammata.

DECIUS JUNIUS JUVENALIS, Aquinas, Poeta doctus, & eloquens, majestatem, & aculeos, interdum declamatorios, habet: minus Horatio politus ac pressus, Persio uberior est. Cave illum, nisi expurgatum legas.

* *CLAUDIANUS* fuisse Alexandrinus fertur, sub Theodosio magno, ejusque liberis claruit, à quibus ei statua in Romano Foro posita. Poeticos spiritus ingentes & meliores sæculo dignos habet, ac, si tumoris nonnihil detrahas, vix ulli Poetarum Latinorum, præsertim in iis, quæ postremo loco scripsit, secundus est.

AURELIUS PRUDENTIUS, sub eodem Theodosio, in rebus Christianam fere pietatem & religionem spectantibus operam posuit, barbaro sæpe, licet ingenioso, & erudito carmine.

Qui nectilliani judicium de Poetis Latinis habes libro ejus institutionum X.

C A P U T I I.

De Stilo Poetico.

STILUS vocatur propria quædam dicendi, seu scribendi forma. Sunt enim qui breviter & strictim loquuntur, & scribunt; sunt qui fundunt latius orationem solutam perinde, ac vinctam: alii magnifice & splendide, alii nitide ac parce amant scribere. In quo suam quisque indolem fere sequitur. Hinc stili tanta varietas, præsertim in Poetis, qui genio plusculum indulgere solent. Oritur etiam illa è variis carminum generibus. Alius enim stilus convenit Epopœjæ, & versui Heroico: alius Tragico, & Comico; alius Lyrico; suus est Epigrammati, suus Elegiæ, suus Dithyrambo, &c. Quis autem singulorum istorum sit proprius, aliunde cognosci melius nequit, quam in Poetis ipsi-

le-

legendis. Caput est legere optimos in unoquoque genere : exempli causa Virgilium in Heroico Poemate , quem recentiores quidam egregie sunt imitati , ut Sannazarius , Bembus , Heinsius , & alii , quorum carmina extant collecta in libello , cuius titulus est , *Deliciae Heroicae Poeseos* ; item Jacobus Wallius , Carolus Ruæus ; & in Elegiaco , Ovidius , Sidonius , Hoschius , &c. in Comico Terentius ; in Tragico , Seneca , Petavius , Malapertinus , &c. in Lyrico Horatius , Sarbievius , Jovius , &c. in Epigrammate , Martialis ; in Silvis Stautus , &c. Consule Quintillianum , libro præsertim 12. cap. 10. ubi de stilo , ejusque diversis formis agit : & Patr. Nicolaum Caussinum in suis divinæ & humanæ eloquentiæ Parallelis Lib. XI. Sed præcepta haud multum juvant : optimum stylum consequeris , si multum & attente legeris & diligenter scripseris.

C A P U T I I I.

De variis Versuum generibus.

PRæter usitatos Versus , Hexametrum , Pentametrum , & Jambicum , qui nihil , aut parum difficultatis habent , alii quidam sunt reconditiores , partim à Comicis , partim à Lyricis vatibus usurpati ; de utrisque pauca observabimus.

§. I. De Versibus Comicis.

CUM Poesis ad delectationem maximè comparata sit , uti versibus debet , quæ est oratio omnium suavissima. Tragici utuntur Jambicis perfectis , iis nempe , qui in pedibus paribus Jambos habent , nempe in 2. 4. & 6. in imparibus verò Spondæos , vel Anapæstos , Dactylos , aut Jambos , quia omnes isti pedes plus habent gravitatis & dignitatis. Comici utuntur Jambicis imperfectis , idque satis habent , si in fine pes Jambus ; in aliis locis adhibent promiscuè Jambos , Spondæos , Dactylos , Tribrachos , Anapæstos ,
qui

qui locum habent in Jambicis perfectis. Præterea utuntur Amphimacro seu Cretico, qui constat duabus extremis syllabis longis, & media brevi, ut *Pamphilum, ambiunt*. Interdum Proceleusmatico, sive duobus Pyrrichiiis, hoc est quattuor brevibus, quia quattuor breves respondent duabus longis, è quibus constat Spondæus; qui locus est in Jambico versu. Exemplum Proceleusmatici habes in *Andria A. I. Sc.* sub finem.

*Mala mens-malus ani-mus, quem-quidem ego
si sensero.*

in hac enim scena sunt omnes Senarii, sive Trimetri. Itaque in secundo pede est Procelusmaticus.

Item in eadem *Andria, Act. 3. Sc.* in primo pede.

Tibi generam firmum, & filia invenies virum.

Utuntur etiam Comici versibus Jambicis dimetris, id est, qui quattuor tantum pedes habeant: nam antiqui vocabant duos pedes; unam mensuram: interdum Tetrametris, id est, qui habeant quattuor-mensuras, sive qui constant octo pedibus: unde octonarii, & quadrati appellantur.

Interdum totis quattuor, aut sex, aut octo pedibus non constat illorum versus, sed deest aliquando una syllaba in principio, aut in fine; & ii versus vocantur Catalecti, sive desinentes, penduli & semimutili; ut *Musa Jovem cane-bant*, est dimeter Catalectus, deest enim ultima syllaba; item, *Non-ebur neque au-reum*, deest enim prima syllaba. Observandum hic tantum est, eum pedem, qui proximus est syllabæ relictæ, & pendentis, Jambum esse oportere.

Aliquando deest unus pes, iique versus vocantur Brachycatalecti, sive mutili, ut

Musa Jovis-nata,

est dimeter Brachycatalectus, deest quippe pes quartus. Hoc idem in Tetrametris contingit: v. g. in illo:

*Vos precor-vul-gus-silen-tum, vos-que fera-les-
Deos,*

deest prima syllaba. Quod si metiaris aliter, ac velis deesse syllabam in fine potius quam in principi-

capio, facies Trochaicum versum, qui nempe Trochæum pedem pro Jambo, iisdem locis atque Jambicus, ponit.

Vos pre-cor vul-gus. si-lentum-vosque-ferales

Deos.

Sic in *Adelphis*, Act. 3. Sc. 2.

Cete-ras rue-rem, agerem, -raperem; -tun-derem & -prosterne-rem.

Dividi etiam aliter potest prior versus; si ponatur amphimacer in principio.

Vos precor-vulgus-silen-tum, &c.

Et tunc deerit ultimus pes, eritque Tetrameter Brachycatalectus. Quemadmodum illi versus *Andriæ*, act. 4. Sc. 1. qui Muretum, Scaligerum, Erasmus, & ceteram eruditorum familiam adeo torserunt, dici commode possunt Trimetri Brachycatalectici. Sic eos metire:

Hocine credibi-le est aut-memorabi-le.

Tanta ve-cordia in-nata cui-quam ut-fiet.

Facessant enim ii, qui ut suum quemdam, quem sibi fingunt ipsi, numerum inveniant, tollunt, mutant, vellicant, miseros versus, irato Terentio, & veteribus libris reclamantibus.

In quibusdam, sive Dimetris, sive Trimetris abundat syllaba una, vel pes unus, vocanturque Hypercatalecti, sive Hypermetri, qui nempe habent aliquid supra communem mensuram. Ita longior est iste una syllaba:

Musæ-sorores sunt Minerva.

Ad inveniendum quoque numerum Comicorum versuum, juvabit observare quæ sequuntur.

I. Sæpissimè litteram S, elidit, ita ut legendum sit magi, pro magis, sati, pro satis, &c. Sexcenta sunt exempla, immò interdum ex crito S, vocalis præcedens eliditur. Sic in *Andria*:

Bonum ingenium narras-adole-scentis, opti-mum.

ita ut *scentis op*, Spondæus sit *scent' op*; nisi malis amphimacrum ponere. In eadem *Andria*:

Semper enim dicta est ejus atque habita est soror.

Quo

Quo in versu voces, est ej' at, sunt tres longæ:
Item:

Sed quid opus est verbis?

Sed quid op' est verbis?

2. Voces quasdam dissyllabas in unam syllabam concrecere; v. gr. *fuit, fiet, puer, rei, ego, meus, tuus, suus, suo, Deus, &c.* Sic metire versum *Andriæ*, *Scena I. act. 1.*

Liberi us vi-vendi, fuit-potes-tas, nam antea.

Nonnulli volunt esse Amphimacrum in voce *liberius*, in qua duæ syllabæ coeant in unam, quasi si esset *Librius*; alii *Dactylum*, si expungatur *S. Librius*. Sic illum ejusdem *Comædiæ*, qui est in *act. 4. Sc. 1.*

ut malis gaudeat a-lienis, aequè ex-incom-modis.

in *gaudeat*, duæ ultimæ syllabæ in unam brevem coalescunt, quasi *gaudeat* legeretur, in *alienis* duæ mediæ concrecunt in unam longam. Sic verba *quiesci, melius, potius*, pro dissyllabis ponuntur; *grandiuscula*, pro trisyllabo: ita *Virgilius* vocem *stellio* dissyllabam posuit. *Horacius putuita* trisyllabam. Contra vero voces quædam monosyllabæ in duas syllabas porriguntur: ut *jam*, quasi esset *j-am*.

3. Sæpe vocales non elidi, cum in sequenti voce occurrunt aliis, neque litteram M.

4. Voces *illum, illam, eccum, eccam, &c.* aliquando primam habere brevem, quia olim unica littera L, & C, scribebantur, *i lum, e cum.*

5. M, & R. in media dictione interdum elidi. Sic in *Andria*, *act. 1. Sc. 3.*

Enimvero, Dave, nihil loci est segnitiei, &c.

Primus pes anapæstus est. Littera vero M. in fine interdum eliditur ante consonantem. *Andria, act. 3. Sc. 2.*

Certe enim scio non-satis me pernosti, &c. ubi primus pes dactylus, *Cert' eni.*

6. Vocales quasdam corripì, quæ non eliduntur: v. gr. in *Andria*, *act. 4. Sc. 4.*

Reliquit me homo atqu' ab-iiit.

ubi *me* breve est, quia non eliditur more Græco. Et *Sc. 6.*

Qua

Qua se in-hones-te optavit , &c.

voces illæ , *qua se in...* dactylum efficiunt.

Nonnulli , ut hiatum hunc effugiant , addi volunt , Plautino more , litteram *D.* *Reliquit med homo.*

7. Nota , *eho* , *hem* , & alias quasdam id genus interjectiones , extra metrum aliquando censendas , neque cum metiri voles versum , annumerandas aliis vocibus.

§. II. De versibus Lyricis.

LYRICORUM vatum Poemata vocantur Odæ , quæ vox Græca significat cantilenam , quia Odæ ad Lyram , sive citharam vulgo canebantur. Odæ istæ proprium quoddam carminis genus habent : immò constat aliquando è tribus plane diversis. Ab inventoribus vulgo nomen sortiuntur. Sic Ode Alcaica dicitur , cujus auctor Alcæus , Poeta Græcus ; Sapphica , quam invenit Sappho , &c. singula Odarum , & versuum , è quibus componuntur , genera breviter percurro.

Primum genus Odarum est earum , quibus sunt omnes versus Choriambici Asclepiadei Tetrametri : qualis est apud Horatium *Od. Lib. I. Mæcenas atavis , &c.* Vocantur Choriambici , quia in illis præcipuum locum obrinet pes Choriambus , qui componitur ex Choræo , sive Trochæo , & Jambo , id est , longa & brevi , & longa. Asclepiadei vocantur ab auctore : inventus enim ferruriste versus à quodam Asclepiade. Tetrametri denique , quia pedes 4. habent , quorum 1. est Spondæus , 2. & 3. Choriambus , 4. Pyrrichius , constans è duobus brev.

Mæcenas atavis-edite Regibus.

Potest etiam aliter idem versus dividi , si nempe interponatur cæsura in medio.

Mæcenas atavis edite-Regibus.

Porro cum Ode unius generis versibus ita constat , vocatur Monocolos : quæ vox Græca significat , esse partes omnes unius formæ ac speciei. Quando duplicis generis sunt versus in Ode , vocatur illa Dicolos : quando triplicis , Tricolos ; quadruplicis , Tetraëolos , &c.

Rur-

Rursúm, quando versus iidem & ejusdem generis recurrunt; si alternis, id est, si post alterum quemque versum, vocatur Ode Distrophos (quæ vox Græca id significat); si post tertium quemque versum, Tristrophos; si post quartum, Tetrastrophos: quia ille ordo versuum, qui identidem revertitur, Græcis est *Strophe*.

Denique si pes nullus, nulla syllaba desit, aut abundet, versus vocatur Acatalectus; si desit una syllaba, vocatur Catalectus; si pes totus desit, Brachycatalectus: si abundet unus pes, Hypercatalectus, vel Hypermeter.

II. Genus Odarum, est earum, in quibus primi quique tres versus sunt Hendecasyllabi (hoc est undecim syllabarum) Saphici (à Sapho inventi) Acatalecti, sive quibus nihil deest; Pentametri, sive quinque pedibus constantes, quorum 1. est Trochæus, 2. Spondæus, 3. Dactylus, 4. & 5. Trochæi. Quartus autem quisque versus est Adonius (ab Adone inventus) Dimeter, hoc est, duobus constans pedibus, nempe Dactylo Spondæo. Talis est Ode 2. lib. 1. apud eundem Horatium.

Jam sa-tis ter-tis nivis-atque-dira.

Similes sunt duo sequentes; quartus;

Terruit orbem.

Tota Ode est Dicolos Tetrastrophos.

III. Genus. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus quisque versus est Choriambicus Glyconius (ab Glycone inventore) Acatalectus, Trimeter, id est, pedes ternos habens: quorum 1. est Spondæus, 2. Choriambus, 3. Pyrrichius. Secundus vero quisque versus est Aclepiadæus, de quo dictum est in 1. genere Odarum. Talis est Ode 3. Lib. 1.

Sic te Diva-potens-Cipri,

Sic fra-tres Helena lucida-sidera.

IV. Ode Dicolos Distrophos; in qua primus quisque versus est Dactylicus, Archilochius, Heptameter. Dactylicus dicitur, quia in eo maxime regnat pes Dactylus; Archilochius, quia inventus, & usurpatus ab Archiloco Poeta Græco Lyrico: Heptameter, quia septem constat pedibus, quorum

rum 4. primi sunt Daetyli, mixtis tamen ad arbitrium, ut in versu Heroico fit, Spondæis, tres postremi semper sunt Trochæi. Secundus vero quisque versus, Jambicus, Hexameter, Catalectus constans sex pedibus, dempta una syllaba. Primus est Spondæus, vel Jambus, 2. Jambus, 3. Spondæus, 4. 5. & 6. Jambi. Talis est Oda 4. Lib. 1.

Solvitur-acris hi-ems gra-ta vice-veris-& Favoni.

Trahunt-que sic-cas machinæ cari-nas.

Secundus versus aliter explicari potest, nempe interposita in medio versu cæsura; & sic tres pedes ultimi erunt Trochæi.

Trahunt-que sic-cas machinæ cari-nas.

V. Ode Tricolos Tetrastrophos, in qua primi quique duo versus sunt Asclepiadei; qualis est in primo genere explicatus. Tertius autem quisque, Pherecratius, auctore Pherecrate sic dictus; Heroicus, quia videtur esse pars versus Heroici, seu Hexametri, Trimeter; quia tres pedes habet. Spondæum, Daetylum, Spondæum. Quartus quisque est Glyconius; de quo dictum in 3. genere. Talis est Ode 12. lib. 1.

O na vis refe-rent-in mare-te'novi-

Fleetus: ò quid a-gis? -fortiter, occupa-

Portum: -nonne vi-des, set

Nudum-remigio latus.

VI. Ode Dicolos Tetrastrophos. Primi quique tres versus sunt Asclepiadei; quartus Glyconius. Talis est Ode 5. lib. 1.

Scriberis vario, &c.

VII. Dicolos Distrophos. Primus versus est Hexameter, secundus est Daetylicus Alcmanius, Tetrameter. Dicitur Daetylicus, quia frequentiores in eo sunt Daetyli; Alcmanius, quia inventus ab Alcmane, Græco poeta; Tetrameter, quia 4. habet pedes, nempe similes 4. ultimis versibus Heroicis Hexametris. Talis est Ode 6. lib. 1.

3. *Lauda-bunt ali-i claram Rhodon-ares*
Miti-lenem.

Aut Ephe-sum, bimariseve Corinthi? &c.

VIII. Ode Dicolos Distrophos. Primus quisque ver-

versus est Aristophanius, Dimeter, constans è duobus pedibus, nempe Choriambo, & Bacchio. Pes autem Bacchius ita dicitur, quia in hymnis Bacchi sæpe adhibebatur: constat ex una brevi, & duabus longis. Talis est versus Odæ 7. lib. 1.

Lydia dic-per omnes.

Aristophanius appellatur ab auctore illius Aristophane, poeta Comico, apud Græcos celeberrimo. Secundus quisque versus est Alcaicus, (ab Alcæo inventus) Tetrameter, quia 4. pedes habet. Primus est Epitritus, 2. & 3. Choriambus, 4. Bacchius.

Te Deos -oro è Sibarim cur properes-amando.

Porro pes Epitritus ita vocatur, quæ supra tres syllabas, unum habet. Quadruplex est: 1. ex Jambo & Spondæo compositus, ut *voluptates*, 2. ex Trochæo, & Spondæo, ut *concitatas*, 3. è Spondæo, & Jambo, ut *communicant*, 4. è Spondæo, & Trochæo, ut *expectare*. Potest hujus Odæ primus versus aliter dividi, nempe:

Lydia-dic per-omnes.

IX. Ode Alcaica Tricolos Terrastrophos. Dicitur Alcaica, quia inventa fuit ab Alcæo, Lyrico poeta clarissimo. Primi quique duo versus sunt, Jambici Senarii Brachycatalecti, qui appellari quoque possunt Dactylici Pentametri Catalecti. Constant illi ex Jambo, vel Spondæo, deinde Jambo, postea Spondæo, tum Anapæsto, denique Jambo. Si aliter metiaris, ac esse Dactylicos velis, constabunt ex Jambo, vel Spondæo, tum Jambo, cæsura, & duobus Dactylis. Talis est Od. 8. lib. 1.

Vider-ut al-ta stet-nive can-didum.

Vides-ut al-ta-stet nive-candidum.

Tertius quisque versus est jambicus dimeter, sive 4. pedibus constans: (nam in versibus Jambicis, una mensura duos pedes completu) hypercatalectus, sive abundans una syllaba, post 4. pedes.

Silva-laborantes gelu-que.

Quartus quisque versus est Dactylicus Alcaicus,
con-

constans pedibus quattuor, duobus Dactylis, & duobus Trochæis.

Flumina-constiterint a-cuto.

X. Ode Monocolos, in qua sunt omnes versus Choriambici Alcaici Pentametri, qui constant è Spondæo, tribus Choriambis, & Pyrrichio. Talis est Ode 10. lib. 1.

Tu ne-quasieris-scire nefas-quem mihi, quem-tibi.

Potest etiam dividi versus iste aliter, cæsuris interpositis.

Tu ne-quasieris scire ne-fas-quem mihi, quem-ti-bi.

XI. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus quisque versus est jambicus dimeter Catalectus, constat enim 4. pedibus, sed una syllaba deest, nempe prima. Talis est Ode 15. lib. 2.

Non-ebur-neque aure-um.

Si velis pendulam, & abundantem syllabam in finem versus rejicere; facies ex jambico Trochæicum, & sic metieris.

Non e-bur nequ-au-reum.

Secundus versus est jambicus trimeter Catalectus; constans 6. pedibus, dempta una syllaba.

Mea reni-det in-demo-lacu-nar.

XII. Ode Dicolos Distrophos; in qua primus quisque versus est Heroicus Hexameter, secundus qui que est Dactylicus Dimeter Hipercatalectus, constans 2. Dactylis & syllaba. Talis est Ode 6. lib. 6.

*Diffu-gere ni-ves, redeunt jam gramina-campis
A-bori-tusque co-mæ.*

XIII. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus versus est jambicus trimeter, sive sex pedibus constans, secundus jambicus dimeter, duabus constans mensuris, sive pedibus 4. Ejus generis est Ode I. Epodon.

*Ibis-Libur-nis in-ter al-ta na-vium.
ami-ce, pro-pu-gnacula.*

Aliud quoddam genus est huic simile; in quo pro versu primo jambico, ponitur Heroicus Hexameter.

*Mollis i-nertia-cur tan-tam dif-fuderit-imis
oblivio-nem sen-sibus.*

XIV. Ode Dicolos Distrophos: in qua primus quisque versus est Heroicus Hexameter: secundus vero Archilochius Hexameter Hypercatalectus, constans 4. Jambis, 2. Dactylis, & una syllaba. Talis est ode 10. Ep.

*Horrida-temper-tas Calum con-traxit, & imbres:
Nives-que de-ducunt-jovem:*

Nunc mare-nunc sil-va.

Quidam hanc Odem faciunt Tricolon Tristrophon & secundum versum in duos secant: quorum primus est jambicus Dimeter.

Nives-que de-ducunt-jovem.

Alter est Dactylicus Archilochius, de quo dictum in duodecimo genere.

Nunc mare nunc sil-va.

Hic affine est generi aliud, in quo Dactylicus Archilochius præponitur jambico dimetro: & in primo loco, pro Heroico Hexametro, ponitur jambicus Trimeter.

*Peti, nihil me si-cut ant-ea, juvat-scribere-ver-
si-culos,*

amo re per-culsum-gravi.

In quo genere, quidam duos illos versus in unum constant hoc modo.

Scribere-versicu-los amo-re per culsum gravi.

XV. Ode Dicolos Distrophos: cujus primus quisque versus est Heroicus: secundus vero jambicus. Talis est Od. 11. lib. Epod.

A'tera-jam teri-tur bel-lis ci-vilibus-etas;

Suis-et ip-sa Ro-ma vi-ribus-ruit.

Ultimum genus est earum, in quibus sunt omnes versus jambici Trimetri. Talis est Ode 17. lib. Epod. *Jam jam efficaci, &c.*

§. III. De aliis quibusdam usitatorum versuum generibus. Ex lib. IV. Prosodiæ Bononiensis Joan. Baptistæ Riccioli.

A*Napasticum Archilochium* carmen est constans quattuor pedibus, quorum quilibet potest esse Anapæstus aut Spondæus; primus vero & tertius etiam dactylus. Sit exemplum ex Seneca in Herc. fur. ch. 1.

*Turbine magno spes sollicita
Urbibus errant, trepidique metus.
Ille superbos aditus Regum
Durasque fores expers somni
Collit, ac nullo sine beatus
Componet opes, gazis inhians,
Et congesto pauper in auro est.*

Qui quidem Seneca admisit secundo loco, sed raro, tribrachum & dactylum, & in illo Medæ versu 311. in fine dactylum sic:

Non erat usus. Nondum Plejadas.

Idem in choro ejusdem Medæ separatim Adonium subjecit.

De *Glyconio* dictum est supra. Constat spondæo & dactylis duobus. At Seneca Choro 4. *Œdipi* tri-cies ponit choreum primo loco: quod & sæpe fecit Catullus: rarius vero Horatius, ut in illo: *Ignis Iliacas domos*. Immo Seneca aliquando 3. loco posuit spondæum.

Anacreonticum constat tribus jambis & syllabæ recipit tamen primo loco spondæum ac anapestum, & raro tribrachum. Utitur hoc Theocritus *Idyll.* 29. *Anacreon* vero sæpissime: ex quo illud latinitate donatum accipe:

*O ter quaterque felix
Cicada, qua supremis
In arborum viretis,
Roris parum ut bibisti;
Cantare dulce gaudes.*

Jambicum Archilochium dimetrum acatalectum constat quattuor jambis: recipit tamen primo & tertio loco spondæum, raro autem anapestum, aut tribrachum. Habes exempla passim in Horatio lib.

epod. ubi jambis trimetris subjicit dimetros sic:

Beatus ille, qui procul negotiis:

Ut prisca genus mortalium,

Paterna rura bobus exercet suis

Solutus omni fœnore, &c.

Utitur hoc Ecclesia in Hymnis. Tale est illud Sab-
bati ante Domin. Passionis ad Vesperas:

Vexilla Regis prodeunt,

Fulget Crucis mysterium,

Qua vita mortem pertulit,

Et morte vitam protulit.

Jambicum Hipponacteum constans quinque pedi-
bus dissyllabis, & una in fine syllaba: quorum se-
cundus, quartus, & quintus sunt jambi: primus
vero & tertius vel jambi, vel spondæi. Tale est
illud elegantissimum:

Ternos vetustis congios falernis

Uno die conviviiis peractis

Hausit potentum Romuli Nepotum

Regnator audax, arbiterque regum,

Exinde ples Quiritium vocavit

Non Claudium Tiberium Neronem,

Sed Caldiurn Biberium Meronem.

Jambicum senarium, seu archilochium acatalecti-
cum, si purum est, constat solis jambis; si mix-
tum, requirit locis paribus, id est, secundo, quar-
to, & sexto, jambum; imparibus vero, præter
jambum, excipit anapæstum tribrachum, spon-
dæum & dactylum: immo secundo & quarto non
recusat tribrachum. Tragicum vero, ut sit gravius,
non debet, nisi rarissime, constare ex puris jam-
bis; Comicum autem, modo in fine retineatur fere
semper jambus, reliquis quinque locis recipit jam-
bum, spondæum, anapæstum, tribrachum, dacty-
lum. Exempla sint jambici puri ex Catullo.

Phaselus ille, quem videtis, hospites,

Ajunt fuisse navium celerrimus.

Tragici vero jambici ex Senecæ Herc. fur. act. 2.

O magne Olympi rector, & mundi arbiter,

Jam statue tandem gravibus ærumnis modum.

Comici denique jambici exemplum sit ex Terentio
in Andria:

Qui utrambis recte norit, ambas noverit.

De-

Accusant, quos hic noster auctores habet.

Perduxere illuc secum, ut una esset mecum.

Nihil ista opus est arte ad hanc rem, quam parvo.

Et in Eunuchi prologo:

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis.

Quamplurimis, & minime multos ledere,

In his Poeta hic nomen profiteri vult suum.

Phalœcium hendécasyllabum est, & constat spondæo, dactylo, & tribus choreis. Martial. l. i.

Hic est quem legis, ille quem requiris,

Toto notus in orbe Martialis,

Cui lector studiose, quod dedisti

Viventi decus atque sentienti,

Raro post cineres habent Poeta.

Admittit tamen aliquando prima in sede jambum; ut apud Catullum pœne tricies; apud Martialem fortasse nonnisi semel in illo libri 3. epigr. 21.

Veterno resinaque pigriores.

Apud eundem Catullum primo loco videbis choreum, & quidem duodecies: & ibidem dactylum bis, anapæstum semel. Apud Senecam vero in Œdipi 2. Choro anapæstum secundo loco.

De Saphico item dictum est paragrapho superiori. Hic addem nonnulla. Solis sapphicas Catullus, Seneca, Stâsius usi sint, Adoniô non interjecto. Secunda sede, pro spondæo, Sapho inventrix, & Catullus non semel, & Seneca choreum adhibuere. Sit exemplum ex Catullo:

Otrum, Catulle tibi molestum est.

Seu Saccas, Sagittiferosque Parthos.

Quid? quod Sappho quarto loco spondæum, raro tamen, posuit, ut docet Gretserus, & secundo loco dactylum? quod fecit Seneca in choro actus 3. Medæ, & in choro actus 3. Troadis sic:

Sumere innumeras solitum figuras,

An feras varii Lapidis Carystos.

Immo idem Seneca, teste Martino Delrio, primo loco admisit spondæum, dactylum, & anapæstum; & secundo jambum.

Seazon, seu Choriambicum carmen est jambicum senarium, seu claudicans, quia loco ultimi jambi habent spondæum, ita tamen ut penultimo loco sit jambus. In ceteris servat leges jambici Senarii:

aque adeo in secunda & quarta sede habet jambum vel tribrachum: in prima & tertia jambum, aut spondæum, aut etiam anapæstum, & dactylum, quia tempore sunt compares Spondæo; quum duæ breves uni longæ æquivalent; & tribrachum, quia compar est jambo. Pro exemplo sit illud Persii:

*Nec labra fonte prolui caballino,
Nec in bicipiti sommasse Parnasso
Memini, ut repente sic Poeta prodirem.
... Quod si dolosi spes refulserit nummi
Coribus Poetas & Poetridas Picas,
Cantare credas Pegasejum melos.*

Hoc melos torquet Grammaticos, est enim jambus in ultima sede contra leges Scazontis. Manutius, Emmanuel, & Gretserus putant imitatione Græcorum productam primam in *Melos*, sicut ab Homero producta fuit in hymnis, Politianus legendum censet *nectar*. Alii alia.

Trochaicum Alemanicum dimetrum est & acatalectum, constaque quattuor trocheis: recipit tamen secundo & quarto loco spondæum & primo loco pyrrichium, Tale illud Ecclesiæ:

*Panga lingua gloriosi. Tale & illud Catulli:
Age, cuncta nuptiali.*

Trochaicum Hipponactæum est tetrametrum acatalecticum, & constat octo pedibus, quorum impares sunt trochæi; reliqui aut trochei, aut spondæi: apud comicos vero, omnibus locis recipit compares spondæo, nempe anapæstum & dactylum, & compares trochæo, nempe jambum & tribrachum, excepto ultimo. Sit exemplum prioris:

Pelle tonsis, terga Ponti, vela tende, jam pergamus.

Trochaicum, Galiambicum, tetrametrum est, constatque vel trocheis, vel partim trocheis, partim Pyrrichiiis, & raro admittit pedes his compares. Exemplum esto illud Catulli:

Super alta vetus Atys celeri tate maria.

Alia versuum genera, quæ sunt innumerabilia, si velis cognoscere, adito Servium, & Terentianum in Centimetro: Nebrixensem lib. 8. cap. 8. Despauterium lib. 5. Scaligerum in Poetiea, lib. 2. &c. Pauca modo de Dithyrambo subnectam.

§. IV. De Dithyrambo.

Dithyrambus canebatur in honorem Bacchi, a quo nomen est sortitus. Bacchus enim ab antiquis dictus est Dithyrambus, quasi duabus jannis in lucem emissus. Fabulas consule. Bacchum igitur, India perdomita, redeuntem in Græciam Satyri cum Mænadibus comitati sunt. Hi vino graves, & mente ac voce parum constantes, Carmina sine modo ac numero victori Baccho decantabant. Illos imitati Poetæ, & antheo furore correpti, carmina quædam audaci, tumido, vario stylo scripsere, quo canere modo ebriosi solent, permixtis in unum versibus omnis generis & metri. Hæc origo Dithyramborum & forma. Exemplum habes in Seneca Tragædo, post secundum Actum Tragædiæ, cui nomen fecit *Oedipus*: Chorus, qui actum illum sequitur, merus est Dithyrambus: *Effusam redimite comam.*

Vates recentior partam de Turcis victoriam anno 1716. hoc genere carminis celebravit. Quos enim effert læticia, ii mentis & vocis ægre sunt compotes.

Surge, Phoebe, pone curas,
 Summe plectra, funde lætum
 Ore carmen, usitatis
 Parce modis agitare cantus.
 Clío docta cur moratur?
 Cur talia lenta cessat?
 Otiosa cur sonorum
 Turba monæ torpet alto?
 Huc adeste, convolate,
 Quis Apollo labra sacro
 Fonte tingit; hac adeste:
 Turca mari fugit atque terra.
 Hinc proterva turba, Fauni,
 Huc, amœna turba, Nymphæ;
 Ferte sarta, ferte flores:
 Turca mari jacet, atque terra.
 Ferte sistra, barbitosque,
 Fistulasque, tibiasque,
 Et canendo, lusitando,

Saltitando, prædicat:

Turca mari fugit, atque terra.

Audiant Æther,

Gaudcat Æther,

Te Duce, Clemens,

Roma triumphet:

Turca mari jacet atque terra.

Itala festis

Æra resultent

Undique templis:

Turca mari fugit atque terra.

Audiant Ister,

Litora multo

Flöre coronet.

Plaudat Iberus,

Et tagus almam

Vertice flavo

Nectat olivam:

Tum sua Nereo

Lætus uterque

Gaudia portet:

Turca mari fugit atque terra.

Curre, fama, clange, clama,

Gaudiaque extremum, & plausus, & carmina longe

Differ in orbem.

§. V. De Symbolo Heroico.

SYMBOLUM Heroicum, Italis vulgo *Impresa*, Gallis, *une divise*, definitur picta metaphora, sive imago quædam picta, significans rem aliam non pictant, propter utriusque similitudinem, addita voce seu sententia, quæ utriusque connexionem ostendat. Exempli causa Sol pictus cum hac epigraphe, *Sufficit Orbi*: recte designat Imperatorem aliquem Romanum, v. g. Cæsarem Augustum: sicut enim sol satis habet lucis ad orbem totum collustrandum, & caloris ad fovendum; sic Augustus satis habuit sapientiæ ad gubernandum orbem, & potentiæ ad continendum. Figura picta, corpus symboli appellatur: Verb. seu sententia, dicitur anima: Ut enim homo constat ex anima & corpore, ita symbolum heroicum

com-

componitur ex figura & verbis. Ubi nulla intercedit similitudo inter figuram pictam & rem illa significatam, nullum est symbolum proprie ac vere dictum. Itaque Illud Caroli V: *Plus ultra*, sententia est, non symbolum. Inter figuras, è quibus symboli corpus constat, negant periti locum esse humano corpori vivo: Statuam, quæ corpus repræsentet, adhiberi posse non negant, v. gr. si statuam ponas, quam sculptor crebris ictibus format, politque; & addas. *Perficitur dum cœditur*: Recte sic exprimas virum probum, qui rebus adversis ad virtutem proficit.

Figuræ sumantur è rebus naturalibus, iisque vulgo notis, non fabulosis, aut peregrinis.

Voces quæ figuræ adduntur, & ejus similitudinem cum re significata indicant, non solum Latino Græcoque sermone, sed etiam vulgari & vernaculo scribi possunt. Placent in primis hemistichia, sive partès primæ, aut ultimæ alicujus versus, v. g. Hexametri. Videndum ut voces illæ sint paucæ, claræ, & accommodatæ rei quæ significatur. Interdum optativo efferuntur modo; nonnunquam infinito; fere indicativo.

Res significata exprimi non debet in ipsis, quæ Lemma, sive Epigraphem componunt, verbis; sed generali quodam efferri modo, qui conveniat figuræ significanti, & rei significatæ. Sic; pone lucernam, adde, *Lucet, & ardet*: significabis S. Joannem Baptistam, aut quemvis Apostolicum virum; quod enim proprie convenit lucernæ, ut ardeat & luceat, hoc per metaphoram congruit viro Apostolico. Aliquando figura ipsa loquens inducitur. Sic idem vir Apostolicus virtutum fama & prodigiorum peccatores blande trahens significabitur; si magnetem pingas cum hoc lemmate, seu inscriptione: *Ad me dura traho*.

Placet milites laudare, quos Regis præsentis exemplum accendit ad rem bene gerendam? Pingepullos aquilæ, solem adversum intuentes, cum hoc eummate: *Crescunt vires animique videndo*. Vir dives & probus insigni aliqua dignitate auctus, notabitur humine majori alveo decurrente: *Utilior quo major*. Princeps femina ad solium evecta, signabitur

pieta luna & plena: *In publica commoda crevit.*

Victoriam de Turcis anno 1716. felicissime reportaram, CLEMENTIS XI. Pontificis Maximi auspiciis, precibus, & consiliis, ita describit Romanus vates: Exhibet regem apum, qui aculeo carere dicitur, fucos alveari abigentem: Subjicit hæc verba: *Vincit inermis,*

D. *In quo Emblemata discrepat à symbolo Heroico, cui videtur esse simillimum?*

M. In hoc maxime discrepat, quod Emblemata significantur quæcumque ad virtutem, pietatem, & mores pertinent: neque tam religiose observantur in eo leges Symbolis heroicis præscriptæ. De voce si quæris, Emblemata, Græca vox, significat elegans opus, arte & manu elaboratum, quod mensæ, pavimento, vasis, & parietibus inseritur & immittitur: quales sunt figuræ Hieroglyphicæ, æsselatæ imagines, & alia id genus.

L I B E R V.

Achrostichis, Anagramma, Griphus, &c.

§. I. De Acrostichide.

D. *Q*uid est Acrostichis, & quomodo fit?

M. *Q* Acrostichis Græca vox est, & significat breve poema, in quo primæ cujusque versus litteræ nomen aliquod, sive sententiam, exhibent. Exempli causa si S. Carolum laudare veis, primi carminis prima Littera erit C. secundi A. tertii R. quarti O. quinti L. sexti U. septimi S. Ita primæ cujusque Versus litteræ, seorsim sumptæ, dabunt vocem *CAROLUS*. Sic nomen Sacrum *JESUS* offeret Acrostichis.

Ille, sacrum cujus legis hoc in carmine nomen,
 Virginitatis castæ sinu,
 Servator mundi, nostrum productus in orbem
 Et omnibus vitam daret,
 Cæcæ moriens totum indulsit mortalibus ægris.

Sic in omnium Sanctorum laudet vates recentior
 hanc sententiam Acrostichide explicuit:

*Vivite felices, quibus est fortuna peracta
 Jam sua: nos alia ex aliis in bella vocamur.*

Vivite felices, quibus est fortuna peracta
 Jam sua, securam cælestem ducite vitam,
 Valles Elysias læti, saltusque beatos
 Incolite; æternis eja indulgete choreis,
 Hæture optata tandem, portumque potitæ;
 Inrepti ex undis pelagi, ridete fruentes
 In fluctus, & ventos, tempestatesque sonoras,
 Quicquid sævum Neptunia monstra minantur.
 Præstantes Scyllam effugisse, trucemque Charybdim;
 Intrasque undisoni horrendas, rabiemque tridentis.
 Omnibus ætheriam mulcete perennibus aulam:
 In Pæana simul canite, æternumque triumphum,
 Succis ambrosiæ saturari, & nectaris hastru, &c.

Interdum geminatur Acrostichis, ita ut extrema
 cujusque versus littera sit eadem ac prima: ut si
 dicas:

Ille, sacrum cujus nomen tibi carmine pinxi
Emissus alto ex æther F, &c.

Totum hoc carminis genus laboriosum, & exiguæ frugis.

§. II. De Anagrammate.

D. *Q*uid est Anagramma?

M. *Q* Anagramma fit, dum ex alicujus nomine eruitur aliqua sententiam ejus laudem, aut vituperationem, servatis nominis litteris, sed vatis arbitrio transpositis. Licet unam, alteramve addere, aut mutare litteram. Exempla subjicio: *Logica, Caligo, Ursula, Laurus, Calvinus, Lucianus, Corpus, Porcus, Sacramentum Eucharistiæ: Chaya ceteres in JESUM mutata. Ignatius de Lojola: O ignis à Deo illatus. Sic lusit vates in Galenum: Galenus: Angelus.*

Angelus es; bonus anne malus, Galene? salutis
Humanæ custos; Angelus ergo bonus.

Humanam tamen heu! quoties, Galene salutem
Arte mala turbas! Angelus ergo malus.

Gregorius decimus quartus.

Murus custodiaque gregis.

Ni Dominus alto cinxerit muro domum,
Cingentis est vanus labor.

Nisi sit ovilis tutor & custos Deus,
Frustra excubat pastor vigil.

Gaudere fas est, missus è cœlo gregi,
Est murus & custodia.

Vir pie ingeniosus, & ingeniose pius, centum anagrammata pura in laudem Immaculatæ Conceptionis Deiparæ ante aliquot annos deprompsit ex illis verbis *Ave Maria gratia plena*. Pura vocantur anagrammata, in quibus nulla mutatur littera, nulla additur, vel demitur.

§. III. De Gripho, Logogripho, & Inscriptione.

D. *R*escire cupio quid sibi velint istæ voces, quibus
nostra vulgo schola personant, Griphus, Logogriphus, &c.

M.

M. *Griphus* aliud nihil est, quam enigma scripto adumbratum, sed obscuris tamen & intricatis, adeo ut negotium facessere homini, etiam acuto, possit. Nomen invenit à voce græca (a), Latinè *rete*, quia explicantes implicat, irretitque: sic appellatur etiam quælibet obscura propositio, præsertim jocosa & ludrica. Suppeditabit exempla P. Laurentius *Le Bruns* in sua eloquentia Poetica.

Logogriphus non versatur in rebus ipsis, erudito vocum, aut colorum velo tegendis, sed in ipsis vocibus celandis, earum syllabas, aut litteras resecando, trajiciendo, & varie commutando Sic in voce, *Ovis*, si demas primum elementum, restabit *vis*, unde natus versiculus:

Imbellis tota est, caput exime, vis erit illi.

Sic à verbo *navem* si tollas primam, & ultimam litterulam, habebis *ave*: unde aliquis ad amicum scribens ajebat:

Mitto tibi navem prora puppique carentem.

In vocabulo *aper* invenies *pera*, *aer*, *par*. Hujus obscuritatis acumen, quia in meris vocibus consistit, *Logogriphus* appellatur, quasi dicas, vocis ambages & lusus.

Griphus vocantur figuræ, voces, litteræ, quæ sua dispositione, numero, actione, vel colore, verborum, sensuum, parœmiam, aut aliud quidpiam exprimunt, non sine aliquo sale. Ita Cupidinem aliquis pinxit, qui orbem terrarum ligat, cum hoc lemmate: *omnia vincit amor*. Hoc genus facile in pueriles ineptias excudit.

D. *Libenter aliquid audirem de Inscriptione, quam à te prætermisam esse miror?*

M. Num est illa tantum opus Poetarum, sed etiam Oratorum, etsi versum non respuat. Duplex illius dos; Brevitas & Perspicuitas. Optima est quæ necessaria personæ, loci, temporis, & modi adjuncta paucis complectitur. Parco exempla congere, quæ tot collecta voluminibus leguntur.

F I N I S.

IN-

(a) γριφός.

I N D E X.

C A P I T U M.

Elementa Rhetoricæ.

CAP. I. De Fabula.	pag. 1.
§. I. De variis Fabularum generibus.	2.
§. II. De Fabula Rationali, sive Parabola.	ibid.
§. III. De Fabula Morali, sive Apologo.	3.
§. IV. De Fabula Mixta.	4.
§. V. De legibus, & artificio Fabulæ.	4.
§. VI. De utilitate Fabulæ.	ibid.
CAP. II. De Narratione.	8.
§. I. De virtutibus Narrationis.	ib.
§. II. De Schematibus, seu Figuris quibus illuminari potest Narratio.	12.
§. III. Varia Narrationum genera, & selecta illarum exempla.	16.
CAP. III. §. I. De Chria.	24.
§. II. Chria verbalis in hanc Virgilii sententiam: Breve & irreparabile tempus omnibus est vita.	29.
§. III. Argumenta Chriarum verbalium ex Horatio.	32.
CAP. IV. De Amplificatione.	34.
§. I.	

- §. I. De Amplificatione rerum. 36.
- §. II. De Amplificatione per conge-
riem Definitionum. ibid.
- §. III. De Amplificatione per conge-
riem adjunctorum. 37.
- §. IV. De Amplificatione per conge-
riem, seu enumerationem par-
tium. 38.
- §. V. De Amplificatione per conge-
riem caussarum & effectuum. 39.
- §. VI. De Amplificatione per conge-
riem consequentium. 40.
- §. VII. De Amplificatione per com-
parationes, similitudines, &
exempla. ibid.
- §. VIII. De Amplificatione per con-
flictionem contrariorum. 42.
- §. IX. De Amplificatione per incre-
mentum. 43.
- §. X. ibid.
- §. XI. 44.
- §. XII. 45.
- §. XIII. ibid.
- §. XIV. 46.
- §. XV. De Amplificatione per re-
petitionem. 47.
- §. XVI. Quid sit in Amplificatione
vitandum. 48.
- Prooemium Rhetoricæ. 49.
- §. I. De natura & fine Rhetoricæ. ib.
- §. II. De materia Rhetoricæ. 50.
- § III.

- §. III. De partibus Rhetoricæ. 52.
 §. IV. De dignitate, & utilitate
 Rhetoricæ. *ibid.*
 De Imitatione. 53.

LIBER I.

De Elocutione.

CAP. I. De Figuris, seu Schematibus.

- 61.
- §. I. De Figuris Sententiarum. *ibid.*
 II. De Figuris ad movendum ido-
 neis. *ibid.*
 §. III. De Dubitatione. 63.
 §. IV. De Obsecratione. 65.
 §. V. De Imprecatione. *ibid.*
 §. VI. De Interrogatione & Subje-
 ctione. 66.
 §. VII. De Præteritione & Reti-
 centia. 67.
 §. VIII. De Expolitione. 68.
 §. IX. De Epiphonemate. *ibid.*

CAP. II. De Figuris ad delectandum magis idoneis.

- 69.
- §. I. De Apostrophe. *ibid.*
 §. II. De Hypotiposi. 70.
 §. III. De Prosopopœja. 71.
 §. IV. De Etopœja. 72.

CAP. III. De Figuris ad docendum idoneis.

- 74.
- §. I. De Antithesi. *ibid.*
 §. II. De Sustentatione. 75.
 §. III. De Communicatione. 76.
 §. IV.

	319
§. IV. De Correctione.	ibid.
CAP. IV. De Figuris verborum.	77.
§. I. De Tropis.	ibid.
§. II. De Metaphora.	ibid.
§. III. Quid vitandum in Metapho- ra.	80.
§. IV. De Allegoria.	81.
§. V. De Metonymia.	82.
§. VI. De Synecdoche.	84.
§. VII. De Ironia.	85.
§. VIII. De Sarcasmo.	87.
CAP. V. De Figuris verborum proprie dictis, seu quæ non sunt Tropi.	88.
§. I. Figuræ per adjectionem.	89.
§. II. De Figuris per detractionem.	91.
§. III. De Figuris per similitudi- nem.	92.
§. IV. Apendix de Transitione.	94.
CAP. VI. De Periodo.	97.
§. I. De partibus Periodi.	98.
§. II. De variis Periodorum gene- ribus.	99.
§. III. De legibus ac regulis Perio- di.	100.
§. IV. De artificio Periodi amplifi- candæ.	101.
§. V. De numero & ceteris virtuti- bus Periodi.	102.
§. VI. Regulæ sex, quibus reddi potest numerosa Periodus.	103.
§. VII. Quomodo parari possit fa- cul-	

cultas numerose dicendi.	107.
CAP. VII. de Stilo oratorio.	108.
§. I. De Stilo sublimi.	ibid.
§. II. De Arte comparandi Stili sublimis.	109.
§. III. De Stilo simplici.	110.
§. IV. De Stilo mediocri.	111.
§. V. De usu triplicis Stili, seu Characteris.	112.
§. VI. De Stilo vitioso.	ibid.
§. VII. De Stilo Laconico & Asiatico.	114.

L I B E R I I.

De Inventione.

CAP. I. De Locis intrinsecis.	124.
§. I. Definitio.	ibid.
§. II. Enumeratio partium.	126.
§. III. Notatio nominis & Conjugata.	128.
§. IV. Genus & Species, seu Forma.	130.
§. V. Similitudo & dissimilitudo.	131.
§. VI. Contraria & Repugnantia.	133.
§. VII. Adjuncta.	135.
§. VIII. Antecedentia, & Consequentia.	136.
§. IX. Causæ.	137.
§. X. Effecta.	139.
§. XI. Comparatio.	140.
CAP. II. De Locis extrinsecis, seu remotis.	142.
CAP.	

CAP. III. De secunda Inventionis parte, seu de motibus excitandis.	146.
§. I. De Amore & Odio.	147.
§. II. De metu, spe & audacia.	149.
§. III. De Misericordia.	152.
§. IV. De Ira & Indignatione	153.
§. V. De Mansuetudine.	156.
§. VI. De Æmulatione.	158.

LIBER III.

De Dispositione.

CAP. I. De Exordio.	161.
§. I. De variis Exordiorum generibus.	162.
§. II. De virtutibus ac vitiis Exordii.	163.
§. III. De variis Exordiorum fontibus.	165.
§. IV. De officio ac munere Exordii.	168.
§. V. De paranda attentione.	171.
§. VI. De Propositione.	173.
§. VII. De Divisione.	174.
CAP. II. De Confirmatione.	175.
§. I. De Confirmatione proprie dicta.	176.
§. II. De Syllogismo.	ibid.
§. III. De Enthymemate.	179.
§. IV. De Inductione.	180.
§. V. De Exemplo.	181.
§. VI. De Dilemmate.	182.
§. VII. De Crocodillo, & de argu-	men-

mento insolubili. 184.

§. VIII. de Sorite & Epicheremate. ib.

CAP. III. De Confutatione. 185.

CAP. IV. De Peroratione. 188.

§. I. De Enumeratione. ibid.

§. II. De Affectuum commotione. 189.

LIBER IV.

De diversis Orationum generibus.

CAP. I. De Orationibus quæ pertinent
ad genus demonstrativum. 193.

§. I. De oratione Panegyrica. ibid.

§. II. De inventionibus & sententiis
Panegyrici. ibid.

§. III. De tempore, quod orationum
antececidit. 195.

§. IV. De iis, quæ in vita ipsa lau-
dari possunt, 198.

§. V. De corporis & fortunæ laudi-
bus. 200.

§. VI. De tempore illo, quod mor-
tem subsequitur. 203.

§. VII. Animadversiones quædam cir-
ca personarum laudationem. 205.

§. VIII. De oratione natalitia, seu
genethliaca. 206.

§. IX. De oratione nuptiali, sive
Epithalamio. 208.

§. X. De laudatione Funebri. 209.

§. XI. De oratione Eucharistica. 213.

§. XII. De Epinicio & gratulatio-
ne. 216.

CAP.

CAP. II. De orationibus, quæ perti- nent ad genus deliberativum.	218.
§. I. De suasionem & dissuasionem.	ib.
§. II. De variis variarum ætatum moribus.	221.
§. III. De moribus Nobilium, Di- vitum, & Plebejorum.	223.
§. IV. De hortationem & dehortatio- nem.	226.
§. V. De concitationem & concilia- tionem.	229.
§. VI. De commendationem.	ibid.
§. VII. De petitionem.	230.
§. VIII. De consolationem.	231.

L I B E R V.

De Pronuntiationem.

§. I. De memoria.	234.
§. II. De voce.	ibid.
§. III. De monotomia & cantu.	236.
§. IV. De gestu.	237.

INSTITUTIONUM POETICARUM.

L I B E R I.

CAP. I. Definitio Poeseos.	243.
CAP. II. De materia Poeseos.	245.
CAP. III. De forma Poeseos.	246.
CAP. IV. De Peripetia.	249.
CAP. V. De Anagnorisi.	250.
CAP. VI. De Episodio.	251.
CAP. VII. de Machina,	252.
CAP. VIII. De Moribus.	253.
CAP.	

CAP. IX. De Sententia.	255.
CAP. X. De Dictione.	256.
CAP. XI. De caussa efficiente Poeseos.	260.
CAP. XII. De fine Poeseos.	262.
CAP. XIII. De divisione Poeseos.	263.

L I B E R I I.

De Epopœjæ.

CAP. I. Definitio Epopœjæ.	264.
CAP. II. De materia Epopœjæ.	265.
§. I. Actio Feminæ an materia Epopœjæ.	266.
§. II. Actio Epopœjæ quomodò Una.	269.
§. III. Actio Epopœjæ quomodò Tota.	270.
§. IV. Actio Epopœjæ qui vera & verisimilis.	271.
§. V. Actio Epopœjæ quomodo illustis & felix.	272.
CAP. III. De forma Epopœjæ.	273.
§. I. Fabulæ Epicæ dotes.	ibid.
§. II. Fabulæ Epicæ partes.	276.
§. III. Fabulæ Epicæ dispositio.	277.
CAP. IV. De propositione Epopœjæ.	278.
CAP. V. De invocatione Epopœjæ.	280.
CAP. VI. De narratione Epopœjæ.	281.
CAP. VII. De epilogo Epopœjæ.	283.

LIBER III.

De Dramate.

CAP. I. Definitio Poematis Dramati- ci.	285.
CAP. II. De materia Poematis Dra- matici.	286.
Cap. III. De forma Poematis Drama- tici.	287.
§. I. Unitas & simplicitas Fabulæ Dramaticæ.	288.
§. II. Magnitudo Fabulæ Dram.	289.
CAP. IV. De partibus Poematis Dra- matici.	291.
CAP. V. De Choro in Dramate.	294.
CAP. VI. De Scenico Apparatu.	295.
CAP. VII. Definitio Tragoediæ.	296.
CAP. VIII. De materia Tragoediæ.	297.
CAP. IX. De forma Tragoediæ.	300.
CAP. X. De fine Tragoediæ.	301.
§. I. Qui affectus concitentur in Tra- goediæ.	302.
§. II. A quibus concitentur affectus in Tragoediæ.	ibid.
§. III. Quomodo concitentur affec- tus in Tragoediæ.	304.
CAP. XI. Præceptorum usus in scri- benda Tragoediæ.	305.
CAP. XII. De Comoediæ.	307.
LIBER IV.	
CAP. I. De Elegia.	310.
CAP. II. De Epigrammate.	311.
CAP.	

- CAP. III. De Satyra. 312.
 CAP. IV. De Poemate Lyrico. 313.
 CAP. V. De Hymno, Parodia, &
 Carmine Intercalari. 313.
 CAP. VI. De Eclogis, Silvis & Diris. 316.
 CAP. VII. De Epithalamio, Genethliaco,
 Episodio. 317.
 CAP. VIII. De Epinicio, Eucharistico,
 Propemptico. 318.
 CAP. IX. De Carmine Soterico, Pro-
 treptico & Parænetico. 319.

LIBER V.

- CAP. I. Poetarum Latinorum præstan-
 tiorum nomina, ætas, stilius. 321.
 CAP. II. De Stilo Poetico. 324.
 CAP. III. De variis Versuum generi-
 bus. 325.
 §. I. De Versibus Comicis. ibid.
 §. II. De Versibus Lyricis. 329.
 §. III. De aliis quibusdam usitatio-
 rum Versuum generibus. Ex lib.
 IV. Prosodiæ Bononiensis P. Jo.
 Baptistæ Riccioli. 335.
 §. IV. De Dithyrambo. 339.
 CAP. IV. Acrostichis, Anagramma,
 Griphus. 343.
 §. I. De Acrostichide. ibid.
 §. II. De Anagrammate. 344.
 §. III. De Gripho, Logogripho, &
 Inscriptione. ibid.

F I N I S.

F

Es para el uso de
D. Ramon del Rey
to Arce y de S.
Comis en la U. de
Alvarez

